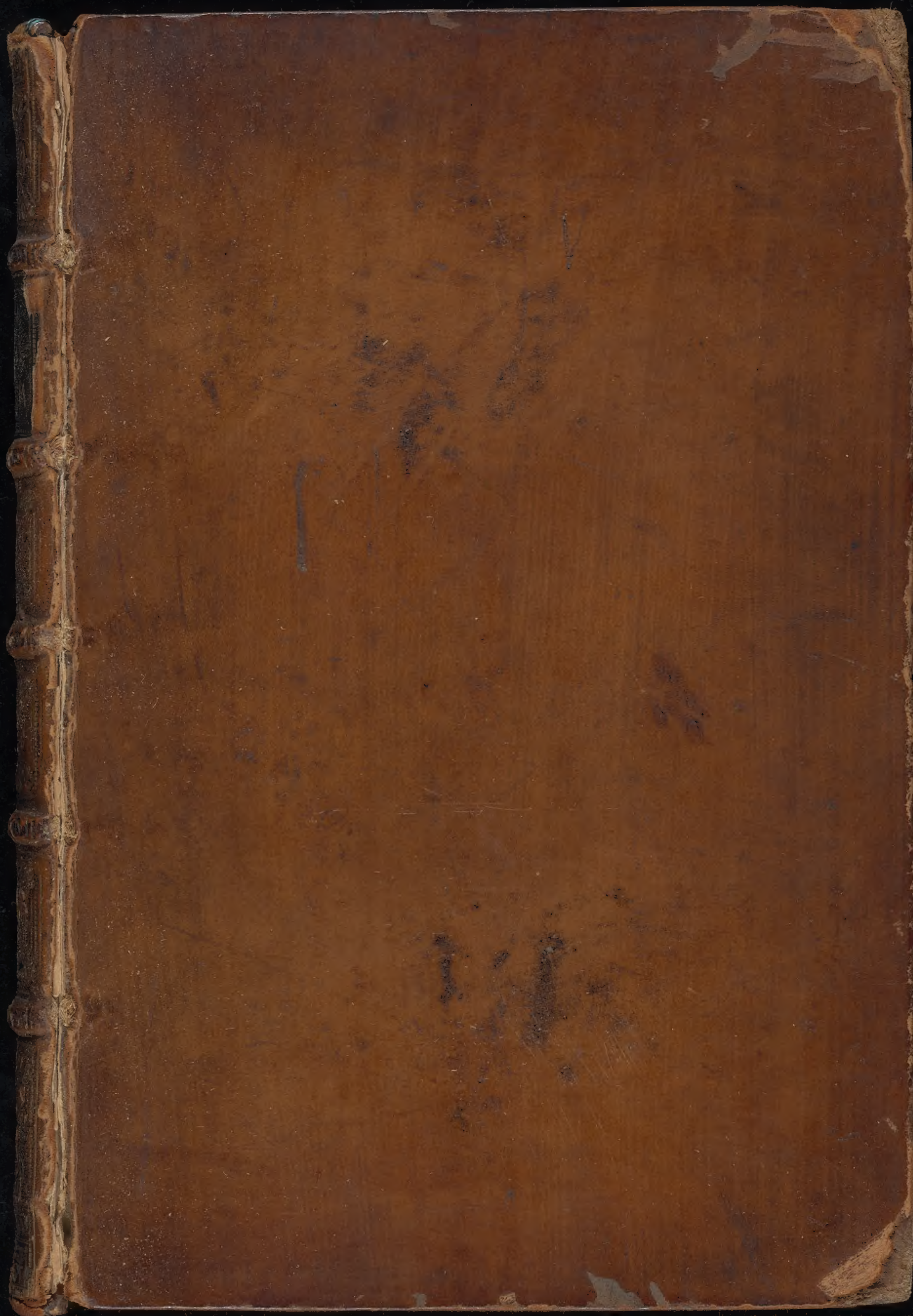

ed., not in Cicognara

BARTHOLOMAEI MARLIANI VRBIS ROMAE TOPOGRAPHIA

ACCVRATE', TVM EX VETERVM, tum etiam recentiorum auctorum fontibus hausta,

NVNC DENVO' MENDIS OMNIBVS sublatis, & figuris illustrata, castigatissimè in lucem edita.

Cui accessere Hieronymi Ferrutij Romani quamplures additiones ex his primum quæ celebria in Vrbe erecta & aucta sunt.

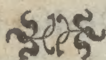
Cum indice rerum, & locorum locupletissimo ad studiosorum omnium communem vtilitatem.

VENETIIS, Apud Hieronymum Francinum, Bibliopolam in Vrbe ad signum Fontis. M D LXXXVIII.

S. D. N. SIXTO V. PONT. OPT. MAX.

Hieronymus Francinus seruus humillimus perpetuam dicit felicitatem.

VM diuino munere atque consilio factum sit, Pater Beatissime, vt ad sacrosanctam Petri sedem tàm opportuno tempore fueris euectus; ea nobis nedum frequenter dicenda, verùmetiam sæpius maximeq; commemoranda sunt, quæ ab ipsis primordijs tui Felicissimi Pontificatus, tanquàm ingentis animi signa, & monumenta ad perpetuam hominum memoriam, magna tui nominis laude & gloria statuisti: queque non solum vtilia atque decora Almæ Vrbi plurimum fuerunt, imò verò magna omnium admiratione, & animorum propensione in præsentia visuntur, ac postera laudabit, & suspiciet ætas. Nam vt primùm tibi clauus, & gubernaculum Orbis à Deo Opt. Max. traditum est, teque ad sacri Apostolatus apicem assumpsit, cogitare cœperas quanam ratione hydram grassatorum lernamque malorum omnium ab Vrbe, ac illius toto pęnè agro tollere, totque sicarios, & exules facinorum scelerumque ministros, cuncta cædibus & rapinis commiscentes, ac fœdantes delere posses: quòd tàm feliciter tibi euenit, vt diuinitus po-

præſtantem, tùm etiam grauitate, ac pietate inſignẽ, ac ſolicitum in extruendis ſummo Deo, ac beatiſſimæ Virgini eius matri templis, ac molibus ſacratiſſimæ Cruci erigendis. Quapropter celeberrimum, ac pontificium ſacroſanctæ Lateranenſis baſilicæ ædificium iam demũ à te conſtructum, & erectum, cùm ad neceſſarium vſum & commoditatem, tùm etiam ob loci decorem & ornatum, efficiet, vt te perpetuò ſuperſtes commendet poſteritas. Tùm Felicis aquæ ductus in Vrbem ad totius Pop. Rom. commune beneficium, vſum, atque commodum maxima impenſa ex agro Lucullano, partim ſubterraneis ductibus ac meatibus, partimque ſubſtructione arcuata, ſumma omnium lætitia, expectatione & admiratione deuectæ, ſic auctor fuiſti & princeps, vt te alterum Moſen dediſſe Deum videaris, qui populo ſuo vberes aquarum fontes, quaſi de petra quapiam aperires; & ad ipſos eminentiores Vrbis colles, quos antiquitas ob cœli ſalubritatem, ac loci amœnitatem in primis coluit, & ſequuta eſt, in magna copia riuos aquarum deduceres, quæ fluminis inſtar (vt vidimus) totam ferè Suburanam regionem alluerent. Subſequitur inde ſingularis in familiares humanitas & gratia, quorum cariores & intimi, benignitate tua, & eorum in ſummum ſanctumque patrem diutinis meritis, ſicuti in dies, & in neceſſarios benemerentes, & grati animi tui in bonos viros memor, re ipſa eorum meminiſſe oſtendis; ita & ad magnos cenſus & munera, ac ad ingentem vſque Cardinalatus dignitatem à te ſunt acciti, & euecti. Sed mihi non ea ingenij vis eſt, Pater Beatiſſime, vt ſingula

tius, quàm humano vllo consilio, aut viribus id præstitum esse videretur: Nam tot sicariorum, ac scelestorum hominum, qui vias agri Romani, ac Vrbem ipsam grassabantur, & infestam reddebant, fuisti penitus deletor & vindex. Suscitauit enim Deus in te nobis Samsonem alterum, qui (populo suo seq; ipso incolume) Philistinorum turbam funditus euertit. Horridam deinde miserandamque famem, quæ magno totius ciuitatis detrimento impendebat, non minus prouidè, quàm benignè ab ouili tuo penitus propulsasti, maxima vndique in horreis publicis ad id frumenti copia comparata, ne scilicet pauperes, & inopes ciues, & incolæ Romanæ Vrbis, egestate pressi fame periclitarentur, ac vti Ioseph ab Ægypto, sic ab Vrbe cariorem annonæ copiam expulisti. Ærarium inde, quòd iam ferè exhaustum inueneras, summo studio ac prouidentia curasti, vt ad omnem calamitatem, ac temporum iniuriam repellendam instructum, ac paratum haberes, cùm paulò minus triennio tricies centena millia nummum aureorum inuexeris. Accessit huc exornandæ, atque expoliendæ ciuitatis ardor, & studium, quod magnanimi principis proprium est, & peculiare: Hinc ætas nostra vidit maximas ingentesque moles è priori loco, magno sumptu, labore, & artificio amoueri, alioq; transferri; ac superimposito viuificæ Crucis signo, summo Deo dedicari; tùm ingentia ędificia amplissimarumque viarum numerum, quas magno Vrbis ornatu, & decore stratas aperuisti, vt te perinde, ac Salomonem alterum ætas nostra perspexerit, tùm sapientia, doctrina, rerumque notitia, ac experientia præstan-

tutum omnium æquiſſimus repenſor exiſtis. Quali denique animo ſis in hanc almam Vrbem tuam affectus egregia ipſa teſtantur monumenta, quæ ad perpetuam rei memoriam tuiq́ue nominis magnitudinem & dignitatem, paruo interiecto tempore auſpicatiſſimi tui Pontificatus, Deo annuente erexiſti. Per te enim felices ſunt viæ, felices aquæ aquarumq; ductus, & ipſi ingentes ſolidiq; Obeliſci, felicia Lateranenſia ædificia; felix & ipſum ad ſacroſanctum Domini noſtri pręſepe ſacellum, cùm tot tantisq́ue ornamentis & impenſis ęque ac pietate in ſummum Deum feliciter ſtatueris. Quamobrem cuncta hæc mihi perſuaſum eſſe voluerunt Pater Beatiſſime, vt cum denuò librum hunc Bartholomæi Marliani (qui Vrbis inſtaurator vocitatus eſt, prout in eius ſarcophagi epitaphio legitur) in lucem edere cuperem, non niſi tuo felici & numine, & nomine, ac tuto clypeo prodire decreuerim: in eo enim de huius almæ Vrbis Topographia, hoc eſt, de propria locorum deſcriptione agitur; non ea quæ nunc eſt, ſed quæ olim Romano florente Imperio fuit, prout ipſa quæ tot ruinis ſuperſunt rudera ac reliquię teſtantur: quibus compendiario (opera Hieronymi Ferrutij) ea ſunt addita, quę nuper à S. V. conſtructa & erecta fuere, vt & futura ſęcula vnà cum antiquitate, opera ipſa tua excelſa perpetuò duratura perlegant. Hoc licèt munus exiguum, haud tanto principe dignum, quęſo, vti ſoles, libenti animo ſuſcipe, quod pignus ſit meæ erga S. V. obſeruantiæ, operumq́ue à te geſtorum vniuerſo orbi teſtimonium. Cætera omittimus Beatiſſime Pater, ne aliquid potius dicendo detra-

* 4 ham,

omnia & tàm præclara, quæ de tuo pontificatu, deq; te ipſo dicenda eſſent, ſatis ſuperq; enumerare poſſem. Hoc tantum attingam, quod de æquanimitate, ac humilitate mens mihi ſuggerit; nulli mirum fore, ſi te Deus Opt. Max. ad ſolium excelſum ſui ipſius Vicariatus, ac Petri ſedem euexerit: pauperem enim & humilem reſpexit Deus, qui ſuperbis reſiſtit, humilibus verò dat gratiam; vt verè dici poſſit: Dextera Domini fecit virtutem, & exaltauit te ſuper inimicos tuos, vt ſedeas cum principibus populi ſui, & ſolium gloriæ teneas; vt facias denique matrem, hoc eſt ſanctam ipſam Eccleſiam, filiorum ſuorum lætantem. Felicia quidem hæc tempora ſunt, & omnibus quidem probanda ſanctiſſime Pater, te duce & auctore Rempubl. chriſtianam, hoc eſt Orbem ipſum, feliciter regente & gubernante: nam & Vrbi tuæ cui iure & rectè præes, ac potes & vis adiumentum ferre, paulatim elucere cœpit religio & iuſtitia, quæ pęne à mortalium oculis ſeſe abdiderant: quies enim tuta vitę ac fortunis, nunc, Deo fauente, in terris retinetur; ac ſuum vnicuique, tùm virtutis amore, tùm etiam formidine pęne (vt ille ait) pacificè poſſidere licet. Summa erga Deum pietas, inter ciues concordia, in peregrinos & pauperes humanitas, quibus etiam piè & liberaliter conſulens, publicum xenodochium gratiſſimè aperuiſti; paratis ijs quę ad eorum victum & alimoniam neceſſaria ſunt, ne paſſim per Vrbem amplius vagarentur, ſtipem in victum emendicantes. Vltio grauis & ſeuera aduerſus nefaria flagitia ac malefacta videtur: nam & grauiorum ſcelerum acerrimns vindex, & hoſtis, ac vir-

tutum

HIERONYMVS FRANCINVS

Candido Lectori Salutem.

OMNIA quæ in rerum natura aguntur, hoc est in humana vita; quæq; sub cœlo fiunt, nisi esset qui scriptis aliquando posteris memoriæ commendaret, breui parum, aut nihil propositum superesset ad exemplum, doctrinam, aut imitationem, vel enarrationem; nam singula quæq; cum hac hominum mortali vita deperirent. Sed cùm diuinitus factum sit, vt homo ratione, & inuestigatione scriptorum adminiculo, tàm egregia virorum facta, ac artes mirificas & liberales, omnesq; scientias, quàm etiam dicta memoratu digna, ad posteros perpetuò demandanda inuenerit; dignum quippe, ac consonum rationi visum fuerit, vt ea quæ scitu digna videntur, queq; à Viris principibus peraguntur, testata posteris committantur; præsertim cum res gestæ eæ sint, quæ & superstiti memoriæ maximè stabiliri deceat; atque ex eorum lectione plurimum eis adiumenti, & vtilitatis relinquatur; cùm & sacra omnia, ac scientiæ, sanctarumque legum iura, & artes, quæ liberales vocantur, scriptis à maioribus nobis demandata sint; maximeque ijs debeamus, qui ad totius commune generis humani beneficium, aliquid nobis scriptum reliquerunt. Nam teste Arist. si magnas grates debemus rerum inuentoribus,

ham, quàm ne tantillum quidem tuis ſupremis laudibus addere poſſe exiſtimem. Reliquum tandem eſt, vt benigna ac ſerena fronte, pro benignitate tua, munuſculum hoc, qualecunque ſit, accipias; meq; ac domum meam, quàm enixe ſingulari clementiæ fideiq́ue S. V. deuoueo & committo, defendas, protegasq́ue; ac æqui boniq́ue conſulas.

Vale perpetuo felix.

Romæ M D LXXXVIII.

HIE-

nymi Ferrutij Romani vsus sum opera; quòd cum Bartholomęi Marliani Vrbis Romę Topographiam denuò in lucem edere statuissem (ipse enim auctor iam pœnè è rerum natura deesse cœperat) & locis multis ampliauit, & auxit, atque additionibus eorum quę nostra etiam ætate emerserunt, illustrauit; ac ad id figuris à me comparatis exornandam, decorandamque curaui: cui vt in veterum Vrbis monumẽtorum libro celebria pariter Sixti V. summi Pontificis non minora extarent excelsi, ac magnanimi Principis signa; ea in eo Operis volumine collecta, ne extra suum limitem vagarentur, addidimus; cum antiquis minimè inferiora penitus videantur; imò longè lateque maiora, si eum cui hæc crecta, & à quo erecta sunt, recta acie intueamur, atque tandem si operis impensam ab hòc vno Principe, vnoque tempore factam conspexerimus. Quare hæc vnà cum Opere ipsius Marliani, qua præstari cura maiori potuerit, à mendis purgato in lucem edimus, vt & antiquitatum, ac recentiorum Vrbis ædificiorum studiosis, quantum in nobis est satisfaciamus. Accipe igitur candide lector opus non minus antiquarum rerum cupidis gratum, quàm vetustorum ipsius Vrbis locorum curiosis ad vnguem explicatione, ac nouorum quorundam expressione contextum. Quod si gratum hoc fore cognouero, alia indies huic non inferiora, Deo annuente pollicemur.

Benè Vale.

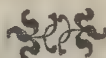

CASTO-

bus, meritò & maximas iis quoque deberi, qui ea nobis scripta tradiderunt. Ea enim quę ad salutem & animi saturitatem sunt: quibus beata perpetuaque futura vita consistit, scriptis continentur; tùm etiam sacrosanctæ legum iussiones, ac pontificia, & ciuilia iura, quibus ad benè beateq; viuendum constitutę sunt hominum ciuitates, atque consortia scriptis ad nos deuenere. Medicę quoque artis ad corporum sanitatem tuendam, conseruandamque, ac naturalium rerum omnium, tàm quæ sub cælo, quàm quæ in ipso cælo fiunt, & sunt causę, & notiones; cùm omnia ad generis humani vsum, & necessarium commodum inuenta, tùm ad intellectus nostri exercitationem, quò primum Deum ipsum contemplamur, agnoscimus, ac suspicimus, vt ex his creatis, & visibilibus increata, & inuisibilia tanquam per speculum agnosceremus, & intueremur, tùm etiam ad oblectanda mentis acumina, ipsam veritatem rubrica discussionis ad intellectum dirigendum consequeremur. Sed ne hæc fusius, quàm par est agere videar, cùm sole clarius pateat; imò ne soli ipsi lucem addere videamur, si scriptorum vtilitatem in controuersiam adduceremus, reliqua missum facimus. Cùm itaque hęc felicissima ætas, qua Felix Sixtus V. Pont. Max. orbem ipsum moderatur, & regit, tot tantaque illius egregia facta, ac locata monumenta, ad perpetuam hominum memoriam extantia cernat, ac miretur, vt & posteris non mediocre fuerit exemplum, atque celebrium eius laudum contestatio nullo vnquam tempore sit deperitura; hinc venit in mentem, vt saltim pauca ex his quæ in hac alma Vrbe ex tot tantisque illius erecta visuntur, ea scriptis quoquomodo possem demandarentur: qua in re Hieronymi

EIVSDEM.

Ad SIXTVM V. Pont. Max. dum capita Fontium inuiſeret per agrum Tuſculanum.

SIXTE Pater, cui Roma potens, cui ſupplicat orbis,
Et quantum immenſo clauditur Oceano,
Depoſita dum mole graui ſecedis ad vmbras,
Et peragras Sancto Tuſcula rura pede,
Qui dat iura loco generoſa è ſtirpe Sabellus
Hoſpitio quàm te vellet habere ſuo:
Vellet & antiquæ populus telluris alumnus
Dilecto ſuperis Principis ore frui;
Vox tamen vna ſonat populi populumque regentis.
Sæpius huc Fauſtum ferque referque pedem.

EIVS-

CASTORIS DVRANTIS.

OMA fuit quondam rerum pulcherrima, ſed nunc
Pulchrior eſt SIXTI munere Roma ſui.

IVLII ROSCII HORTINI.

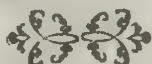
De Fonte Felici in dorſo montis Quirinalis.

LTA Quirinali qua ſemita vertice longo
Ducitur, & Thermas obſtupefacta videt,
Miratur Fontes ſublimi aſſurgere ſaxo,
Et quod Felices Appias edit aquas.
Scilicet vt latices haurit de marmore duro
Diuinum Hebræus tollit ad aſtra Ducem
Sic bona poſteritas magnum canet ęmula SIXTVM
Vbere directas amne rigaſſe vias.

EIVS-

EIVSDEM AD SIXTVM V. Pontificem Maximum.

IXTE Pater, cuius lętatur ſidere Roma,
Et monte excelſo tollit ad aſtra caput
Dum latiùs per te pietas viget aurea terris
Omnibus & tutas Pax ſinit ire vias
Viue diu felix: ſic ſtent tibi ſidera amica,
Et durent fauſtis culmina ſideribus.

HIE-

EIVSDEM.

De Obeliſco Circi Vaticano à SISTO V. Pont, Max. erecto, ac conſecrato.

ANC SIXTVS molem tenebroſa in parte latentem
Ad Vaticani limina ſacra locat.
Magnum opus, & ſeclis vllis non hactenus auſum,
Et cui det plauſus inuida poſteritas.
Non tamen hoc tantum mirabere, quàm quod in alto
Vertice fixa vides clara trophęa Crucis.

EIVSDEM.

De SIXTI V. liberalitate, ac munificentia in redemptione captiuorum.

VOS fera barbaries, Chriſtoque inimica cathenis
Vinctos tàm longè diſtinet à patria
Hos redimit SIXTI pietas, quasque hoſtis abegit
Ad tuta errantes ſepta reducit oues.
Hinc comitum delecta manus rate cœrula verrit,
Soluit & infido libera colla iugo.
Summe Deus lęti Auſoniam, patriosque penates
Dum repetunt, pręſens carbaſa pande rati.

EIVS-

IOANNIS BARTHOLOMAEI MARLIANI PATRITII Mediolanensis Antiquę Romę Topographia.

LIBER PRIMVS.

De situ Vrbis. CAP. I.

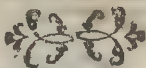

VONIAM, quidquid in rerum natura existit, necesse est id certis finibus contineri, certoque determinari loco: ideò facturus operæpretium mihi videor: si, quemaddum solent Cosmographi, priusquàm ad ædificiorum Vrbis declarationem aggrediar, pauca quædam de situ ipsius attigero. Quod haud scio cur à cæteris in hoc scribendi genere versatis sit prætermissum: nisi fortè præsentibus hominibus, temporibusq; tantum satisfacere cupientes, huiusmodi laborem sibi superuacuum fore sint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiam futuris, exterisque nationibus præstare oportet, summa ope niti decet, vt ab illis, quacunque ratione, omissa, diligenter explere valeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus, in aere, aranearumque campo ædificia ipsa instaurasse, vel potius sparsisse iudicer. Quare cum nobis, sicuti poetis, non liceat, etiam in re ardua, & difficili, à deorum immortalium inuocatione, licebit saltem ab illorum domicilio, idest à Capitolio, auspicari. *Prohemium.*

Capitolinus igitur mons maiorem vbi ostendit latitudinem, secundum pedis Romani antiquam mensuram, octingentos non excedit pedes: longitudo verò prospiciens occasum æstiuum mille, & quingentos. habet autem vtrunque cornu in hemicycli formam, & in orbem septem fermè stadia amplexatur. à quo, secundum longitudinem, conualle eius-

HIERONYMVS FRANCINVS BIBLIOPOLA.

Ad SISTVM V. Pont. Opt. Max.

VAE pono ante tuas plantas Pater optime SIXTE
Candida ab obscuris eruta scripta locis,
Accipe, & exiguis conatibus annue, vires
Suffice, quo pateant quæ monumenta iacent.
Sic te Vrbem celebrent renouantem secla futura,
Sic colat optatum iam noua Roma Patrem.

continet: succedunt deinceps męnia ad stadium, quæ, ad portam Asinariam vsque, cum Cœlio iunguntur, Cœliolus igitur hac valle, via Appia ab ortuque æstiuo, atque hyemali mœnibus Vrbis clauditur, ambit autem propè mille passus. Sed ad Cœlium reuertamur hic ab ipsa Asinaria, secundum muros Vrbis, in ortum æstiuum per quatuor ferè stadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad stadia duo, vsque ad portam Neuiam: à qua redeundo in occasum æstiuum via Labicana ab Esquilijs dispartitur, mox etiam à fronte apud S. Marcellinum sese offerēs ad Amphitheatrum vsque progreditur: ambit autem duo mille, & quingentos passus: variaturque eo modo, vt nulla certa forma ei constitui posse videatur, quemadmodum nec sequentibus. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes complecti videtur, parsque ad Tyberim latior ad dimidium ipsius montis, secundum longitudinem à Tyberi ad mœnia existentem, oualem formam constituere videtur: mox enim propè portam Hostiensem scinditur via obliqua, quæ ad angulum circi Maximi, & Cœlij montis ducens, à dextera alteram Auentini montis partem reliquit, diuisam à Cœlio via Appia vsque ad portam Capenam, à qua ad Hostiensem muri interius sensim curuati à meridie, ortuque hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini non magis ex nostra dimensione, quã ex verbis Diony. libet ostendere, qui tertio libro sic ait. Ancus Auentinum collem modice editum, in orbem stadia fermè decem & octo complectentem muro cinxit. In decimo tamen haud minus duodecim stadijs esse tradit. Sed huius diuersitatis dubium tollit ipse dum subiungit. Non enim totus M. Valerio, & Spurio Virginio Coss. habitabatur, sed erat publicus, & syluarum plenus. Habet autem Auentinus ab occasu solis hyemali campum late patentem quadrangulum quatuor laterum inæqualium constitnentem: quorum primum in meridiē vergēs sex propemodum continet stadia, & quinque in occasum: Vrbisq; mœnibus ambo cinguntur. secundo oppositum parum minori transigitur spatio; quatuor verò stadijs quartum Tyberim, inter hũc ipsum campũ, & Transtyberinam regionem fluẽtẽ, respiciens. Sequebatur recto ordine Ianiculus mõs, verũ cũ ab Anco Martio, nõ inopia loci, sed ne aliquãdo arx hostium esset, additus sit Vrbi, commodius relinquetur ad eam

dem, vel paulo amplioris latitudinis disterminatur mons Palatinus: qui vno latere pedum ſexcentorum huic ita imminet, vt Capitolium vtrunque vltra ipſum porrigat cornu. Secundum verò latus eiuſdem in ortum æſtiuum vergens, eſt primo pedibus centum prolixius. A tertio, ortum hyemalem, Cœliumque montem reſpiciente, duplici ferè longitudine ſuperatur. Quartum, cæteris omnibus maius, Circum continet Maximum: eregione verò Auentinum ſpectat. Conſtituens itaque quadrangulum quatuor laterum inæqualium, mille & ducentos paſſus continet Palatinus. Ad ſecundum latus cuius iacet planicies, quę à capite fori Romani ad extremam collis Quirinalis partem in Suburram vergentem, quingentis perficitur pedibus, interdum tamen latitudo hæc variatur. Longitudo autem comprehenſa ab vtroque fronte inter Capitolium, forum Neruę, & Cœlium montem: atque hinc ab eodem Cœlio, & Palatino: inde verò à Suburra, & Eſquilijs, quod S. Marcellini ædem attingat, mille propè adimplet paſſus. Ad alterum autem Capitolij cornu, altera eſt planicies, quæ apud Marcelli theatrum vnde principium habere volumus, ab ipſo monte ad Tyberim in quingentos extenſa eſt pedes: mox vero, eregione conuallis, de qua in principio egimus, quia fluuius ipſe curſum oblique flectit, Auentinusq; mons à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eoſdem montes, ſecundum variam eorum formam, vſque ad Cœliolum, vlterius vſque ad portam Capenam, ipſa tantum via Auentinus à Cęliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à ſiniſtra Capitolium, Palatinum, & Cœlium habet, milleq; paſſibus vix tranſigitur. Capitolij, Palatinique montis ſitu deſcripto, hiſque campis, terminiſq; circunſepto, cum Cęlius tertius vrbi fuerit additus, tertio ordine iure ſequi videtur. hic enim planicie Pyramidis formã ita conſtituente, vt baſis quingentorum pedum propè amphitheatrum ſit, à Palatino diſiungitur. in ea autem eſt via Appia. quæ apud Circum Maximum ſola Cœliũ à Palatino diſterminat, tenditque ad portam Capenam, relinquens à ſiniſtra inter Cœlium & Cęliolũ vallem pedum ſexcentorum latitudine, ſecundum eandem viam: nam ad portam Gabiuſam circa dimidiam partem anguſtior videtur. Longitudo à via Appia vltra eandem portam progrediens, ſtadia quatuor

continet:

muros Vrbis cęteris lateribus eſt longior:nam millibus paſſibus vix perficiur; & in medio ſui ad inſtar curuati ad cubitum brachij exiſtit. quanto enim magis ad Collatinam accedit, eò ampliorem præbet campum: & in orbem ſtadia decem & octo, plus minus, amplexatur. Tempus eſt iam in Planam Vrbem deſcendere, quæ à Capitolio inchoans ad portam Flaminiam nunc terminatur, ab ortu æſtiuo, ſiue Septentrione, curriculo octo propemodum ſtadiorum, Quirinali, Hortulorumq; colle ſepta, ab occaſu verò paulo maiori ſpatio Tyberi alluitur: ideo maiori ſpatio diximus propter ripas ipſius fluminis retortas. Quod ſi ab ea parte collis Hortulorum, quę Domitiani naumachiæ imminet, lineam rectam deduxerimus, ſtadijs duobus peractis, ad ripam eiuſdē flum. eregione molis Hadriani perueniemus; quatuorque laterum inæqualium, paſſuum vltra tria millia complectentem, quadrangulum conſtituemus. relinquetur autem extra vallis Martia, quanta eſt inter collem Hortulorum, męnia Vrbis, & Tyberim. cuius latitudo, quò magis accedit ad portam Flaminiam, eò magis arctatur. Reliquum erat in Tranſtyberinam regionem tranſire, ſed prius videndum eſt quo curſu ipſam ab Vrbe Tyberis interſecet. Hic enim Vrbem ingrediens, murorumque extremam partem, Flaminiamque portam à ſiniſtra relinquens, quanta eſt vallis Martiæ longitudo, fluxu parum obliquo, & retorto defertur: mox verò ſenſim à Septentrione in occaſum conuerſus, hemicycli formam conſtituit; cuius conuexum Vaticanus, concauum verò Martius exiſtat campus. deinceps, infra molem Hadriani, ad priſtinum curſum redit, vſque ad primas Auentini radices; vbi oblique in meridiem verſus defluens, haud longè à porta Portuenſi, Vrbem egreditur. At ipſius regionis ſitum aggrediamur. prius tamen ſciendum eſt Ianiculi montis partem vltra dimidiam, intra mœnia non eſſe comprehenſam. Ea autem pars quæ à campo Vaticano ad ſtadia tria in meridiem eſt extenſa, flumini quidem adiacet; reliqua verò muris clauſa, quanto magis fertur ad exitum eiuſdem fluminis, latiorem relinquit campum. Muri enim Vrbis ab ipſo flumine recta in occaſum per ſtadia tria aſcendunt, mox per dorſum ipſius Ianiculi, totidem fermè peractis in æqualem deſcendunt planiciem, inde breui ſpatio ad exitum

partem, quæ Transtyberinam regionem percurret: ad Exquilias igitur transeamus, quas à meridie via Labicana, ab occasu vero æstiuo, valle inter Cœlium, Palatinum, & ipsas Exquilias posita, diuisimus. A Septentrione autem Suburra, & deinceps vicus Patricius à Viminali colle, vsque ad thermas Diocltiani, dirimunt: vlterius enim iunctæ cum eodem colle vsque ad mę nia videntur: secundum quæ in portam Exquilinam latius diffunduntur. ambitus autem quatuor millibus pass. vix perficitur, nullam certam habens formã, vallesq; interdum breueis includuntur, vt iure optimo Var. Exquilias ipsas duos esse montes dicat, in pluresq; diuidat partes. At Viminalis collis ab occasu Quirinalem respicit: interiacet autem circa stadium Suburra, quę plana appellatur: deinceps à Septentrione, inter eosdem colles, vallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, longitudine vero stadiorũ duorum cum dimidio. Mox enim Viminalis, vt cum Exquilijs, ita cum Quirinali, vsque ad mœnia iungitur, vt nullo modo dirimi posse videatur, quod accidisse arbitramur, quia montes iactis fornicibus sunt æquati, & nedum depressis locis superimpositi sunt amplissimi fornices, verum ipsis etiam mõtiũ visceribus excauatis, perfossisq; tota penè Vrbs (vt ait Plinius) pensilis facta est. In orbé autẽ Viminalis ipse duo millia, & quingentos continet passus; oblongam, sicuti Quirinalis, habens formam, sed latitudo variatur. Quia demonstratum est quid habeat Quirinalis à dextera, consequens est reliqua percurrere. A sinistra enim recta à turri Militiarum ad stadia quatuor, planam Vrbem ad occasum pertinentem, despicit; tertio verò latere, ad stadia sex, collem Hortulorum, in aquilonem conuersum. interiacet autem vallis latitudine, vbi maior, quatuor iugerum, ad portam Salariam vsque propemodum producta. Circuit Quirinalis millia passuum ferè tria. Sex, secundum Var. Vrbis montibus, atque vnà conuallibus iam ostensis, his collem Hortulorum quanquam extra antiquum fuit pomerium, addere, non absurdum opinamur; vt omnes partes Planæ Vrbis melius intelligantur, faciliorq; sit cognitio eorum, quæ suis locis veniũt declaranda. Is igitur collis valli Martiæ inter sese & Tyberim iacenti, ad stadia vltra tria plurimus incumbit: cuius longitudo à porta Flumentana ad Collatinam, secundum

muros

De primis cultoribus, & conditoribus Vrbis.
CAP. II.

RBEM Romam in occiduis partibus, iuxtaq; Tyberim flumen positam, atque centum, & viginti stadijs à Tyrrheno mari distantem, barbari Siculi primi omnium tenuere. Antea verò neque vt habitata sit, neque vt deserta fuerit, quod dicamus, nihil certi habemus. Mox autem Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, his expulsis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thessalia admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere. Premanserunt autem in his sedibus vsque ad bellum troianum, priscam illam Aboriginum appellationem seruantes, Horum autem regem Saturnum fuisse memorant, qui Cretæ rex habens cum Ioue filio de agris cõtentionem, bello expulsus, in Italiam venit, & cum vsus vinearum, & falcis Ianum docuisset, ab eo in partem imperij est admissus, cęterum Iano defuncto ad eum solum imperiũ forte peruenit. Annis deinde sexaginta, ante res troianas, ferunt Arcades ex vrbe Palantio exeuntes, sedéq; duce Euandro quærentes, atque in hunc locum, vbi nunc Roma est, delatos, à Fauno Aboriginum rege, & benignè susceptos esse, & agri portionem accepisse, illosque colle haud procul à Tyberi distante electo, struxisse castellum, Palantiumque, à metropoli eorum in Arcadia, appellasse. Paucis verò verò annis interpositis aliam classem græcam, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem, ex hisque quosdam missionem ab eodem Hercule precatos in colle, qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos Peloponnenses, Phanetas, & Epios, qui ex Elide, fuisse comperio: quibus nullum erat amplius desyderium reditus, euersa eis patria ab Hercule. Hi aliquantulum temporis rem suam seperatim administrarunt: cærerum haud ita multo post victum, leges, sacra cum Aboriginum sacris conferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi feterant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secunda verò ætate, post Herculis profectionem, Latinus ex filia Fauni, authore Trogo, vel, vt alij

Tyberis perducti cum fluuio ipſo rhombi formam propemodum conſtituunt, cuius latior pars à porta Aurelia incipiat, deſinat autem ad portam S. Mariæ nunc Ægyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi, quę eſt muris circundata, quinque continet ſtadia. Ambit autem tota hæc tranſtyberina regio cum Ianiculo millia paſſuum circa tria. Hæc de ſitu Vrbis: cui & collem, & campum Vaticanum addere non inconueniens eſſe duximus. Dictum eſt enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium ſumere; ſupra quem campũ verſus occaſum, collis eiuſdem nominis attollitur, qui duo porrigit cornua; vnum ad Ianiculum, alterum in Septentrionem, arcumque maxime intenſum efficit, cuius conuexum mille paſſus complectatur. Ab ipſo verò colle diffunditur ad Tyberim planicies longè, lateque patens, à ſiniſtra montibus cincta, qui in longitudinem ſtadia circa decem producti; cum Tyberi efficiunt latitudinem variam; quam totam, quanta his collibus adiacet, Vaticanum appellant campum. In hac autem dimẽſione quantum laboris ſumpſerimus, ne quiſpiam magis mihi credat, quàm ANTONIO alegreto, & ANNIBALI charo iuuenibus multiplici virtute ornatis, ac LVDOVICO Fabro Fanenſi viro probo, egregieque docto, qui eiuſdem laboris participes fuere. Et ſi aliquis nimis ſeuerus rerum æſtimator hanc, vel illam nõ probet mẽſuram, tanquam certis ſtadijs, aut numeris rectè non ſit deducta: ob eam rem deſinat mirari, quòd forma Vrbis adeò eſt mutata, vt priſtini ſitus veſtigium vix retineat, neque Romulus ipſe, ſi reuiuiſceret, vbi ſuam poſuiſſet Vrbem agnoſceret, quod accidiſſe certum eſt propter ædificiorum ingentes ruinas, quibus plurimis in locis montibus valles ita ſunt ęquatæ, vt vbi montes ipſi incipiant, aut deſinant non facilè poſſit dignoſci. Arbitramur tamen, vel ſic, hanc deſcriptionem non inutilem ferè ijs, qui Vrbem non viderunt: & etiam ijs, qui eam contemplati ſunt. Quia cum multa priſca per ea, quæ nunc ſunt, exponantur, eaq; dominum mutent, aut corruant vetuſtate: cum ipſis ſæpe priſcorum ædificiorum cognitionẽ amittimus. quod accidere nequaquam poterit, ſi ex ſitus deſcriptione, ſingulis rebus proprium locum, quoad fieri poterit, aſſignauerimus.

De

& meretrices lupas vocamus, conſtant que hoc animal in tutela eſſe Martis, iuxta illud. Martius à ſtabulis rapuit lupus. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Romo, ſiue Romulo ſuere. Adultis inter paſtores de virtute quotidiana certamina, vires, & pernicitatem auxere. Igitur cum latrones à rapina pecorum frequenter ſumouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminique datur quaſi greges Numitoris infeſtare ſolitus eſſet. Tunc à rege in vltionem Numitori traditur, qui adoleſcentia iuuenis permotus, in ſuſpitionem expoſiti nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filiæ ſimilitudo, nunc ætas expoſitionis anxium teneret, Fauſtulus cum Romulo ſuperuenit, à quo origine cognita puerorum, facta coniuratione Amulium interficiunt, Numitorique auo regnum reſtituunt. Sequenti verò anno regni Numitoris quadrigenteſimo trigeſimoſecundo (vt tradit Cato) poſt Ilium captum, duodecimo Cal. Maias hora poſt ſecundam, ante tertiam, Romam, vbi expoſiti fuerant, cõdiderunt. Et quanquam vt de tempore, ita de conditore, mira inter ſcriptores varietas exiſtit, communis tamen opinio Romulum Martis filium vrbis authorem habet. Vnde Cicero de nat. deorum. Principio vrbis parens Romulus non ſolum auſpicato, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur. Solinus etiam poſt nonnullorum varias de vrbis authore opiniones ſubdit. Verius tamen putant à Romulo conditam Romam eam, quæ quadrata dicta eſt. Ser. autem grammaticus de Vrbis origine anceps, Conditarum, inquit, vrbium diſcenſio inuenitur, adeo vt ne vrbis quidem origo diligenter poſſit agnoſci. Nam Sal. dicit. Vrbem Romam, ſicut ego accepi, condidere, atque initio habuere Troiani, & cum ijs Aborigines. Alij ab Euandro, ſecundum quos Virg.

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

Alij Romulo, vt.

En huius nate auſpicijs illa inclyta Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, nõ mirum ſi in aliarum opinione dubitatur. vnde nec hiſtoricos, nec commentatores, varie dicentes, imperitię condemnare debemus. Nam antiquitas in multis creauit errorem: & plerique fundant, plerique augent. & ad ſe tranſierunt nomina. Nam Romam etiam Romulus feciſſe dicitur, quam ante Euander

con-

dicunt, ex Hyperboride ſtupro conceptus, Aboriginum rex fuit: quo regnante Æneas poſt Ilij direptionem, in Italiam cum appuliſſet, prelio ſtatim exceptus eſt: cumque in aciem exercitum duxiſſet, ad colloquium vocatus, tantam admirationem ſui Latino præbuit, vt in ſocietatem imperij receptus, Lauiniamque in matrimonium ei data, gener aſciſceretur. Hic deinde Aborigines, Troianosq; communi nomine Latinos nominauit. Poſt hæc vtriuſque bellum aduerſus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit, in quo Turnus & Latinus interierunt. Quare Aeneas, ſoceri regnum ſuſcipiens, quarto anno imperij ſui in bello aduerſus Mezentium Hetruſcorum regẽ, occubuit, in cuius locum Aſcanius filius ſuccedens trigeſimo anno, poſt Lauinij conſtrutionem, Albam condidit. Anno deinde octauo, & vigeſimo, mortuo Aſcanio, eius frater Syluius, poſt mortem Aeneæ ex Lauinia natus, imperium accepit, cumq; vnde triginta imperaſſet annos, Aeneæ Syluio filio reliquit, hic verò poſt vnum & triginta Latino Syluio: Latinusque poſt quinquaginta Albæ, qui vndequadraginta illud tenuit: poſt eum viginti quatuor Atys, deinceps Capys viginti octo; inde Capetus tredecim, & Tyberinus poſtea octo. Tyberino ſuccedens Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde vndetriginta, poſt hunc triginta, & ſeptem Auentinus, qui Procæ imperium ipſum per manus tradidit. Proca viginti, & tres imperauit annos, Numitoremq;, & Amulium procreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri ſeniori debebatur, haud iure occupans, filiam eius Rheam, ne quis vindex regni ſexus virilis ex genere Numitoris oriretur, Veſtæ ſacerdotem fecit. quæ duos pueros incerto ſtupro an ex Marte conceptos, enixa eſt, quos Amulius exponi iuſſit. Sed fortuna origini Romanæ proſpiciens, pueros lupæ alendos obtulit, quæ cum ſæpius ad paruulos, veluti ad catulos, reuerteretur, rem Fauſtulus paſtor animaduertit, ſubſtractosque feræ, cum Accæ vxori, quæ meretrix erat, nutriendos dediſſet, grandiuſculos inter greges pecorum agreſti deinde vita nutriuit. Quod autem à lupa dicantur educati, fabuloſum figmentum eſt, ad cœlandam authoris Romani generis turpitudinem: nec incongrue factum eſt, nam & me-

post Romuli mortem quid,quoue tempore, & quibus regibus additum sit commemorans, nullam de Capitolio, tanquam de primæ Vrbis parte, faciat mentionem, existimamus vrbem à Cor. descriptam non magis Tatij regis, quam Romuli esse monimentum.nec obstat quòd Liuius dicit Romulum primum Palatinum, in quo erat educatus, muniuisse.in eo enim verbo primum, vim esse hanc opinor, vt munito prius Palatino, vrbem condiderit: Sicut eodem in bello ipse Romulus testatur, dum precatur Iouem, vt suorum fugam sistat. Hic, inquit, in Palatio prima vrbis fundamenta ieci. Si prima, ergo alia postmodum iecerat fundamenta vrbis, illius dico,quam, contra eiusdem Cor. opinionem, incipere à sylua, quæ erat in Arca Apollinis, & ad supercilium scalarum Caci, vbi postea fuit porta Tergemina finire,legi apud Solinum. Quòd mox ab eodem Romulo, & Tatio aucta fuerit, nullum huius rei authorem habemus, nisi Diony. quem ita loquentem audiamus. Romulus, & Tatius vrbem statim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcientes, Quirinum, & Cœlium, separantesque habitationem alter ab altero in proprijs locis vtrique vitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium Palatio propinquum: Tatius verò Capitolium, quod ab initio cęperat, & quirinalem rupem: forumque ibi constituerunt, quo nunc etiam Romani vtuntur. Quanquam Ser. ait Alios dicere Romulum septem colliculos ab initio inclusisse, alios velle hos ipsos, qui nunc sunt à Romulo inclusos, idest Palatinum, Capitolinum, Quirinalem, Auentinum,Cœlium, Viminalem, Esquilinum, & Ianicularem, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata sunt postea. In quo à Liuio apertissime eos dissentire inferius, vbi de vario Vrbis ambitu loquimur, apparebit. Prætereà dicimus, non verisimile esse, pastores, rebus adhuc angustis, tantum campi, in tanta hominum paucitate, complexos esse: cum Plut. velit mille domos tantum fuisse, Dionysiusque cum conditoribus Vrbis non plures tribus peditum millibus,& pauciores æquitibus tercentis.

De

condidit. Romulum autem,non Remum, Romanæ Vrbi , & Ciuibus nomen dedisse ferunt:quia captatis augurijs Remus prior sex vultures vidit.Romulus mox duodecim,quæ res,cũ vnus tempore,alter numero certaret, bellum creauit : in quo extincto Remo, à Romulo Romani sunt denominati.

De Forma, & Magnitudine Vrbis Romuli.
CAP. III.

RBIS nouæ figuram quadrangularem Romulum designasse author est Plut. & Dionysi. Quadratã Romam appellatã tradit Solinus, eò quod æquilibra foret posita. Sed vt de forma certa est opinio apud scriptores, ita de ambitu, quibusve terminis finiretur incerta, & varia. Liuius enim refert Romulum Palatinum primum, in quo erat educatus, muniuisse: & Gellius antiquum pomerium ab Romulo institutum Palatini montis radicibus terminatum. Secundum hos bene procedit, quod ait Corn. Tac. Capitolium Romanumque forum à Tatio rege Sabinorum Vrbi additum. cuius verba sunt hæc: Initium igitur, & quod pomerium Romulus posuerit noscere, haud absurdum reor. Igitur à foro Boario, vbi æreum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi cœptus, vt Magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatijs interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias veteres, tum ad sacellum Larium, forumque Romanum, Capitolium non à Romulo, sed à Tito Tatio additum Vrbi creditur. Sicq; manifestum esset Tatium deducto muro à saxo carmentali in occasum ad viam, quæ nunc haud longe abest à Tyberi; inde in meridiem vsque ad Circi Maximi partem extremam, conuersoque mox in ortum æstiuum, paulo vltra Amphitheatrum, hincque ad forum Neruæ, & tandem ipsum murum cum altero cornu Capitolij coniungentem, Capitolinum, & Palatinum montem inclusisse. Sed cum constans sit opinio Carmentalem portam ad radices Capitolij sitam,in noua Vrbe à Romulo comprehensam, Liniusq; in bello aduersus Sabinos Capitolium Vrbis arcem fuisse ostendat; cumque in Vrbis ampliatione

post

diuæ Mariæ nouæ haud procul ab angulo Palatini, qui amphitheatrum spectat, fuisse innuit idem author, cum ait. Romana porta instituta est à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus est. Appellata est autem Romana à Sabinis præcipue, quòd proximus aditus erat Romam. sunt tamen qui Mugoniam, quæ & Trigonia à tribus angulis est denominata, ibi restituant, quibus si assentiri volumus, dicemus à Romulo prius Romanę, deinde ab euentu, hoc est à mugitu boum, vel quòd per eam boues introducerentur, Mugonię nomen sortitam esse. Sequitur Pandana, dicta, quòd rebus illatis in vrbem panderetur,;eidem & Liberæ, & Romanulæ nomen fuit, quam prope Velabrum fuisse probant quæ sequuntur Var. verba. Laurentalia ab Acca Laurentia; huius sacrificium fit in Velabro, qua in Nouam viam exitur, vt aiunt quidam ad Sepulcrum Accæ; qui locus extra vrbem antiquam fuit, non longe à porta Romanula. Existimamus autem Romanulæ nomen adeptam, postquam Romana Mugonię sumpsit cognomen. Miror autem Blondum, & Fuluium, Var. authore, velle hanc fuisse non Romę, sed Saturniæ vrbis, qui dum probat Saturnium oppidum fuisse propè Saturnium montem, sic sequitur: Eius vestigia nunc manent tria, quòd Saturni fanum in faucibus, quòd Satutnia porta, quàm Iunius scribit, ibi, quam nunc vocant Pandanam. quæ vltima verba innuunt, Pandanam fuisse à Romulo constitutam, eo in loco, vbi prius in Saturnio oppido, fuerat Saturnia. Qui verò volunt Romulum vrbem quatuor portarum reliquisse; quartam ad radices Viminalis statuere; ab euentu postea dictam Ianualem. Nam bello Sabinorum cum Romani eam claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant, postquam est clausa, mox sponte patefacta est, cumque iterum, ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, cumque ex alia parte accerrimo prælio certaretur, subitò fama pertulit fusos à Tatio Romanos: quam ob causam, qui aditum tuebãtur territi profugerunt, cumque Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex æde Iani per hanc portam magnam vim torrentium vndis scatentibus erupisse, multasque perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua,

aut

De Portis Vrbis Romuli. CAP. IIII.

E portis autem vrbis Romuleæ sic habet Plinius. Vrbem tris portas habentem Romulus reliquit, aut (vt pluribus tradentibus credamus) quatuor. Harum nec nomina, nec locum ipse ponit. communis tamen est opinio eorum, qui tres tantum à Romulo ferunt relictas fuisse, Carmentalem, Romanam, & Pandanam, Carmentalemque, à matre Euandri denominatam, à dextera sub Capitolio inter saxum Tarpeium,& Tyberim: eregione ædiculę diuæ Caterinæ nũc dirutæ.& versus circum Flaminium, vt inquit P. Victor: quam Blondus ad primas Auentini radices ponit,'& præter historiæ fidem, Liuijque authoritatem ipsum collem in vrbem Romuli comprehendit:dumque huic suæ vrbi portas accommodare,verisimilemque suam opinionem efficere conatur, alio ipsas portas, quàm fuerant,traducit,& ex vno in alterum labitur errorem. Liuius enim ipse septimo belli pu. loquens de vico Lugario, clare docet Carmentalem portam fuisse sub Capitolio, sed apertissime Plut. in Camilli vita. Ad Carmentalem,inquit, portam Pontinus contendit, vt quid ageretur per silentium specularetur; nam huic Capitolium maximè directo incumbit:& Solinus his verbis. Pars infima capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit, vbi & carmentale nunc fanum est,à qua Carmentalis portæ nomen est. Eodem modo & Sex. Pomp. qui templum Iani fuisse extra ipsam portam apud Marcelli theatrum tradit. Alia est ratio hanc portam non fuisse prope Auentinum. Quod Vir. inducit Euandrum ab ara Maxima in Palatinum progredientem monstrare Herculi portam Carmentalem, quæ nimirum, si ad radices Auentini, post fuisset relicta. Huic autem portæ Sceleratæ postea nomen fuit, quòd per eam egressi Fabij ad Cremeram Flu. ex lacu attingente Bacchanas orientem, omnes interfecti sint. Vnde idem Sex. Pomp. refert religioni esse quibusdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani, quæ erat extra ipsam senatum haberi, quòd ea egressi sex & trecenti Fabij, apud Cremeram omnes interfecti sint, cum in ęde eiusdem Iani. S. C. factum esset, vt proficiscerentur. Sed ad reliquas veniamus. Romanam in hortis ædis

diuæ

Auentinus ſolus,quæ pars non longinqua,nec infrequens eſt, extra pomerium eſt,neq; Ser. Tullus, neq; Sulla, qui proferendi pomerium titulum quæſiuit, neque poſtea Diuus Iulius,cum pomerium proferret, intra vrbis fines incluſerunt. Cauſam eſſe ait Meſſala,quòd in monte Remus vrbis cõdẽdę gratia auſpicatus,aues irritas habuerit, ſuperatusq́; à Romulo in auſpicio ſit. Iccirco omnes,qui pomerium protulerunt, montem iſtum excluſerunt, quaſi auibus obſcœnis ominoſum. Authore poſtea. D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obſeruatum eſt. Tarquinio autem Priſco, qui vrbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius ſuſcepit, & Viminalem, Quirinalemque quinque collibus addens, vrbis ambitum ampliauit. Muros verò ruderibus, vilibusque ſtructuris ædificatos Tarquinius ſuperbus primum cœpit ſaxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & vſum ammiſiſſe videntur, licet Carmentalis diutius ſuum retinuerit. Et conſtructio vrbis regum tempore vlterius, vt teſtis eſt Diony. non proceſſit, non permittente numine, quanquam omnia circum vrbem erant habitata. Nam cum antiqui vellent vrbis mœnia, quę Collinam non excedebant portam, vſque ad Miluium pontem producere, prohibuere aruſpices, quia non licebat in vrbe comitia facere, & milites legere. hinc Cicero ad Atticum. Sed caſu, inquit, ſermo à Capitone de vrbe augenda à ponte Miluio ad Tyberium: pauci ſecundum montes Vaticanos, campum Martium tum ædificari, illum autem campum Vaticanum fieri quaſi Martium. Quare arbitror magna parte vrbis planæ ædificijs occupata, Senatum ſæpe agitauiſſe de tranſferendo campo Martio in Vaticanum, nunquam tamen id comprobatum eſſe. Quod autem Blon velit eum, quem nos collem Hortulorum dicimus, Quirinalem eſſe, falſum eſſe oſtendit Appianus, cum ait Syllam vllerius progreſſum exercitum in campo Martio ante vrbis portas ſtatuiſſe, & cum hic collis Campo Martio immineat, nimirum neceſſe eſt recepto, ſecundum nos, colle Hortulorum, vt etiam idem campus in vrbem, contra omnium opinionem, ſit receptus. Non tamen Fuluij approbamus ſententiã, qui quidquid campi inter Capitolium, & Tyberim eſt, Martium appellari,

aut deuoratas rapida voragine deperijsse, ea re placitum, vt belli tempore, veluti ad vrbis auxilium, fores Iani referarentur. Hæc autem porta opportuno loco fuerat sita, tamen cum constans sit opinio, pomerium Romuli ad radices Viminalis non peruenisse, nullibique legerimus Iani templum eo in loco stetisse, credimus Romulum tres tantum instituisse portas; qui numerus, in vrbe adhuc parua, publico vsui satisfacere posse videbatur.

De vario ambitu, & mœnibus Vrbis. CAP. V.

CVM Romulus, Vrbe noua constituta, quę ad deorum religionem, hominumque iura pertinere videbantur, curaret, Romam interim alia, atq; alia loca appetebant, vt Vrbs in dies amplioribus munitionibus cresceret, cum in spem magis futuræ multitudinis, quam ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis postea Sabinis, & ex duabus vna facta ciuitate, etiam hominum multitudine aucta est, moxque Alba euersa, duplicatoque ex illius ruinis ciuium numero: Tullus Cœlium Vrbi addidit, Exquiliasque, authore Liuio, auxit. ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, vallibusque adiacentibus, & foro proximioribus domos struxisse. Quæ loca cum iam essent occupata, deuictis Albanis Tullum addidisse Cœlium, Exquiliasque, nondum Vrbi adiectas, auxisse. Secundam autem Vrbis ampliationem capto Politorio, omnique multitudine Romam traducta, fecit Ancus. qui cum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium, atque arcem, Cœlium Albani impleuissent, Auentinum nouæ multitudini concessit. Multis deinde millibus Latinorum in ciuitatem acceptis Ianiculum quoque Vrbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, quiritiumq; fossam in planioribus Vrbis circunduxit. Hinc constat Auentinum non fuisse Vrbis Romuli partem, vt putauit Blon. minus diligenter Liuij verba considerans. qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipsum extra Vrbem sic collocat. Aediles extra portam Tergeminam in Auentinum porticum silice strauerunt. eodem modo & Gellius, eius verba hęc sunt.

Auentinus

INMENSIS RVDERIBVS. E' SVGGESTIONIBVS. V. C. ET INLVSTRIS MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE AD PERPETVITATEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT.

Ambitus autem Vrbis noſtro tempore vix paſſus mil. tredecim implet. Mœnia verò vtrum in ipſo permaneant priſco veſtigio veteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi perſuadere poteram, antiquos ita diſtortos, quemadmodum nunc cernuntur, muros poſuiſſe. re deinde diligentius conſiderata, inueni ſitus ipſorum optimam eos habuiſſe rationem. quia ſi orbicularem, aut quadraugularem, vel quamlibet aliã, certam formam Vrbis cõſtituere voluiſſent, eueniebat quòd muri interdum per montium crepidines ducti, interdum vero per valles montibus extra relictis facile, perfoſſa, & excauata parte montis appoſita, ab hoſtibus euerti potuiſſent, aut valle intus exiſtente, ex montibus vicinis, ſuperioriq́ue loco ciues opprimi. Quare ſecundum montium circuitum, perq́; ipſorum radices deduxere muros, ita vt, vbi accliuis fuiſſet locus, per mediam ferè accliuitatem dirigerent, iacerentq́; intro effoſam terram, donec montem ipſum æquarent, ne aqua defluens muros lædere poſſet. Si quis autem dixerit, inter Collinam, Numentanamq́ue portam, rurſuſq́ue inter Aſinariam, & Gabiuſam, & alibi, etiam per valles mœnia deducta, reſpondemus, ideò factum, quia extra non erat mons, qui Vrbi immineret, breuiſſimaſq́ue eſſe valles, quæ ſi extra relictę fuiſſent, muris radicibus montium appoſitis, deformem, & multis in locis inutilem, Vrbem reddidiſſent. Quapropter credimus ſuper fundamentis priſcis muros nunc exiſtentes, extructos eſſe. Quid enim erat cur ij, quibus muros inſtaurandi, non ampliandi fuerat cura, noua vt iacerent fundamenta, cum priſca longe minorem impenſam, & laborem deſiderarent?

pellari, murosque vrbis Capitolium non excessisse, putet. Nam & si hoc verum est tempore regum, quod dubito, vltra tamen ipsum montem Consulum, aut Imperatorum tempore muros processisse opinor. Plurimis enim authoribus crediderim Flumentanam portam antiquissimam esse quod si, secundum Blon. opinionem, sortita est nomen, quòd per eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non excedentibus, non video vbi locorum ipsa possit collocari, vt Tyberis per eam labi potuerit Præterea non dicimus theatrum Pompei, thermas Agrippinas, Mineruæ templum, circum Flaminium in campo Martio: sicut Ouile, villam Publicam, & multa alia. Quare arbitramur partem vrbis Planæ, prisco etiam tempore, fuisse intra vrbem, deducto videlicet muro à Collina ad Tyberim, eregione murorum ab Anco in Transtyberina regione collocatorum, Flumentanamque portam, vbi nunc est, longo tempore post translatam. Nec obstat quod isti falsò referunt: Martium campum appellatum, quidquid inter Capitolium & Tyberim est; cum Liu dicat quidquid inter vrbem & Tyberim, quod secundum nostram opinioné, bene. procedit, cui etiam P. Vic. suffragari videtur, viam Latam, forum Suarium, Pilam Tyburtinam inter montes & Tyberim iacentes in septima vrbis regione statuens. Pli. autem tradit ambitum vrbis suo tempore mili paſ xx. fuisse. Vopiscus verò Aurelianum Imper muros vrbis sic ampliasse, vt l. propè, milia eorum ambitus teneret. Sed Marcel. dubitationem tollit, cum inquit, Vrbs Roma est, quæ muro cingeretur, vt Alphenus ait. Roma est etiam quantum continentia ædificia essent. Plin. itaque, dum. xx mil. passus scribit, & Vopiscum, dum quinquaginta, Romæ, & ædium continentium considerasse dicimus ambitum. Sciendum autem mœnia vrbis sæpe à barbaris aperta, & à maioribus instaurata ambitũ varium habuisse. Magnam verò partem Honorium, & Arcadium restituisse, vetus in marmore supra portam Portuensem incisus hic index ostendit.

IMPP. CAES. DD. NN. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO VICTORIBVS ET TRIVMPHATORIBVS SEMPER AVGG. OB INSTAVRATOS MVROS. ET TVRRES EGESTIS

IN-

ei, qui agri barbarici aliqua parte Ro.Remp.locupletauiſſet, Pomerium propagare. At tam varia eſt de Vrbis ambitu,atque Pomerio opinio,vt nemo poſſit ſingulis quibusque temporibus proprios fines determinare, hinc ait Diony. Si quis velit Romæ magnitudinem exquirere, nullum habebit ſignum certum, quò dignoſcatur quouſque ſit hæc vrbs progreſſa, aut vnde eſſe non amplius vrbs incipiat. Legimus autem ſecundum viam, quæ eſt ab Vrbe ad Otriculi pontem, omnia ædificijs fuiſſe plena. Vnde Ariſtides ipſius Vrbis incredibilem oſtendens magnitudinem, in hunc loquitur modum. Deſcendit hæc vſque ad mare, vbi Commune emporium, communisque ominum,quę terra proueniunt,diſpenſatio, quacunque in parte eius Vrbis conſtiterit quis, nihil prohibet quominus ſit pariter & in medio: quidquid nunc Italiæ reſtat, completum iri vniuerſa mihi videtur: vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protenſa.

De portis antiquis, quæ hodie non ſunt. CAP. VII.

QVEMADMODVM ambitus Vrbis varios terminos conſecutus eſt, eodem modo & portæ: quarum nonnullæ in Pomerij ampliatione intra vrbem relictæ, & vſum, & portarum nomen licet amiſerint, multæ tamen tranſlatæ priſtinum retinuere, multæ etiam nouum adeptæ ſunt. Et quãquam aliqui Ser. Tulli, Auguſti, Aurelianique temporibus auſi ſunt, certo numero poſito, proprium & nomen, & locum illis conſtituere: nulla tamen ratione, nullove authore, quod ſcripſere, comprobarunt. Pli. autem quatuor & triginta ætate ſua fuiſſe prodidit, eius ſunt hæc verba. Mœnia eius colligere ambitu Imperatoribus, cenſoribusq; Veſpaſianis. M.P.XIII.complexa montes. VII. ipſa diuiditur in regiones XIIII. Capita ſingularum. CLXXV. eiuſdem ſpatij menſura currente à capite fori Romani ſtatuto ad ſingulas portas: quæ ſunt hodie triginta, & quatuor: ita vt duodecim portæ ſemel numerentur, prætereanturque ex veteribus ſeptem, quæ eſſe deſierunt. Efficit paſſuum per directum. XXX. M. D. L X V. Ad extrema verò tectorum cum caſtris prætorijs ab eodem miliario per vicos omnium viarum menſura colligit paulò amplius. L X X. M. paſſuum.

De Pomerio Vrbis. CAP. VI.

OMERIVM verbi vim solum intuentes post mœnium interpretantur esse, est autem magis circa murum locus, quem in condendis vrbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inagurato consecrabant, vt neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatiumq́ue neque habitari, neque arari fas erat, non magis quòd post murum esset, quam quod murus post id Pomerium Romani appellarunt, Liuius. Sæpe tamen pro totius vrbis ambitu, locoque certis finibus præscripto accipitur. Gelius enim tradit Pomeriũ facere finẽ vrbani auspicij, ibique nonnullos commemorat, qui Romanũ propagarũt Pomeriũ. Sed post Syllã ferè oẽs glorię, honorisq́; magis cupiditate, quam necessitate adducti, id facere, inter quos numeratur Claudius imperator. Cor. Tac. Pomerium, inquit, auxit Claudius more prisco, quo ijs, qui protulere imperium, & terminos vrbis propagare datur, mox subdit. Et quos tum Claudius terminos posuerit facilè cognitu, & in publicis actis perscriptum. Quod enim pomerium propagauerit, multa extant exempla, vt in tabula ænea in Lateranensi basilica sita, cuius rei caput hoc est.

VTIQVE EI FINIS POMERII PROFERRE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAVDIO CÆSARI AVG. GERMANICO.

Et in lapide tiburtino effoso superioribus annis apud Cloacam diuæ Luciæ, cuius titulus est huiusmodi.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. IIII. CENSOR. P. P. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMERIVM AMPLIAↃIT TERMINAↃITQ.

Sed tamen quos terminos pomerij posuerit, nullibi inuenies. Vopiscus verò scribit Aurelianum Imperatorem adhibito senatus consulto muros Vrbis dilatauisse, neq; tũc quidquam addidisse Pomerio, sed postea; cum non liceret, nisi

antiquos ſcriptores mentio eſt de ttibus vltimo loco poſitis. Inſuper non Pli.ætate, ſed diuerſis temporibus prædicta nomina portis impoſita eſſe arbitramur: Pliniumque cum ait, ſunt hodie portæ vrbis triginta, & quatuor, non ſolum de portis Vrbis: verum etiam de ijs, quæ erant in ſuburbijs intellexiſſe, cum appellatio Vrbis continentibus ædificijs finiatur. quanquam apud Plin. ſunt qui legunt XXIIII. De porta autem Ferentina ſic meminit Plut. Romulus expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferētinam ad portam obſeruari tradunt. Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex. Pomp. quam hic ſi poneremus, cum illarum nullus vſus, neque veſtigium extet, ſuperflua certe videri poſſet Quare ad vtiliora tranſeamus.

De portis antiquis, & mœnibus quæ nunc ſunt. Cap. VIII.

AMbitum Vrbis à nobis iam dimenſum, mœnibus, & portis, quę nunc extant, tempus eſt circundare. Exordiamur autem ab occaſu hyemali, Tyberinique, fluminis ripa: à qua muri. C.XX. paſ. producuntur, priuſquam Flumentanam Portam attingant: denominatam, vt Blon. velle diximus, quòd Tyberis per eam aliquando laberetur in vrbem. Ipſa, inquit, indicat poſitio, quia nulla, inter omnes vrbis portas, ita Tyberi eſt appoſita, vt eam aliquando is fluuius potuerit influere. At ex verbis Apiani ſupra de Campo Martio allegatis patet hanc alibi fuiſſe, cum Flumentanæ, ei nomen erat. Procopius verò in loco editiori eam ponit Liuij etiam verba innuunt olim à Capitolio procul eſſe, quæ hæc ſunt. Ita prædicta die in Petilinum lucum, extra portam Flumentanam, vnde conſpectus in Capitolium non eſt, concilium populi indictum. Quod ſi Campum Martium extra vrbem relinquimus, non video quomodo Apiani cum Liuij conueniant verba: At cum dictum ſit mœnia, quæ Collinam portam non excedebant, deducta olim per vrbem planam, vſque ad Tyberim, eregione ſcilicet murorum ſtructorum ab Anco in Tranſtyberina regione, exiſtimamus portam ipſam in ripa eiuſdem fluminis, haud procul à ponte nunc Xyſti, tunc poſitam eſſe:

Cùm ſermonem fortè haberemus de portis antiquæ vrbis cum viro præclariſſimo IOANNE GADO Ca. ap. clerico integerrimo, incidiſſemusque in verba illa. Ita vt duodecim ſemel numerentur, prætereanturque ex veteribus ſeptem, quæ eſſe deſierunt. rogauit me ille, vt eſt omnium bonarum artium ſtudioſiſſimus, quid eo in loco ſibi vellet Plin. Ego verò qui haudquaquam mihi aſciſco eam ſapientiam, vt de re dubia, & difficili ex improuiſo reſpondeam, ſententiam meam in aliud tempus diſtuli. Igitur aggreſſus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere non grauabor. Vnde ſciendum eſt, ex ipſis portis aliquas eſſe: quæ duo, & plura habuere nomina, quas vult ſemel numerari. Veluti hæ.

Flumentana, ſiue Flaminia.
Quirinalis, ſiue Agonenſis, vel Collina.
Numentana, ſiue Viminalis.
Ianualis, ſiue Sabiuſa, quæ ducebat in Sabinos.
Eſquilina, ſiue Taurina.
Neuia, ſiue Labicana.
Cœlimontana, ſiue Aſinaria.
Capena, ſiue Appia.
Tergemina, ſiue Hoſtienſis.
Portuenſis, ſiue Naualis.
Ratumena, ſiue Veientana.
Triumphalis, ſiue Vaticana. His ſemel numeratis ſi

Carmentalis,	Querquetulana,
Mugonia,	Raduſcula,
Pandana,	Saginalis, &

Sancualis, quas antiquiſſimas eſſe nemini dubium eſt, prætereantur, relinquentur ſequentes.

Collatina,	Catularia,	Salutaris,
Interraggeres,	Laurentina,	Mutia,
Tyburtina,	Fontinalis,	Piacularis,
Gabiuſa,	Lauernalis,	Præneſtina,
Latina,	Ferentina,	Libitinenſis,
Aurelia,	Minutia,	Valeria,

Tarpeia. quibus ſi duodecim, quas dicit ſemel numerandas, addiderit, ad numerum XXXIIII. portarum, tres tantum deerunt, quas nullibi inuenimus. Quinimmo nec apud

antiquos

Fano Iouis Viminei: cui portæ (authore Liuio) Ficulensi nomen etiam fuit, à proximo extra ipsam loco, vbi figlinæ olim fiebant. Nunc S. Agnetis, & Numentana dicitur Porta. Hanc prope Salariã fuisse probat Suet. de Nerone loquẽs, in hunc modum. Offerente Phanote liberto Suburbanum suum, inter Salariam, & Numentanam viam, circa quartum miliarium. Inter Viminalem, & Esquilinam in campo Viminali, quem hodie incolæ Viuarium appellant, media est Porta Interraggeres, cui Aggeres Tarquinij, inter quos erat condita, celebre ad posteros fecere nomen. Subit Porta nunc S. Laurentij, quam Tiburtinam esse, & in aquæductu aquæ Marciæ conditam, diuersamque ab Exquilina, contendit Ful. ea nempe ratione, quòd Strabo in campo Esquilino duas Vrbis portas; alteram Exquilinam tunc clausam, alteram Tiburtinam esse memoret. Inter Tiburtinam autem, & Næuiam ipsam collocat Exquilinam, quam Liuius in numero aliarum statuens, antiqui pomerij portam facit, his verbis. Itaque Cos. Valerius, vt eliceret prædatores, edicit suis postero die frequentes porta Exquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent, & sciere perfugæ, multoque plures, vt in spem vniuersæ prædæ, flumen traijciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad II. lapidem Gabina via occultatum obsidere iubet: Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat, inde se obijcere hosti, ne sit ad flumen reditus. Consulum alter. L. Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus. Ipse Valerius Cœlio monte delectas cohortes educit: hique primi apparuere hosti. Herminius, vbi tumultum sensit, concurrit ex insidijs, versisque in Lucretium Hetruscis terga cædit, dextera, læuaque hic à porta Collina, illinc à Næuia redditus clamor. Et quia Liuius non meminit de Tiburtina, Ful. autumat postea conditam fuisse in forma arcus, vbi nunc est, clausa Exquilina. Rectè ne sentiat videamus. In primis autem sciendum, tempore quo condita est Tiburtina, mœnia ne sint propagata. Si sunt, non video cur Exquilina magis non sit translata, quam clausa. Si vero non, quid erat causæ antiquissimam, eandemque celeberrimam claudendi

aut certè in fine viæ Latæ, & in principio Flaminiæ, Flumentanæque ſortitam nomen, quod ad fluuium pertineret, non autem quod per ipſam fluuius in vrbem laberetur. Cic. quidem ad Atticum ſcribens tanquam de porta Vrbis antiqua ita meminit. Neſcio enim cur cum portam Flumentanam Cœlius occuparit, ego Puteolos non faciam meos. Qui verò extra antiquum pomerium ipſam ſtatuere, mœnia in quibus nunc eſt, à Beliſario condita putant, nos verò non condita, ſed ſuper aliorum murorum fundamentis inſtaurata, eaque multo tempore ante Beliſarium fuiſſe; mœnibusque, Collinam portam non excedentibus, ampliatis, Collatinaque addita, Flumentanam eo, vbi nunc eſt, trãnſlatam, aut certè extra pomerium triumphalem arcum fuiſſe, Sed eo in loco, vbi nunc eſt, porta ne fuerit, an triumphalis arcus, in medio relinquo. Flaminiæ deinde traxit nomen à via, quam Flaminius ſtrauit. Porta Populi nunc dicitur. ab hac muri per collis Hortolorum radices paſ. vltra mille adimplentes, Collatinæ iunguntur Portæ, cui à Collatia oppido propè Romam, in quod aliarum ciuitatum opes fuere collatę, nomen inditum eſſe ſcribit Sex. Pom. Liuius. Collatia, inquit, & quidquid circa illam agri erat Sabinis ademptum. Seruat quoque ætas noſtra morem appellandi in Collatia, quidquid e regione eius portæ habet ager Romanus. Pincianam nunc vocant à proximo Pincij Senatoris olim Palatio, cuius veſtigia licet extent, marmora tamen ad ornamentum poſita Theodoricus Oſtrogothorum Rex Rauẽnam miſit, author, Caſſiodorus. Sita autem eſt in eodem Hortulorum colle, &, vt Flaminia, Aquilonem ſpectat. Interiectis deinde ſtadijs ſex peruenitur ad Portam Quirinalem; priſcis temporibus ita denominatam, quòd ea in collem Quirinalem iretur, ſiue quòd proximè eam Quirini Sacellum. Agonenſem etiam, quòd in Quirinali eſſet, qui, veluti ſine angulis, Agonos appellabatur, dixere portam. Quod autem poſtea à Quirinali mutatum ſit nomen in Collinam docet Var. Salariæ nouiſſimè, quod adhuc immutatum retinet, nomen eſt conſecuta; quia per eam Sabini ſal à mari in vrbem deferebant. ortum æſtiuum proſpicit, ſicut Viminalis, quæ quarta in ordine ſtadijs quinque diſtat à Collina. Viminalis autem eſt nuncupata, quòd ibi viminum ſylua fuiſſe videtur, vel à

1. Salaria
1. Pinciana.

Porta Viminalis.

Fano

citari, variumque ambitum vrbis fuisse probauerimus: potuit aliquando porta propè existens in ipsum arcum, minore facto, vel ampliato pomerio, transferri, Hæc autem porta olim etiam Labicana nunc verò Maior nuncupatur. Hinc verò ad Cœlimontanã, à Cęlio monte, in cuius margine est sita, ita cognominatam, stadia fermè octo intercurrunt; quam portam L. Cornelio, & Q. Minutio Coss. tactam de cęlo narrat Liuius; cui Asinariæ à regno, vt aiunt, asinorum, quod est Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc verò. S. Ioannis ad ortum hyemalem, pertinet sicut ad æstiuum Gabiusa: quæ in angulo murorum sub Cœliolo occurrit, sed clausa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Marianę. Gabiusæ autem obtinuit nomen, quod recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Metrodij deinde porta à mensura est dicta: stadia propè quinque à Cœlimontana distat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quod in Latium duceret, sortita est nomen, idque immutatum adhuc retinet. Est autem propè ædem diui Ioannis Euangelistę, in hyemalem ortum vergens, stadia quinque cum dimidio à Gabiusa abest, & totidem à Capena dicta (inquit Ful.) à Capenatibus Latinis populis, ad quos mittebat, vel à Capenate flum. vt tradit Silius Italicus, cum inquit. *Porta Asinaria.*

Quo sacer humectat fluuialia rura Capenas.

Verùm quòd à Capenatibus Capena nuncuparetur, autborem non addit, neque Silij carmen à Flum. portam nomen sumpsisse probat. Solinus autem refert, Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ianum venisse, ac eius consilio, auxilioque ciuitatem iuxta Albam condidisse, Capenam nomine, & ab eo postmodum Capenæ nomen fuisse. Ser. verò grammaticus huiusce portæ etymologiam aliunde trahit. Nam super eo Vir. hemistichio, Lucosque capenos, ait, Vnde & porta Capena, quæ iuxta Camœnas est, nomen accepit. Asc. etiam scribit extra hanc portam Lucum, & Ædem Camœnarum esse: propterea Camœna à nonnullis olim est appellata, nunc vero Porta. S. Sebastiani. Et certè nullum est dubium quin sit hæc Capena, cum à P. Victore in prima regione eiusdem nominis ponatur. Appiæ deinde nomen accepit ab Appio censore, qui viam muniuit. Cic. pro Milone. Hoc enim sępe ab istis dicitur perinde

quasi

portam,quo nouam excitarent? Quare haud me pœnitet eorum ſententiæ eſſe,qui volunt ſuper ipſam aquæductum deriuatum: non ipſam in forma arcus extructam: cum conſtet vſque ad Auguſti tempora apertam fuiſſe, de qua Cic. ſic meminit. Cum ego Cœlimontana porta introijſſe dixiſſem, reſponſione me inimica Exquilina introijſſe homo promptiſſimus laceſſiuit. Sin Tiburtinam eſſe concedimus, Exquilina inter hanc, & Numentanã, ſiue Interaggeres potius erat excitanda, quam inter Næuiam, ipſamq; Tiburtinam: cùm Liuius libro ſexto ſecundi bel.pu.oſtendat Collinam,Exquilinamq; inuicem propè fuiſſe, Commemorans Flaccum porta Capena cum exercitu Romam ingreſſum, media Vrbe per Carnias Exquilias contendiſſe, inde egreſſum inter Exquilinam, Collinamq; portam poſuiſſe caſtra. Et placuiſſe Coſſ. circa portas Collinam, Exquilinamque ponere caſtra. Vnde ſi Exquilina erat, vbi ponitur à Fuluio, non oportuerat conſulem Capena ingreſſum in Carinas,inde per Exquilias ad portam ipſam peruenire: cùm magis rectum, breuiusque eſſet iter per Cœlium, aut Labicanam viam. Quare magis inclinat animus,vt credam portam nunc S.Laurentij Exquilinam eſſe: & Tiburtinam additam inter hanc, & Numentanam, vbi Exquilinus eſt campus: & mœnia à Numentana ad portam S. Laurentij duodecim fermè implent ſtadia; vt in hoc interuallo porta Interaggeres, Tiburtinaq; commodè potuerint collocari. Non enim ſequitur, Exquilina Strabonis ætate erat clauſa, ergo etiam nunc eſt clauſa. Exquilina ab Exquilijs, vbi ſita eſt, denominabatur; eadem & Taurina, à capite tauri, quod cœlatum adhuc in frontiſpicio interiori cernitur. In ortum ſolis vergit, quemadmodum Næuia; quam Varro à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit. Sunt autem qui velint non portam, ſed triumphalem fuiſſe arcum. Quod ſi mœnia manent in priſco veteris fundamenti veſtigio, non video, ſecundum ordinem portarum à Liuio poſitum, cur potius alibi fuerit quam eo in loco, qui ad vſum portæ commodiſſimus videbatur. Ego tamen ipſam aliquando aſcendi, & omnia diligenter perſcrutatus, nihil inueni, cur magis portam, quam triumphalem arcum eſſe, iudicarem. verùm cum arcus triumphales ſoleant in vijs ducentibus ad portas excitari,

iactu lapidis impositum. Sed velim scire vtrum hæc, extra quam Procopius facit molem Hadriani, citra ne Tyberim fuerit, & vbi. Si erat, miror à Procopij ad nostra tempora, ita cum mœnibus euanuisse, vt nulla prorsus extent vestigia. nisi velimus in aditu pontis Aelij excitatam, & ab ipso Aelio Hadriano Aeliam, non Aureliam, denominatum. Quare videndum est ne apud Procopium, Aeliam sit Legendum, sitque ex illis, quæ extra pomerium ponuntur, additaque magis ad pontis, & molis ornatum, quam quòd esset necessaria; ibi propè porta Vaticana existente, hoc enim modo sequeretur Pancratianam Aureliam esse. & certè via ab ipsa ad martina, hoc nomine appellatur. Ab Aurelia per Ianiculum secundum Vrbis muros descendens inuenies portam, quam Subtus Ianum, quòd Ianiculo subiaceat, nunc vocant, olim Septimianam à Septimio Imper. denominatam putant: ex eo quòd Spartianus de ipso Septimio loquens Septizonium, Septimanasque thermas in Transtyberina regione ad portam sui nominis extitisse commemoret: aiuntq; Septimij nomen super ipsam lectum esse, priusquam Alexander Pont. VI. eam instauraret, ibique Ianum Septimianum, Septimianamque Aram fuisse. Blon. autem Fontinalem appellat. i. deabus fontium sacram. Extant, inquit, adhuc magnæ molis muri Scatentium adhuc fontium receptacula sub monte, qui Aureus nuncupatur, ipsi portę proximo. Liuius. Ædiles, inquit, alteram porticum ad portam Fontinalem, ad Martis Aram, perduxere. Quod autem hæc sola possit esse Fontinalis, inde certum habemus, quia nulla est porta alia, qua in campos Vaticani iter esse possit, nullo ponte, Sublicio excepto, ad Tyberim existente. At Fuluius in campos Horatiorum Liuium intellexisse scribit, qui cum procul ab Vrbe essent, rectius fortasse de Vaticanis diceremus; quorum mentio frequentior est apud scriptores. Cicer. campum Vaticanum fieri quasi Martium. Preterea. Liuius primò, & tertiò ab Vrb. con. de Capeaa, & quinto bel. mac. seorsum de Fontinali meminit. quod facit vt existimem Fontinalem non eandem esse, quæ est Capena; & cum Fontinalis antiquissima sit Vrbis porta, potuit aliquando accidere, quòd à Septimio instaurata, ipsius nomen, inscriptione addita, sit consecuta: nam

(vt

quasi Appius ille cæcus viam munierit, non qua populus vteretur, sed vbi impune sui posteri latrocinarentur. Erat hæc porta multum celebris. Quidam etiam Triumphalem appellant. Non desunt etiam qui Fontinalis nomen ascribant, à fontium vbertate, propter illud Mar.

Capena grandi qua pluuit gutta.

Et Iuuen. *Madidamq; Capenam.* Quòd ideo dictum arbitramur propter aquęductum super eam deriuatũ; vel quòd inter cæteras portas depresso sit loco. Vnde Cic. ad Q. Fratrem. Romæ, inquit, & maximè Appia, ad Martis mira proluuies, horti, tabernæ plurimæ, magna vis aquæ, vsque ad Piscinam publicam. Restat vltimo loco, citra Tyberim, Tergemina in meridiem vergens, vt Appia. Tergemina dicta est à vetustissima illa, per quam Tergemini Horatij dicuntur egressi, quæ tunc fuit inter Tyberim, & Auentinum, sub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & prope Salinas; cuius adhuc apparent ruinosa vestigia inter proximas vineas. Huius loci meminit Frontinus in hæc verba. Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite vsque ad Salinas; qui locus est ad portam Tergeminam. & mox. Cacus habitauit locum, vbi Salinæ nomen, vbi Tergemina porta. Hostiensis quod Hostiam mittat, aliquando est appellata, nunc S. Pauli. distat à Capena stadia fermè octo. Ab Hostiensi deinde muri ad Tyberim stadia duodecim implēt. A Fluuio verò ipso ad Portuensem Trastyberinam portam stadium dimidium vix intercurrit. Portuensis enim inditum est nomen, quia ducit in portum Hostiensem, à Claudio Imperat. excitatum. nunc portam Ripæ vocitant. ad Occasum Solis hyemalis pertinet. Hinc deinceps in Ianiculum ascendens, septem stadijs, vel circa, peractis, ad portam nunc S. Pancratij, olim Aureliam, peruenies; quam quidam ab Aemilio viro consulari, siue ab Aurelio Imperatore nomen sumpsisse autumant: quidam verò à via Anrelia, non nulli viam ab ipsa porta. Quo autem nomine apud priscos vocaretur, sicuti de Portuensi, incertum habemus; neque solum de nomine, verùm etiam de loco dubitatur. Nam Procopius tradit Aureliam portam fuisse iuxta molem Hadriani, &, à basilica propinqua, portam. S. Petri nuncupatam. Sepulcrum (inquit) Hadriani extra portam Aureliam

iactu

Capitolium à quo votum, structum, dedicatum, instauratum, & quoties arserit. CAP. II.

CAPITOLIVM Tarquinius Priscus bello Sabino ędificaturum se vouerat: fundamentaq; iecerat, cum decessit. Verum Tarquinio defuncto Superbus, capta Pometia, ex spolijs Hostium cõsumauit; quo pulso, Horatius Puluillus Cos. Consecrationem obijt. auth. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadringentorum, & quindecim annorum spatio, Scipione, & Norbano Coss. per Mariana bella igni cõsumptum est; quo autem modo incertum. hinc Appianus. Capitolium, quod sub regibus per quatercentos, & amplius annos conditum fuit, igne correptum vniuersos latuit. Cuius incendij idem Cic. sic meminit. Huius Vrbis, atque imperij, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, Capitolij autem incensionem vigesimus. Eo autem tempore, quo primum arsit, ex saxo quadrato fuisse, eius vestigia pluribus in locis adhuc ostendunt; id quoque Liuius Sexto ab Vr. co. Refectionis autem curam victor Sylla suscepit. dedicationem vero obijt. Q. Catulus, cuius nomen, inter tanta Cæsarum opera, vsque ad Vitellium mansit. auth. Plutar. Arsit iterum Vitelliano bello: de quo incendio Cornel. Tac. sic scriptum reliquit. Faces in prominentem porticum iacere, & sequebantur ignẽ, ambustasque Capitolij fores penetrassent, ni Sabinus vndique statuas decora maiorum in ipso aditu, vice muri, obiecisset. Tum diuersos Capitolij aditus inuadunt, iuxta Lucum Asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. improuisa vtraque vis, propior, atque acrior per Asylum ingruebat, nec sisti poterant scaudentes per coniuncta ædificia, quæ, vt in multa pace, in altum edita solum Capitolij æquabant. Hic ambigitur ignem tectis oppugnaturi iniecerint, an obsessi, quę crebrior fama est, quo nitentes, ac progressos depellerent. Sic Capitolium clausis foribus indefensum, & indireptum conflagrauit. Tertiò autem vna cum Vespasiani interitu igni direptum est, Sueton. Restitutionem Capitolij Vespasianus aggressus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac suo collo quędam extulit. Nam incenso Capitolio cum curasset, vt vnà cum

publicis

(vt diximus) plerique fundant, plerique augent, & ad ſe transferunt nomina. ſpectat Septentrionem, diſtat autem ab Aurelia ſtadia quatuor, & à Tyberi iugera ſeptem. Fluuius deinde ipſe per ſtadia duodecim, vel circa, loco murorum, vſque ad portam Flumentanam, vrbem planam, campum, & vallem Martiam ambit. Si quis autem Vrbis circuitum ex poſitorum ſtadiorum numero collegerit, inueniet profectò tredecim millia paſſ. vt diximus, non excedere. Turres verò ipſorum murorum tercentum, & ſexaginta numerantur: quarum multæ ſunt collapſæ: multæ ita vetuſtate corroſæ, vt in dies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra eſt mentio apud ſcriptores, quanquam eſſe deſijt, tamen ex Blon. opinione locum, vbi ea fuerit, indicare, non alienum eſſe arbitror. Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cernuntur, & porta ad intimam Tyberis ripam, cuius fundamẽtorum moles extat, & via ab eo ponte ad Cęſaris obeliſcum protenſa, areamque baſilicæ S. Petri ſubiecta triumphali nomine appellabantur. De porta autem quod diximus probat Ioſephus, Veſpaſiani, & Titi deſcribens triumphum. Dicit enim ipſos Imperatores, qui non in Palatio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuerant, ad octauianas ambulationes tranſiuiſſe, vbi eos Senatus, & honorati equites præſtolabantur: & cum fauor militaris eoſdem meritis ornaſſet laudibus, votis rite celebratis ad portam receſſiſſe, quæ ab eo, quòd per illam ſemper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit. Territorij etiam triumphalis in vita diui Petri, à diuo Hieronymo, ſiue à Damaſco Papa ſcripta, eſt mentio. ibi enim legitur beatum Petrum fuiſſe ſepultum in eccleſia ſui nominis, quæ ad Templum, tunc Apollinis, nunc S. Petronillæ, iuxta territoriũ triumphale fuerit ædificata: vbi obeliſcus eſt Caij principis. Suet. commemorat quoſdam Senatores cenſuiſſe Auguſti funus porta triumphali ducendum. Octauianas autem Ambulationes ad ipſius Auguſti Mauſoleum fuiſſe oſtendit Suet. & Strab.

LI-

vocant. Cognomen autem Feretrij ea re obtinuit, quod cũ Acronem ducem iuterfeciſſet, vt votum ſuum maxime Ioui gratũ, ciuibusque ſuis iucundum efficeret, ſpolia ipſius ducis, fabricato ad id ferculo, gerens in Capitolium, ad quercũ paſtoribus ſacram in trophœi formam fictam hoſtis arma depoſuerit, deſignans ſimul cum dono, templo Iouis fines, cognomenque addens, Ioui Feretrio, à feriendo hoſtem, vt votis petierat. Plut. auth. Sex. vero Pom. quòd pacem ferre putaretur, cum ex eius templo ſumerent ſceptrum, per quod iurarent, & lapidem ſilicem, quo fœdus ferirent, feretrium denominatum ſcribit. Huius autem templi tecta cum vetuſtate, & incuria prolaberentur, ammonitu Pomponij Attici (vt Cor. Nepos in eius vita teſtatur) reſtituẽda curauit Auguſtus, quod niſi tũ ampliatum etiam ſit, miror quid iſti dicant, ſuper illius fundamentis Aræceli templum fuiſſe excitatum. Nam memoriæ tradidit Dion. ætate ſua veſtigia vbi maiora, denum, vbi vero minora, quinũ pedum tantum extitiſſe: & certe, in ea rerum tenuitate, paruum, ibidẽ tamen fuiſſe credimus: licet ab Anco Martio amplificatum referat Liuius: Templũ Iouis Opt. Max. vouit Tarquinius Priſcus. Superbus deinde librarum argenti quadraginta mil. in fundamentis impendit, verũ ferè perfecti conſecrationem non obiit, parum enim ad abſolutionem deerat, quo tempore tyrannide excidit, Quare dedicationis gloria ad Oratium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiã probatur indice in marmore inciſo exiſtenti in æde diuæ Agathæ huiuſmodi.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES, QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSNATVM EST.

Fuit autem celeberrimum, & maximum, de quo apud eundem Dion. in hunc ſcriptum eſt modum. Extructum eſt autẽ ſuper crepidine firmatum alta, octo iugerum in circuitu, ducentorum ferme pedum vnumquodq; latus habens, eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris, à parte quidem, qua frons meridiem ſpectat, cõprehenſum triplici colũnarũ ordine: ab obliquis verò partibus ſimplici.

esse existimetur. Solinus loquens de comitibus Herculis, hęc habet verba. Ijdem montem Capitolinum Saturninum vocauere. Castelli quoque, quod excitarunt, portam appellarunt Saturniam. Huic deinde Capitolij dixere nomen, quòd caput humanum aperientibus fundamenta templi Iouis dicitur apparuisse, quę visa species haud per ambages arcem eam imperij, caputq; rerum fore spem præbuit, idq; ita cecinere vates. Antea vero Tarpeia eidem monti nomen fecit. Nam cùm Romulus cōtra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dedisset arcem tuendam, filia eius Tarpeia aquatū profecta in hostes incidit, quàm cum cohortarentur ad proditionem, illa pro præmio poposcit ornatum manuum sinistrarū, idest armilas. facta itaque arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa soluerunt. nam scuta, ideſt sinistrarum manuum ornatum super illam iacientes, eam luce priuauerunt, quæ illic sepulta, Tarpeiæ sedi, vt dixi, nomen imposuit. Plut. & Var. Diuiditur autem in Arcem, & Capitoliū, Cic. in Cat. Vobis Arcem, & Capitoliū, & reliqua. Liuius exules & serui duce Appio Herdonio Sabino nocte Capitolium, & Arcé occupauere. Et cum lib. Septimo, loquens de Iunonis monetæ æde, ostendat domum Manlij fuisse in Atce. Virg. verò ad rupem Tarpeiam, hoc carmine.

Iam summo custos Tarpeiæ Manlius arcis.

Contendunt, qui rupem ipsam ad cliuum Capitolinum ponunt, Arcem ad Tyberim pertinuisse, nos verò ad aquiloné. Quia dum Cor. Tac. in sequenti capite dicit, Diuersos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur, & subiungit, vis acrior per Asylum ingruebat, ædificiaque in altum edita solum Capitolij ęquabant, neque de Arce vllum faciat verbum: fit verisimile ipsam alibi, quam ad Asylum stetisse, hostesque hanc partem Capitolij, tanquam Arce infirmiorem, aggressos esse. Accedit huic nostræ opinioni etiam hæc coniectura, quòd pars Capitolij Tyberi incumbens erat ipsius flu. vicinitate satis munita, atque ædibus sacris referta. Nec obstat Liuij, aut Vir. Autheritas, quia totus mons ab historicis, & poetis rupes Tarpeia sæpe appellatur. & Ser. Capitolium Vrbis Arcem fuisse tradit.

Capi-

ris,verbisq; ſcripta, vt qui prætor maximus ſit clauũ pangat, fixus fuit dextero lateri ædis Ioui Opt. Max. parte,qua Mineruæ eſt templum, Eũ clauũ, quia raræ per ea tẽpora literæ erant,notã numeri annorũ fuiſſe ferunt,eoq; Mineruę tẽplo dicatam legem,quia numerus Mineruæ inuentum eſt. Iunonis ergo à ſiniſtra fuiſſe conſequens eſt. De Mineruæ meminit Cic.in oratione ad Equites antequã iret in exiliũ, multiſq; alijs in locis. Meminit & Cor. Tac.

·TEM·IOVIS· TONANTIS·

De Saturni. Iouis Tonantis,& Cuſtodis. Fortunæ. Veiouis. Miſericordiæ. Iunonis Monetæ,& Iani templo. ac de Oreſtis ſepulcro. Aerario. Domo Manlij, Fanoq; Carmentæ. CAP. IIII.

SATVRNI Templũ condidere Herculis Comites auth. Solinus. Dion.vero antiquis tẽporibus Arã tãtũ Saturnũ habuiſſe narrat,ſecundũ viã, qua ex foro in Capitolium aſcenditur,collocatam ab ipſo Hercule. Ve-

publicis tabulis monumentis, & fœderibus in tabulis æneis incisis restitueretur, decessit. Domitianus deinde magnificentius, elegantiusque, quam antea fuisset, restituit, cuius impensa duodecim mill. talentorum excessisse autumat Plut. Turres plurimas habuisse ostendit Cice. in Cat. quarum non nullas de cœlo tactas fuisse, dicit.

De Iouis Feretrij, & Opt. Max. Iunonis, & Mineruæ Templis. CAP. III.

CAPITOLIVM deorum domicilium ea nempe de causa appellauit Cic. quòd in eo omnium deorum simulacra, templaque multa, & celeberrima fuisse commemorant, Quorum templorum primum omnium Romæ sacratum, Iouis Feretrij in bello Ceninensium à Romulo votum, esse, & post victoriam in vertice ipsius Capitolini collis extructum, ferunt. Diony. Extructo templo in vertice Capitolini collis Ioui, quem Feretriũ vocant.

cum ſacello in vſus humanos eſt conuerſa. Ibi autem proximis diebus effoſſum eſt marmoris fruſtum, quod in frontiſpicio eiuſdem templi fuiſſe arbitramur. In quo, ſenſu imperfecto, inciſa erant hæc verba.

AVG. PON. MAX. TRIBVN
CENSOR COS VIII.
ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RESTITVERE.

Ideo noſtro tempore in ærario vocatur; quia ibi Romani primum ærarium habuere. Tradunt aliqui Val. Publicolam primum omnium exactis regibus Aedem Saturni Aerariũ declarauiſſe. Sequitur Iouis Tonantis Templum ab Auguſto propè eundem cliuum, ſiue, vt vult. P. Victor, in eodem cliuo poſitum, quòd liberatus eſſet periculo cum expeditione cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perſtrinxiſſet, ſeruumq́; ducentem exanimaſſet. vergit in meridiem, ſiue in ortum brumalem; quo in loco nunc noxij puniuntur. Haud procul fuit Fortunæ, vt teſtantur carmina ſita in templo ipſius Præneſte, quæ ſunt.

TV QVAE TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI,
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM.
ACCIPE, QVAE PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITERA NOMEN.
CAESIVS HIC IDEMQ. TITVS PRIMVSQVE VOCATVR
QVI LARGE CERERIS MESSES FRVCTVSQVE RENATOS
DIRIGIT IN PRETIVM CVI CONSTAT FAMA FIDESQ.

& reliqua. Templum Veiouis inter Arcem, & Capitoliũ fuiſſe legimus, in platæa adium nunc Conſeruatorum, cuius ſimulacrum ſagittas teneret, quæ eſſent videlicet paratæ

In eo autem tria ſunt ſacella æqualia, inter ſe cõmunia habentia latera:mediũ quidem Iouis, & ab vtraq; parte Iunonis,& Mineruæ,ſub vna aquila,vnaq́; velata tectura. Quidã putant hoc alterum eſſe à templo Iouis Capitolini, cũ idẽ ſit,vt probat Cic.his verbis. Quo circa Capitoline,quẽ propter beneficia Po.Ro.Optimum:propter vim, Maximũ nominauit. Licèt enim diuerſa ſint nomina,vnum tamen templum:vnus erat Deus. Habuit hoc templum ſiſtulas, quibus aqua ſuppeditabatur reliquis templis,ac ſedibus, vt idẽ pro Rabirio teſtatur; qui etiam contra Rullum,pro Domo ſua. S.C.& orationes ſæpe in eodẽ habitas eſſe docet. Eò etiam ibant cũ populo noui Conſules ſacrificatum, qui deinde in Curiam deducebantur. Ioui autẽ ideo rẽ diuinã faciebant, quod ei,quemadmodũ Iano,omne debetur initiũ. vnde eſt. Ab Ioue principium. Plin.prodidit Lauream in gremio Iouis ſolitam deponi, quotiens lætitiam victoria nouam attuliſſet idq́; etiam oſtendit Suet.in Domitiani vita. In huius templi faſtigio Summanum in libris de diuinatione poſuit Cic. Non ne,inquit,cũ multa alia mirabilia,tum illud in primis, cum Summanus in faſtigio Iouis Opt.Max. qui tũ erat fictilis cœlo ictus eſſet, nec vſquam eius Simulacri caput inueniretur, aruſpices in Tyberim id depulſum eſſe dixerunt. Templũ ipſum cũ ædibus, & ſacellis coniunctis Vitelliano conflagrauit bello,& Titi tempore.auth.Dion. & Cor.Tac. In ea Capitolij parte fuit, quæ, vergens ad Occaſum Solis, Tyberim deſpicit; vbi paucis ante annis fuerat ædes Diui Saluatoris,cognomento in Maximis. Locus ille nũc eſt prophanus,ſed magna, & diſſipata fundamentorũ veſtigia extare adhuc cernuntur. Habuit hoc tẽplũ Cellã, quæ erat pars tẽpli ſecretior,in quam non erat fas prophano ingredi, licet Val.Max.dicat Africanũ nõ ante negotia obijſſe, quã in Cella Iouis Capitolini moratus eſſet: ſed fortè tunc fuerat Dialis. In hac fuere Coronæ aureę duæ,quarũ alterã ex.xx.philippeis factã ſecundũ Gallos Pamphili legati in Curiã tulerunt,petentibusq́; ijs,vt id donũ in cella. I.O.M. ponere, & ſacrificare liceret,permiſſum. alterã tulerunt legati Carthaginenſiũ miſſi Romã gratulatũ ob victoriã partam aduerſus Samnites. Dion. à dextera templi Iouis Mineruæ ſacellum ponit,ſicut & Liuius,his verbis. Lex vetuſta eſt priſcis literis,

Moneta (inquit Cicero) à monendo. Nã poſt cladem illam maximam à Senonibus Gallis factam, audita vox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata eſt moneta. Templũ hoc fuit, vbi nunc ædes Senatoris. Templum Iani cuſtodis capitolinæ arcis Blon. ſcribit fuiſſe eo in loco, vbi nunc facinoroſorũ cuſtodiæ, & carceris locus, verſus ortum hyemalem, eregione fori Romani. Et cũ vnum Ianum fuiſſe priſcum velint, plures verò poſteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, vel à Tatio excitatum. Nã poſtquam hi in fœdera cõuenerunt, Iano ſimulacrum duplicis frontis effectũ eſt, quaſi ad imaginem duorum populorum. Hinc Virg. Ianumq́; bifrontem. Dracon verò Corcyrenſis ſcriptum reliquit. Ianum bicipitem fingi propter ingenitam, ſummamq́; eius ſolertiã: primus enim coronam, rates, vſum nauis inuenit, æneum quoq; numum primus ſignauit. Dicitur autem Ianus ab eũdo, quòd eat, & vertat cœlum, cæteraq́; omnia. Quare eundem & Vertumnum eſſe aiunt. Templũ Ionis cuſtodis Domitianus adeptus Imperium excitauit in Capitolio, ſeq́; in ſinu ipſius dei ſacrauit. Quidam volunt fuiſſe, vbi nunc Salinæ, prope Ianum.

De Templis deorum incertam ſedem in Capitolio nunc habentibus. CAP. V.

MEMORANT Romanos lapidem informem, atque rudem coluiſſe Terminum appellantes; cuius Templum à Tatio rege dedicatum fuiſſe Var. eſt teſtis. Plut. verò à Numa conditum tradit. vnde conſtat antiquiſſimum eſſe: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiuſmodi traditur. Cum Tarquinius Superbus vellet Iouis Templum ędificare, cœpit auguriis captare, qui mons huic templo eſſet aptiſſimus, & cum in omnibus Tarpeius eſſet inuentus, in quò erant multa diuerſorum numinum ſacella; actum eſt, vt exinde ad alia templa nomina euocarẽtur ſacrificiis, quo poſſet libere, & ſine periculo Tẽplum Iouis ędificare; cumq́; omnes dij libenter migraſſent, Terminus ſolus, hoc eſt limitum deus, abſcedere noluit, ſed illic remanſit: tunc

rum si ab origine vrbis habuit templum, de eo intelligerẽ, quod Tatium dedicauisse memoriæ prodidit Var. Licet enim variæ sint opiniones, tamen consideratis temporibus tollitur omnis dubitatio. Duæ enim fuere Saturni sacræ ædes diuerso excitatæ tempore, vel, secundum aliquos, tres. hæc autem Capitolina in meridiem vergens fuit propè saxum Carmentæ, & cliuum Capitolinum. Ser. ossa, inquit. Orestis ab Aritia Romam translata, & condita ante templum Saturni, quod est ante cliuum Capitolinum. Ex quibus verbis patet Blon. haud recte sentire de huius templi loco. restituit enim eregione Diui Nicolai in Carcere, cui si assentiri velimus, oportet fateri etiam cliuum Capitolinum ea parte stetisse, vt secundum Ser. ante ipsum Saturni templum. Quæ opinio, præterquam quod est falsa, destruit omnia argumenta ipsius Blon ad demonstrationem cliui Capitolini adducta. Nisi dicamus Saturnum alteram Aedem in Capitolio habuisse, secundum Critolaum, qui Phanomenon libro tertio scriptum reliquit Saturnũ ab agricola quodam Latini generis hospitio susceptum Enotriam eius filiã vitiasse, quæ Ianum, Hymnum, Festum, & Felicem peperit, quibus ferendæ vitis, & rationem vici conficiendi Saturnus pater ostendit, eiusque muneris aliis authores esse concessit. Quare finitimi agricolæ cum insolitæ potionis vi graui somno pressi diu iacuissent, experecti in suspitionem dati veneni inciderunt, vnde Ianum lapidibus oppressere. Eius autem puellæ patris morte dolore laqueo gulam fregerunt. Saturnus vero in cœlum omnes transtulit. appellantur autem προτυγητηρες, quod vindemiam ortu suo præueniant. Insecuto tempore, cum peste Romani laborarent, Apollo respondit, non prius cessaturam, quam Saturni placarent iram, cœsiq; per iniuriam manibus satisfacerẽt. Luctatius itaque Catulus Aedem ipsi Saturno in Tarpeio monte posuit, Ianumque statuit quadrifrontem, vel à numero puellarum, quæ patri spiritu parentauerunt, vel à quatuor anni tempestatibus, ab eiusque nomine Ianuarium mẽsem appellauit. Hęc vero, de qua Ser. dicimus positam esse eo in loco, vbi paucis ante annis fuerat cum turri sacellum cognomento. S. Saluatoris in Aerario, incumbens hospitali. S. Marię in Porticu. Turris mutilata adhuc cernitur, quæ

cum

tino erat Fides consecrata. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum rerum quia vis est tanta, vt sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Fortunæ Primigeniæ, & Obsequentis Templum ibidem condidit Ser. Tullius. Capta verò vrbe à Gallis cum Romani ex mulierum capillis tormenta fecissent, Ædem Veneri Caluæ in honorem matronarum in eodem colle Capitolino constituerunt. Alteram habuit Aedem Venus inibi, de qua meminit Suet. in Caligula. Iouis autem sponsoris Aedem posuit Tarquinius Superbus, quam Sp. Posthumius Cos nonis Iunijs dedicauit. Iouis Pistoris Aram in eodem Capitolio quidam statuere: de qua Ouid. sic meminit.

Nomine, quam precio, celebratior arce tonantis:
Discant pistoris quid velit ara Iouis.

De Statuis deorum, quæ in Capitolio fuere, vel sunt. Cap. VI.

FVere priscis temporibus marmoreæ, argenteæ, aureæque statuæ innumerabiles in Capitolio: non solum viris præstantissimis, qui de repu. bene meriti essent, erectæ: verum etiam dijs immortalibus varijs ex causis consecratæ, ex quibus varia etiam sortitæ sunt cognomina. Florus enim scribit, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, Iouis Statuam in Capitolio fulmine deiectam. Plinius vero victis Samnitibus eiusdem dei Statuam à Sp. Caruilio factam, inibique erectam, cuius amplitudo cernebatur à Ioue Latiario cum Statua sua ante pedes dicti Iouis posita. Idem Iouis Tonantis Statuam in eodem Capitolio posuit; Liuius autem Iouis Imperatoris Signum, à T. Quintio Præneste deuectum, inter cellam ipsius Iouis, & Mineruæ dicatum. Cic. septima actione in Ver. Iouem, inquit, Imperatorem quanto honori in suo templo fuisse arbitramini: hinc colligere potestis, si recordari volueritis quanta religione fuerit eadem specie, atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flaminius. Victoriæ Statuam in templo Iouis Opt. Max. statuit Plut. Idem verò Cic. tertio off. iuxta id templum, Fidei Simulacrum; cuius sunt hæc verba. Qui igitur iusiu-

randum

ad nocendum: quapropter eum Apollinem plerique dixerunt. Veiouem enim appellauere veteres deum, cui iuuandi esset adempta facultas. est enim ve priuatiua particula. immolatur huic ritu humano capra, vt scribit Gellius. Asylum, idest Misericordiæ Templum in Capitolio fuisse, his verbis testatur Dion. Lucum vmbrosum medium, Capitolijq;, & arcis, quod vocatur intermontium duorum quercetorum templum, idest Asylum constituit, Quare autem Romulus constituerit, sic docet Liuius. Locus qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos Asylum appellant, eo ex finitimis populis omnis turba sine discrimine liber, an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit: sic & Ouidius.

Romulus vt saxo lucum circundedit alto:
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Tiberius cum existimasset hunc malefaciendi causam esse, irritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Asylum statuisse dicuntur, timentes insidias illorum, quos auus, priusquam è terris migraret, afflixerat. Hinc Statius. Herculeos fama est fundasse nepotes. Blon. verò sicut & Cor. Tac. ponit Asylum in campo, qui est à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. Quid autem de ipsorum opinione sentiam, vbi de Aequimelio erit mentio, infra aperiemus. Templum Iunonis Monetæ in arcæ domus Manlij ponitur à Liuio: cuius verba sunt hæc. Damnatum Manlium Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ sunt, publica vna, quod cum domus eius fuisset, vbi nunc Aedes, atque Officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait M. Fabio Dorso, & Ser. Sulpitio camerino Coss. Dictatorem creatum L. Furium; Aruncanoque bello inter ipsam dimicationem templum Monetæ vouisse. Secundo vero quintæ decadis refert Aedem Monetæ votam à Cicereio pretore in Corsica. Sed forte intelligit de ea, quam in Auentino restituemus, aut certe dicendum eos libros, qui nuper in lucem editi sunt, non esse Liuij. Ouid. vero vult ædem hanc Capitolinam votam esse à Camillo. eius sunt hæc Carmina.

Arce quoque in summa Iunoni templa Monetæ
Ex voto memorant facta Camille tuo.

Moneta

De Statuis hominum, Regum, & Imperatorum, quæ in Capitolio fuere. CAP. VII.

NON solum immortalium deorum simulacris, verùm etiam, vt diximus, præclarissimorum hominum, regum, atque Imperatorum Statuis Capitolium illustratum esse quamplurimi memoriæ prodidere: In eo enim Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque deuicit, Statuam, non solùm cum chlamide, sed etiam cum crepundijs, erectam fuisse, pro Rabirio refert Cic. Syllæ verò pedestrem in Philip. Si quis est, inquit, sensus in morte ænea statua futura, & ea pedestris magis, quàm inaurata equestris: qualis L. Syllæ prima statua est. Qui ad Atticum etiam commemorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco excelso censoriam habuisse. Præterea Senatus Aemilij Lepidi pueri Statuam bullatam, & prætextatam, quòd hostem in acie interemisset, ciuemq; seruasset, in eodem erigi iussit. Quò munere dignus habitus est etiam Metellus, quòd ex æde Vestæ palladium ab incendio liberauisset. Cornelia Gracchorum mater non caruit hac gloria, sicut & Trebius, quòd in ædilitate sua frumentum Po. Ro. assibus præstitit, Plin. auth. Plut. verò tradit Fabium Max. suam ipsius equestrem ex ære iuxta Herculem statuisse, priscosq; Romanos Bruti illius, qui Tarquinios expulit, Statuam posuisse, mediam inter regum Statuas, cum hoc indice. VTINAM BRVTE VIVERES. Domitianum autem non nisi aureas, & argenteas, certiq; ponderis sibi poni permisisse, scribit Suet. & Eutropius. Quidam non contenti solis statuis, tabulis etiã famam, & gloriam posteris relinquere conati sunt: quemadmodum victoriæ suæ Asiaticæ Asiaticus ille, de quo superius facta est mentio. Bocchus etiam, vt Po. Ro. deliniret, simul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales Imagines collocauit; inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomacus Proserpinæ raptum pinxit in Tabula sita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingens æneũ Caput, quod, vt testatur Lampridius, demptum colosso Neronis suæ imposuit Statuæ Commodus Imp. cuius Colossus ex marmore fractus cernitur in ædibus Cõseruatorũ.

Innu-

de hoc ipſo ſacrificatum eſt,& deprehenſum, quòd Terminus cum Ioue remanens, æternum Vrbi Imperium cum religione ſignificaret. propterea in Capitolio prima pars tecti patet, quæ lapidum ipſum Terminum ſpectat, Nam Termino non niſi ſub Dio ſacrificabatur, &, vt ait Lactantius, publicè, quaſi cuſtodi finium Deo. Auguſtinus verò ſcribit vna cum Termino Martem quoque, & Iuuentutem regi deorum cædere noluiſſe, quòd Imperium Romanum nullos haberet terminos, nec ſenectam ſentiret. Mentis, & Veneris Erycinæ ſacras Ædes in monte Tarpeio ſedem obtinuiſſe narrat Liuius, his verbis. Interea duum viri creati ſunt. Q. Fabius Max. & Attilius Craſſus ædibus dedicandis. Menti, Attilius, Fabius Veneri Erycinæ, vtraque in Capitolio eſt, canali vno diſcretæ. De templo autem Mentis Ouid. in faſt. ſic meminit.

Mens quoque numen habet, Menti delubra videmus
Vota metu belli perfide pene tui.

Idem Liuius tradit. L. Quintio. & Cn. Domitio Coſſ. Aedes duas Ioui dicatas eſſe, quarum alteram. L. Furius purpurio Prætor Gallico bello vouerat, alteram conſul dedicauit Q. Martius Ralla duumuir. Capitolium etiam Iunonis Reginæ Templum habuit, à Cn. Flaminio bello aduerſus Ligures votum: de quo meminit idem auth. & Cic. ad Equites antequam iret in exilium. Templum Opis vouit Tatius rex. Var. Ops, inquit, terra, quòd hic omne opus ad viuendum, ideo dicitur Ops mater. quòd terra mater. hæc enim terris Gigantеis omneis peperit, & reſumit denuo, quæ dat, cibaria. Eandem quam Maiam, Terram, Faunam, & Bonam volunt eſſe De opis autem templo Cic. Ph. prima mentionem ſic facit. Pecunia vtinam ad ædem Opis maneret, & ſecunda. Sed etiam regnas, qui maximo te ære alieno ad ędem Opis liberaſti. Hanc Sp. Poſthumio Albino & Q. Martio Philippo Coſ. tactam de cœlo commemorat Liuius. Templum Martis Vltoris ab Auguſto in colle Saturnio excitatum eſſe, quidam tradidere; Fidei verò in eodem, Cic. de nat. deorum, in hæc verba. Tum autem res ipſa in qua vis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, vt ea ipſa vis nominetur deus, vt Fides, vt Mens, quas in Capitolio dicatas videmus; proxime à M. Æmilio Scauro; ante autem ab Attilio Cala-

tino

præteruehens penè curru excussus est axe distracto, ascenditque Capitolium ad limina quadraginta elephantis dextra & sinistra lychnos gestantibus, quemadmodum & Ouidius his carminibus.

Inde, velut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in valles, & fora cliuus erat.

Et quanquam omnia hæc verisimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum ostendunt; quia, cum cliuus emineret, facilè potuerunt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex varijs Capitolij partibus spectari. Ser. autem, vt visum est, scribit Saturni templum fuisse ante Cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum, Quod si intelligimus de templo Saturni Capitolino, non video quomodo stet iuxta Concordiæ, quod valde distabat. Erat enim propè Seueri arcum. Verùm cum in vrbe, Concordię multæ fuerint sacræ ædes, necesse est Ser. aliam significare: aut certè dicere cliuum Capitolinum fuisse, ab eodem Seueri arcu ad Senatoris stabula. vbi fundamenta antiqua non iugiter recta, sed intro flexa adhuc cernuntur, quæ portæ locum vacuum relinquunt sic enim procedit, quod dicit Ser. Ibi quidem fuit Saturni templum, & intra ipsum, & Concordiæ Cliuus collocaretur. Etmehercle Cic. actione sexta in Ver. prope Fo.Ro. fuisse, his admonet verbis. Tamen cũ de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radices Capitolij in capite fori excitatus, sub quem triũphantes transeuntes Capitolium ascendebant. facit vt Blondi opinionem affirmare dubitem, nisi velimus diuersis temporibus vtroque in loco fuisse, quod caret ratione. Plures tamen aditus habuisse Cor. Tac. verba superius adducta, satis ostendunt. Sed de cliuo Capitolino quisque, quàm probat, eam sequatur opinionem. Hunc autem silice stratum esse Liuius primo decadis quintæ sic docet. M. Æmilio Col. Censores cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt, & Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senatulum, ac super id Curiam strauerunt. Hæc autem porticus videtur vna ex illis de quibus idem Cor. Sic loquitur. Erigunt aciem per aduersum collem vsque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ subeũtibus.

In eo-

randũ violat,is fidem violat,quam in Capitolio vicinã Iouis Opt.Max.vt in Catonis oratione eſt,maiores noſtri eſſe voluerũt. licèt de tẽplo intellexiſſe videatur. Nemeſis Simulacrũin eodẽ colle fuit. Eſt enim Nemeſis dea quę ſuperbos vlciſcitur, cuius latinum nomen non inuenitur: Rhamnuſia etiã appellata à Rhamnunte vico attico, in quo colebatur: Adraſteæ etiã nomẽ accepit ab Adraſto, à quo primũ tẽplũ eſt cõſecuta. auth. Antimachus. Habuit Capitoliũ Herculis plures Statuas, quarũ vna dicata, & poſita fuit à P. Sulpitio Auerrione,& P.Sempronio Coſſ. Aliã,victis Tarẽtinis,Fab. Max.Romam detulit, Liuius,& Plut. Boni Euentus,& Bonæ Fortunæ Simulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin.& Apollineam diadematũ, eiuſdemq; Coloſſum, xxx. cubitorum,centum & quadraginta talentis factũ, ex Apollonia Ponti à Lucullo in vrbem tranſlatum. In eodẽ mõte Iani Simulacro dextera trecentorum, ſiniſtra ſexaginta quinque numerum tenenti, ad demonſtrandã anni dimenſionẽ, quidã locum fecere: ſicuti Plinius Caſtoris,& Polucis in tẽplo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. Statuæ aureæ decem pedum à D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc deorum domicilio omnium deorum ſimulacra fuiſſe dicat Ser. ſuperfluum eſt pauca, ex infinitis velle recenſere. Videamus ergo quæ nunc ſitæ ſunt ſtatuæ. Pro ædibus igitur Cõſeruatorum duo pari forma marmorea fluuiorum Simulacra ſeminuda viſuntur, quæ, inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi poteſt, Nili, ac Tygris flu. numina ſunt; quorum alterum Sphinga Ægypti peculiare animal, cui cubito initur, habet. Alterum verò Tygridem Armenię truculentam feram; in quorum ſiniſtris eſt cornucopiæ rerum affluentiam ſignificans. Intra limen à dextris Signũ æreum auro perfuſum nudi Herculis, & adhuc imberbis, dextera clauam, ſiniſtra verò Heſperidum aurea mala tenens, conſpicitur. Quod propè Scholam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroque Boario repertum eſſe ſcimus. Viſuntur & marmorea ſigna parietibus incluſa. L. Veri Antonini de triumpho parthico: ſiue. M. Antonini de triumpho Dacico, ſublata ex æde. S. Martinæ. In aula verò ſuperiori Statua ænea Satyri pulcherrima, & quædam alia deorum Simulacra ſunt ſita.

vna cernitur adhuc in Lateranensi Ecclesia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu suo gestæ continebantur, hic affixit; quas Cic. ab exsilio reuersus vi deleuit, author Plut. Idem Cic. in Cat. commemorat æra legum in Capitolio tacta de cœlo, & liquefacta. Idem propè modum de Diu. his Ennij carminibus.

Nam pater altitonans stellanti nixus olympo
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.
Tum species ex ære vetus, generataq; nata
Concidit, lapsaq; vetusto numine leges.

Erant & leges à Romulo institutæ, quarum argumentum tale est.

Ne quid inaugurato faciunto.
Patres sacra, magistratusq; soli peragunto, ineuntoq;.
Plebei agros colunto.
Sacrorum omnium potestas sub regibus esto.
Sacra patres custodiunto.
Populus magistratus creanto.
Leges discunto.
Bella decernunto.
Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.
Nocturnas in templo vigilias ne habento.
Parricidas omnes capite puniunto.
Ne quis præsentibus fœminis obscœna verba facito.
Quisquis demissam ad talos togam in Vrbe habeto.
Monstrosos partus quisquis sine fraude cædunto.
Ne quis, nisi per portas, Vrbem ingreditor, neve egreditor.
Mœnia sacrosancta sunto.
Mulier viro legitimè coniuncta fortunarum, & sacrorum socia illi esto, vt domusq; ille dominus, ita hæc domina.
Filia, vt patri, ita defuncto viro hæres esto.
Adulterij conuictam, vir, & cognati (vti volent) necanto
Si vinum biberit domi, vt adulteram puniunto.
Parentum liberos omne ius esto, relegandi, vendendi, & occidendi.

Erant autem apud Romanos curatores eorum locorum, in quibus tabulæ publicæ seruabantur, vt index hic ostendit.

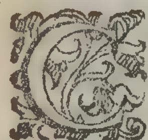
C. CAL-

Innumerabiles autem fuere ſtatuæ in Capitolio, quarum maiorem partem ex prouincijs deuictis Romanos in Vrbem transtuliſſe Ciceron. de natura deorum docet his verbis. Etenim fana multa ſpoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata videmus à noſtris. In frontiſpicio autem prædictarum ædium æneum illud Lupæ Simulacrum, ex cuius vberibus pendere Vrbis conditores ait Virg. reſtitutum nunc videmus. De quo in Catilinam Cic. ſic meminit Tactus eſt etiam ille, qui hanc vrbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem vberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis. Et primo de diuinatione his Ennij carminibus.

Hic ſylueſtris erat romani nominis altrix
Martia, quæ paruos mauortis ſemine natos
Huberibus grauidis, vitali rore rigabat.
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque auulſa pedum veſtigia liquit.

Viſuntur in ſuperioribus locis domus eorundem duo Simulacra ænea, iuuenili forma, alterum ſtans ſerui habitu, alterum nudum pueri ſedentis, paſtori haud abſimilis, curuato corpore è planta ſuppurati pedis ſpinam acu euellenti.

De Cliuo Capitolino, Tarpeia rupe, & ſaxo Carmentali. CAP. VIII.

CLIVVS Capitolinus, per quem publicus in arcem erat aſcenſus, vbi nam fuerit, permagna eſt inter antiquitatis diligentiores dubitatio. Blon. enim ad eam arcis partem fuiſſe, quæ verſa in Auentinum, nunc eccleſiam, S Georgij in Velabro eregione reſpicit, verbis Liuij his nititur comprobare. Quum cõmiſſum prælium eſſet, Coſſ transfugas Numidarum, qui tũ in Auentino ad mille, & trecẽtos erant media vrbe tranſire Exquilias iuſſerunt, nullos aptiores inter conualles, tectaq; hortorum, & ſepulcra, vacuas vndique vias ad pugnãdum futuros rati: quos quum ex arce, Capitolioque cliuo publico in equis decurrentes quidam vidiſſent, captum Auentinum conclamarunt. Et certè Suet. in Cæſaris vita hũc ipſum innuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrũ

præter-

Vias autem vrbis magna ex parte disturbatas Vespasianus restituit, vt in marmore in porticu ædium Conseruatorum posito ostendit talis index.

IMP. CÆSARI
VESPASIANO AVG.
PONT. MAX. TR. POT. III.
IMP. IIX. PP. COS. III. DES. IIII.
S C
QVOD VIAS VRBIS
NEGLIGENTIA
SVPERIOR. TEMPOR.
CORRVPTAS IM
PENSA SVA RESTITVIT.

Sunt enim fornices in publici salis receptaculo, huiusmodi inscriptione vetustate pene consumpta, notati.

Q. LVTATIVS. Q. F. Q. CATVLVS COS.
SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM
S. C. FACIVNDVM CVRAVIT.

In æde D. Mariæ de Aracęli est ara, quatuor pulcherrimis exornata columnis, vbi legitur titulus huiusmodi.

A CVBICVLO AVGVSTORVM.

De quibusdam ędificijs, alijsq; rebus in genere.
CAP. XI.

VRIAM Calabram in Capitolio Romulus culmis texerat, ad quam calebrebatur.i.vocabatur Senatus, & populus à rege Sacrificulo, vt ludorum, & sacrificiorum pernosceret dies. Propè hãc ipsius Romuli Casam ponit M Var. Metelli autem, & Constantini Porticum habuit Capitolinus mons; & Bibliothecam Maiorum pulcherrimis,marmoreisq; colũnis exornatam: Atriumq; publicum, quod tactum de cęlo memorat Liuius Ser. ait locum sacrum fuisse in Capitolio, ex quo sumebatur verbena,qua coronabantur Feciales, & Paterpatratus fœdera facturi,vel bella indicturi:& lapidem Silicē, quē tenebant iuraturi per Iouē,hæc verba dicentes. Si sciēs fallo,tum me Diespiter,salua Vrbe,arceq;,bonis eijciat,vt ego hunc lapidem. Fuisse,inquit Gellius,loca in Capitolio cel-

In eorum cliuo Domum Milonem habuiſſe ſcutis refertam commemorat Cic. dubitatur autem vtrum hęreditariam, an conductam, quia ſuperius dicit. nullum angiportum eſſe, in quo Miloni non eſſet conducta domus. Blon. in Roma triumphante ſcribit floralia ad cliuum Capitolinum menſe Maio celebrari ſolita eſſe, vbi propè proſtitutæ mulieres pau cis ante annis tabernas, & caſas habebant. Sed vellem huius rei authorem addidiſſet. Rupes Tarpeia, ex qua ſontes, & damnati præcipitabantur, foro Romano ſuperſtiti Diony. ſignificare videtur, his verbis. Duci eum iuſſit in ſuperſtantem foro collem. eſt enim locus is rupes vaſta, vnde eis mos eſt deijcere aduerſarios. meminit & Plin. Metellus, inquit, Capitolio ad Tarpeium raptus, vt præcipitaretur. Ful. verò putat Tarpeiam rupem fuiſſe, vbi nunc facinoroſi puniuntur, Quod & nobis magis placet, nec verba Diony. huic ſententiæ repugnant, quia de toto colle loquuntur. Saxum Carmentæ, de quo mentio eſt apud Liuium ab vr. co. Tyberim deſpicit, eregione pontis Senatorij. Porta Stercoraria in cliuo Capitolino collocatur à Sex. Pomp. vbi ſordes ex templo Veſtæ ſublatæ condebantur, in Tyberim mox transferendæ.

Obſoleuit iam locus ille ad hoc.

De Tabulis, & Columnis æneis, argenteoque Anſere. CAP. IX.

TABVLAS in quibus leges, & publica acta continebantur, in Capitolio fixas, ac ſeruatas eſſe plures teſtantur. Cic. pro Sex. Inſpectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et mox: ſed vnum egregiũ de rege Deiotaro Pop. Rom. amiciſſimo decretum in Capitolio fixum. & Philip. tertia: Falſas leges C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Polibius tertio ſcribit fœdera, quæ inter Romanos, & Carthaginenſes icta fuerant, perſcripta in tabulis æneis in templo Iouis Capitolini diligentiſſime ab Ædilibus conſeruata: Veſpaſianumq; ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant, inueſtigatis exemplaribus, reſtituendi curam ſuſcepiſſe, in quibus tabulis publica monimenta continerentur; Quarum

vna

De Laudibus Capitolij. CAP. XI.

SI quis Capitolij pulchritudinem, diuitias, & ornamenta oratione celebrare, proque illorum admirabili, & penè incredibili amplitudine verbis illustrare conetur, nullam profectò inueniet tantam dicēdi elegantiam, aut copiam, quin verborum exilitate deprimat, quæ sese extollere posse cōfidebat, cui Cic. nullum inueniens epitheton magis conueniens, Deorum, & Iouis terrestræ domicilium appellauit. Quare in huius laudem ero contentus referre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, qui loquens de Constante Constantini filio tunc primum Romam veniente, sic sequitur. Deinde intra septem montium culmina per accliuitates, planitiemq; posita Vrbis membra collustrans, & suburbana quidquid erat primum eminere inter alia cuncta spectabat, Iouis Tarpei delubra, quantum terrenis diuina præcellunt. Et infra describens Ægypti mirabilia sic habet. His accedūt altis suffulta fastigiis templa, inter quæ eminet Serapeum: quod licet miuuatur exilitate verborum, atrijs tamen columnaribus amplissimis, & spirantibus signorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita est exornatum, vt post Capitolium, quò se venerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitiosius cernat. Eandem imitatus sententiam Cassiodorus: Traiani, inquit, Forum vel sub assiduitate videre miraculum est, Capitolia celsa conscendere, hoc est humana ingenia superata videre. Nunc verò penè nudus est relictus.

C. CALPETANVS STATIVS.
SEX. METTORIVS. M. PERPENNA LVRCO
T. SARTIVS DECIANVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM
FAC. CVR.

Augustus victor totius Ægypti, quam Cæsar pro parte superauit, multa de nauali certamine sustulit rostra ærea, quibus conflatis, quatuor effecit Columnas, quæ postea à Domitiano in Capitolio sunt positæ, quas hodiéque, inquit. Ser. conspicimus. Nunc verò in Lateranensi ecclesia sunt sitæ: de his intellexit Vir. cùm dixit.

Surgentes ære columnæ.

Legimus autem Syllam ex Iouis templo Athenis columnas ædibus Capitolinis vexisse. Cùm olim Anseris clangore arx esset seruata, in perpetuam rei memotiam Romani eius argenteum simulacrum in eadem statuere arce, de quo Lucretius sic.

Romulidarum arcis seruator candidus anser. Et Propert.

Anseris & tutum voce fuisse Iouem.

Ob hoc, inquit Plinius, institutum est, vt cibaria anserum censores in primis locent.

De quibusdam Epithaphijs, & Titulis in Capitolio existentibus. CAP. X.

OSSA
NERONIS CÆSARIS GERMANICI CÆSARIS. F. DIVI AVGV. PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS QVÆSTORIS.

OSSA
AGRIPPINE. M. AGRIPPAE DIVI AVG. NEPTIS VXORIS GERMANICI CÆSARIS MATRIS. C. CAESARIS AVG. GERMANICI PRINCIPIS.

OSSA
TI. CÆSARIS DIVI AVG. F. AVGV. PONT. MAXIMI TRIB. POT. XXXIX. IMP. VIII. COS. V.

Vias

tium, ad forum vſque productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes columnæ cum inſcriptione hac.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

Quò autem tempore reſtitutum ſit à Senatu incertum eſt. Extat tamen in Lateranenſi baſilica de reſtitutione memoria huiuſmodi.

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REMPVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.
S. P. Q. R.
ÆDEM CONCORDIÆ VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE, ET CVLTV SPLENDIDIOR RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis templũ aſcendebatur. Cic. ph. ſeptima. Occulta enim fuit eorum voluntas, iudiciumq; de M. Antonio, qui frequentiſſimi in gradibus Concordiæ ſteterunt. Ouid.

Candida te niueo poſuit lux proxima templo,
Qua fert ſublimes alta Moneta gradus.
Furius antiquum populi ſuperator hetruſci
Vouerat, & voti ſoluerat ille fidem.
Cauſa, quòd à patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus, & ipſa ſuas Roma timebat opes.

In Concordiæ Senatus frequenter habebatur, & conciones. Idem Cicer. in ph. pro Sextio, & domo ſua. Lampridius: cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc eſt in ædem Concordiæ Templum auguratum conueniſſet. In eodem templo fuit Statua Apollinis, Iunonis, & Latonæ Apollinem & Dianam infantes ſuſtinentis: Aeſculapijq;, & Hygiæ à Nycerato fabrefacta. Sthenis autem Cererem, Iouem, & Mineruam, flenteſque matronas, & adorantes, ſacrificanteſque fecit, quæ erant in æde eiuſdem Concordiæ. Martem verò, & Mercurium Piſicrates. Zeuſis ma-

lis, cisternisque similia, vbi reponebantur ea, quæ in templo vetustate erant facta inutilia. Seiuges in Capitolio aurati à Cn. Cornelio positi sunt. M. Valerio Messalla, & Liuio Salinatore Coss. eodemque tempore duodecim clypea aureata ab ædilibus. P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam condemnauerant, author est Liuius, qui quinto belli pu. Clypeum Martis cum imagine Asdrubalis statuit in eodem colle, & secundo decadis quintæ columnam Rostratam, sic: In suspésa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempestate columna rostrata in Capitolio bello pu. tota ad imũ fulmine discussa est At tertiò eiusdem decadis testatur. S. C. in Capitolio solitum haberi: Eò, inquit, facto auocatam à se concionem Tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, vbi erat concilium, abijt. In Templo Iouis Capitolini fuit Pallium breue, purpureum, lanestrum ad quod cum matronæ, atque Aurelianus Impe. iungeret purpureas suas vestes cineris specie decoloratæ videbantut, diuini comparatione fulgoris. hoc munus rex Persarum ab Indis interioribus sumptum Aureliano dedisse perhibetur. Cn. & Q. Oguinio ædilibus curulibus Limina Capitolij ęnea sunt fabrefacta: Tegulas autẽ æreas Q. Catulus inaurauit, author Plin. hinc Virg Capitolia aurea dixit, quanquam & propter statuas aureas, aliaque pretiosa ornamenta aurea dixisse existimauerim. Numam antequam Imperium adiret, auguriũ in Capitolio captauisse scribit Plut. Solinus autem T. Tatium in arce, vbi fuit Templum Iunonis Monetæ, habitauisse: Quo in loco prius steterat Domus Manlij; de qua Cice. pro domo sua ita meminit; M. Manlius cum ab ascensu Capitolij Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficij sui gloria, regnum appetisse est iudicatus: ergo eius domum euersam duobus locis conuestitam videtis. Libri Sibyllini in templo Iouis Capitolini sub terra, in arca lapidea ab hominibus decem custodiebantur, auth. Dion. Cęsar primo consulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati ęris reposuit. Suet.

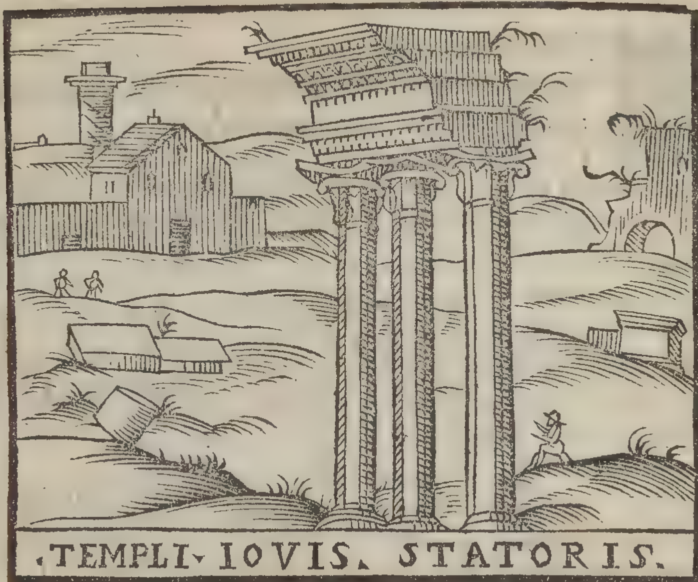
De

Hoc autem templum incendio Neronis exustum fuisse docet Cor. Tac. Liuius vero votum bis, bello videlicet Samnitico, & in pugna ad Luceriam. Miror autem quid est cur quidam Iouis Statoris templum ad radices Capitolii posuerint, ad eam inquam partem, quæ in planam Vrbem vergit, vbi nunc est ædes Diui Andreæ in Statera, decepti solo cognomente; qui si Ciceronis & Ouid. verba obseruassent, & Romuli dicentis apud Liuium in Palatio, nõ tam fœde in hunc lapsi essent errorem. *T. Iouis Statoris incendio Neronis exustum.*

De Templo Vestæ, & Romuli, ac de Luco eiusdem Vestæ. CAP. XIII.

TEMPLVM autem Vestæ inter Capitolinum, & Palatinum montem, vbi Diuæ Mariæ Gratiarum ædes nunc est sita collocari à Diony. videtur. Quod autem non fuerit sub Palatio, vt putat Ful. probant, quæ sequuntur Plut. verba: Restitere Romani quo nunc loco Iouis Statoris situm est templum, ita confertissimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugantque, & vsque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Vestæ palantes agunt. Nam si Romani restitere ad radices Palatii, quomodo sequitur: fundunt, fugantque Sabinos ad templum Vestæ, quod, secundum Ful. fuisset, vbi restitere Romani, non autem quo fugati sunt Sabini, contra opinionem Plut. Diony. & Liuii, qui de hoc templo ita meminit. M. Cœditius de plebe nunciauit tribunis se in Noua via, vbi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ, & reliqua. Erat enim prope forum Romanum. Hinc Apianus ait. Asellium prætorem fotte sacra Castori, & Polluci in foro facientem, cum quidam lapide fialam excusisset, ad templum Vestæ cucurrisse. Cor. Tac. de Pisone loquens: ex foro, inquit, fugit in ædem Vestæ. Condita autem fuit à Romulo, vt infra demonstrabimus ex verbis Diony. qui etiam memoriæ prodidit, Castora, & Pollucem in pugna aduersus Thusculanos duce Posthumio dictatore visos pugnantes pro Romanis, eodemque tempore in foro equos abluisse ad scaturiginem manantem iuxta templum Vestæ. Fuit eiusdem deæ Lucus, qui à Palatii radice in Nouam viã deuexus erat, ex quo, ante Vrbem captam exaudita vox *Temp. Vestæ.* *Error Fuluij.*

De Concordiæ, & Iouis Statoris Templo, & quid sit Curia. CAP. XII.

N situs Vrbis descriptione secundo loco vallem inter Capitolium, Palatinumq; montem iacentem posuimus, eamque, secundum longitudiné, non vltra Palatini latus terminauimus; cuius ędificia, & loca par est tandem vt in antiquam speciem, & splédorem, quoad fieri poterit, restituamus. Et quia nihil est quod magis res augeat, & conseruet quàm Concordia, ab ipsa ritè principium facturi videmur. Concordiæ igitur Templum vouit Camillus, si plebẽ patribus reconciliasset; quod in foro, vt tradit Plut. vt autem Var. inter Capitolium, & forum deinde exstruxit. hunc autem secutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, vnum vbi nunc est ædes Concordiæ, inter Capitòlium, & forum, Val. autem Max. ait Sempronium Asellionem pro æde Concordiæ sacrificium faciétem ab ipsis altaribus fugere extra forum creditores coegisse. Sed cum non vnum fuerit Concordiæ templum, videndum ne Plut. de eo intelligat, quod erat supra Comitium,

Templum Concordia.

Lupercalque nominauit. de quo Diony. sic scriptum reliquit: Arcades in colle ipso firmati, cum ædificia alia more patrio exornassent, templa quoque construxerunt, atque primum quidem Pani lycæo admonente eos Carmenta. est enim apud Arcades Pan vetustissimus, plurimum in honore habitus. Nunc tamen, circunsepto ædificijs templo, priscam loci naturam comprehendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, vt dicitur, antrum magnum sub colle arbusto contectum, & fontes sub petris profundi, adhęrensque rupibus saltus & quidem opacus, vbi Ara deo constructa sacrificia patria perficiebant. Idem tradit apud Lupercal Romulum, & Remum expositos fuisse, quem in locum lupa vadens sese condiderat. Aliorum autem fama est Lupercalium morem à Romulo & Remo originem traxisse, tunc cum lætitia exultantes, quod ijs auus Numitor eo loco, vbi educati erant, Vrbem condere permiserat. Facto enim sacrificio, cæsisque capris epularum hilaritate, ac vino largiore prouecti, cuncti ouinis pellibus immolatarum hostiarum iocantes, gestierunt. Verùm vt de nominis etymologia, & origine, ita de loco varia est opinio. Pom. Letus ita scribit. Sub Capitolio Tyberis inferebat sinum, qui pertingebat radices Palatij, vbi nunc est ædis S. Theodori, vbi expositus Romulus, & Remus in alueolo, ibique fuit ficus Ruminalis: supra in Capitolio eregione istorum locorum Lupercal, hoc est mansio lupæ. erat autem Lupercal prope tres columnas. Vt autem (secundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius est sententia, ita, quæ de Lupercali, prorsus reijcimus; de vtroque verò quæ est Seruii, qui in circo Maximo ponit Lupercal; eius sunt hæc verba: Rumon Tyberis dictus est, vnde ficus Ruminalis, ad quam eiecti sunt Romulus & Remus, quæ fuit vbi nunc est Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis antequam Vertumnus factis sacris auerteretur. Et vbi Virg. inducit Aeneam ex Tyberi muros Palanteos spectantem, inquit: Nec situm præsentem considerare debemus. tunc enim nullis obstantibus ædificiij per Lupercal Tyberi fluente facilè mons poterat videri Palatinus. Quod autem Tyberis sinum inferret ad radices Palatini bene procedit; verùm quòd per Circum laberetur caret ratione; quia Auetinus ad

Varia opinio.

Tyberis dictus est Rumon.

alteram

nu in Concordiæ delubro erat Marſias religatus; Erat & Liber pater, Caſſandraque à Theodoro picta. In prono Templi fuit Victoria, quæ. M. Marcello Claudio, & M. Valerio Coſſ. icta eſt fulmine. Habuit Concordiæ templum Cellam, de qua Cicer. ph. tertia ſic meminit. Armatos in Cella Concordiȩ cum Senatum haberet incluſerit, & quinta: in Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ſicarios, è templo carcerem fieri. Concordia dicta, inquit Var. à corde congruente. Eregione autem huius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis Statoris, à Romulo votum fuiſſe, teſtis eſt Liuius, apud quem ita loquitur Romulus: Iuppiter tuis auibus iuſſus hic, in Palatio, prima Vrbi fundamenta ieci, arcem iam ſcelere emptam Sabini habent, inde huc armati ſuperata valle media tendunt: at tu pater deum, hominumque hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugamque fœdam ſiſte. hic ego tibi Templum Statori Ioui, quod monimentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatam Vrbem eſſe, voueo. & Cic. Priuſquam enim iret in exilium his Iouem precatus eſt verbis: Teq; Iuppiter Stator, quem verè huius Imperij Statorem maiores noſtri nominauerunt, cuius in templo hoſtilé impetum Catilinæ repuli à muris, cuius Templum à Romulo victis Sabinis in Palatij radice cum victoria eſt collocatum, oro, atque obſecro, fertè opem patiter reip. cunctȩque ciuitati, meisque fortunis. Ouid. etiam in Faſt. in radice Palatini ſic collocat.

Concordia vnde dicta. *Temp. Iouis Statoris.*

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim,
Ante Palatini condidit ora iugi.

Quo in loco nunc ſunt ſpondæ murorum altiſſimæ ad boream pertinentes. In hoc conciones haberi, Senatusque ſolebat. Idē in Cat. pro lege agraria, & alibi ſȩpe. Nam. S.C. iure fieri non poterat, niſi in loco per augures conſtituto, quod templum appellaretur. non enim omnes ædes ſacra templa erant. Curia in qua habebatur Senatus templū erat, aut h. Gellius, & Var. Vnde inter Ædes ſacras, & templa illud intereſt. quod in his. S. C. poterat haberi, in illis verò nequaquam. Ego tamen cauſa euitandi crebras eiuſdem verbi repetitiones, & quo per nomen templi facilius inueniatur, quod quiſq; cupit, hanc differentiam nō planè ſeruaui.

Hoc

Plut.in Antonii vita. Ruminalem autem ficum sunt qui volunt à Romulo,quasi romularem denominatam.Alii à lacte infantibus dato.nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autē arboris etiā Augusti tempore vestigia extitisse docet Ouid. his carminibus.

Arbor erat,remanent vestigia,quaque vocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De via Noua,vico Iugario,& Thusco. CAP.XV.

IAM Nouam fuisse eregione templi Iouis Statoris, perque vallem inter Capitolium, & Palatium productam, significant hæc Liuii verba. Ex superiore parte ædium per fenestras in Nouam viam versus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Idem. Templum in Noua via supra ædem Vestæ Aio exstructum. Quanquam Cic.de diuinatione non templum dicit, sed Aram. De via hac meminit & Ouidius.eius sunt hæc carmina. *Via noua vbi.*

Fortè reuertabar festis vestalibus illac.
Qua noua Romano nunc via iuncta foro est.

Crediderim hanc viam antiquissimam, diuersamque ab ea,quæ instaurata à Caracalla sub thermis ipsius fuit. Vicus Iugarius qui,auth. P. Vic. & Thurarius dicebatur, per radices Capitolii à porta Carmentali ad forum Romanum aditum præbuit. Liuius; ab æde, inquit, Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in Vrbem ductæ: post eas duo signa cupressea Iunonis Reginæ portabantur: tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem carmen in Iunonem Reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens, & inconditum si referatur. Virginum ordinem sequebantur decem viri coronati laurea, prætestatique.à porta Iugario vico in forum venere.Blon.verò ait, nihil aliud habere quam quod idem author dicit saxum ingens à Capitolio in ipsum vicum procidisse; quæ verba certum locum non designant,sicuti quæ nos allegauimus.Fuluius autem ponit vicum Iugariū inter Romanū, Boariumq; forum, quod falsum esse prædicta Liuii verba ostendunt.In hoc vico fuit Domus *Vicus Iugarius.*

L.Amerimni

eſt,vt muri,& portæ reficerētur: futurum eſſe,niſi prouiſum eſſet,vt Roma caperetur. auth. Cic. de Diu. Atrium,ſiue Regia Numæ propè Veſtæ ſacellum Plut. fuiſſe exiſtimat, non autem,vt Ser. ædes Veſtæ Atrium Numæ. Videamus autem obiter, quid ſibi velit Vir. cum inquit.

Cana Fides,& Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt.

Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquiſſimum, vtpote ab Aenea,vel (vt alij volunt) à Numa in Palatio extructum, quò cogebatur Senatus cum de rebus ad ſtatum reip. ſicut in Atrium Veſtæ cum Pont. max. cum de rebus ad religionem pertinentibus eſſet de liberaturus, Apianus. his ita ſe habentibus Senatus in Fidei templum contulit. per Remum autem & Quirinum Fo. Ro. in quo erant ſimulacra conditorum Vrbis lambentium vbera lupæ. Liuius ędiles ad ficum ruminalem (erat enim in Comitio) ſimulacra infantium conditorum Vrbis ſub vberibus lupæ poſuerunt. Et cum in foro cauſæ agerentur, vt idem author de Virginia loquens oſtendit, ſic interpretamur. Romanos leges, & ciuiles, & pontificias ad religionem pertinentes vniuerſo orbi daturos, omniumque terrarum Imperium, quemadmodum Iuppiter pollicebatur, habituros. *Templum Romuli.* Templum Romuli ſteterat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium reſpicit, vbi nunc eſt ædes Diuo Theodoro dicata, de quo videtur intellexiſſe Diony. cum de lupercali loquitur in hunc modum. Oſtenditur ſecundum viam, qua itur ad Circum, templumque ei proximum, in quo eſt lupa præbēs pueris duobus vbera, antiquæ operæ ſimulacra ærea.

De Lupercali, & ficu Ruminali. CAP. XIIII.

LVPERCAL autem fuit quædam ſpelunca ſub monte Palatino, in qua de capro luebatur, ideſt ſacrificabatur: vnde & Lupercal dictum putant. *Lupercal quid.* Alij verò dicunt quòd illic lupa Romulum & Remum nutrierit, Alij, quod eſt veriſimilius, lucum hunc eſſe ſacratum Pani deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia eſt conſecratus, dictus quòd λυκους, ideſt lupos non ſinat in oues ſæuire. Ideo Euander ſacrauit locum,

Luper-

Cœlij obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neque sine suspitione essent, deductos in planum, & ab eis vicum Thuscum denominationem accepisse. In hoc vico lenones habitauisse ostendit Plautus in Cistel. hinc Horatius. Ac Thusci turba impia vici. *In eo lenones habitasse.*

De Artubus Romuli. Senatulo, & Ouidij Domo. CAP. XVI.

Arcvs veteres, quos Romulus lateritios posuit, & florentes postea opibus Romani nunquã passi sunt in marmoreos mutari, ne conditoris vrbis suæ memoria deperiret, Blon. scribit ætate sua collapsos, vbi nunc sunt ecclesiæ S. Mariæ de gratia, & de inferno. eam, inquit, viam ad portam Appiam expeditissimam videmus. Alij verò volunt de his arcubus intellexisse Iuu. cum dicit. *Arcus Romuli.*

Substitit ad veteres arcus, madidamq; Capenam.

Quod si accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, nisi velimus bis substitisse. Sed nescio qua ratione velint Romulũ arcus posuisse, cum ea tempestate non esset adhuc excitandi triumphales arcus consuetudo. Senatulum, in quo senatores consultandi causa consistebant, fuit inter Capitolium & Forum, vbi ædes Concordiæ, vt visum est supra. Ouidius autem Domum suam sub Capitolio his carminibus posuisse patet. *Senatulum.*

Hanc ego suspiciens, & ab hac Capitolia cernens,
Quæ nostro frustra iuncta fuere lari.

Quidam volunt fuisse propè ædem diuæ Mariæ de consolatione, Secunda autem parte situs Vrbis expedita, Palatinum montem ascendamus. *Ouidij domus.*

alteram fluminis ripam esset relictus, nec sequeretur, quòd refert Liuius; Herculem traiecisse Tyberim, &, dum fessus procubuisset, Cacum boues furatum eos in speluncam traxisse; fuerat enim necesse per Tyberim quod est dictu absurdum, nisi dicamus per Circum lapsum ante Herculis aduentum in Italiam. Præterea idem Ser. eodem in loco vtrunque restituit, sicut & P. Victor, cum Lupercal fuerit, vbi nunc ecclesia S. Theodori, quemadmodum superiori capite, vbi de templo Romuli sumus locuti, tetigit Diony.

Ficus Ruminalis. Ficus vero Ruminalis in Comitio e regione ædis Diui Cosmæ, & Damiani, & ad latus Palatini circo oppositum Maximo, quod Cor. Tac. sic probat. Eo anno quo certatum est inter Harmum duros, & Cattos, Ruminalem arborem in Comitio, quæ supra octingentos, & quadraginta annos Remi Romulique infantiam texerat, mortis ramalibus, & arescente trunco diminutam, prodigij loco habitum, donec in nouos fœtus reuiuisceret. Si autem volumus, quod ait Liuius, pueros in proxima alluuie, vbi ficus Ruminalis, expositos, secundum Tacitum dicemus, Tyberi forum Romanum alluisse, ferentesque pueros descendisse ex Palatio in Comitium, ibique exposuisse infantes. nulla enim est ratio alia, vt Liuij cum Taciti conueniant verba. verisimilius est, secundum Diony. apud Lupercal expositos esse, nutritos verò apud ficum Ruminalem, vt innuit idem Tacitus, cum inquit, texit infantiam Romuli & Remi: aut fluitante scapha in Comitium delatos. Nam Var. ait infantes non expositos, sed delatos ad ficum ruminalem, & L. Florus repertos ad arborem, quæ non fuisse (vt vult Ser.) vbi Lupercal ostendit etiam Plut. his verbis. Locum Cremonum vocant, sed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres vocemus, nec porrò longius ficus Ruminalis. Non desunt autem qui Lupercal e regione Septizonij Seueri fuisse putent, quos secutus est Blon. in Roma triumphanti. at hoc stultum est credere.

Error Blondi. Quo modo enim Euander à Tyberi in Vrbem rediens potuit ostendere gelidum, vt ait Vir. Lupercal ab altero latere montis auerso existens, meridiemque siue ortum æstiuum respiciens, cum ad boream pertineret? vnde recte Poeta, gelidum appellauisse videtur. Quis autem Lupercalia instituerit, vbi, & quo modo fierent scribit Val. Max. Ser. & Plut.

De Victorię, Cereris, Iunonis Sospitę, Matris deum, & Libertatis Templo, & eiusdem Porticu, ac de domo Cassij. CAP. II.

VM Romani plurimis victorijs partis, imperij fines propagassent, Victoriæ deę gratiam referentes, & quo in futurum prosperos successus daret, ei Templũ in Palatio consecrauere, in ea inquã parte, quæ videt hortos diuæ Mariæ nouę. in infimo cliuo cuius supra indicauimus Romulum Romam portã instituisse. Vbi autem Victoria prius (vt prodidit Antias) Val. Max. inter alios honores domus publicè ædificata fuerat. Licet L. Iginius dicat P. Val. Volesi filio Publicolæ domũ, quæ sub Velis erat, vbi postea fuit ædes Victoriæ, ex lege, quam ipse tulerat, populum concessisse. De Victoriæ æde meminit & Liuius L. Posthumius inquit, Cos. ædem Victoriæ, quam Ædilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Diony. verò scribit in vertice Palatini montis ab Arcadibus, qui cum Euandro venerant, Victoriæ Templum erectum esse, cui deæ anniuersaria fierent sacrificia, ab eisdemque Cereris Ædem, cuius sacra à solis mulieribus celebrarentur. Sed de alia Victoriæ æde intellexisse Diony. & locus, & tempus satis ostendunt. Propè hanc, Ædiculã Victoriæ Virginis posuit Portius Cato, quam biennio ante vouerat. iuxta quam fuit, & Iunonis Sospitæ. In Victoriæ templum Matrem Deum Pesinunte oppido Phrygiæ aduectam perlatam fuisse memorant; ibique mansisse donec illi Ædem statuis, columnisque pretiosis cum pauimentis diuersorum lapidum exornatam struxere Romani. Vnde Liuius: ædes Magnæ Matris Ideæ dedicata est; quam deam P. Cor. aduectam ex Asia in Palatium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendam M. Liuius C. Claudius Censores. Dedicauit Iunius Brutus, Ludique ob dedicationem eius facti, Megalesia appellati: de quibus Cicero ita meminit: Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnæ matris conspectu megalensibus fieri, celebrarique voluerunt, qui sunt more, institutisq; maximè casti, solennes, religiosi?

Templum victoriæ.

Domus publicè ædificata.

Sacra à mulieribus celebrata.

Temp. Victoriæ Virginis.

Temp. Iunonis Sospitæ.

Aduecta

L. Amerimni equitis Ro. vt ex filij epith. legitur. Iugarij autem nomen obtinuit, quòd ibi fuerat Ara Iunonis Iugæ, quam matrimonia iungere putabant, auth. Sex. Pomp. Quemadmodum autem vico Iugario per radices Capitolij à porta Carmentali in forum Romanum, ita vico Thuſco per radices Palatini montis ab eodem foro in Velabrum patebat acceſſus; ſicuti eiuſdem Liuij verba, quæ ſequuntur, oſtẽdunt. In foro pompa conſtitit, per manus reſte data virgines ſonum vocis plauſu pedum modulantes inceſſerũt, inde vico Thuſco, Velabroq; per Boarium forum in Cliuum Publicum, atque in ædem Iuuonis Reginæ perrectum. Pater ergo virgines ingreſſas porta Carmentali, Iugario vico per radices Capitolij producto in forum: poſtea vico Thuſco, ad Palatij radices iacenti, per Velabrum, forumque Boarium in Auentinum; perueniſſe. Neſcio autem quò auth. Fuluius venit id campi, quòd eſt inter Capitolium, Palatium montem, Auentinum, & Tyberim, vicum Thuſcum appellatum: ſi ita eſſet, ſatis fuerat Liuio dixiſſe. Inde vico Thuſco in cliuum publicum, atque in ædem Iunonis Reginæ perrectum: ſed Velabrum à vico Thuſco diuidens, oſtendit ibi finem fuiſſe vici Thuſci, vbi velabrum incipiebat, quod, cum foro Boario, in eo campo fuiſſe, demonſtrabitur. Ab eodem autem Liuio huiuſce vici etymologia eſt petenda. Narrat enim in bello aduerſus Aricinos cæſis Hetruſcis, partem exiguam ipſorum Romam profugiſſe, ibiq; benignè exceptos, diuiſosque in hoſpitia: deinde curatis vulneribus, alios domum profectos, multos autem Romæ hoſpitium, vrbisq; charitatem tenuiſſe, locumq; ijs ad habitandum datum, quem deinde vicum Thuſcum vocauere. Diony. Dedit, inquit, eis Senatus regionem vrbis, inter Palatium & Capitolium, quatuor fermè extenſam ſtadia conuallem, quæ ad ætatem vſque meam vicus Thuſcus appellatur, per quem quidem tranſitus eſt à foro ad circum Maximum. Propertius his conſenſiſſe videtur, his verſibus.

Vnde dictus.

Vicus Thuſcus.

At tu Roma meis tribuiſti præmia Thuſcis,
Vnde hodie Thuſcus nomina vicus habet.

Alij aliter referunt hiſtoriam. Videlicet vicũ ipſum Thuſcum appellatum à Cœlio Vibieno Thuſco, qui cum ſua manu Romulo contra Latinum in auxilium venerit, & poſt

Cœlij

Romam Æneę neptem hoc templum posuisse; Numam verò Dion & Liuius. Longis post seculis vetustate lapsum Augustus instaurauit. Templum Iouis Victoris à Q. Fabio bello Sabino votum, in eodem Palatino mõte fuisse volunt, dedicatumque Idibus Aprilis Oui. sic. *Roma vnde nomen sumpserit.*

Occupat Apriles idus cognomine victor
Iuppiter, hoc illo sunt data festa die.

De Heliogabali, Apollinis, & Penatium Templo, ac de Aede Orci, locoq; Palladij. CAP. IIII.

ANTONINVS Heliogobalus, Heliogabalũ deũ in Palatino monte consecrauit, eique Templum fecit, eo in loco, vbi prius Orci ædis fuerat, studioseque curauit Matris deum Typum, & Vestæ ignem, Palladium, Ancylia, & omnia Romanis veneranda, religionem Iudæorum, & Christianorum deuotionem in illud transferre contendit, agens ne quis deus, nisi Heliogabalus coleretur, auth. Lampridius. Quo in loco cyphum, non typum legendum puto, propter ea, quæ infra sequuntur, videlicet. Et adeo debacchatus est vt cyphum eriperet. Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus Augustus excitauit, quam fulmine ictam desiderarit à Deo aruspices pronunciarunt, eique Porticum auth. Suet. addidit, quã laudat Propertius, & fores templi eburneas facit: super fastigiũ autem currum solis ex auro splendentem, quatuorque boues, idest pretidas æneas à Myrione factas in ara, ponit: Ouidius verò in Apollinis Belides, cum ait. *Heliogabali templum.* *Corrigitur Lamprid.* *Tẽp. Apollinis.* *Eius eburneæ fores.*

Ducor ad intonsi candida templa dei,
Signa peregrinis vbi sunt alterna columnis
Belides, & stricto stat ferus ense pater.

In hoc Templo Augustus iam senior, sæpe Senatũ habuit, & decurias iudicum recognouit. In eodẽ pendebant Lychni instar arboris mala ferentis, vbi probati poetæ scripta sua reponebant. hinc Horatius in arte Poetica. *In eo poetæ sua carmina seruabant.*

Scripta Palatini quæcunque reponit Apollo.

Huius autem templi vestigia extare vidẽtur supra circum Maximum propè vineam Fedrę, in qua Tiberiana fuerat Domus.

De varia Palatij etymologia. CAP. I.

VANQVAM Palatinus mons multis iam annis ante Vrbem conditam ædificijs esset conuestitus, ab Roma Itali filia Valentia, ab Euandro deinde arce cõstituta, Vrbeque orta Reges, & Imperatores sedem inibi habuerunt, vt nihil sit apud historicos, aut poetas magis celebratum, at tamen eius etymologia tam varia traditur, vt ex multis authoribus, quem sequaris, habeas neminem. Var. quartæ, inquit, regionis Palatium, quòd Palantes, qui cum Euandro venere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi consederunt. Aliqui verò à Palante proauo Euandri Palatino nomen mãsisse referunt, secundum quos Virg. ait.

Arcades has oras genus à Palante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus vrbem,
Palantis proaui de nomine palanteum.

Liuius montem hunc à Palateo vrbe Arcadiæ Palantium, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini vxore. Alij quòd Palanto Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum suscepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia ab Hercule vitiata, & illic sepulta. Alij à Palante, qui & ipse inibi sepulcrum esset consecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi quod pascens ibi balare consueuerit. Tibullus.

Sed tunc pascebant herbosa palatia vaccæ,
Et stabant humiles in Iouis arce casæ.

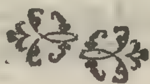
Vnde Næuius Balantium nominauit. vel quòd palare, idest errare solerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Æneæ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, vrbem condidisse, Romamq; denominasse. Tremellius verò Palatinum Romuleum montẽ vocat, cũ inquit. Fuit eius statua in pede mõtis Romulei ante Sacram viam, inter templum Faustinæ, ad arcum Fabianum. Is mons hodie Palatium Maius vocitatur.

ſita,vt pro Domo ſua ipſe Cic.his verbis teſtatur: Domus ardebat in Palatio,non fortuito,ſed oblato incendio, & infra: In conſpectu totius Vrbis domus eſt mea. Admonendi autẽ eſtis eo in loco,vbi dicit: Ardebat in Palatio,non accipi ſecũdum nunc vulgi opinionem,pro monte Palatino,cum ijs tẽporibus Palatium exiguã ipſius partẽ occuparet:neque etiã ſignificare domũ Ciceronis intra Palatium ipſum cõprehenſam,ſed inuidioſe additum eſſe in Palatio, ac ſi diceret orator. Catilina in comburendo domum meam adeo ira erat accenſus,& furore amens, vt nullam prorſus rationem haberet locorum publicorum,& ipſius Palatij,cui eadem domus mea fuerat iuncta.Iuxta quam ponit domum M. Flacci: qua euerſa Q: Catulus de manubrijs Cibricis Porticũ extruxit. Craſſi oratoris, & Viturbij Domos in Palatio euerſas fuiſſe L.Æmilio Mamerco,& C.Plantio Coſſ. Plin.eſt auth. Vani ducis domum in palatio ſtatuit Liuius. Sicut Auguſtanam, Tiberianamque Cor.Tac.de quibus ſuperiori capite memini.Auguſtanam autẽ ab Auguſto,qui vt ſcribit Sueto. natus eſt in regione Palatij ad capita Bubula,vbi nunc,inquit, Sacrarium habet,aliquanto poſtquam exceſſit conſtitutum.Et alibi refert primo iuxta forum Romanum, ſupra ſcalas Annularias in domo,quę Calui oratoris fuerat,habitauiſſe,poſtea in Palatio, nihilominus ædibus modicis Hortenſianis. De Tiberiana idem Cor.mentionem ſic facit:Otho ex æde Apollinis diſcedens per Tiberianam domnm ad Miliarium aureum peregit. Curia Saliorum in Palatio, quæ cum flagraſſet inuentus eſt Lituus Romuli illæſus, auth.Cic. Plut. vt L. Iginins, tradit Fublicolam domum habuiſſe Subueliã nuncupatam,foroq; imminentem. Tarquinij vero Priſci domus ad Iouis Statoris templum fuit.Liuius:Quum clamor, impetuſque multitudinis vix ſuſtineri poſſet, ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in viam Nouam verſus (habitabat enim rex ad Iouis Stetoris ædem) populum Tanaquil alloquitur.Ser.ait Auguſtum,poſt Actiacum bellum, Palatium ex ſuo præcepto ædificatum,quum eſſet domus priuata,reipub.donauiſſe.

Palatiũ exiguam partẽ Palatini occupauit.

Explicat Ciceronẽ.

Curi a Saliorum.

Aduecta est autem Mater deorum carmine in libris sibyllinis inuento. Pelli Italia alienigenam hostem posse, si deportata esset Romam. Erat enim lapis, quem incolæ hoc appellabant nomine. Libertatis autem & Templum, & Porticũ struxit P. Clodius in parte domus Ciceronis, prope Iouis Statoris templum.

Templum libertatis.

De Fano, & Ara Febris, Aede Larum, Deæ viriplacæ Sacello; ac de Templo Fidei, & Iouis Victoris Aede. CAP. III.

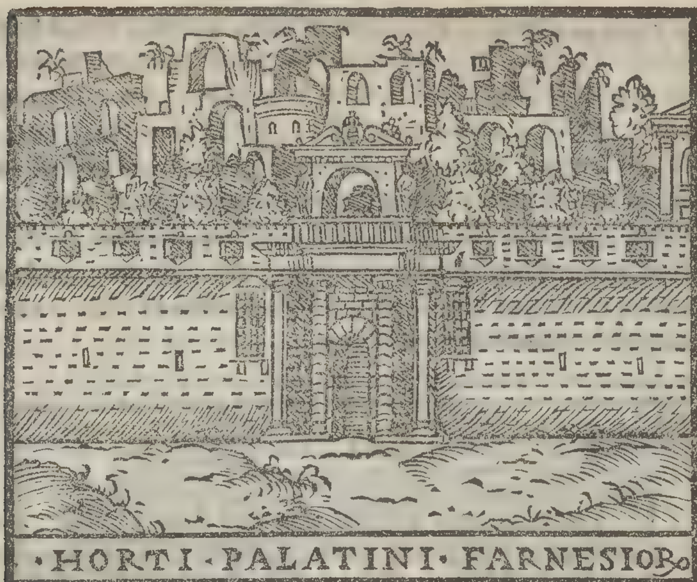
Fanum, & Ara Febris.

FANVM febris in Palatio fuisse Val. Max. sic docet: Febrem ad minus nocendum templis colebant, quorum adhuc vnum in Palatio, alterum in ara Marianorum, tertium in summa parte vici Longi, in eaque remedia, quę corporibus ægrotorum annexa fuerant, deferebantur. Decet & Cic. his verbis: Illud profectò confiteamini, longè aliter rem se habere, atque hominum opinio sit; eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, vt perniciosis etiam rebus non nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim Fanum in Palatio videmus. Et secundo de lege Ara, inquit, vetus stat in Palatio Febris. Hic autem notandum secundum Stoicos, vnum esse deum, cui nomina variantur pro actibus, & officijs: vnde etiam duplicis sexus nomina esse dicuntur, vt cum in actu sint, mares sint, fœminæ cum patiendi habẽt naturam. Aedem Larum idem Cic. Palatinam facit: sicuti Val Max. deæ Viriplacæ sacellum: in quo viri & vxores contentione animorum deposita, concordes domum reuertebatur. Agathocles, Diony. ceterique Græci scribunt, Æneam cum Ascanio, & eius filia Rhoma in Italiam venisse, condidisseque in Palatio Templum Fidei, à puellæ nomine dicatum, sub hoc titulo TEMPLVM FIDEI. Orta deinde multis post annis inter Romulum & Remum contentione de nomine vrbis appellandæ. S. P. Q. R. placuisse vrbem Romam à puella nominare, cuius eulogium in templ. frontispicio ex inscriptione legissent. Sex. Pom. refert

Sacellum Deæ Viriplacæ.

Romam

De Palatio nunc Maiori, Atrio, & Veteri Porta ipsius Palatij. CAP. VII.

QVALIS autem,& quanta fuerit Palatij moles, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes, quæ ibi conſpiciuntur, indicant & picturæ, ſtatuæque præclariſſimæ, pretioſeque columnæ in eo repertæ. Quis autem tanta ædificia auxerit, nullus, inquit, Blon. ſcribit, quod nulla alia ratione factum crediderim, quã quòd vnuſquiſque, nulla inſigni conſtructione facta, particulas redidit, quas ſcriptores, vt parum dignas, mandare litteris omiſerunt, Nos autem diximus Auguſtum ſuam priuatã domum reip. donauiſſe, quæ iuncta fuerat Palatio. Præterea Plin. prodidit Caligulam partem Palatij ad forum vſq; promouiſſe, ſeque bis vidiſſe Vrbem totam cingi duabus domibus duorum principum, ſcilicet Caligulæ,& Neronis. Caligula autem in eo promouendo effecit, vt ædes Caſtoris, & Pollucis, quæ erat in medio foro, eregione veſtibuli ſuarum ædium eſſet. Sed quod ſcribit Blon. de Palatio Maiori, id quoque de Palatio Vaticano nunc dicere poſſemus. Atrium autem Palatiũ habuit augurato cõditum, in quo conſuleba-

De Apollinis etymologia plura Plato in Cra. de Apollinaribus verò ludis Mac.in Sat. Ædis deorum Penatium in ea parte Palatini montis fuit,quæ boream ſpectans, Velia dicebatur. Liuius quinto quintæ dec.De prodigijs deinde nunciatis Senatus eſt conſultus, Ædes deorum Penatium in Velia de cœlo tacta erat.Dion. Templum, inquit,Romæ oſtenditur haud procul à foro, in quo ſunt deorum Troianorum imagines inſcriptionem habentes D. PENATES. Sunt enim adoleſcentes duo ſedentes pilam tenentes veteris artis opera.Timæus autem hiſtoricus ferreos,& æneos lituos, atque Troianum vas quoddam fictile eſſe, ſcriptum reliquit, Labeo vero Apollinem,& Neptunum.Exhauſta incendio æde Veſtæ, in Veliam tranſlatum fuit Palladium,à quo eccleſia. S. Andreę inibi ſita cognomen deinde accepit,in Pallaria enim vocatur.Memorant quidam Liuiam.D.Auguſto Templum in Palatio erexiſſe.

Palladiũ translatum.

De Domibus palatinis, & Saliorum Curia. CAP. V.

VM Romulus & Remus vitam paſtoralem agerent, ſæpe ex lignis, & harundinibus tabernas ſtruxere, quarum vnam ſcribit Dion. ætate ſua fuiſſe in angulo ex Palatio in circum ducente, Caſam Romuli dictam,per multasque ætates manſiſſe, & ſi quid vetuſtate,aut alio quouis caſu corruiſſet, cuſtodes loci nihil magnificentius addentes, verùm omnia prioribus reſtituentes,reficere conſueuiſſe. Quo in loco hunc Virgilij de mantaco ciuis Ro.domuncula viſitur. Tullus autẽ hoſtilius, priuſquam Curiam condidiſſet,in Velia domum habuit,vbi poſtea fuit ædes prædicta deorum Penatium, auth.Solinus: Catilinæ verò haud procul hinc,in ea parte Palatij,quæ videt forum Romanũ,& inde ad M.Scauri breuis tranſitus.de qua Aſc.ſic inquit.Demonſtraſſe vobis memini hanc domũ in ea parte Palatij eſſe, quæ cum ab Sacra via diſceſſeris, & per proximum vicum,qui eſt ab ſiniſtra parte prodieris,poſita eſt. Domum Ciceronis emptam vicies ſextertio à L. Craſſo volunt fuiſſe ſupra ædem Iouis Statoris: Et certè in celeberrima Palatini montis parte erat, propeq; Palatium

Caſa Romuli, & taberna eius.

Domus Ciceronis.

ſita,

instituerat translatũ est ad forum Transitorium, & quatuor portarum vnum templum institutum: In qua autẽ parte fori, parum liquet; sed crediderim in ea, quæ in fo. Rom. est versa, propè Basilicam Pauli, vt sequatur quod ait Mar.

Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.

Procopius tradit ætate sua iam templum fuisse in medio foro ex aduerso Capitolij, paulo supra eum locum, quem tunc Romani, tres Parcas appellabant. Erat, inquit sacellum totum ex ære constitutum, quadrata quadam dimensione, tantæque amplitudinis, quanta integri Iani statua poterat ænea quinquepedalis capi, capite dumtaxat bifrons; portæ vtrinque æneæ, quæ pacis tempore claudebantur; instante autem bello aperiebantur, vocabaturque Ianus Geminus Verum alterum erat ab eo, de quo Ser. quia, vt diximus, plures fuere Iani. De quadrifronte autem intellexit Mar. cum dixit. *Iani Templum porta clausa.*

Et lingua pariter locutus omni.

Nam omnes de duobus non dicitur. Templum Augusti in fo. Ro. positum erat, quod Tyberio imperante imperfectum Caligula absoluit, ponteque super ipsum transmisso Capitolium Palatio coniunxit. vnde ex tribus columnis eius pontis propè palatinum montem, & totidem ad radices Capitolij adhuc erectis, facilè possumus conijcere vbi nam esset Augusti templum, super quod pontem transmiserit Caligula. Vestigia Templi Faustinæ, quam Antoninus maritus permisit diuinis honoribus à senatu coli delatis circensibus, Flaminibusq;, multa, insigniaque extare videmus, post hũc ecclesiam S. Laurentij in Miranda. De quo Spartianus sic meminit. Inter deos relatus est, habet templũ, habet Salios, habet sodales Antonianos, qui Faustinæ templum, quod ei sub tauri radicibus fundauerat maritus; in quo postea filius huius Heliogabalus Antoninus sibi, vel Ioui Syrio, vel Soli, incertum, id est, templum fecit. *Templum Augusti supra id pons.*

De Castoris & Pollucis templo. CAP. IX.

ASTORIS & Pollucis templum in fo. Rom. ab omnibus scriptoribus collocatur. Lucretio Ofellæ consulatum petenti Sylla impedimento erat: ille autem solicitatus à multis in forum venerat, quem missus

De Summa Velia, statuis Palatinis, alijsq; rebus in genere. C A P. V I.

Summa Valia.

ELIAM Summam ad eam Palatij partem, quæ celsior versa est in ortũ æstiuum, diuæq; Mariæ Nouæ ædẽ fuisse, diximus; cui, vt vult Var. ex eo inditũ est nomẽ, quòd ibi pastores Palatini, ante tonsurã inuentã, vellere lanam consueuerint. Augustus in Palatio iuxta Fidei Templum Bibliothecam exstruxit latinam, græcamque cum Porticu, quæ Palatina dicebatur, in qua Senatus statuam Numeriano Imper. posuit, cum inscriptione.

Bibliotheca Paulatina ab Augusto.

DIVO NVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO.

Statua M. Var. viuentis adhuc eandem porticum exornauit, teste Pollione: Bibliothecam verò Apollinis, Colossus thuscanicus L. pedum à pollice ere nobilior, an pulchritudine, dubium. Fuit in Palatio Auguratorium, idest locus vbi auguria captabantur: & Apollo cognomento Palatinus, opus Scopæ, Latonaque in palatij delubro, vt ait Plin. Suet. commemorat Titum Imp. statuam auream Britannico in palatio posuisse. Arbor fuit in eodem Palatino nata ex hasta Romuli, qui captato augurio hastam ipsam de Auentino monte in Palatinum iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit: Laurusque nata eo die, quo Augustus: vnde triumphantes coronari consueuerunt, Balneæ quoque, quas Cice. pro Roscio palatinas appellat, cuius vestigia exstant supra circum Maximum, haud procul à vinea Fedræ. Iulius Capitolinus refert locum fuisse in eodem monte, qui Sicilia dicebatur: & alterũ, qui Iouis Cenatio: & Lampridius Plateas pulcherrimas saxis Lacedemonijs, ac porphyreticis stratas, quas Antonianas vocauit, Quæ saxa, inquit, vsque ad nostram memoriam manserunt, sed nuper eruta, & execta sunt. Fuit in colle Palatino Vicus Padi, & Fortunæ respicientis, Inibique feriæ celebrabantur, in quibus sacrificium, quod fiebat, Palatual dicebatur, auth. Antistius Labeo.

Bibliothecam Apollinis.

Auguratorium.

Arbor ex hasta Romuli.

Laurus nata eo die quo Augustus

Plateæ in Palatio porphyreriticis struere.

De

etiam tum,cum de te ſententiam ferrent, viderent. Et cum ſententiæ in Roſtris ferri ſolerent, patet quod Plin. etiam teſtator,Caſtoris ædem ante Roſtra,videlicet apud Fauſtinę templum,nunc S.Laurentii in Miranda, fuiſſe. Quo in loco paucis diebus ante Vrbis direptionem à barbaris tactam,vidimus marmora mira arte ſculpta, columnaſque pulcherrimas effodi,vt exiſtimem eas eſſe columnas, eaque eſſe ornamenta de quibus memini Cic.multa loqui. Quod,niſi velimus ibi Caſtoris ædem, vt par eſt, collocare;neceſſe eſt,ſecundum Ful alibi, quam in radice Palatii, Roſtra ſtatuere; non enim procedit quòd vtrunque ſit ad radices Palatini montis,& Roſtra ante ædem Caſtorum. Si autem eandem ædem apud Veſtæ libet ponere: dicendum duas fuiſſe apud forum,quarum alteram A.Poſthumius dictator bello Latino vouit,eiuſque filius duumuir creatus dicauit. Alteram L.Metellus Dalmaticus de manubiis poſuit; quanquam Aſc.dicit Metellum inſtauraſſe, non poſuiſſe. Non deſunt autem qui ædem Diuo Coſmæ & Damiano nunc ſacram, Caſtori, & Polluci attribuant: quorum templum cum maximum, nobiliſſimumque, ac multis columnis exornatum fuiſſe in Verrem, vt dixi, oſtendat Cicero, horum opinionem refutamus: Coſmæ enim & Damiani talium columnarum nullum præ ſe fert veſtigium, aut ſignum. Huius ædis gradus reuulſos à Clodio memorat idem author pro domo ſua,& pro Sex. Qui alibi etiam S.C concioneſque in eadem ſæpe habitas eſſe docet. Fuit autem ſtatuis,& nobili pictura à Cęcilio Metello perbelle exornatum, qui, vt refert Plu. Floræ ſimulacrum pulchritudine inſigne in eodem poſuit.Inerat & tabula monimentum ciuitatis equitibus campanis datæ.

Sententia in Roſtris lata.

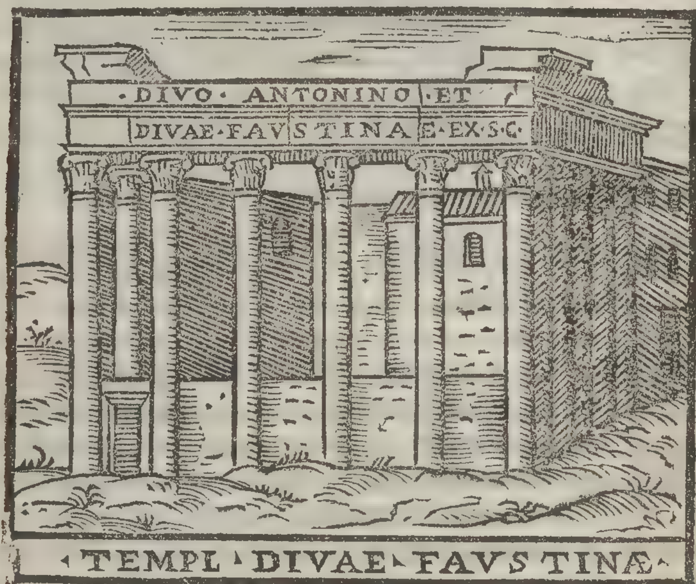
De Cæſaris, & Veneris Genitricis Templo, eiuſdemque Veneris Atrio. CAP. X.

IVVS autem Cæſar Templum prope forum ſuum habuiſſe dicitur, de quo Cor. Tac. ſic meminit. Ante ædem Diui Iulij iacuit primo ictu:loquitur enim de Galba ad lacum Curtium interfecto. Pli.narrat Auguſtum in Templo Cęſaris patris Caſtores,

Temp. Cæſaris.

tur Senatus, arietesque immolabantur. Palatij vetus porta ad quam bello Sabino fusos esse Romanos commemorat Liuius, fuit prope Rostra, & si quis ad illius verba diligenter attenderit, nullibi, quam eregione ædis Diui Laurentij in Miranda existimabit. Quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter vnam, atque alteram domunculam, & ædem. S. Andreę prædictam, nullum nunc habet ędificium: totus enim vinetis plenus, aut pascuus ager, non ouibus magis, quam caballis, & capris est relictus, vt verè Balantium possit nominari.

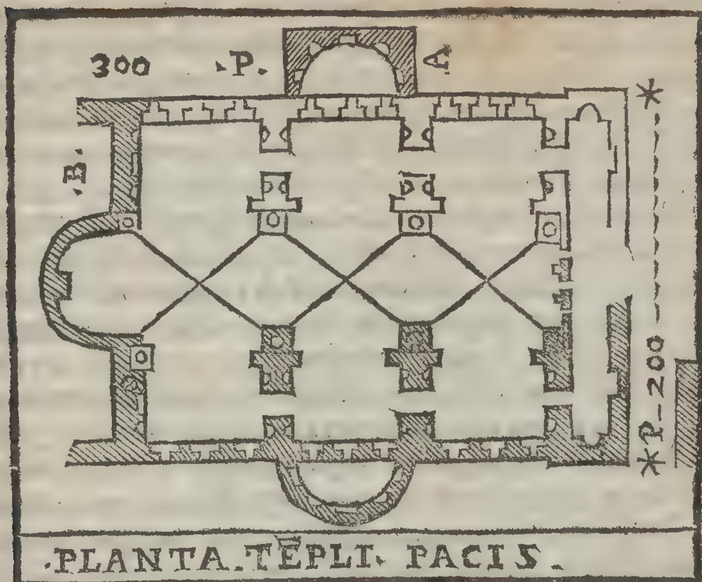

TEMPL · DIVAE · FAVSTINAE ·

De Templo Iani, Augusti, & Faustinæ.
CAP. VIII.

VARTAM partem situs Vrbis aggredientes, à rebus diuinis, diisque immortalibus principium facturi rite videmur, in primisque ab eo, qui omnium rerum ianua habetur, hoc est à Iano, cuius tēplū, præter Capitolinū, aliud in foro Trāsitorio fuisse, sic probat Ser. Captis Faliscis, ciuitate Thusciæ, inuentū est simulacrū Iani cum frontibus quatuor, (fuerat enim bifrons apud theatrum Marcelli) vnde quod Numa

in-

·PLANTA·TẼPLI· PACIS·

·TEMPLVM· PACIS·

De Volcani, Concordiæ, Pacis, Romuli, ac Veneris Cloacinæ Templo. CAP. XI.

VOLCANI Templũ ſupra Comitium locauit Sex Põp. eius ſunt hæc verba. Statua Ludienis, qui quondam fulmine

Templum Castoris & Pollucis in foro. ab eo centurio iugulauit;ipse in Castoris æde sedens cędem è suggesto superne spectabat, Plut. Martius de Hernicis triumphans in Vrbem redijt, statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est; Liuius: Non ne ab A. Posthumio ædem Castori, & Polluci in foro dicatam vides? Cicero. In qua autem parte fori permagna est dubitatio,& inter antiquæ Vrbis scriptores varia opinio. Volaterannus vbi Diui Cosmæ, & Damiani est ecclesia ponit. Pomponius vero Lætus, certum non signans locum, in fine fori. Quidam in via Sacra. Fuluius sub Palatio iuxta Iuturnæ fontem,vbi nos Iouis Statoris templum; cui videntur adstipulari Diony. verba quæ sequuntur:Huius autem inopinatæ, admirabilisque apparitionis cum signa adhuc Romæ multa,tum vero est ædes Pollucis,& Castoris,quā supra foro exstruxit ciuitas, vbi visa sunt illorum simulacra; & rursus: Specie pugilum, equosque madidos sudore ad scaturiginem,iuxta ædem Vestæ manantem, abluisse ait: Ouidius locum tetigit his carminibus.

Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,
Iuxta Iuturnæ composuere lacus.

Vnde cum Diony. dicit ædem ipsam structam vbi illorum visa fuerant simulacra, & subiungit,iuxta ædem Vestæ,cum Ful.vt diximus, videtur conuenire, à Blon. verò discrepare. Var.namque, inquit Blon. cum dixisset, Tullum Hostilium curiam Hostiliam ædificauisse, sic sequitur: Ante hanc Rostra,sub dextera huius Comitio locus substructus,vbi nationum subsisterent legati; qui ad Senatum essent missi, hinc Græcostasis à parte, vt multa: Senaculum supra Græcostasim,vbi ædes Concordiæ, & Basilica Opima. Qui ergo descriptum supra à nobis forum Romanum cognoscit,,& Var. verba considerat, facile intelliget Rostra templum ad radi- *Rostra q d.* ces Palatij fuisse, vbi nūc est parua S. Mariæ de Inferno ecclesia. Si igitur & Castoris templum ad radices Palatij, vbi Ful.ponimus: nón video quo modo habebit Rostra e regione,quemadmodum vult Plin. cuius verba hæc sunt. Ex his Romuli sine tunica, sicut & Camilli in Rostris, ante ædem Castorum fuit. Cic.in Ver.locutus de Castoris templo,eiusque columnis subdit: Qui ædem Castoris testem furtorum tuorum esse volueris, quam Pop. Rom. quotidie, iudices

& Volcani, quod adduci ad ſuſpicandà nullo modo poſſum, cum in Concordiæ area à dictis auth. collocatum ſit. Inſecuto verò tempore Gracchо, & Fuluio trucidatis, templum hoc inſtauratum fuit ab Opimio Coſ. ſummo populi dolore; Vnde noctu inſcriptum fuit. OPVS VECORDIÆ TEMPLVM CONCORDIÆ FECIT. Appianus ait iuſſu Senatus erectum eſſe. In huius autem area Liuius refert C. Bebio Pamphilo, & L. Æmilio Coſſ. per biduum ſanguine pluiſſe. Concordiæ templum erexit, & Liuia Druſilla ob viri cum ea concordiam, quod Tiberius dedicauit, Suet. meminit, & Ouid. ita.

Templaq; feciſti, quam colis ipſe, dea, — Temp. Concordiæ.

Hæc tua conſtituit genitrix, & rebus, & ara.

Quod in porticu Liuiæ his carminibus collocaſſe oſtendit.

Te quoque magnifica Concordia dedicat æde

Liuia, quam charo præſtitit illa viro.

Quo in loco deinde Veſpaſianus mira celeritate Templum Pacis, à Claudio prius inchoatum, poſt bella ciuilia ædificauit. cuius templi pars propè diuæ Mariæ ædem adhuc extare videmus. Fecit, inquit, Suet. noua opera templum Pacis foro proximum, & Ioſephus. Poſt triumphum, & romani imperij firmiſſimum ſtatum Paci templum ædificauit. Fuit autem hoc templum maximum longitudine, & latitudine, quadrata forma, maximis, pulcherrimiſq; exornatum columnis, quarum vna ibidem adhuc eſt erecta tantæ craſſitudinis, vt tribus vlnis vix amplectatur. In eodem templo, vaſa, & ornamenta templi Hieroſolymi triumpho Titi aduecta repoſuit Veſpaſianus; & vniuerſa donaria in eo conſecrauit, auth. diuus Hierony. Veneremque dedicauit. Incendio autem exhauſtum eſſe tempore Commodi imp. ſcribit Herodianus in hæc verba. Nam cum neque imbres, neque nubes, tantumq; exiguus terræmotus anteceſſit, ſeu nocturni caſu fulminis, ſeu igni aliquo in ipſo terrarum motu veluti extrito totum deimprouiſo Pacis templum conſumptum incendio eſt, quod vnum ſcilicet opus cunctorum tota vrbe maximum fuit, atq; pulcherrimum: idem templorum omnium opulentiſſimum, egregieque munitum, multoque ornatum auro, & argento. Quippe vniuerſi ferme illuc diuitias, quaſi in theſaurum, congerebant In Pacis Ganimedis

Temp. Pacis à Veſpaſiano.

Herodiani teſtimoniũ de tẽplo Pacis.

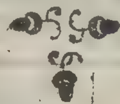
ac Victoriam posuisse. In eodem foro Veneris Genitricis Templum statuit Appianus: Post victoriam, inquit, contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circumduxit, Quod Hadrianus longo tempore post instàurauit. Nam, vt scribit Diony. Apollodoro architecto descriptionem, & formam templi Veneris misit, significans sine illius opera, & ministerio etiam ingentia ædificia exstrui posse. Quærebat itaque an ædificium illud rectè, & commodè se haberet. Rescripsit de templo, sublime illud, & concauum fieri oportere, vt ex loco superiori in Sacram vsque viam insignior prospectus esset, & magis conspicuum concauum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci possent. Quòd si aliud fuit ab eo, quod posuit Cęsar votum bello Pharsalico, fuit omnino prope viam Sacram, sicut & Cæsaris, videlicet post Faustinæ templum, nunc S. Laurentij in Miranda. Augustus Ædem Martis Vltoris bello Philippensi votam in suo excitauit foro, de qua Suet. ita meminit: Publica opera plurima exstruxit, è quibus pręcipua Forum cum æde Martis Vltoris. Meminit & Ouidius his carminibus.

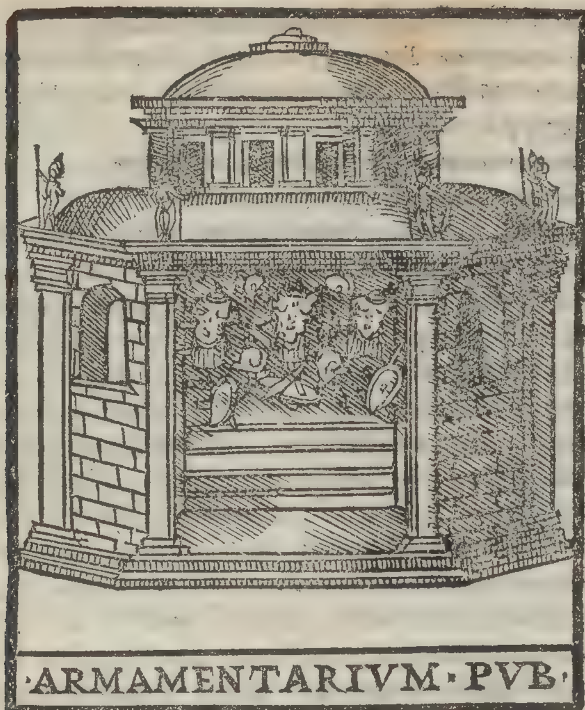
Temp. Veneris genitricis.

Templum Martis Vltoris.

Vltor ad ipse suos cœlo descendit honores,
Templaq; in Augusto conspicienda foro.

Plin. autem dicit se vidisse Scyphos è ferro dicatos in eodem templo, anteque ipsum duas Statuas, Alexandri Magni tabernaculum sustinentes. Cor. vero Tac. Senatores decreuisse vt Germanicus, atque Drusus ouantes Vrbem introirent, circumque latera eiusdem templi structos esse arcus cum effigie Cæsarum. Arbitramus autem Martis Diuæ Martinæ cessisse templo, aut certè propè fuisse.

De Telluris, Salutis, Victoriæ, Solis & Lunæ templo, de domo Cassij; & de Armamentario. *CAP. XII.*

TEMPLVM Telluris, quod in quarta regione antiquæ vrbis constituit P. Victor, Palatio propius, quam Exquilijs fuisse putat Ful. Aliqui verò in Suburra, vbi nunc Ecclesia S. Saluatoris in Tellure, eregione diui Petri in vinculis. At Ser. super eo hemistichio. Lautis mugire carinis, contra Fuluij opinionē, videtur propè Exquilias collocasse, dicens Carinas intra templū Telluris esse. Quare ego crediderim fuisse propè cliuum, qui ducit ad prædictam diui Petri ædem, vbi nunc ecclesia diui Pantaleonis: cui opinioni adstipulantur, quę sequuntur Diony. verba. Post Cassij mortem domus eius euersa fuit, & hucusque sub dialis dimittitur. is locus extra ædem Telluris, quam postea exstruxit ciuitas in parte quadam eius, secundū eam viam, qua itur ad Carinas. Patet ergo Fuluium, & reli- *Templum Telluris.*

fulmine ictus in circo, sepultus est in Ianiculo, cuius ossa postea ex prodigijs, oraculorumque responsis Senatus decreto intra Vrbem relata, in Volcanali, quod est supra Comitiũ, obruta sunt. Et cum Comitium, vt videbimus, sit intra Palatinum montem, Romuli & Remi, atque Pacis templum, dicimus Volcani ad radices Palatini eregione fermè eiusdem Pacis fuisse. Diony. de Tatio, & Romulo loquens. Tractãtes, inquit, in Volcani templo negotia, quod superstat Foro. Hinc constat Volcani ædem in Vrbe Romulum posuisse, contra Blondi opinionem, qui scribit Romulum existimauisse Volcanum quidem colendum; sed, ne Vrbs incendijs esset exposita, Vrbe excludendum. cui suffragari Vitruuij hæc verba videntur: Extra murum Veneris, Volcani, Martis phana ideò collocari, vti non assuescat in Vrbe venerea libido, Volcaniq; vis è mœnibus, religionibos & sacrificijs euocata, à timore incendiorum videantur liberari. Quod si consideremus tempora inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio, & Diony. optimè conuenire, Blondum verò non rectè sensisse: Nam Romuli ætate cum mille, vt ait Plut. domus tantum essent, admodum in eo ambitu raræ, nõ erat metũ incendij Volcanus Vrbe excludendus, sicuti, vt hominum, ita ædificiorum Vrbe aucta; Verùm si Blon in locorum descriptione rationem temporis habuisset, quia aliter, vt ipse vult, in primis conditæ Vrbis, & nascentis reip. temporibus: aliter nata, & aucta rerum opulentia ædificatũ sit, non tàm facilè in hunc incidisset errorem. Volcani templum dedicauit Tatius, vt Solis, & Lunæ, Saturni, Rheæ, Vestæ, Dianæ, Quirini. Idem Diony. tradit, sicut & Plut. Romulum secundum triumphum ducentem currum æreum templo Volcani obtulisse, eumque propè effigiem sui ipsius collocasse; Coclitisq; Statuam in eo positam esse, & conciones solitas haberi. In huius autem area Concordiæ Templum statuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fuluius ille, libertino patre natus, vouit, si populo reconciliasset ordinem Senatorum, & equestrem, structũ, annis CCCIII. post Capitolinum, summa inuidia nobilium, ex multaticia pecunia fœneratoribus condemnatis, in radice Palatini montis fuisse opinamur: non autem in Palatio, vt putat Blon. sequeretur enim, secundum ipsum, in eodem monte fuisse, & Vol-

Comitij locus.

Templum Volcani.

Coclitis statua in Temp. Vulcani.

Tẽp. Concordiæ.

De Foro Traiani, & de ijs quæ in eo fuere, vel sunt.
CAP. XIII.

INSTAVRATIS maximè locis sacris, ac renouatis, quæ ad hominum memoriam, & laudẽ spectant, breuiter restituamus, ab optimoque illo Traiano auspicemur. Traiani igitur Forum fuit inter Neruæ, Capitolium, & collem Quirinalem, cuius architectum Apollodorum fuisse, his verbis ostendit Dionysi. Hadrianus Apollodorum architectum, qui Traiani forum Metodeum, & Gymnasium, illo iubente, fabricauerat, primum Vrbe expulit: postea interfecit. Huius autem fori tectum æneum fuisse, scribit Paus. Gellius: in foro, inquit, Traiani simulacra sunt sita circumundique inaurata equorum, atque signorum militarium, subscriptumque est, ex manubijs. Quæ simulacra ob aliquod in remp. meritum sumptu publico locari consueuisse, ostendit titulus excisus in marmore, in eodem foro reperto, qui est talis.

F ANNIO

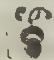
Statuam fuisse ostendit Iuu. cum inquit.

Et Ganimedem Pacis, & aduecta secreta palatia matris.

Ara Pacis. Aram autem Pacis primus excitauit Augustus; auxit deinde Agrippa. Ouid.

Ipsum nos carmen deduxit pacis ad aram,
Hæc erit à mensis fine secunda dies.

Quò autem in loco parum liquet. Intra Pacis, & Faustinæ exstat antiquissimum Templum, & eius porticus duæ colũnæ, nunc diuis Cosmæ, Damianoque dicatum, quod. P. Vic. Remi fuisse significat: Petrus verò Lateran. bibliothecarius, *Templum Remi, & Rom.* & alij Romuli, siue Quirini & Remi. idque à Caruilio Cos. victis Samnitibus dedicatum est, atque spolijs hostium exornatum: quorum tanta fuit copia, vt non modo templum hoc, & forum, sed etiam socijs ad templorum publicorumque locorum ornatum diuiderétur, author Liuius. Var. verò vult Tatium regem Quirini dedicauisse templum: sed de eo intellexisse arbitror, cui ad radices Palatini montis locum dedimus. Hoc autem habet primam partem in ipso ingressu circularem cum testudine, & foramine, sicut Pantheon, æneas quoque valuas, quæ prius signis, æreisque ornamentis erant conspicuæ. Sed quæ olim ad ornatum erant maximè, nunc tantum ad claudendum factæ esse videntur. *Templum Veneris Cloacinæ.* Veneris Cloacinæ Ædem propè sacram viam statuit Ouidius in fast. Cloacinæ autem Simulacrum in Cloaca maxima repertũ consecrauit Tatius rex. & quia cuius esset effiges ignorabat, ex loco illi nomen imposuit.

In cuius medio ſtat adhuc cochlidis eius Columna, in qua circunquaq; rerum geſtarum Simulacra ipſius mira arte cęlata viſunt: & in primis Dacicum bellum. Intus verò gradus cẽtũ octuagintaquinq; in eius faſtigium præbent aſcenſum. habet aũt feneſtellas quadraginta quinque: altitudinẽ verò pedũ cẽtũ viginti octo, vel, vt ſcribit Eutropius, centum quadraginta: in ſummo Traiani oſſa aurea pila cõdita fuere: quanquã Dion. ait Hadrianũ in Colũna oſſa Traiani condidiſſe, cuius ſunt hæc verba: Ingentẽ Colũnã in Foro ſtatuit, ſiue vt ea pro ſepulcro eſſet, ſiue in oſtentationẽ eius operis, quod ille circa Forũ egit. Cliuus ſurgebat, quẽ effoſſa quoquo verſus terra ita cõplanauit, vt vndiq; Colũna cõſpiceretur, forũq; deinde in areæ modũ æquatũ manſit. Hanc autẽ Colũnã Traiano bellũ gerenti apud Parthos Senatũ dedicaviſſe, ipſumq; principẽ eã nõ vidiſſe ferũt. nã è Perſis rediẽs apud Seleuciã Syrię Vrbẽ fluxu ſanguinis deceſſit. Hũc verò ſolũ omniũ Imperatorũ in Vrbe ſepultũ eſſe tradit Eutropius. Quod autẽ in Colũna ratio eſt. quia apud maiores, principes, nobileſq; ſub montibus ſepeliebantur. hinc Virg.

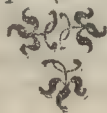
Columna Traiani.

Ipſe eam non vidit.

Monte ſub aerio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur.

Et cũ in omnibus locis, vbi erãt ſepulcra excitãda, non eſſent montes, natum eſt vt ſuper cadauera, aut pyramides fierẽt, aut ingentes collocarẽtur Colũnæ, quæ licet propriè

& reliquos antiquitatis authores locum ignorasse. Sempronium autem hoc templum vouisse probat L. Florus sic: Domiti hinc Picentes, Sed caput gentis Asculum Sempronio duce, Qui tremente inter prælium campo, Tellurem deam promissa æde placauit. Val. autem Max. ait S.P.Q.R. hanc ipsam ædem designauisse in area ædium Cassij regnum affectantis, in qua patres frequenti senatu de rebus dubijs consultare solerent. quod Cic. pluribus in locis testatur, sed in ph. sic. Te autem M. Antoni appello vnum illum diem, quò in ædem Telluris senatus fuit. Ad Q. Fratrem autem inquit. De Telluris æde, & porticu Q. Catuli me admones, fit vtrunque diligenter; ad Telluris quidem etiam tuam Statuam locaui: & pro domo sua, Sp. Cassij domus ob eandé causam euersa est, atque in eodem loco ædes posita Telluris. Alibi verò ad Telluris Armamentarium fuisse sic memorat. Putant enim nonnulli ad me pertinere Armamentariũ Telluris aperire. In hoc ambitu fuit Salutis Ædes, vota bello Samnitico à C Iunio Bibaculo Cos. ab eodemque Censore locata, & Dictatore dicata. Liuius author. Habuit hæc pars situs Vrbis, Victoriæ Ædem, quam propè forum L. Volumnius Ædilis ex multatitia pecunia faciendam curauit. Habuit & Apollinis Aram, de qua meminit Solinus, & Liuius. Pomp. Lętus vult Concordiæ, & Æsculapij templum fuisse in hortis diuæ Mariæ Nouæ, versus Amphitheatrum: Isidis autem & Serapidis autumat Fuluius, quòd P. Victor scribit tertiæ Vrbis regioné fuisse Isidis, & Serapidis, in qua ea sunt templa, & quòd Vitruuius ita dicit: Templa dijs sic distribuenda, Mercurio in foro, Isidis & Serapidis in emporio: quodque Var. innuit emporium ibi fuisse sic; huiusce, inquam, pomarij summa Sacra via. Ego verò Solis, & Lunæ crediderim, cum ex duabus testudinibus duorum templorum videamus alteram ortum solis: alteram verò occasum spectare, Varroque tradat Tatium regem Solis, Lunæ, & Volcani ædes dedicauisse, quæ inuicem propè erant.

De

his verbis: Statuas iocoſas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres *Inchoatũ à Domitiano.* Diuis Imperatoribus in foro Neruæ, quod nunc Tranſitoriũ dicitur, locabat. omnibus cum titulis, & columnis æreis, *Tranſitorium dicitur.* quæ geſtorum ordinẽ cõtinerent. Tranſitorij inde traxit nomen, quòd ab eo in Auguſti, Cæſaris, & Romanũ forũ tranſiretur. Exſtare enim adhuc videtur pars Porticus ipſius fori incendio abſumpta, cum quibuſdã columnis excelſis, & pulcherrimis, vbi litteræ leguntur titulos Neruæ præ ſe ferentes, quæ ſunt huiuſmodi. IMP. NERVA CÆSAR TRIB. POTEST. II. IMP. II. collapſis epiſtyliis deſunt nonnulla. is locus corrupto vocabulo pro arcu Neruæ, Arca Noei dicitur. Eiuſdẽ Neruę Palatij pars ex lapidibus *Pars Palatij.* quadratis, ingẽtesq́; colũnæ cernuntur adhuc inter Comitum, & Militiæ turrim, cum ecclеſia. S. Baſilij incluſa.

·FORVM· ROMANVM·

De Foro Romano, Carcere Tulliano, & Marforij Simulacro. CAP. XV.

OMANVM Forum, quod & Latium appellauit *Forũ Romanũ & Latium.* Statius, à radicibus Capitolij producebatur ſecundũ longitudinem, vſq; ad eccleſiam S Mariæ Nouę, vt teſtatur Diony. memorans Valerium in colle imminenti

ANNIO PAVLINO IVN. PROCOS. ASIAE ET HELLESPONTI COS. ORDINARIO PRAEFEC. VRBI VICE SACRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS ELOQVII IVSTITIAE ATQVE CENSVRAE QVI PRIVATIM ET PVBLICE CLARVS EST PETITV PO. RO. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO D. D. N. N. TRIVMPHATORVM AVGG. CAESARVMQ. STATVAM SECVNDAM AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT.

Huius autem Porticus cum ampliſſimis, excelſiſque columnis, magniſque epiſtylijs tantam afferebat intuentibus admirationem, vt non hominum, ſed Gigantum manu omnia facta crederentur, in qua ſumorum virorum ſtatuas pulcherrimas vndique ab Alexandro Seuero tranſlatas fuiſſe admonet Lampridius. Ad quem nempe locum cum Conſtans Conſtantini filius perueniſſet, ſingularem ſtructuram primum attonitus cernens, perque giganteos contextus circunferens mentem, omni ſpe talia conficiendi amota, Traiani equum ſolum locatum in atrij medio imitari ſe velle dicebat: cui regalis Ormiſda reſpondit. Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in eius numiſmatibus vidimus, cum hoc indice.

S. P. Q. R.
OPTIMO PRINCIPI.

Ex columnis vero, quas diximus, duæ miræ magnitudinis ſub tellure adhuc iacent prope eccleſiam S. Mariæ cognomento Loreti. Forum autem exornauit etiam Arcus triumphalis eiuſdem principis, de quo Dion. ſic loquitur. Triumphalis tunc arcus, præter alia multa, quæ in honorem eius, & decreta, & facta fuerant, in illius foro ſubſtructus eſt. Traianus quidem inibi Palatium etiam variis marmoribus, intus vero picturis, ſtatuiſque exornatum habuiſſe dicitur: Vopiſcus verò ſcribit Aurelianum Imperat. iuſſiſſe tabulas publicas ad priuatorum ſecuritatem in Traiani foro exuri.

Arcus Traiani.

In

carceris, ex quibus locis excisi sunt lapides ad extruendam Vrbem, auth. Sex. Pomp. Cice. septima actione in Ver. lathomias, inquit, Syracusanas omnes audistis, plerique nostis, opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum, totum est è saxo in mirandam altitudinem depressum, & multorum operis penitus excisum, nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum vndique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. Sen. Sabinum in lathomias fuisse damnatum tradit: Liuius verò principes Ætolorum tres & quadraginta: inter quos Democritus, & frater eius erat, Romam à Marcu Attilio deductos, in lathomiasque coniectos. Erat autem Tullianum, sicut hodie videmus, duplex: superior, & inferior camera. superiori extat adhuc foramen spiraculi causa additum, vt retulit Flaccus. Locus nunc Diuo Petro cognométo in Carcere est dicatus: *Tullianũ duplex.*

Ante hunc iacet marmoreum ingens simulacrum Marforiũ vocitatũ, quem Pistorũ deũ, siue Panarium Iouem, *Marforium.*

.SIMVLACRVM. MARFORII.

quòd tumores instar panum circumquaque promineant, multi esse affirmant. Nam (vt author est Lactantius) eo tempote, quo Romani obsessi in Capitolio erant, Iuppiter per quietem admonuit, vt ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, in hostiumque castra iactarent: eoque facto soluta est obsidio, desperantibus Gallis inopia subigi posse Romanos, quare Ioui Pistori non solum Aram,

ſint,quæ culmen ſuſtinent,tamen, & ad magnificentiam erectæ, hoc nomine appellantur; qualis hæc, in cuius baſi talia leguntur.

S. P. Q. R. IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ NERVÆ TRAIANO AVG. GERM. DACICO. PONTIF. MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P.P. AD DECLARANDVM QVANTÆ ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANTIS OPERIBVS SIT EGESTVS.

FORVM·NERVAE.

De Foro, Palatio, & Porticu Neruæ.
CAP. XIIII.

Neruæ forum.

NERVAE autem Forum occurrit poſt ædē nūc S.Hadriani in tribus foris,in medio cuius columna ænea ingentis magnitudinis exiſtens tectū, ex laminis auricalchi extructum,ſuſtinebat, intrinſecus vero lumen erat ambiguū,auth.Pauſ.Hoc forū iam antea inchoauerat Domitianus. Suet. Nouam,inquit, excitauit ædē in Capitolio Ioui cuſtodi, & forū, quod nunc Neruæ vocatur. Fuiſſe autē varijs columnis,& ſtatuis exornatū teſtatur Spartianus de Alexandro Seuero loquēs, his

QVOD VIR INLVSTRIS FLAVIANVS ANNIVS INSTITVERAT: ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT: FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PRÆF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

Eregione huiusce ædis, ad radices rupis Tarpeiæ stat adhuc Arcus, vt diximus L. Septimij, omnium pulcherrimus, & parum mutilatus: in vtroque frontispicio cuius incisæ sunt alatæ victoriæ cum Trophæis, & terrestris, naualisque belli simulacra, cum hac inscriptione. *Arcus Septimij.*

IMP. CÆS. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PATRI PATRIÆ. PARTHICO. ARABICO. ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CÆS. M. AVRELIO. L. LIL. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P. OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS. OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE.

S. P. Q. R.

Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego multoties euasi ad fastigium. Illud autem sciendum Seuerum triumphum respuisse, ne de ciuili victoria videretur triumphare, tùm etiam quòd morbo articulari in curru haud facile consistere poterat. Sequitur statim recta nunc Diui Hadriani, olim Saturni Templum, à Numatio Planco conditum, auth. Sue. vel instauratum, quia constat antiquissimum esse. Et quidam dicunt inscriptionem locationis accepisse T. Largium. Var. autem L. Tarquinium regem, ipsum Largium dedicauisse. Liuius vero A. Sempronio & M. Minutio Coss. ait esse dedicatum, & à Planco restitutum. *Saturni Templũ.*

in

foro domum habuisse : cumque supra demonstratum sit domum hanc in Velia fuisse, eregione eiusdem ecclesiæ, fuit necesse forum eousque peruenisse, quo ei immineret. Ab origine autem Vrbis angustiores fines habuisse opinamur. Nam cum Liuius narret Curtium ab arce decucurrisse, egisseque Romanos effusos toto quantum foro est spatium, vsque ad portam Palatij, visumque sit Romulum Iouis Statoris Templum in radice Palatini montis, vbi exercitum firmauerat, posuisse, satis conijcimus forum ipsum non vltra primos radices eiusdem montis terminos habuisse. Multos vero post annos ampliauit Augustus, teste Sueton. Comitium verò erat foro iunctum, vel potius ipsius fori pars, à prædicta porta ad eandem Diuæ Mariæ ecclesiam. At priusquam de eo agamus, quæ in foro erant videndum est. In radice Capitolij, qua parte mons ipse ortum brumalem spectat, Carcerem ædificauisse Ancum Martium sic docet Liuius. Fecit Carcerem media Vrbe, imminentem foro ad terrorem crescentis audaciæ. Partem deinde addidit Tullius, cui Tulliano nomen imposuit: de quo Calp. Flaccus ita scribit: Video Carcerem publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus, & oblongis lucis vmbram recipientibus: in hunc abiecti rei robur Tullianum aspiciunt, & quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, & alienum supplicium spectando, suum discunt. Sonant verbera intus, recusantibus spurca manus carnificis ingeritur, sedet ianitor inexorabilis pectore, qui flente matre siccos tenet oculos, illuuies corpus exasperat, manus cathenæ premunt. Describitur perbelle etiam à Sal. hoc modo. Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, vbi paulum descenderis depressus ad lęuam circiter. X X. pedes, eum muniunt vndiq; parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, & odore fœdo, atque terribilis eius facies. Vnde autem dicatur, hæc declarant Var. verba: Carcer à coercendo. quod exire prohibentur, in hoc pars, quæ sub terra, Tullianum, ideo quòd additum à Tullio rege, quod Syracusis, vbi hac de causa custodiuntur, vocantur Lathomiæ. Lathomiæ enim est gręco, & maximè à Syracusanis, qui Lathomias & appellant, & habent, ad instar

Comitiũ.

Carcer Tullianus.

car-

communia erant, roſeum pro peditibus, cum titulo. S.P.Q. R. & ceruleum pro equitibus, color enim ceruleus eſt maris, à deo cuius inuentum equum fabulantur. Aſc. dicit veterum diligentiam fuiſſe, vt quod quiſque de ſubiugata prouincia per triumphum apportauiſſet, perſcriptum in tabulis in ærarium reponendis conſeruaretur, idque etiam Cicer. tertia actione in Ver. hinc L. Florus ait Catonem Cyprias opes Liburnis per Tyberinum hoſtium inuexiſſe, quæ latius ærarium Pop. Rom. quam vllus triumphus impleuere. & Liuius primo decadis quintæ Ap. Claudium Centonem ex Celtiberis ouantem millia pondo argenti, & quinque millia auri in ærarium tuliſſe. Cenſores in Saturni iuſiurandum ſubire cogebantur. Inter hanc diui Hadriani, & Caſtoris Pollucisque olim templum cudendi pecuniam priſcis temporibus ſtabat Officina, argumento quod eo in loco vidimus effodi ingentem numorum copiam, eius pretij, vt coniectura aſſequebamur, cuius nunc eſt quadrans, cæterum igne corrupti.

Officina argenti cudendi.

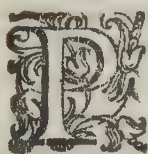
verùm etiam Statuam in perpetuam rei memoriam posuerunt. At, cum in ſcopulo ſimulacrum hoc ſit collocatum, Rheni Germaniæ fluminis eſſe tenemus, quòd autem ſit Nar fluuius, vt vult Fuluius, non placet: nulla enim apparet ratio cur Nar veniret à Romanis excitandus. Marforium cur vocitent, nihil eſt certi, quod dicatur, niſi velimus ex eo, quòd in Auguſti foro eſſet, vt quorundam eſt opinio, vbi & Martis templum.

Rheni ſimulacrũ.

ARCVS. SEPTIMII. SEVERI.

De Secretario Populi Romani, Arcu Septimij, Templo Saturni, ac de Aerario, & Officina cudendi pecuniam. CAP. XVI.

POST autem Marforij ſimulacrum, e regione arcus Septimij, ſequitur ædes Diuæ Martinæ nunc ſacra, vbi olim Secretarinm populi Romani fuiſſe in marmore inciſus index probat huiuſmodi. SALVIS. DD. NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS. SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD

Secretarium Populi Romani.

cum circulari huiusmodi inscriptione. VICENALIA IMPERATORIVM. Altera autem pars habuit sacerdotes taurum sacrificantes. Secus ipsum pontem, in medio foro, atque eregione ędis diui Hadriani exstat ingens marmorea columna, quam existimo vnam ex illis esse, quę equum æneum inauratum Domitiani sustinebant, de quo quidem equo Papinius mentionem sic facit.

Quæ super imposito moles gemmata colosso
Stat Latium complexa forum.

Ad pedes cuius procubuit Rheni flum. Germaniæ simulacrum, de qua prouincia triumphum egisse Domitianum diximus, & idem author tetigit, cum inquit.

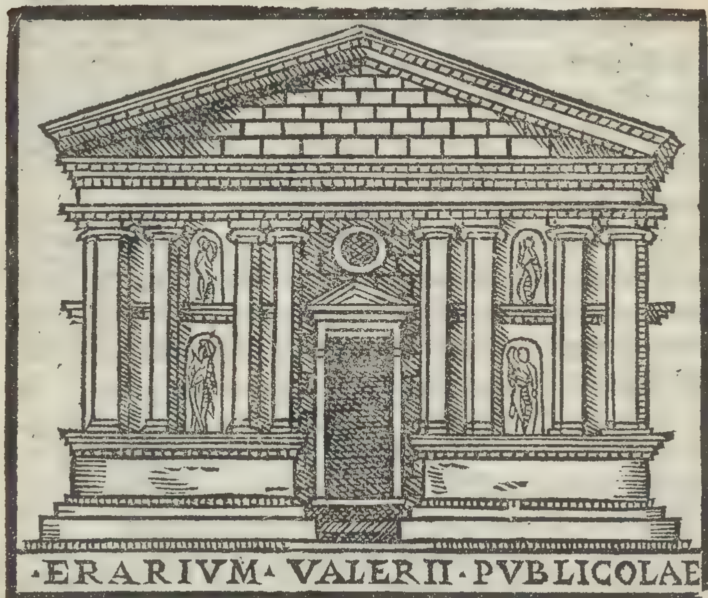
Ænea captiui crinem tegit vngula Rheni.

Cui simulacro Marforium nunc dicunt nomen. Ex rostris nauiũ Antiatium suggestũ in foro, quod Rostra denominauere Romani, fabricatum esse, Liuius sic commemorat. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partem incensæ, Rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit, Rostraque id templum appellatum. Romanum forum vbi nunc Rostra sunt, ait Ser. Fuere autem Rostra ad radices Palatij, vbi nunc diuæ Mariæ liberatricis est sacellum, in medio foro. Vnde Appianus loquens de capite Marij iunioris abscisso, narrat Syllam fori in medio, ante Rostra, illud appendisse. Quod autem M. Var. dicit fuisse ante curiam Hostiliam, sic accipimus, inquit, Blondus, vt partim curia Hostilia à Cœlio monte, in quo eam fuisse certissimum est pro sui magnitudine Rostra versus, partim Rostra à Palatino monte in illam protenderentur. Hanc profectò rationem, si quis locorum situm consideret, planè absurdam, & ineptam iudicabit, nimirum viam expeditissimam, quæ deinde Appia est denominata, omnesque Palatij fermè aditus occupassent. præterea non fit verisimile in ea rerum frugalitate tam amplam, tamque magnificam curiam Tullum ædificauisse. Quare dicimus fuisse Rostra Noua ad radices Palatini montis, & Vetera apud Curiam De nouis quidem paulò ante Ser. meminit, de veteribus verò Suet. in funere Augusti, his verbis: Bifariam laudatus est, pro æde diui Iulij à Tiberio, & pro Rostris veteribus à Druso Tiberij filio, ac Senatorũ humeris delatus in Cãpũ, crematusq; Asc. scribit

Rostra.

Rostra vbi.

Rostra noua, & vetera.

Aerariũ Pop. Ro.

In quod ex Capitolino ærariũ Po. Ro. Trãslatum ferunt, vt ēt Asc. significare videtur his verbis: Dum testes examinarē tur (agebatur enim causa pro Rostris) Pompeius ad Ærarium sedēs tumultu Clodianę multitudinis perturbatur, & mox: Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus, clausæ fuere tota vrbe tabernæ, præsidia in foro, & circa omnes fori aditus Pompeius disposuit; ipse pro ærario, vt pridie, consedit. Ærarium in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp. & Macrobius, quod sub illo nullum furtum fuerit commissum, aut quia nihil erat cuiusquam priuatum. Plut. in prob. quærens causam cur ærarium fuerit in æde Saturni: an, inquit, ex eo quòd fama obtinuit, Saturni tempore, nec auaritiam, nec improbitatem vsquam in hominibus fuisse, sed iustitiam, & fidem. Cyprianus autem refert Satutnum in Italia primum instituisse nummos signare; & propterea Saturni ærarium vocari. In ærario promulgata seruabantur: Cicer. tertio de le. Qui agent auspicia seruanto: Auguri publico parento: Promulgata proposita in ærario cognita agunto. Seruabantur & libri elephantini, in quibus. XXXV. essent conscriptæ tribus, omnesq́; publicarum rationum libri. Suet. in Cæsaris rebus gestis: Tabulas veteres ærarij, & debitorum, vel pręcipuam calumniandi materiam, exussit. Seruabantur & signa militaria. Liuius: Signa, inquit, eo die à Quæstoribus ex ærario prompta; quorum duo

In eo seruabantur promulgata.

communia

De Lacu Curtio, Cloaca Maxima, & Doliola.
CAP. XIX.

. Var. refert in foro Romano Lacum Curtium fuisse, priusquam cloacæ essent, per quod innuit Cloacam per ipsum lacum sequenti tempore deriuatam, quam alta tellure opertam vidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanum fluentem, perque eiusdem montis radices in Velabrum, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, sicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitisse, haud procul ab equo Domitiani, hinc Papinius. *Lac⁹ Curtius & Cloaca maxima.*

Ipse laci custos, cuius sacrata vorago,
Famosusq; lacus nomen memorabile seruat.

Cum igitur dictum sit equum Domitiani stetisse in medio foro, vbi nunc vnica erecta cernitur columna, præter alias rationes, ex his Statii carminibus iudicamus lacum Curtium fuisse in hortis dictæ columnæ adiacentibus. Diony. Est, inquit, hic locus repletus, vocaturque ab illo casu lacus Curtius in medio maxime Romani fori. Liuius: Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia, forum mediũ fermè specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur, nec eam voraginem coniectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse, priusquam deum monitu quæri cœptum, quo plurimum Populus Romauus posset, id enim illi loco dicãdum vates canebant, si remp. Rom. perpetuam esse vellent, tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes, an vllum magis Romanum bonum, quam arma, virtusque esset? silentioque facto templa deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cęlum, nunc in patentes terrę hiatus ad deos manes porrigentẽ, se deuouisse, equo deinde quàm poterat maxime exornato insidẽtem armatum se in specum immisisse, donaq; ac fruges super eum à multitudine virorũ, ac mulierum congestas, lacumq; Curtiũ, non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. At de hac re cum triplex sit historia, hanc sequitur Val. Max. & Porcilius. Piso verò in annalibus bello Sabino, quod fuit Romulo, & Tatio, virum fortissimum Metium Curtium Sabinum *Equ⁹ Domitiani.* *Triplex opinio de Lacu Curtio.*

Romulo

COLVMNA · MILIARIA ·

De Miliario Aureo, Ponte Caligulæ, & de Rostris, ac Curia. CAP. XVIII.

ILIARIVM autem aureum in capite fori Romani collocatur à Plinio: à Cor. verò Tac. iuxta Saturni ædem, narrante cohortem ad aureum Miliarium sub æde Saturni percxisse, vterque rectè. Erat autẽ Miliariũ aureum columna propè arcum Septimij, in qua incisæ omnes Italia viæ finirent, & à qua ad singulas portas mensuræ regionum currerent. Meminit Suet. his verbis: Ergo destinata die præmonitis conscijs, vt se in foro, sub æde Saturni, ad Miliarium aureum opperirentur, mane Galbam salutauit Caligula per forum Romanũ à colle palatino ad Capitolinum pontem marmoreum duxit; quò nihil ambitiosius tota vrbe: sustentabatur enim octuaginta ingentibus columnis candidissimi marmoris, quarum tres ad huius, totidemque ad illius montis radices adhuc stantes cernuntur, prope quas paucis ante annis effosa fuere marmora

Miliarium.

Pons Caligulæ.

cum

Rurſus in alio marmore.

EX AVCTORITATE IMP. CÆSARIS DIVI NERVÆ. F. NERVÆ TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. COS. V. PP. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS, ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM. R. R. PROX. CIPP. PER. CXV. A. FABIO. A. F.

Cloaca inquit Pompeius à cloacando, id eſt inquinando, vel à colando, id eſt fluendo. Iuxta Cloacam erat locus, qui vocabatur Doliola, à Doliolis ſub terra, vbi non licebat ſpuere. vetuſtior autẽ memoria eſt eo in loco myſtica quædam Numæ condita eſſe, ſunt qui putant Gallorum ſenonum cineres. *Doliola.*

De Comitio, Templo Veneris Genitricis, Statuis, & ſimulacris, quæ in eo & Foro Romano fuere, ac de Cæſaris Columna. CAP. XX.

COMITIVM Fori Romani partẽ eſſe ſuperius dictum eſt, incipiens à porta Palatij, terminanſq; apud ædem Diuæ Mariæ Nouæ: ita appellatum quod fœderis conditiones ibi inter Tatium, & Romulum firmatæ, ſancitæque ſint, vnde à coeundo Comitio nomen manſit, auth. Plut. Aſc. ait Comitium eſſe locũ propter Senatulum, quo coire equitibus, & populo Romano liceret. Blondus verò quo coibant Comitijs centuriatis, & litium cauſa, neque ibi Conſules, Prætores, Ædiles, Cenſores, & Tribunos, ſed in Campo Martio, fuiſſe delectos. Subdit deinde. Locus autem ita euanuit, vt, poſt diruta iam pridẽ, quæ ſolo ſupereminebant ædificia, effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem coquendis, intra ſanctorũ Hadriani, & Laurentij in Miranda baſilicas, interque fora Magnum, & Neruæ tranſitorium, multo ſudore decimo tandem anno inſpexerimus, hæc in triumphanti Roma. In inſtaurata verò, inter turrim, quæ Pallara appellatur, & lacum Curtij, colliſq; Palatini radices, & Fauſtinæ monumenta fuiſſe cõmemorat, in qua quidem re ſibi contradicit. Etenim attendere diligenter ſi velimus, quæ ſupra ex Cor. Tac. de ficu ru- *Comitiũ.* *Hæc turris propè Arcũ Titi extat.*

Clodij corpus,vt vulnera videri possent, delatum in foro,& pro Rostris positum, populumque deinde in Curiam tulisse,atque cremauisse,eoque igne Curiam, Portiamque basilicam ei coniunctam conflagrasse. subdit longe post: Erant enim Rostra,non eo loco, quo nunc,sed ad Comitium prope iuncta Curiæ. Si ergo Rostra in Comitio ante Curiam, vt vult Var. dicimus fuisse. intelligendum est duas extitisse Curias Hostilias, vnam prope forum,vbi nunc templum Pacis, in cuius ruinis inuentum est marmor cum indice huiusmodi. IN CVRIA HOSTILIA. aut certe iuxta ipsum, vt possit Rostra ante se habere. alteram vero in Cœlio monte,de qua infra videbimus.In Rostris agebantur causæ, quẽadmodum apud Liuium legitur de Virginia,vtrum serua,an libera esset.ferebantur leges auth. Cic.pro Rab.habebantur conciones, idem in Pis. Cęsar Iuliam amitam, vxoremque Corneliam defunctas pro Rostris laudauit. Suet. & Plut. auth.Plinius, concionaturi, inquit, Rostra ascendebant. In eisdem clarissimorum virorum statuæ erigi solebant. hinc Cic.in ph.Cn.Octauij clari & magni viri,qui primus in eam familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum,Statuam videmus in Rostris. Asc.pro M. Scauro Camilli togatam,sine tunicis in his collocat.ante hęc vero Appianus Syllæ equestrem ex auro conflatam, cum hac inscriptione. COR. SYLLÆ IMPERATORI FORTVNATO.In pręclaro fori Romani loco,pro Rostris,super leonem lapideum impositum fuisse corpus Faustuli, qui ibi cecidit, dum certamen Romuli,& Remi dirimere vellet,tradit Diony.M.autem Var.post Rostra Romuli sepulcro locum fecit. Fuit pro Rostris Herculis statua tunicati,habitu ælco, faciè torua: subscripta.

Duæ Curiæ Hostiliæ.

L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANVBIIS HOSTIVM DEDICAVIT.

Plin.Sibyllæ, inquit, tres iuxta Rostra in foro sunt,vna,quã Pacuuius Taurus ædilis Pli.instituit,duæ,quas M. Messalla. Inter antiquissimas fuere Tulij.Cœlii L.Roscii,& Sp Matici Fulcinii à Fidenatibus, & Gn. Octauii apud Antiochum in legatione interfectorum. Propterea L.Florus ait Romæ capita cæsorum proponere in Rostris vsitatum esse.

De

P. Sextio præponendus. Populus autem Romanus in Cæsaris gratiam Columnam marmoream lapidis numidię. XX. pedum, cum Titulo hoc. PATRI PATRIÆ. in foro statuit, de qua Lactantius meminit, & idem Cicer. in hæc verba. Talis animaduersio fuit Dolabellæ cum in audaces, sceleratosque seruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisque euersio illius execratæ Columnæ, vt mirum mihi videatur tam valde reliquum tempus ab illo vno die dissensisse. *Columna Cæsaris.*

De Columna Mœnia, Pila horatia, De Cæsaris, Constantini, Domitianique Equo, ac de Templo, & Ara eiusdem Cęsaris. CAP. XXI.

HABVIT Forum Columnam Mœniam denominatam, à qua Labeo iureconsultus Mœniana deduxit, cum inquit. Inter immissum & proiectum hoc interesse putant, quòd proiectum esset id, quod ita proueheretur, vt nusquam requiesceret, qualia Mœniana, & subgrunda essent. Immissum, quod in aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur. In quæ verba cum ANTONIVS Triuultius, & SCARAMVTIA eius frater nobilissimi adulescentes, & in iuris ciuilis scientia supra ætatem egregiè docti, incidissent, rogarunt me, vnde dicerentur Mœniana, quibus ita responsum est: Mœnius cum domũ suam venderet Catoni, & Flacco Cens. vt ibi Basilica ædificaretur, exceperat ius sibi vnius columnæ, super quam tectum proijceret, & prouolantibus tabulatis inde ipse, & posteri eius spectare munus gladiatorũ possent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Colũna Mœnia vocitata est, hinc Mœniana. Mœniana, inquit Sex. Pomp. à Mœnio censore, qui primus in foro vltra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur superiora spectacula. De Colũna meminit Asc. & Cic. de Diu. ac pro Sex. in hæc verba. Venit, vt scitis, ad Columnam Mœniam, tantum est ex omnibus spectaculis vsq; à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, vt nunquam maior cõsensio. Fuit enim in ea parte fori, vbi Basilica Portia, de qua infra erit mentio. *Columna Mœnia.* *Mœniana vnde.* *Vbi fuerit.*

Romulo cum suis ex superiore parte impressionem faciente, in locum palustrem, qui tum fuit in foro, antequàm cloacæ essent factæ, secessisse, atque ad suos in Capitolium illæsum peruenisse, ab eoque lacum inuenisse nomen memoriæ prodidit. Cornelius verò & Luceius eum locum esse fulguratũ, & ex S. C. à Curtio Cos. septum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum, & morientem sanguine lacum ipsum infecisse ait Cor. Tac. & Suet. Sequitur Cloaca Maxima de qua ita scribit Liuius. Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacamque Maximam receptaculum omnium purgamentorum Vrbis sub terram agendam, quibus duobus operibus vix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. Eundem ferè sensum Plinij hęc habent verba. Cloacam operum omnium dictu maximum suffossis montibus, Vrbe pensili, subtus nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiditur, quorum duo nunc clausi, tertius limpidissima fluens aqua in Velabro ostenditur, deinde canali è saxis quadratis extructo in Tyberim, vt dictum est, dimittitur. Plures fuisse Vrbis cloacas sic ostendit idem Liuius: Post incensam Vrbem à Gallis, dum instauraretur, festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui, alienique discrimine in vacuo ædificant, ea est causa, vt veteres Cloacæ primo per publicũ ductæ, nunc priuata passim subeant tecta, formaque Vrbis sit occupatę magis, quàm diuisæ similis. Quod si tunc difficile, difficillimum certè nunc videri potest, vt quis Vrbis regiones diuidere possit, cum locorum & viarum vestigia vix extent, & ea quidem perpauca, & incerta Quare nos non more prisco regiones diuisimus, verùm eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perspicua videri possunt. Sed ad rem redeamus. Cloacarum autem curatores fuisse inscriptio in marmore apud pontem Aurelium inuento, huiusmodi.

Cloaca maxima.

Cloacarũ curatores.

IMP. CÆSARIS DIVI TRAIANI PARTHICI. F. DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB. POT. XXII. IMP. II. CONS. III. TIRR. RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM.

Rur-

Cæsar pater, blandoq; videt Concordia vultu.

Cæsar, inquit Plut. Paulũ Æmiliũ collegã Caij Marcelli in consulatũ mille, & quingentis talentis sibi amicum, defensoremque parauit, ex qua mox pecunia nobilissimam ille in foro Basilicam exstruxit, quæ Pauli Basilica dicebatur; Quam publicam constituisse refert Appianus. Fuit autem propè Castoris & Pollucis Templum, quo in loco vidimus effodi multa frusta earum columnarum, quibus mirabilem fuisse dicit Plin. In hac ad Ianum stabant fœneratores: vnde Hor. Hæc Ianus summus ab imo perdocet. Et in Sermonibus. Postquam res mea Ianum ad medium fracta est. Cic. ita ne? Ianus medius in L. Antonij clientela sit? quis vnquam in illo Iano inuentus est? qui. L Antonio mille nummum ferret expensum. Eiusdem Pauli Bibliothecam Basilicæ iunctam fuisse, quibusdam authoribus, crediderim.

·TEMPL· DIVAE· FAVSTINÆ·

De Foro Augusti, Porticu Antonini, Faustinæ, & Liuiæ, ac de Cæsaris domo. CAP. XXIIII.

FORVM Romanum, Cæsaris, & Augusti inuicem propè fuisse innuit Papinius in syluis cum dicit.

Nec saltem tua dicta continentem,

Ficus ruminalis vbi fuorit. minali adducuntur, illa explosa, hanc comprobabimus sententiam. Satis enim constat ficum ruminalem, quam in Comitio statuit, in Palatij radicibus fuisse; consequens ergo est & ibi Comitium, de quo meminit Cicer. pro Sex. Is locus diu caruit tecto. *Quando tectus sit.* eo autem anno, quo primum Annibal in Italiam venit, tectus fuit, vt docet Liuius septimo bel. pun. qui tamen trigesimo aliter sentire videtur, cum dicit Comitia indicta perfici tempestates sępè prohibuisse. Longo autem tempore post Cæsar locum instaurauit, authore Tranquillo. & Asc. Ludi sæpè in eo celebrati sunt, inibiq; libri Sibyllini P. Cornelio, & M. Bebio Coss. cremati, vt in Numæ vita scribit Plut. *Coclitis statua.* In Comitio fuit Coclitis Statua, quæ cum de cœlo tacta esset, ex aruspicis responsis in area Vulcani, loco altiori, posita est, ex qua re bene Pop. Roman. successit: Liuius. In cornibus verò eiusdem Comitij fuit statua Pithagoræ, & Alcibiadis, *Pithagora, & Alcibiadis.* in gradibus verò ad læuam Curiæ Actij, Plin. author, cuius Actij cotem, & nouaculam ibidem defossam, superque impositum Puteal ait Cice. *Actij.* idemque Liuius. *Statæ matris.* Statæ matris Simulacrum in foro colebatur, postquam id collustrauit, ne lapides igni corrumperentur: qui plurimus ibi fiebat nocturno tempore, magna pars populi in suos quisque vicos retulerunt eius deæ cultum, vt refert Sex. Pompe. In foro, ante Veneris Genitricis ædem, fuit Cæsaris Statua, equestris, & Q. Marcij ante Castoris, equestris & ipsa, *Cæsaris statua & Q. Marcij.* ac Tremellij togata, æream. M. Attio velatam in eodem foro posuit Tarquinius: Plinius verò Cæsaris Simulacrum cometam in capite habens. *Cur statua statutæ.* At hoc in loco si statuas præclaris viris in Foro Romano, sicut in Rostris erectas recensere vellem, finem profectò non inueniret oratio. Illud autem satis erit admonuisse, hoc munere dignos habitos esse eos omnes, qui, vt diximus, aliquod egregium facinus obijssent pro republic. aut mori non dubitassent, quod probant Cicer. hæc verba: Ac si tunc P. Sextius Iud. in templo Castoris, animam, quam vix retinuit, edidisset, non dubito quin, si modo esset in republ. Senatus, si maiestas Popul. Roman. reuixisset, aliquando statua huic ob rempubl. interfecto in foro statueretur. Nec verò illorum quisquam quos à maioribus nostris morte obita positos in illo loco, atque in rostris collocatos videtis, esset

P. Sextio

Fuit autem in via Sacra,in qua via publica domo,sita vbi tẽplum Pacis,Cæsarem habitauisse scribit Suet.quam domum Augustus à Liuia nepte nimis sumptuose ornatã, solo æquari iussit;in cuius area excitata est deinde Porticus Liuiæ. Plin. tradit Cæsarem Dictatorem totum forum,viamque Sacram à domo sua ad cliuum Capitolinum, in munere gladiatorio linteis operuisse. De domo & porticu Ouid. in fast. sic meminit. *Cæsaris domus.* *Porticus Liuiæ.*

Disce tamen veniens ætas, vbi Liuia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita.

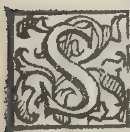
Nec tibi vitetur, quæ priscis sparsa tabellis
Porticus, authoris Liuia nomen habet.

Dion refert Neruam in Augusti foro,nunc in porticu Liuię pro tribunali litigantes audiuisse.Claudiam etiam porticum appellatam accepimus. Mar.

Claudia diffusas vbi porticus explicat vmbras,
Vltima pars aulæ deficientis erat.

A Nerone autem euersam sub nomine prisco Domitianus restituit;cuius pars vmbraculis vnius vitis erat operta. Plin. Vna,inquit,vitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales ambulationes vmbrosis operculis opacat, eademque duodenis musti amphoris fœcunda.

De Sororio Tigillo, Vico Cyprio, & Scelerato, atque M. Antonij domo. CAP. XXIIII.

SORORIVM Tigillum locus erat sacer causa expiationis ab Horatio, ob sororem à se interfectam,in honorem Iunonis constitutus, quem locum propè Carinas statuit Diony. Libro enim tertio ait,locum, in quo Horatium purgarunt, in angiportu ferente à Carinis deorsum esse, ijs qui ad Cyprium peragerent angiportum,vbi aræ manerent tunc erectæ, & tigillum, duobus inter se contrarijs parietibus fultum super eas extenderetur. Quibus verbis signat Vicum Cyprium propè cliuũ, qui ad templum Diui Petri in Vinculis nũc ducit Sequenti vero libro Vicum Cyprium prius, deinde Sceleratum ex facinore Tulliæ vocitatum tradit. Var.tamen Vicum Cyprium *Sororium Tigillum.* *Vicus Cyprius.*

tio. In foro, inquit Dion. erat petra angularis, super qua posita fuerant spolia Tergeminorum Albanorum, Pila horatia dicta, sed arma collapsa sunt vetustate. Decorauit autem forum Romanum equus Cæsaris, & Constantini, sicut Domitiani, Atrium Mineruæ, & Tabernæ Nouæ, ac Veteres, de quibus sic loquitur Liuius: Eodem tempore septẽ Tabernę, quæ postea quinq;, & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere. De his intellexit Iuuenalis cum dixit, sed quinq; tabernæ quadraginta parant. In foro magistratus Imperium Romani deponere consueuere, auth. Herodianus. Appianus memoriæ prodidit cadauer Cæsaris in forum relatum, eoq; in loco Aram, mox Templum illi erectum esse.

Pila Horatij.

Equus Cæsaris Domitiani.

In foro magistratus deponebantur.

De Foro Cæsaris, Basilica, & Bibliotheca Pauli.
CAP. XXII.

Expositis ijs, quæ ad Fo. Ro. pertinere videbantur, redeamus ad Templum Saturni, vnde digressi sumus de ærario locuti; videamusque quid post ipsum ad latus eiusdem fori in ortum æstiuum vergens fuerit, aut sit. sed in primis de Foro Cæsaris, quod (vt quorundã est opinio) fuit in eo loco, qui post Faustinæ Templũ valde depressus cernitur, de quo sic loquitur Appianus. Post victoriam contra Pompeiũ Cæsar Atrium Templo Veneris circumduxit, quod Romanum forum esse voluit, non rerum quidem venalium, sed eorum quæ ad iura conuenirent. In hoc statuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam sibi dicari passus est. Breui quidẽ, ait Plin. spatio forum, sed inter Vrbis ornamenta perspicuũ. Area supra sextertium millies constitit. Pauli Basilicã Cice. in medio foro statuit, verba ipsius ex libro quarto ad Atticum hæc sunt: Paulus in medio foro Basilicam iam penè texuit, ijsdem antiquis columnis; Illam autem quam locauit fecit magnificentissimam: Hanc Plin. inter Vrbis magnifica enumerat, columnis ex phrygibus mirabilem. Papinius autem Domitiani equum describens à sinistra Pauli regiã posuit his carminibus.

Forũ Cæsaris vbi.

Pauli Basilica.

At laterum passus hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis regia Pauli,

cum porta Capena ingressum, media Vrbe per Carinas, Exquiliasque contendisse, recta ergo ad Amphitheatrum. Var. autem contra Liuij opinionẽ, vt infra demonstrabitur, Busta Gallica propè Æquimelium statuisse videtur. Æquimelium inquit, quòd æquata Melij domus publicè quòd regnũ occupare voluit. Is locus ad Busta Gallica, quòd Roma recuperata Gallorũ ossa, q. possederunt Vrbẽ, ibi coaceruata, ac cõsepta. locus qui vocatur Doliola ad Cloacam Maximã. Si verò ita libet distinguere vt verba hæc. Is locus ad Busta Gallica. iungantur cum subsequentibus, optimè Var. conueniet cum Liuio, cæterum ordinem & sensum vix elicies. Quare videndum ne aliquis error hos authores discordes efficiat. Quidam propè Marforium Busta Gallica fuisse perperã putarũt. *Varronis & Liuij controuersia.*

·ARCVS· TITI· VESP·

De via Sacra, Arcu Fabiano, & Vespasiani.
CAP. XXVI.

VIAM Sacram principium habuisse à Curia Veteri in angulo palatii, iuxta Arcum Constantini vulgaris est opinio. *Via Sacra.*

Quæ trino iuuenis foro tonabas.

Et Mar. his carminibus.

Causas, inquit, agam Cicerone disertius ipso,
Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Augusti forum. Augusti autē forum licet apud Marforij simulacrum quidam ponant, nonnulli tamen post Faustinæ templum, sed prior opinio magis probatur. Breue quidem, sicut etiã Cæsaris, fuit, quia ipse princeps non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, erat tamen multis statuis ornatissimum. Inerat enim Castoris & Pollucis cum victoria Alexandri Magni. Coruini & in eius casside pugnacis corui simulacrum. Apollinis eburnea, de qua Hor. Sic me seruauit Apollo: & Iuu. Iurisq; peritus Apollo. Fori autem extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo; quæ videbatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere, itaque festinantius, necdum perfecta Martis æde, publicatum est. cautumque vt separatim in eo publica iudicia, & sortitiones iudicum fierēt, sanxitq; vt de bellis, & triumphis hic consuleretur Senatus. Prouincias cum imperio potituri hinc deducerentur; quiq; victores redijssent huc insignia triumphorum inferrent. Quod forum instaurauit postea Hadrianus, auth. Spar. Idem Suet. docet forum ipsum duas Porticus habuisse, in quibus statuas omnium triumphali effigie dedicauit Augustus. Blon. autem in Roma triumphanti hoc forum, & Martis Templũ in Campo Martio his restituit verbis. Campi Martij proprium locum fuisse ostendimus, cui columna Antonina fuit apposita, eoque continebatur Campo Augusti forũ, tẽplo Martis cõtiguũ. Sed quũ Suet. dicit breue forũ struxisse, quia non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, & extruendi causam hominum, & iudiciorum multitudinē fuisse: satis ostendit, sicut & P. Victor, in celeberrima Vrbis parte stetisse: cũ Campus Martius extra Vrbē; neq, priuatorũ domibus occupatus, latissimũ, cuicunque foro, præberet campum. Quare Blondi opinio prorsus reijcienda. *Porticus Antonini & Faustinæ.* Porticus Antonini, & Faustinæ pulcherrimę, variisq; marmoribus exornatæ exstant apud Diui Laurentij in Miranda Columnæ ingentes cum huiusmodi indice.

DIVO ANTONINO ET DIVAE FAVSTINAE.
EX S. C.

Fuit

Pinum Florentinum patria eiectum consolatur, felici stylo ex vulgari in latinum conuertit sermonem, ostendit mihi numisma argenteum eius pretij, quo denarius, in altera parte cuius visitur caput Libonis cum hac inscriptione, LIBO BONEVENT. in altera verò tribunal cum indice, PVTEAL SCRIBONI. In eadem via Sacra stat adhuc Arcus marmoreus Vespasiani Imperator. omnium antiquissimus nunc existentium: sed mutilatus: in quo legitur titulus talis. *Arcus T. Vespasiani.*

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. DIVO TITO DIVI VESPASIANI F. VESPASIANO AVGVSTO.

Exstructus autem fuit deuictis Hierosolymis, in quo sculptæ sunt victoriæ cum arca fœderis præcedentibus. xii. fascibus consularibus, ab altero fronte spectantur triumphi spolia, aureum candelabrum, septem habens ramos, in quibus erant septem Lucernæ, erraticas significantes stellas, duæq; tabellæ legis mosaicæ. Vasa templi, mensa aurea ponderis talentis magni. de quibus plura Iosephus. Licèt ipse arcus melius, quam Iosephi descriptio, nobis ea omnia declaret. Huius autem victoriæ mentio habetur etiam ex marmore in circo Maximo effosso, quæ est hęc.

S. P. Q. R.

IMP. TITO CAES. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TR. POT. X. IMP. XVII. COS. XIII. P. P. PRINCIPI SVO QVI PRAECEPTIS PATRIAE CONSILIISQVE ET AVSPICIIS GENTEM IVDAEORVM DOMVIT ET VRBEM HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

De

(ſic enim apud ipſum legitur,) propè Sceleratum: non autẽ eundem eſſe oſtẽdit, his verbis: Vicus Cyprus à Cypro, quòd ibi Sabini ciues additi conſiderunt, qui à bono omine id appellarunt, propè hunc Vicus Sceleratus. Miror autem qua ratione Blon. Sceleratum vicum eſſe velit viã, quæ nũc ducit ad Triuij fontem, contra Diony. opinionem, & præter hiſtoriæ fidem. Solinus enim tradit Ser. Tullium in Exquilijs ſupra cliuũ Virbium habitauiſſe; quẽ vico Patricio ſuperemi-nere probat Sex Pom. quum dicit, Vicum Patricium appellatum, quòd ibi iubente Ser. Tullio patricij habitauerunt, vt ſi quid aduerſus ipſum molirentur, ex locis ſuperioribus opprimi poſſent. Vnde poſtquã Tullia interfecto patre properans à Curia, foroq; Romano in paternã poſſeſſionẽ ad vicũ Cypriũ peruenit, auriga, vt inquit Liuius dextera in Virbiũ cliuum carpentum flexit, vt in collem Exquiliarũ exueheretur. quocirca ſtultũ erat per viã Triuij, fuerat enim neceſſe, ſecundum nos, per Quirinalem, Viminalemq; collem tranſire; quod abſurdũ eſſe videtur, cũ breuior & expeditior eſſet per eum, quẽ diximus cliuum, qui haud procul à Virbio erat, cui iam propinquum interfectũ eſſe regẽ fugientem innuit Diony. Alia eſt ratio contra Blon. quòd conſtat inter omnes viam Triuij extra Vrbem tũc fuiſſe. Haud à procul à templo diui nunc Pantaleonis, olim Telluris, M. Antonium domum habuiſſe teſtatur Appianis his verbis. Ijs peractis decretum noctu perlectum eſt; Antonium ſequenti die in templo Telluris, haud longè ab ipſius domo, Senatum habiturum.

De Buſtis Gallicis. CAP. XXV.

Buſta Gallica.

VSTA Gallica locus vbi Galli, à Camillo interfecti, ſepulti fuere. Liuius verò commemorat Gallos morbo interemptos buſtorum Gallorum nomine locum, vbi fuere ſepulti, inſignem feciſſe.

Vbi ſint. Is autem locus fuit vbi nunc eccleſia S. Andreæ ad buſta Gallica, quæ corrupto nomine Portugallo vocatur, abeſt haud multum ab Amphitheatro, quod in media vrbe à Tranquil. in Tib collocatur, ſicut à Liuio buſta Gallica, cuius ſunt hæc verba: Quum eſſet ſatis altum Ianiculum, vbi ſedens proſpectaret hoſtem, deſcendit in æquum, atque illo ipſo die media Vrbe, qua nũc buſta Gallorum ſunt; Et al ibi refert Flac-

cum

diximus. Var. in libris ad Opianicum ait. S. C. non posse fieri nisi in loco per augurium constituto, quod templum appellaretur, propterea & in Curia Hostilia, & in Pompeia, & post in Iulia, cum prophana ea loca fuissent, templa esse per augurium constituta, vt in ijs S.C. more maiorum iuxta fieri possent. In Curia Aram Victoriæ fuisse Herodiani hæc docent verba: Cęteris ante fores præstolantibus, duo, tresve ad summum curiosiores audiendi Curiam ingressi sic, vt vltra Aram quoque Victoriæ, penetrarent. Ferunt quidã huius deæ Signum ex auro puro in gradibus Curiæ fuisse: Nescio autem quo authore iuxta forum à Fuluio Curia Calabra collocetur, quam nos, ex Ser. opinione, in Capitolio posuimus. Plut. Commemorat Catonem Basilicam, ex ære publico vicinam foro sub Curia à se ędificatam, Portiam appellauisse. Erat, inquit, basilica quædam Portia, quam Magnus Cato in censura ediderat, eius basilicæ trib. pleb. quoniam in illa ius dicere consueuerant, columnam, quæ sellas eorum impedire videbatur, decreuerant tollere. Asc. etiam basilicam hanc iunctam Curiæ fuisse tradit. Palatium Romuli apud ædem diuæ Mariæ Nouæ nonnulli restituunt. Illud autem sciendum hæc omnia loca inuicem propè fuisse, totumque id spatium occupauisse, quod est à Comitio eundo versus Pacis, diuæ Mariæ Nouæ templum, & hortos, penè ad Exquiliarum radices; nisi quòd interiacebant templa quædam, quibus superius à nobis sedes est assignata.

Ara Victoria.

Curia Calabra.

Portica Basilica.

De

opinio Var. autem à Carinis. Carinæ, inquit, Cerionia, quòd hinc oritur caput Sacræ viæ, ab Sterniæ Sacello. Quibus verbis adducor in maximum dubium, ne hæc via aliquando per hortos diuæ Mariæ Nouæ, secus templum Pacis, & forum Cæsaris recta ad arcem Capitolij esset producta, præsertim quòd in eisdem hortis secundum eum, quẽ dicimus, cursum, vidimus viam ex lapide quadrato stratã. Si quis dixerit arcum Vespasiani signare nobis fuisse secundum radices Palatini montis, respondebimus. ampliata curia Veteri, erectisq; basilicis partem ipsius eò translatã. Sacræ quidem obtinuit nomen, quòd per eam augures ex arce profecti solerent inaugurare, sacraq; quotquot mensibus in arcem ferre, secundum Var. Sex. autem Pomp. Sacrã ideo vocat, quòd in ea fœdus ictum sit inter Romulum, & Tatium. In summa huius habitauit Ancus Martius, propè ædem Larum, de qua in Vrbis Romuli descriptione facta est mentio. Quo in loco si quis considerauerit quæ dicuntur à Cor. Tacito de spatio eiusdem Vrbis, non improbabit fortè quæ de via Sacra diximus. Sacra in hac via Cœliæ Statuam ponit Plut. In summa vero parte fuit Mutij. In eadem fructus venuudatos esse Ouid. de arte sic docet.

Vnde sic dicta.

Rure suburbano poteris tibi dicere missa
Illa, vel in sacra sint licet empta via.

Var. de re rustica, huiusce inquam pomarij summa Sacra via, vbi poma veneunt. Arcus Fabianus in hac via stetit, iuxta regiam, à Fabio censore, qui deuicit Allobroges excitatus, vt scribit Asc. in quo sculpta fuerant eius scuta, & signa victoriæ. In oratione pro Cn Plancio Cic. de eo hæc habet verba: Equidem si quando, vt fit, iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa Sacra via, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. fuit apud basilicam Pauli, ad quem arcum Scribonius Libo sedem, & prætoris tribunal, Puteal dictũ, posuit, de quo Hor. meminit, cũ inquit:

Arcus Fabianus.

Putealq; Libonis mandabo siccis. Et Ouid. hoc carmine.
Qui puteal, Ianumq; timent, celeresq; Calendas.

Fœneratores enim stabant ad Ianum, & apud Fornicem Fabianum ius dicebatur. CATELANVS autẽ Triuultius Episcopus Placen. & Co. summi ingenij nobilissimus adulescens, & probe doctus, qui orationem quandã, qua Bocc.

blicijs Iano templum, quod apud forum holitorium Cn. Duilius ſtruxerat, Speiq́ue Ædes à Germanico ſacratur. hanc Attilius vouerat eodem bello. Idem alibi, narrant Tiberiũ Cæſarem Iani templũ dedicauiſſe apud forũ holitoriũ, votũ à Duilio bello maritimo aduerſus Pœnos proſpere peracto. Quod in platea nunc Montanaria ſtatuit, diuerſumq́; ab illo Numæ putat Ful. Sed cũ Xenon primo Italicarũ velit Ianũ omniũ primum dijs tẽpla feciſſe, & ritus inſtituiſſe ſacrorum, ob idq́; in ſacrificijs præfectioné meruiſſe perpetuam, figurariq́ue cum claui, & virga, quaſi portarum cuſtos, & rector viarum, cenſemus Numam ei templum inſtituiſſe apud portam Carmentalem, poſt ſacellum S. Catharinæ, nunc ſolo æquatum, vt ſit, ad imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli, vt Ser. placet, & vt Liuio, & Ouid. à dextera Fabijs exeuntibus ad bellum, ac extra portã Carmentalem, quod ait Sex. Põ. Si verò, vt quibuſdam placet, legimus apud Var. ſecnndũ Tyberim ad Ianũ forũ Piſcariũ, de eo intelligere opinamur, quod poſuit Duilius. Dictũ eſt enim apud priſcos vnũ fuiſſe Ianũ, plures verò apud poſteriores, vt mirũ videri minimè poſſit, hęc duo tẽpla propè inuicẽ ſtetiſſe, ſicut & fora. Vnde Ouid. inquit.

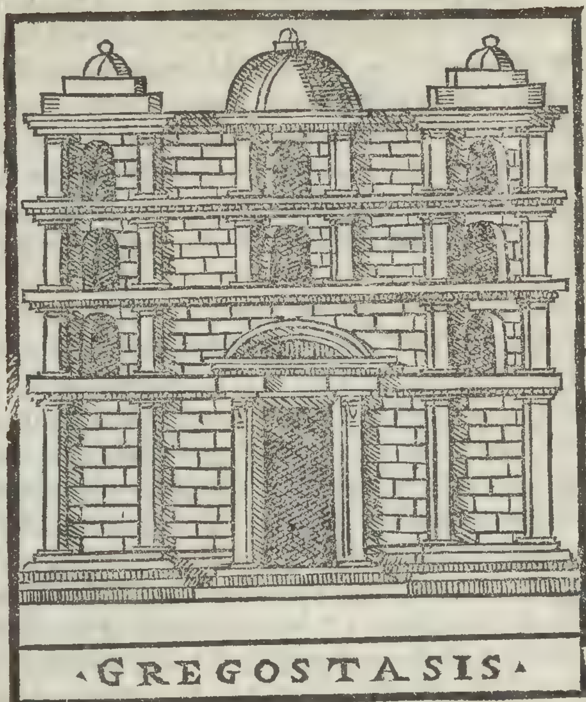
Cum tot ſint Iani, cur ſtas ſacratus in vno,
Hic, vbi iuncta foris templa duobus habes?

Neque Ouidius (vt Blon eſt opinio) de Boario, ſed Holitorio, & Piſcario intelligit foro, aitq́; ex multis in hoc ſolo ſacratum, propter eius ſimulacrum ab Auguſto ex Ægypto, vt author eſt Plin. aduectum, & in eodem Iani templo collocatũ. Templum Pietatis in foro holitorio, apud nunc eccleſiam S. Nicolai cognomento in carcere, vel certè eo ipſo in loco, quod à M. Attilio Glabrione dedicatum tradit Liuius. Plin. autem locum his verbis patefacit: Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, ſupplicij cauſa carcere incluſam matrem, cum impetraſſet aditum à ianitore, ſemper excuſſa ne quid inferret cibi, deprehenſa eſt vberibus ſuis alens: quò miraculo matri ſalus donata filiæ pietate eſt, ambæq́; perpetuis alimentis, & locus ille eidẽ cõſecratus eſt deæ, C. Quintio, & M. Attilio Coſſ. tẽplo Pietatis extructo in illius carceris ſede, vbi nunc Marcelli theatrum eſt. Sex. autem Pom. non matrem, ſed patrem incluſum

Interpretat. Ouid.

Templum Pietatis.

carcere

De Grægostasi, Curia, Basilica Opimij, & Portia. CAP, XXVII.

GRÆGOSTASIS locus ad dexteram Rostrorum è Comitio, vbi nationũ subsisterent legati, qui ad Senatũ missi essent. Var. At animaduertẽdũ Var. de veteribus Rostris intelligere. Idẽ propè Grægostasim Opimij Basilicã sic statuit. Senaculũ supra Grægostasim, vbi ædis Cõcordiæ, & basilica Opimij. Senaculũ vocatũ vbi Senatus, aut vbi seniores cõsisterẽt, dictũ γερουσία, apud Græcos. Liuius primo ab vr. con. ait Curiam in Comitio, sed idem quod Senaculum esse innuunt Var. verba. Plĩ. memoriæ prodidit Cæsarem in Curia, quàm in Comitio consacrauit, duas tabulas impressisse. cui Curiæ Plut. iuxta forum locum fecit. Curia locus vbi publicas curas gerebant: duplex tamen, vbi sacerdotes res diuinas, & vbi Senatus humanas curabat. Curia vbi dabatur Senatus templum erat, vt diximus.

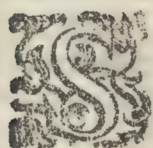
Gregostasis.

Curia duplex.

tanariam nunc esse quidam arbitrantur. In quo fuit Ædes Iunonis Matutæ, quæ cessit Diui Andreæ ecclesiæ cognomẽto in mentuccia pro Matuta, in radice Capitolij nunc sitæ. Sed Iunoni Matutæ vota, & locata à C. Cornelio Cos. gallico bello: qui deinde Censor eã dedicauit, auth. Liuius quarto belli Mac. Idem in eodem foro Spei Templũ variis exornatum marmoribus fuisse tradit, idq́, primo belli pu. libro fulmine ictum, & quarto eiusdem belli Q. Fabio consulis filio, & T. Sempronio Gracchο Coss. incendio conflagrasse. Consecrauit autem Collatinus. Cic. de legibus. Rectè etiam Spes à Collatino consecrata est. Columna Lactaria, ad quã infantes lactè alendi deferebantur, in foro Holitorio stetisse asserit Sex. Pomp. quod forum vbi holerum copia antiquum fuit Macellum, auth. Var. Sacrariũ Numæ apud theatrum Marcelli circa imum Argileum. Ser. ait Euandrum Aram matri extinctæ iuxta portam fecisse, quæ à Carmenta Carmentalis est dicta. Ara autem hęc sub Capitolio ponitur à Diony. Habuit Carmenta & Templum, siue, vt author est Solinus, Fanum apud eandem portam, vbi diximus extare ruinas ædiculæ Diuæ Catharinæ. Nam cum vehicula, quibus S.C. priuatę erant mulieres, fuissent deinde ipsis restituta, gratiam deæ referentes ei ædificarunt Templũ, quæ Euandri mater fuit, Nicostrata prius appellata, & quia carminibus oracula ederet, Carmenta est dicta, ob quam & carmina auth. Plut. in probl.

Iunonis Matutæ. *Spei Tẽp.* *Columna Lactaria* *Sacrariũ Numæ.* *Ara Carmentæ.* *T. eiusdẽ.* *Carmenta vnde dicta.*

De Foro Piscario, & Templo Fortunæ Virilis. CAP. III.

SECVNDVM Tyberim ad Iuniũ Forũ Piscariũ vocant, inquit Var. Quibus verbis iuxta incẽdiũ, quod sexto belli pun. describitur à Liuio, licet existimare fuisse inter S. Mariæ in Porticu, & Ægyptiacæ templa, intraq; portam Carmẽtalẽ: quod haud longè à Boario ponitur à Volaterano, sed certè neq; propè est dicendum. In eo autẽ male sentire videtur, quòd Cupedinis, Pistorium, & Holitorium iuxta ædẽ Vestæ esse putat, si enim ita esset, sequeretur contra Asc. forum Holitorium inrra portam Carmentalẽ fuisse, quod falsum esse multis ar-

De Templo Iani, & Pietatis, ac de Carcere. Pleb. Rom. CAP. I.

VATVOR Vrbis partibus iam deſcriptis, rectè videmur quintam, à dextera Tyberim, Auentiniq́ue partem, à ſiniſtra verò rupem Tarpeiam, & Palatium, vallemq́ue inter ipſos montes comprehenſam habentem, à theatro Marcelli auſpicati, quibuſcunque certis ſedibus, quoad fieri poterit, locatis, aggredi. Nam cum multa memoratu digna contineat, niſi ordine quodam perſpicuo ſuerimus progreſſi, maiorem partem illorum, & locum incertum ſortiri, & obſcura fieri, erit neceſſe. Quare relicto Marcelli theatro ad eam partem, quę planam Vrbem complectitur, quæ ab ipſo ad extremam Circi partem fuere, hodieve ſunt, ſingulatim percurramus. Et quia Ianus omnium rerum principium habetur, ab eo exordiri conueniens erit. Numam regem Iani Templum circa imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli in duobus breuiſſimis templis feciſſe, ſcribit Ser. cuius portæ duæ, quas legitimum erat aperire cũ bellum eſſet: in pace verò claudi, vt apertis in armis eſſe ciuitatẽ, clauſis verò pacatos circa oẽs populos ſignificarent. Clauſum eſſe ferunt Ianum ſemel ab ipſo, à quo conditũ; iterum à T. Manlio Coſ. Tertio ab Auguſto poſt bellum actiacũ. Oroſius ſcribit Auguſtum ter Iani templũ clauſiſſe. Claudendi autem, vel aperiendi ratio, varia eſt. Alij, vt diximus, volunt Romulo contra Sabinos pugnãte, quum eo eſſet vt vinceretur, calidam aquã ex eo loco, vbi templum Iani, erupiſſe, quæ exercitum Sabinorum fugauit, hincq́; tractum morem, vt pugnaturi aperirent templũ, quod in eo fuerat conſtitutum, quaſi ad ſpeciem priſtini auxilij. Alij verò quòd Tatius, & Romulus facto fœdere hoc templũ conſtituerint, vnde & Ianus ipſe duas facies habet, quaſi vt oſtendat duorum regũ coitionem. Huius quidẽ tẽpli poſtes is Coſ. aperiebat, qui prior creatus eſſet. Virg.

Ianus ter clauſus.

Quare id fierot.

Inſignis aperit ſtridentia limina conſul.

Cor. autem Tac. refert Cn. Duilium Iani templum ædificauiſſe, eius ſunt hæc verba: Eodem in loco à L. M. Publicijs

riæ Ægyptiacæ æde, non rectè ſentire arbitramur, quemadmodum nec Vol. nec Fid. qui volunt hanc ipſam Herculis eſſe. Romulus enim, vt ſupra ait Cor. Tac. à foro Boario ſulcum deſignandi oppidi incipiens, Magnam Herculis aram, vbi poſtea templum habuit, complexus eſt. Si templum, vt autumat Ful. fuiſſet vbi nunc Diui Stephani eccleſia, & Ara ad portam Tergeminam, quomodo ipſam intra mœnia cõprehendens Romulus quadratam, vt eſt omnium opinio, vrbem poſuiſſet? Quapropter velim iſtos diligentiores eſſe, neque incerta pro certis affirmare. Blon. autem ex Ouidii carminibus Veſtæ eſſe nititur comprobare. Ouidii carmina hæc ſunt.

Syluia veſtalis (quid enim vetat inde moueri?)
Sacra lauaturas mane petebat aquas:
Ventum erat ad molli decliuem tramite ripam,
Ponitur è ſumma fictilis vrna coma.
Feſſa reſedit humi, ventosq́ accepit aperto
Pectore, turbatas reſtituitq́ comas.
Dum ſedet, vmbroſæ ſalices, volucresq́ canoræ,
Fecerunt ſomnos, & leue murmur aquæ.

At hi verſus non probant ædem Veſtæ propè Tyberim exſtitiſſe, ſicuti Diony. hæc verba. Sunt qui conſtructionem Templi Veſtæ Romulo aſcribant, conſentaneum eſſe exiſtimantes, Vrbe condita à viro diuinationis perito cõſtructam eſſe primum Veſtam communem, Vrbis conditore, eius præſertim Albæ nutrito, in qua vetus huius deæ, ex quo Vrbs condita fuit, templum erectum erat, neque quicquam antiquius Romulo eſſe debuit, quam Veſtam colere, qui eius deæ ſimulacrum ex Ilio tranſtulerat. Sed de conſtitutione templi, quod nunc exſtat, iſti videntur ignoraſſe. neq; enim locum illum, in quo nunc ſacer cuſtoditur ignis, Romulus dedicauit deę, cuius rei magnum argumentum eſt, quòd is extra eam eſt, quæ quadrata dicta eſt Roma, quam Romulus muro cinxit. Hioc apparet Templum Veſtæ, quod inter Capitolium, & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hoc vero à Numa excitatum, de quo Sex. Pompe. ita meminit. Rotundam ædem Veſtæ Numa rex conſecraſſe videtur, quod eandem eſſe terram, qua vita hominum ſuſtineretur, crediderit, eamq; pilæ formam eſſe, vt ſui ſimili tẽplo

carcere vberibus filiam clam aluisse scribit. Et quia Plin. vbi theatrum est Marcelli dicit, ita accipiendum, theatrum eo vsque peruenisse, vt vestigia ex saxo quadrato, apud eandem ædem existentia, satis ostendunt.

Explicatur Plinius.

Hoc autem templum tactum fuit de cœlo Coss. Cotta, vt primo de diu. testatur Cic. Causa q̃dē carceris extruēdi fuit, quòd aucta multitudine, cū in dies magis, magisq; flagitia crescerent, neq; tot scelestis, noxijsq; vnus satis esset carcer, creatis decemuiris alterū extruere decreuerunt, quare electo ad id opus Ap. Claudio decemuirum vno, eum inter Capitolium, & Tyberim, vbi nunc prædictam ecclesiam S. Nicolai sitam videmus, constituit, quem locum Carcerem, siue domicilium pl. Ro. nuncupauit, in quo reus iudicij ipse sibi mortem consciuit, vt docet Liuius tertiò ab vr. co.

Carcer pleb. Ro.

·COLVMNA· LATTARIA·

De Foro Holitorio, Æde Iunonis Matutæ, & Spei, Sacrario Numę, Columna Lactaria, ac de Ara & Fano Carmentę. C.II.

Forum Holitorium.

FORVM Holitorium extra portam Carmentalem fuisse testis est Aic. in toga candida. Eum locum plateam Mōtanariam

ARCVS AVRIFICVM

De Foro, & Arcu Boarium, seu aurificum.
CAP. V.

EXPOSITIS ijs, quæ in hac quinta parte à dextera secundum Tyberim steterant, consentaneũ esse videtur, vt in sinistram diuertamus, & quidquid occurrerit explicemus. Sed quia ex fori Boarij descriptione vnaquæque res proprium locũ facilius accipiet, de ipso prius videbimus. Forum igitur Boariũ licet inter Romanum, & Tyberim à Fulc sit collocatum, tamẽ Liuij verba, in ipsum per nos paulò ante adducta, clarè indicãt fuisse propè Velabrum, & Ianũ, inter Palatinum montem, & Scholam græcã. ostendit & descriptio Vrbis Romuli à Cor. Tac, ab æneo Tauri Simulacro incœpta. Vnde ex vno in plures incidere errores Ful. apparet. Boarium ab eodẽ Tauri Simulacro dictũ quidam volunt, quidam verò ob Taurũ immolatum interfecto Caco, atque bobus recuperatis, Oui. priorẽ sequitur opinionem, eius sunt hæc carmina.

Forum Boarium vbi.

Vnde dictum.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter vnum
Victor, & Euandrum, ruricolasq; vocat.
Constituitq; sibi, quæ maxima dicitur, aram,

gumentis apparere poteſt, niſi velit Veſtam extra ipſam portam Têplũ habuiſſe, ſed id quoq; caret authore. Templum autẽ Sanctæ Mariæ Ægyptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, & eiuſdem cognominis pontem, quidam Aſyli, id eſt miſericordiæ Templum dicunt, Alij Fortunæ, Alii Pudicitię, vt Vol. & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitiæq; patriciæ ſacras ædes in foro Boario fuere, vt infra demonſtrabitur. Non eſt enim veriſimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitiæ ædem eſſe, quam nunc dicatam S. Mariæ diximus, eamque in foro Boario ſtatuit) ipſum forum à Velabro, & Iano, vbi conſtat eſſe, perueniſſe ad hanc vſque ædem, in ripa Tyberis ſitam; eo maxime quòd is locus eſt extra rectam viam ab ipſo Velabro in Auentinum, neq; conueniret cum Liuio, qui ait virgines à foro Romano, vico Thuſco, Velabroque per Boarium forum in cliuum Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ (erat enim in Auentino) perueniſſe; quibus verbis oſtendit forum Boarium fuiſſe propè Ianum nunc quadrifrõtem ſiue quatuor portarum, verſus Auentinum, non autem Tyberim. De Templo Miſericordiæ nihil certi habetur, niſi quòd Blon. eo in loco, ductus tantum coniectura, quia ibi Aſylus, collocauit. Sed nos dicimus eſſe Fortunæ Virilis têplum, deamq; ipſam in eo ambitu duo habuiſſe templa, alterum in foro Boario, alterũ verò propè Tyberim. Huic enim opinioni ſuffragantur Diony. verba, quæ ſequuntur. Duobus exſtructis templis Fortunę, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam virilem appellauit. In hoc autem fuit ipſius Ser. Tullii lignea ſtatua auro perfuſa, quæ orto incendio cæteris concrematis ſola incorrupta permanſit. auth. Val. Max.

Aedes Iunonis Reginæ.

Têp. Miſericordiæ.

Têp. Fortunæ Virilis.

De Templo Veſtę, Salinis, & Coclitis Arcubus. CAP. IIII.

Temp. Veſtæ.

AD Mariæ autem Ægyptiacæ exſtat ædes antiquiſſima Diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis eſt, columnæque in circuitu diſpoſitæ eius teſtudinem, quę vnica totam operit ædem, ſuſtinent. hanc Matutæ, ſiue Auroræ Pompo. Letus adiudicat: quam Liuius in in foro Boario ſtatuit. quare eadẽ ratione, quæ eſt de S. Ma-

riæ

ſcribit Macrob. alterum rotundum in foro Boario ponitur à Liuio,& Solino, in hæc verba: Sacellum Herculis in Boario foro eſt, in quo argumenta, & conuiuia maieſtatis eius remanent.nam diuinitus neque muſcis illo, neque canibus ingreſſus eſt. Etenim cum viſcerationem ſacricolis daret, Miagirum ideſt muſcarum congregatorem deum dicitur imprecatus,clauam vero in aditu reliquiſſe, cuius olfactu refugerunt canes, idque vſque nunc durat: Romæ, inquit Plin.in ædem Herculis nec muſcæ, nec canes intrant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum tempore Xyſti. IIII. Pont. Max ſcribit Pomp. Letus, haud procul à ſchola Græca, vbi ænea ipſius dei ſtatua fuit reperta, quæ hodie, vt diximus, in ædibus Conſeruatorum eſt ſita. Eodem autem in loco, quo Simulacrum, effoſſum eſt marmor cum hoc titulo. *Templum Herculis.*

DEO HERCVLI INVICTO
C. IVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIANVS. V. C. PRÆF. VRB. Item.
HERCVLI INVICTO
M. CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVNDIS DONVM DEDI.

Idem Plin. ait Euandrum Statuam Herculi in foro Boario ſacrauiſſe, quæ triumphalis Hercules dicebatur:per triumphos enim triumphali habitu veſtiebatur. Verùm non arbitramur hanc eſſe ſtatuam, de qua egimus. quæ enim nunc exſtat,in æde ipſius Herculis M.Fuluio, & Cn.Manlio Coſſ. poſita fuit. Ædes autem ipſa celebrata eſt Pacuuij poetæ nobili pictura;in qua lectiſternium eſſe non licebat, & in ſacris nec ſeruis, nec libertis intereſſe, quorum ſacrorum initium docet Ser.gram. & Liuius hanc eandem ædem Neronis incendio conflagraſſe teſtatur Cor.Tac.Tertiam Herculi Ædē fuiſſe ibi propè putauit Ful. à Senatu monitu carminum ſibyllinorum conſecratam, Sylla dictatore eius dedicationem approbante, adducitque Ouidij hæc Carmina.

Altera pars circi cuſtode ſub Hercule tuta eſt,
Quod deus euboico carmine munus habet.

Et reliqua. Sed Ouidius intelligit de circo Flaminio,vt,vbi de ipſo agetur, infra apparebit. Regnante autem Euandro; *Explicat Ouidium.*

dea coleretur. Ouidius autem vult anno Vrbis quadragesimo erectum esse, sphericamque formam sicut Pomp. ascribit. Et nos vidimus Albæ ædem vetustissimam ipsius Vestæ circulari forma, in vertice foramen lucis causa habentem. Simulacrum autem nullum ipsam deam habuisse, vt ignis nullam certam habet effigiem, idem poeta testatur his versibus.

Esse diu stultus, Vestæ simulacra putaui:
Mox didici curuo nulla subesse tholo.

Dicta enim est Vesta, quòd varijs vestita sit rebus. Cicer. de Nat. deorum: Vesta, inquit, nomen à Græcis, ea enim est, quæ ab illis ἑστία dicitur. vis autem eius ad aras, & ad focos pertinet, itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio externa est. Propè Vestæ Matrem deum Cellam habuisse auth. est Blon. Salinæ fuit salis receptaculum in ea ripa Tyberis, quæ nunc à prædicta æde Vestæ in Auentinum & ad naualia pertinet, de quibus Liuius sic meminit: Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem vnum tenuit; solo æquata omnia inter Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc constat hanc portam non fuisse ad radices Auentini, quemadmodum Blon. putauit. Arcus Horatii Coclitis ad primas Auentini radices, inter ipsum scilicet montem, & Tyberim fuere, vbi paucos ante annos eruta saxa huiusmodi inscriptionem habebant.

Salinæ.

Arcus Horatij Coclitis.

P. LENTVLVS. C. N. F. T. QVINTIVS CRISPINVS VALERIANVS COSS. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERE IIDEMQ. COMPROBAVERE.

De

quæ Fortunæ monitu pueri manu miſcebantur,atque ducebantur.Plut.in prob.ſcribit Ser. Tullium omnes actus fortunæ adſcripſiſſe, à qua ſubleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnum prouectus:hincque Fortunæ Primigeniæ, & Maſculæ Templa erexiſſe;aliud conuertentis;aliud bene ſperantis; aliud Fortunæ videntis,quaſi ea nos procul capiamur, & negocijs, ac rebus inhereamus. Conſtruxit etiam Fortunæ Paruæ Templum,quaſi docens homines diligenter attendere debere,ne ea, quæ accidunt, quaſi parua, contemnerent. *Templum Fortunæ Parua.* Liuius tertiò quintæ dec. prodidit Q. Marcio Philippo iterum,& Q. Ser. Cepione Coſſ in Vrbe duos æditnos nuntiaſſe alterum in æde Fortunæ, anguem iubatum à compluribus viſum eſſe, alterum in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle erat, duo diuerſa prodigia, palmam in area enatam, & ſanguine interdiu pluiſſe. Matutæ Ædes, refecta prius à Ser. Tullio,longo tempore poſt à Camillo fuit dedicata, qui bello Veientium eam vouerat. Vtriuſque autem deæ feſtum eodem celebratur die, eodem etiam incendio vtraque ædes exhauſta eſt,eodem auth.qui alibi narrat Caruilium Coſ.ex bello Hetruſco æris grauis tuliſſe in ærarium trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauiſſe, propè ædem eiuſdem deæ. Et primo quintæ dec.in æde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice poſitam.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQVE LEGIO EXERCITVSQVE P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CÆSA AVT CAPTA SVPRA LXXX. MILLIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVON ATQVE INCOLVMEN PLENISSIMVM PREDA DOMVM REPORTAVIT. ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Reginæ ducens, vt idem Liuius *Vicus publicus.*

ſupra

Hic, vbi pars Vrbis de boue nomen habet.

& alibi,

Pontibus, & magno iuncta est celeberrima circo
Area, quæ posito de boue nomen habet.

Sex. verò Pomp. quòd ibi boues venundarentur, cui adstipulatur Var. cum inquit. Quò quidem genera conferrent forum appellatum, additumque ab eo cognomen, vt forum Boarium. Liuius etiam primo belli pu. innuit boues ibi venundatos esse, memorans in eodem foro bouem in tertiam contignationem ascendisse. In frontispitio autem portæ marmoreæ, adhuc apud ecclesiam S. Georgii existentis, insculpta hæc sunt verba.

IMP. CAES. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAXIMO. FORTISSIMO. FELICISSIMO. PONT. MAX. TRIB. POT. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIAE. ET IMP. CAES. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI. ET IVLIAE AVG. MATRI AVG. N: ET CASTRORVM ET SENATVS ET PATRIAE. ET IMP. CAES. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITTANICI MAXIMI. ARGENTARII ET NEGOCIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT DEVOTI NVMINI EORVM.

Ibidem autem visuntur taurorum immolationes, & instrumenta cum victimariis, & sacrificolis ad sacrificia ipsa peragenda accinctis. In foro Boario gladiatorum munus primum Romæ est datũ. Liuius refert Fabio, & Marcello Coss. in eodem sanguinẽ pluisse, puerumq; semestrem triumphũ proclamasse: Val. Max. licet Liuius in Holitorio dicat.

De Templo Herculis Victoris, & Ara Maxima.

CAP. VI.

HERCVLIS Victoris Templũ, præter illud, quod ad portam Tergeminam, iuxta Tyberim Octauium Herenũ impetrato à magistratibus loco cõsecrauisse

scribit

·TEMP· IANI· QVADRIFRONTIS·

De Vertumno eiusq; templo, Iano Quadrifronte, Aedibus Africani, & Basilica Sempronia, ac de Laneis Tabernis. CAP. VIII.

ERTVMNVM Deum antiqui dixere, qui non solum rebus vendendis, emendisque, sed etiam humanis mentibus præesset, à vertendo, quia hominum cogitationes verteret. Vertumnus autem ipse duabus alijs ex causis se id nomen adeptum ait apud Proper. Cuius carmina, quia affirmant, quæ dicta sunt de sinu tyberino, non grauabor subiungere, ea enim sunt hæc. *Templum Vertũni.*

Quid mirare meas tot in vno corpore formas,
Accipe Vertumni signa pa terna dei.
Thuscus ego Thuscis orior, nec pœnitet inter
Prælia Vulscinos deseruisse focos.
Nec me turba iuuat, nec templo lætor eburno,
Romanum satis est posse videre forum.
Hac quondam tyberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per vada pulsa sonos.
At postquam ille suis tantum concessit alumnis
Vertumnus verso dicor ab amne deus.
Seu quia vertentis fructum percepimus anni
Vertumni rursus credidit esse sacrum.

Asconius

Ara maxima Herculis. Aram solum Hercules habuit, in foro Boario propè Scholam græcam, quam Maximã à magnitudine fabricæ appellarunt. Est enim ingens sicut hodieque videmus, inquit Ser. de qua poeta sic meminit.

Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.

Et Propertius.

Maxima quæ gregibus deuota est ara repertis,
Ara, per has inquit maxima facta manus.

Decima Serculanea. Fuit autem venerationi inter accolas præcipuæ, ad quam Hercules bonum decumas obtulit, dixitq; illos vitã beatissimam victuros, qui sibi bonorum decumam dicauissent, quod fecit Sylla, Lucullus, M. Crassus, & decima herculanea nuncupatur. Plau. Detraxit, inquit, partem herculaneam. Ab hac sequestrari mulieres voluit, quæ nihil attingerent, neque degustarent, quod supra aram immolatum esset.

De Pudicitiæ, Fortunæ prosperæ, Matutæ, Fortis Fortunę Aede, ac de Vico Publico, Velabro, & Accæ Laurentiæ Sepulcro. CAP. VII.

AD Herculis autem Pudicitiam Patriciam Ædem, ab Æmilio cõditam, habuisse, sic testatur Liuius: Certamen in Sacello Pudicitiæ Patriciæ, quæ in foro Boario, est ortum. Non vnam quidem, sed plures Pudicitiæ sacras ædes fuisse in Vrbe affirmant, quæ sequuntur, Propertij carmina.

Templa Pudicitiæ quid opus statuisse puellis,
Si cuius nuptæ quidlibet esse licet.

Plures Pudicitiæ ædes sacræ. Et Sex Pomp. hoc modo. Pudicitiæ Signum in foro Boario, vbi familia edisset Herculis, cuius sacra non obibant plebeię. Quare in vico Longo Pudicitiæ Plebeiæ Sacellum à virgine plebeia excitatum est. Fortunæ Prosperæ, & Matutæ Aedes sacras in eodem foro constituit Ser. Tullius. Prosperam ideo appellauit, quod in se ipso Cœca non fuisset. hinc Ouid.

Cœca in hoc vno non fuit illa viro.

Eo autem in loco mel ex olea fluxisse tenet fama, aruspicesque dixisse summa nobilitate illas sortes futuras, eorumque iussu ex illa olea arcam esse factam, eaque conditas sortes,

quæ

De Argileto, Domo Cornelij, Aequimelio, & Socordiæ Sacello. CAP. IX.

RGILETVS à fine vici Thuſci incipiens ad Marcelli theatrum terminabatur. Fabius autem pictor à principio vici Thuſci ſub Cœliolo, inter circum Maximum,& Auentinum,deduxit.Huius etymologia ſecundum Var.trahitur ab argilla, quòd ibi eſſet id genus terræ; ſiue à fabula. Nam Euander Argum quendam hoſpitio ſuſcepit, qui cum de eius cogitaret interitu,vt ipſe regnaret, Euandro hæc non ſentiente, ſocij intellexerunt, qui Argum necarunt,cui Euander, & ſepulcrum fecit, & locum ſacrauit: de quo poeta ſic ait.

Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti.

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit, vt ſupra de Iano locuti oſtendimus. In hoc vico erant opificum Tabernæ, Bibliopolarum præſertim, quas Argiletanas appellat Mar. hoc carmine. *Imus Argiletus.*

Argiletanas mauis habitare tabernas.

Cornelium Domitiani patris clientem domum iuxta Velabrum habuiſſe teſtatur Cor. Tac. in qua fugiens Domitianus delituit. Æquimelium ſub Capitolio ſtatuit Liuius, cũ inquit: Subſtructionem ſuper Æquimelium in Capitolio,& viam ſilice ſternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Capitolij indicat libro quarto bel.pu. inter Salinas, ac portam Carmentalem cum Æquimelio, Iugarioq; vico omnia ſacra, & prophana igni abſumpta eſſe commemorans. & tertio eiuſdem belli lupum Exquilina porta ingreſſum frequentiſſima Vrbis parte decucurriſſe in forum, Thuſcoq; vico, atque Æquimelio per portã Capenâ propè intactum euaſiſſe. Hinc iudicamus Æquimelium fuiſſe inter Velabrum, & Capitolium. ad tabernas Laneas. Vnde autem diceretur idem author Sp.Melij regnum affectantis mortem deſcribens,ſic oſtendit:Nec ſatis eſt eius ſanguinem expiatum, niſi tecta, parieteſq;, intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur, bonaque cõtacta pretijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaque Quæſtores vendere ea bona, atque in publicum redigere, domũ deinde, vt monimento area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, *Aequimelium, vbi & vnde.*

ſupra oſtendit, cum inducit virgines ab ipſo foro in cliuum aſcendẽtes publicum,quo in loco ſignat ſedem Velabri propè forum Boarium,vbi nunc ędes diui Georgij cognomento in Velabro. Auentinus olim erat ab reliquis montibus diſcluſus; itaque eò ex Vrbe via qui aduchebãtur ratibus quadrantem ſoluebant, vnde Velabrum à vehendo. Velaturam facere, inquit Var. etiam nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Propert.

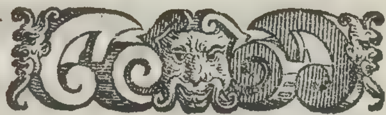
Velabrũ.

At qua Velabri regio patet, ire ſolebat
Exiguus pulſa per vada linter aqua. Ouid.
Qua velabra ſolent in circum ducere pompas,
Nil præter Salices, craſſaq́; canna fuit.
Hic, vbi nunc fora ſunt, lintres errare videres,
Quaq́; iacent valles maximè circe tua.

Priuſquam enim Tarquinius Priſcus alueum mutaret, ex eruptionibus tyberinis ſinus ibi fiebat in morem lacus, vt ſtatim ex Prop. percipiemus. Sepulcrum Accæ in Velabro celeberrimo Vrbis loco fuiſſe ſcriptum reliquit Antias: de quo in Vrbis Romuli deſcriptione ſupra facta eſt mentio.

Sepulcrũ Accæ.

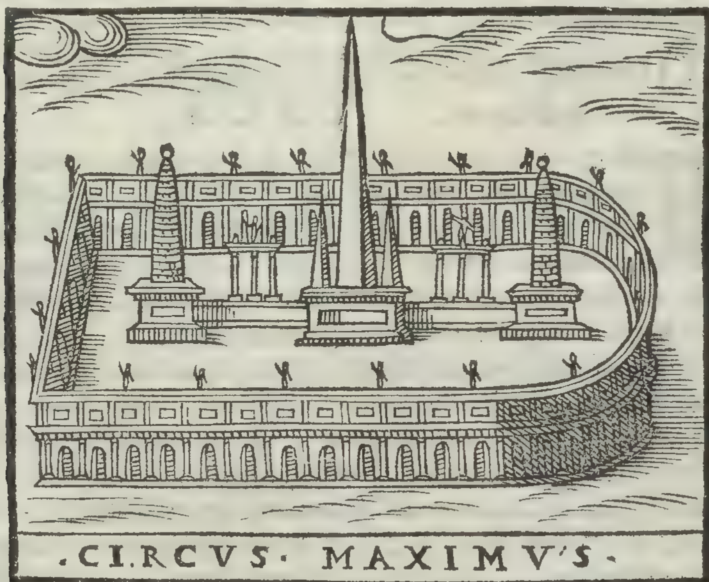

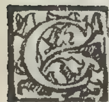
catis ibi ludi fierent, & quòd ibi circum metas ferretur pō-pa, & equi currerent. Ludorū verò celebrationes deorū fe-sta erāt, si quidē ob natales eorū, vel tēplorū nouorum dedi-cationes sunt constituti, & primitus quidē venationes, quæ vocantur munera, Saturno attributæ, Ludi scenici Libero, Circenses Neptuno, & alij alijs dijs, varijsve ex causis, sicu-ti Sisinius in libris spectaculorum memoriæ prodidit. Cir-censes etiam in honorem Cereris celebratos esse, probant Cor. Tac. hæc verba: Tandem statuta circensium ludorum die, qui Cereri celebrantur, & Ouid. sic.

Circus erit pompa celeber, numeroq́ deorum,
Primaq́ ventosis palma petetur equis.
Hinc Cereris ludi, non est opus indice causa:
Sponte deæ munus, promeritumq́ patet.

Circenses dicti sunt quod in littore fluminis agitabantur in altero latere positis ensibus. Sed ad circi Maximi descri-ptionem aggrediamur.

De Circo Maximo. *CAP. XI.*

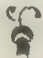

CIRCVM autem Maximum Tarquinium Priscum instituisse commemorat Liuius, & Diony. in hæc verba. Extruxit Circum Maxim. Tarquinius, qui est inter Auentinum, & Palatinum, circa eum primus *Circus Maxim⁹.*

faciens

Asconius signum fuisse in vltimo vico Thurario, siue, vt ait Var. Thusco, sub basilicæ angulo plectentibus se ad dexteram partem: eumque Deum inuertendarum rerum, ideſt mercaturę esse vult. Fuit enim propè Ianum nunc quadrifrontem, vbi Aræ Opis, & Cereris. Quidam Vertumnũ, & Ianum eundem rradidere. Cic. in ver. locum innuit his verbis. Quis à signo Vertumni in circum Maximum venit, quin is vnoquoque gradu de auaritia tua cõmoneretur? Vertumnalia dies festus à Vertumno dictus, cuius feriæ octobri mense celebrabantur. Sex. Pomp. refert Vertumnum Tẽplum habuisse. M. Fuluij Flacci triumphantis pictura clarũ, quod in vico Thusco posuit. P. Victor. si id est, quod Iani, certè aliud esse ab hoc, quod marmoreum, quadrifronsq; extat in Velabro, opinamur. est enim penè integrum, vt ab aliquo nouissimorum imperatorum excitatum putem, non autem à Numa, vt falsò edit Blon. cuius opinionem quisque facillimè respuet, attendere diligenter si velit ad ea, quæ dicta sunt supra, vbi de eodem tractauimus templo. Huius verò testudo quatuor tantum pilis sustinetur, quatuor portarũ institutum, vt diximus, ad quatuor anni temporum similitudinem, vnde in singulis frontibus duodecim loculi, siue fenestræ spectantur; quæ videntur significare ipsum diuum principium, & Ianuam esse totius anni in duodecim menses diuisi. Hinc Cic. de nat. deo. cum in omnibus, inquit, rebus vim haberent maximam, prima & extrema principem in sacrificando Ianum esse voluerunt, quod ab eundo nomen est deductum: ex quò transitiones peruiæ Iani, foresque in liminibus profanarum ædium Ianuæ nominantur. Ædes. P. Africani, & Basilicam Sempronij ad signum Vertumni, propè nunc S. Georgij in Velabro ecclesiã fuisse, docent Liuij verba, quæ ex libro quarto dec. quintæ sunt hęc. T. Sempronius ex ea pecunia, quę ipsi attributa erat, ædes. P. Africani ponè veteres ad Vortumni signum, Laneasq;, & tabernas coniunctas in publicum emit, Basilicamq; faciendam curauit, quæ Sempronia appellata est.

Ian⁹ Quadrifons.

Basilica Sempronij.

De

nes porticus, & rutilantes columnæ tantum inusitati ornatus dederunt, vt illò non minus cupide conueniatur loci gratia, quam spectandi voluptate. Partem verò huius Auentino contiguam Tiberii tempore deustam esse testatur Cor. Tac. Annius Viterb. Maximi obtinuisse nomen putat, quia maximo deorum Vertumno sacratus esset. Alii à ludorum sumptuositate, & excellentia. Alii ab amplitudine, quòd longè maior esset, quam circus Flaminius, & Intimus. Plin. enim, vt dixi, facit longitudinem trium stadiorum, latitudinem verò vnius. Capiebat ducenta, & sexaginta millia hominũ sedentium. Quod autem Dion. dicit centum quinquaginta: intelligendum à principio hunc numerum, ampliatum verò illum cœpisse. Quinimò existimo Maximi cognomentũ inditum longo tempore post Tarquinium, quod innuit Liuius cum dicit, qui nunc Maximus dicitur. nunc, quasi olim hoc epitheto careret.

Vnde sic dictus.

Capiebat 260000.

De Templis & Aris, quæ in Circo Maximo, vel apud fuisse leguntur. CAP. XII.

ONSVS consiliorum deus in Circo Max. Templum habuit, sub tecto, vt ostenderetur tectũ debere consilium esse. Ideò autem dicato Consi simulacro rapuerunt Sabinas, vt tegeretur initum de rapto consilium. Iste Consus & eques Neptunus dicitur, vnde & in eius honorem circenses celebrabantur. Plut. verò ait Romulum cuiusdam dei Aram conditam sub terra in circo inuenisse, eique deo indidisse nomen Conso, siue à cõsilio, quòd consiliarius foret, siue Neptuni equestris: aramq; ipsam reliquum tempus latere, in equestribus verò certamipibus aperiri. Diony. libro tertiò prodidit Arcades Neptuno equestri Templum, solennemque diem constituisse. Arã verò postea Genio cuidam arcano occultorum consiliorum duci, atque custodi constructam, quibus verbis innuit Consum aram tantum, Neptunum verò templum habuisse, neq; eundem esse Neptunum, qui Consus: cui adstipulari videntur Var. verba, quæ sunt. Consualia dicta à Conso, quòd tum feriæ publicæ ei deo, & in Circo Maximo ad aram eius

Templum Consi.

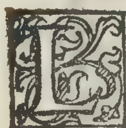
Consualia.

ſpei, dirui extemplo iuſſit, idque Æquimeliũ appellatum eſt. Oſtendit & Cic. pro domo ſua. Sequebatur circus Maxius; ſed quia Socordia, licet ſero, occurrit, huic ordini poſtremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellũ ſub Auentino ſtabat, ad cliuum publicum, quo aſcenditur ad ædem S. Priſcæ. vnde Auentinus Murtius aliquando eſt denominatus. de hoc verò Sacello Liuius ſic meminit: Tũ quoque multis millibus latinorum in ciuitatẽ acceptis, quibus, vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ ſedes. Quidam autem in hoc ambitu Aſylum ponũt, at ſupra oſtẽdimus in Capitolio fuiſſe, idq; etiam Strabo affirmat. Cor. Tac. ad radices ſaxi Carmẽtalis ſtatuere videtur. Sed dicendũ in Capitolio à principio inſtitutum: multis verò templis in eo iam excitatis: aliò tranſlatum. Non enim veriſimile creditur in domicilium deorum, vbi omnes diuitias, vbi ſpẽ ſalutis Vrbis, vbi infinita auri, & argẽti ſimulacra collocaſſent, vbi frequens Senatus de rebus pub. deliberaret, latrones, & infames confugere S.P.Q.R. permiſiſſe.

Templum Murtiæ Socordiæ.

Aſylum.

Circus quid, vnde dictus, & cuius rei cauſa inſtitutus. CAP. X.

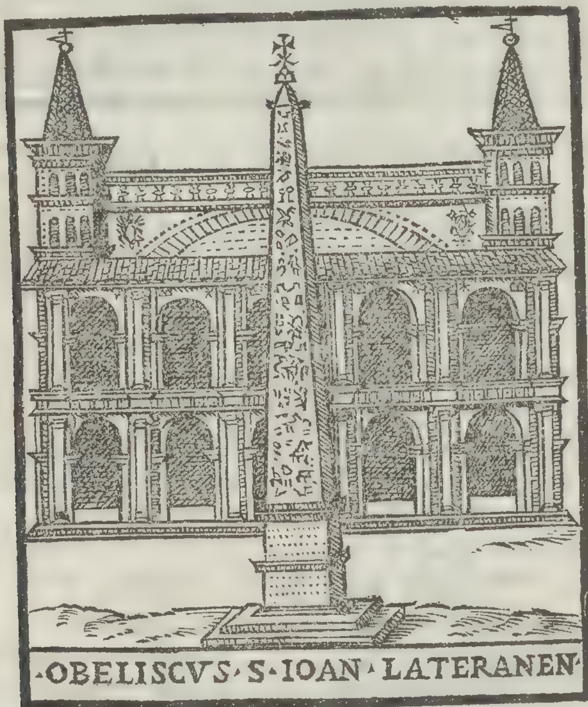
LOCVTVRI de Circis, & in primis de eo, qui primus inſtitutus, Maximus eſt appellatus, cõſentaneum eſſe videtur, de ijs quædam præfari, non minorem vtilitatem allatura, quam ipſorum locorum, & ſedis cognitio poſſit afferre. Circus igitur olim locus, vbi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad inſtar arcus, in circuitu habens gradus ſpectatoribus ſedẽ commodiſſimam præbentes, ita vt alterius proſpectum non impediret. In medio campi duę metæ pari interuallo ſtabãt, de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur ſublatæ metę, inque earum locũ bina caſtra ex aduerſo conſtituta erant. Idem in Claudio: Circo verò Maximo marmoreis carceribus, auratiſq; metis, quæ vtraque tophina, & lignea fuerant, exculto. Quo enim anno Priuernum Romani obſidebant Carceres, qui in prima parte circi erant, primum ædificatos ferunt, dicti quòd ijs coercerentur equi, ne inde exirent, quam magiſtratus ſignum miſiſſet. Dicebatur autem circus ſecundum Var. quòd circum ſpectaculis ædificatis

est Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seiæ suo tempore in circo fuisse. *Fortunæ Seiæ.*

De Naumachia Circi Max. CAP. XIII.

AVMACHIA locus ita appellatus, ὅτι ἀυθοτίταις ναῦσι μαχέοιντο, id est, quod ibi nauibus certarent. Nam loca instar lacunarum fodientes naualis pugnæ simulacra ibi committebant, ad exercendam iuuentutem Romanã, quæ disceret & in aquis aduersus hostes pugnare, huiusmodi ludicra certamina non solum in circis, verùm etiam in amphiteatris commissa esse testatur Sue. Vestigia autẽ illius, quã diximus, comprehensam inter circum Maximum, & Auentinum, ad radices eiusdem montis adhuc apparent. est enim locus ibi depressus hortis, perpetuis aquis, irriguis. *Naumachia in Circo.* *Et in Amphiteatro.*

·OBELISCVS·S·IOAN·LATERANEN·

faciens ſedilia cooperta. primum enim ſpectabant ſtantes ſub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo circi eſt trium ſtadiorum cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circum vero ſecundum maiora latera, & ſecundum vnum minorum ſtagnum in ſuſceptionem aquarum defoſſum eſt, altum, latumque pedes denos, poſtque ſtagnum ædificatæ ſunt porticus, tectura triplici, harum autem pauimenta habent, vt in theatris, parum ſuperſtantia lapidea ſedilia, in ſuperioribusque lignea. Conducuntur autem in vnum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita vt fiat porticus vna circularis ex tribus, quæ ab vno ſimul omnes verbere recluduntur, octo ſtadiorum: capax hominum centum, & quinquaginta millium. reliquum autem minorum laterum apricum, atque habet apertum in modum forficum, equorum emiſſiones, quæ per vnum ſimul omnes ſtimulum recluduntur. Eſt autem circa eundem circum extrinſecus alia porticus vnius tecturæ officinas in ſe habens, & habitationes ſuper eas, per quam ſunt ingreſſus, & aſcenſus venientibus ad ſpectaculum, iuxta quanque officinam, ita vti nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium. Non credimus autem in eam amplitudinem, & magnificentiam, quam deſcribit Diony. Tarquinium circum poſuiſſe. legimus enim apud Plinium extructum à Cæſare longitudine ſtadiorum trium, latitudine vero vnius cum ædificijs. Exornauit deinceps Auguſtus, Claudius, vt diximus, carceres marmoreos fecit, metaſque deaurauit. Collapſum verò ampliorem, elegantioremque reſtituiſſe Traianum ſcribit Diony. Mox Heliogabalus columnis pulcherrimis, auroque illuſtrauit, cuius pauimentum ex cryſocola fecit. Eſt enim Cryſocola materies naſcens poſt aurum effoſſum, auri quidem colorem retinens, cum ſit lapis. Suet. in Calig. de Cryſocola ſic meminit. Et quoſdam præcipuos minio, & Cryſocola conſtrato circo. Circo quidem Maximo pauimentum ideo fuerat poſitum, quo, poſt naumachiam, emiſſa in Tyberi aqua. (adhuc enim ſubterranei ductus, ab ipſo circo ad Tyberim, videntur.) nullo cœno impediente, reliqua celebrarentur certamina. quod pauimentum etiam nunc extat multa coopertum tellure. De Circi autem pulchritudine Nazarius in pan. refert talia. Circo ipſi Maximo ſublimes

Longitudo latitudo.

A principio capax 15000.

Extructũ à Cæſare.

Traianus reſtituit.

Cryſocola.

mes

ctus angustum, manu leuigatus artifici. In plerisq; visuntur literæ hieroglyphicæ insculptæ, de quibus mentionem sic facit: Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei vndique videmus incisas, initialis sapientiæ vetusti insigniuit authoritas. Volucrum enim ferarumque etiam aliena mundi genera multa sculpentes ad æui quoque sequentes ætates Imperatorum vulgatus peruenire memoria promissa, vel soluta regum vota monstrabant. Non enim, vt nunc, literarum numerus præstitutus, & facilis exprimit quidquid humana mens concipere potest. ita prisci quoque scriptitarunt Ægyptii. Sed singulæ literæ singulis nominibus seruiebant, & verbis nonnunquam significabant integros sensus, cuius rei scientia in his interim duobus habet exemplum. Per vulturem naturæ vocabulum pandunt, quia nullos mares posse inter has alites inueniri rationes memorant physicæ; perque speciem apis mella conficientis indicant regi moderatori cum iucunditate aculeos quoque innasci debere. his signis ostendentes, & similia plura. De huiusmodi literis meminit & Corn. Tac. Obeliscos ex lapide simithe esse tradit Plin. hoc modo. Trabes ex simithe fecere reges quondam certamine obeliscos vocantes, Solis numini consecratos, radiorum eius argumentum in effigie est, & ita significatur nomine Aegypti. Primus omnium rex Methres obeliscum instituit. Obeliscos autem, qui Romæ, nulla ciuium opera, aut cura excisos constat; sed Thebis, ex Aegyptiacisve vrbibus perductos, vt idem Plin. & Marcellinus testantur. In Circo Maximo duorum alter octuaginta octo erat pedum; alter verò iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centum triginta & dodrantis, præter basim, quem Augustus ex Hieropoli Aegyptiorum Vrbe transtulit, nunc est in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipse princeps erigere vellet. Excisus à rege Semnefreto, quo regnante Pithagoras in Egypto fuit. *Alias Semneserteo.*

ADNOTATIO.

Anno M. D. LXXXVII. Sixti V. Pont Max. iussu (postquam è priori sede Obeliscum Vaticanum auulserat, ac in Foro Principibus Apostolorum dicato non minori sumptu

ab ſacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Sabinæ ſunt raptæ; Præterea anno M. D. XXVI. repertum eſt ſacellum in ipſo circo, poſt Diuæ Anaſtaſiæ Templum, in radicibus montis Palatini, ipſius circi fundamentis incluſum, variis conchis marinis, variisque lapillis inuicem conſertis pulcherrimè exornatum; ſub maioribus conchis latebat rubra pictura, nullam tamen videbas imaginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cœterum criſtam rubram habentem, in teſtudine templi ex huiuſce lapillis, & conchis fabrefactam; quo in loco Deum patrem nunc ponere ſolemus. hoc Templum Neptuni fuiſſe conſtans erat omnium opinio. quod cum longè eſſet remotum ab ea parte circi, vbi Corn. Tacit. in deſcriptione Vrbis Romuli Aram Conſi collocauit, non poſſum non probare quod Dionyſi. videtur velle, videlicet, templum Neptuno, aram verò Conſo fuiſſe ſacram. Quanquam Liuius Conſualia Neptuno attribuit, & Sex. Pompe. admonet Conſuales celebrari mulis ſolitos eſſe in Circo Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur corrui, vehiculoque adiunctum. Habuit Circus etiam tres Aras ſacras, vnam Magnis diis, alteram diis Penatibus; tertiam diis Cœli, & Terræ: à quibus omnia oriuntur. Hos Romani Genios, & Penates, Vrbisque præſides, & cuſtodes vocant. Liberi, Liberæque, atque Cereris Templo iuxta circum Maximum ſedem Corne. Tac. ſic fecit. Iiſdem Temporibus dum ædes vetuſtate, aut igni abolitas, cœptasq; ab Auguſto dedicauit, Libero, Liberæq;, etiã Cereri iuxta circum Maximum. Tradunt alii Caſſium Coſſ. ędem Cereris, & Liberi, Proſerpinæque, quæ erat ſupra Circi terminos, vltra ipſas miſſiones, dedicauiſſe, cum vouiſſet diis eam repromiſſionem pro Vrbe Poſthumius aduerſus Latinos pugnaturus. At de Veneris talia habet Liuius: Q. Fabius Gurges Coſſ. filius aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ propè circum eſt, faciendam curauit. & in bello mac. ſcribit in eodem Ædem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius verò Mercurij templum circum Maximum ſpectauiſſe. Solis autem, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Corne. Tac. Verum Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauiſſe teſtis eſt

Templum Neptuni Ara Cõſi.

Tres aræ in Circo.

T. Veneris Iuuentutis. Mercurij.

Solis. Floræ.

Pars Orientalis.

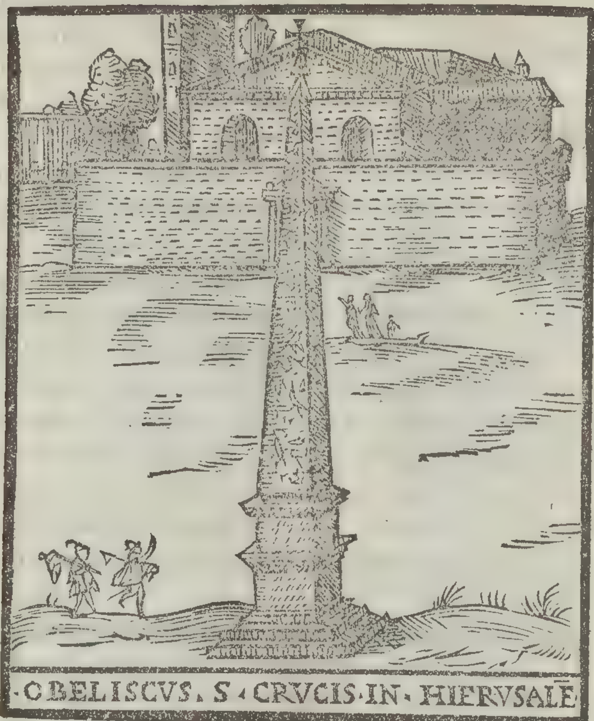
SED GRAVIOR DIVVM TANGEBAT CVRA VEHENDI
QVOD NVLLO INGENIO NISVQVE MANVQVE MOVERI
CAVCASEAM MOLEM DISCVRRENS FAMA MONERET
AT DOMINVS MVNDI CONSTANTIVS OMNIA FRETVS
CEDERE VIRTVTI TERRIS INCEGERE IVSSIT
HAVT PARTEM EXIGVAM MONTIS PONTOQVE TVMENTI.

Pars Septentrionalis.

CREDIDIT ET PRACIDO VECTA EST VELOCIVS EVRO
LITVS AD HESPERIVM POPVLO MIRANTE CARINAM
INTEREA ROMAM TAPORO VASTANTE TYRANNO
AVGVSTI IACVIT DONVM STVDIVMQVE LOCANDI
NON FASTV SPRETI SED QVOD NON CREDERET VLLVS
TANTÆ MOLIS OPVS SVPERAS CONSVRGERE IN AVRAS.

Pars Occidentalis.

NVNC VELVTI RVRSVS RVFIS AVVLSA METALLIS
EMICVIT PVLSATQVE POLOS HÆC GLORIA DVDVM
AVCTORI SERVATA SVO CVM CAEDE TYRANNI
REDDITVR ATQVE ADITV ROMAE VIRTVTE REPERTO
VICTOR OVANS VRBIQVE LOCAT SVBLIME TROPAEVM
PRINCIPIS ET MVNVS CONDIGNIS VSQVE TRVMFIS.

·OBELISCVS·S·CRVCIS·IN·HIERVSALĒ

De Obeliſcis duobus Circi Max. CAP. XIIII.

ICTVRI de Circi Maximi Obeliſcis, & deinceps de aliis, prout in ſingulis Vrbis partibus occurrerint, abſurdum nequaquam iudicamus, quędam de ipſis à Marcellino tradita, præmittere, quæ quid ſit Obeliſcus, & cuius rei cauſa inuentus, declarãt. eius verba ſunt hæc: In hac autem Vrbe inter labra ingentia diuerſaſque moles figmenta Aegyptiorum numinum exprimentes, Obeliſcos videmus plures, aliosq́ue iacentes, & comminutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut proſperitatibus ſummarum rerum elati mõtium venis, vel apud extremos orbis incolas perſcrutantes exciſos, erectos diis ſuperis in religione dicarunt. Sequitur quid ſit: Eſt, inquit, Obeliſcus aſperrimus lapis in figuram metæ cuiuſdã ſenſim ad proceritatem conſurgens excelſam, vtq; radium imitetur gracileſcens paulatim, ſpeciē quadrata, in verticem produ-

Obeliſcus quid ſit.

ctus

paret. Pompei Domus apud circum, de qua Pli. sic meminit. Hercules apud circum Maximum in æde Pompei Magni. Iuturnæ aquæ Fôtem in Velabro adhuc scaturire putat Ful. & olim fecisse lacum in foro Romano iuxta templum Vestę, aquamque ipsam saluberrimam habitam. Sed, vt declarauimus, antiqua est cloaca, vel aquæductus, vt fornices ex saxo quadrato in Tyberim vsq; producti, clarè ostendunt.

SEPTIZONIVM SEVERI

De Septizonio Seueri. *CAP. XVI.*

SEQVITVR in sexta parte situs Vrbis tertio ordine montium Cœlius, quem tertium additum Vrbi supra demonstratum est, sed priusquàm hunc ascẽdamus, pauca quædã dicẽda occurrũt de Seueri Septizonio, & Cõstãtini arcu, inter ipsum Cœliũ, & Palatinum montẽ excitatis. Prius autẽ quid sit Septizonium, vt videamus, illud nos admonet, quod annis ab hinc quatuor, dũ Rhodobium natalẽ mihi patriã proficiscerer, essentq; verba de reliquijs Vrbis cũ comitibus, & conterraneis meis IAC. bubino,

quàm ingenio locauerat) eruti ſunt e Circi maximi cauea percelebres duo Obeliſci miræ magnitudinis, pœnè confracti, quorum maior, Conſtantij nempè Auguſti, vt inſcriptio carminibus in eius cippo inſculptis teſtatur, pedum verò 112. longitudinis, in Lateranenſe forum, ingenti Pontificis ſumptu, ingenio ductuque Dominici Fontanij Architecti è pago Mili, agri Honocomenſis tranſlatus & erectus, ac ſanctiſſimæ Cruci Saluatoris noſtri ad perpetuam rei memoriam dicatus eſt. Alter verò minor Auguſti Cæſaris, vt inſcriptio in illius baſi docet, longitudinis pedum LXXXII. Soli ab eodem Auguſto dicatus, ante Baſilicam Sanctæ Crucis (quæ dicitur in Hieruſalem) in agro Seſſoriano eidemque Sacratiſſimæ Cruci eodem Pontifice iubente, ipſoque Architecto vehente erectus & ſacratus eſt.

ADDITIO.

Addendum nobis fuit his quæ ſuperius diximus de Obeliſcis, inſcriptiones, quæ repertæ ſunt in ambobus Obeliſcis effoſſis hoc anno M. D. LXXXVII. e Circo Maximo. In eo enim Conſtantii qui maximus eſt omnium qui in Vrbe fuerunt tranſlati eius baſe, vel cippo (vt aiunt) licet ſatis perfracto, aderat ſubſequens carminibus inſcriptio, è quatuor lateribus, quę à viris literarum præditis, ac ingenio præſtanti Ioanne Hieronymo Catena à ſecretis epiſtolis Illuſtriſſimi Cardinalis Alexandrini, & Michaele Mercato Phyſico, & à ſimplicium herbarum notione, Viridario Summi Pontificis Præfecto, ſic fuerunt concinnati.

Pars Auſtralis.

PATRIS OPVS MVNVSQVE SVVM TIBI ROMA DICAVIT
AVGVSTVS TOTO CONSANTIVS ORBE RECEPTO
ET QVOD NVLLA TVLIT TELLVS NEC VIDERAT AETAS
CONDIDIT VT CLARIS EXAEQVET DONA TRIVMFIS
HOC DECVS ORNATVM GENITOR COGNOMINIS VRBIS
ESSE VOLENS CAESA THEBIS DE RVPE REVELLIT.

Pars

AVG. TRIB. POT. VI.
COS. FORTISSIMVS NOBILLISSIMVSQVE.
Moles enim quæ supereſt, ita eſt inclinata, vt iam iam lapſura videatur.

ARCVS CONSTANTINI

De Arcu Triumphali Conſtantini Imperatoris.
CAP. XVII.

ARCVS autem Triumphales in honorem illorum erigebantur, qui prouincijs, aut exteris nationibus debellatis, rebus Po.Ro. feliciter geſtis, triũphum meriti eſſent, à quo triumphales denominantur, in quibus ſimulacra oppidorum, fluuiorum, nauium illorum, quos deuicerat, in rei perpetuam memoriam, incidebant, quemadmodũ in his, qui adhuc ſtant, cernere licet. Sed arcus triũphales ante imperatorũ tẽpora excitauit nemo, vt quorundã eſt opinio. neque antiquiorem, quàm Titi, arcum in Vrbe videmus. Plin. hunc morem ſuo tempore cępiſſe narrat, prius enim triumphales ſtatuas, vel rrophæa ponere ſolebant. Romæ triumphales arcus plures. ex his verò, qui hodie, Conſtantini ad angulum montis Palatini,

juxta

In base verò seu cippo obelisci Augusti Cæsaris, qui ex eodem Circo paulò post, eodem tamen anno erutus, quique multo minor Constantiano est, tales incisæ sunt litteræ, quo sequitur ordine.

IMP. CÆSAR DIVI F.
AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS
IMP. XII. COS. XI. TRIB. POT. XIV.
ÆGYPTO IN POTESTATEM
POPVLI ROMANI REDACTA
SOLI DONVM DEDIT.

De Fornice Sertinij in Circo, Loco Tuberonum, Lupanaribus, Pompei domo; & Iuturnæ Fonte.

CAP. XV.

ECORATVS autem circus Max. erat Fornice à Sertinio excitato, vt refert Liuius his verbis: Sertinius ex vlteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ, vnum in Maximo circo fecit; & his fornicibus signa aurata imposuit. Heliorum familia fuit haud diues, eodem autem tempore fuere sexdecim in vnis ædibus Tuberones, quibus, vt ludos spectarent, in Circo Max. & Flaminio locus ob virtutem publicè est donatus: auth. Val. Max. Apud circum Lupanaria, vbi meretriculæ corporis quæstum faciebant, vnde Iuu.

Et ad circum iussas prostrare puellas. Fuere etiã nostro tẽpore inter Ianum quadrifrontẽ, Tyberim, & scholã græcam, penè ad ipsum circum producta, à pro stitutis mulieribus occupata; cæterũ quatuor ab hinc annis solo ęquatis ędificijs remansit area ruinis oppressa. Sunt qui in circo fuisse colũnã Bellicam tradunt, propter Ouid. quæ sequuntur, carmina.

Prospicit à tergo summum breuis area circum,
Est ibi non parua parua columna nota,
Hinc solet hasta manu belli prænuntia mitti,
In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos verò dicimus Ouid. de Flaminio, non autem de circo Max. intellexisse, vt infra, vbi de circo Flaminio agitur, apparet.

ædes, olim Dianę, virgo enim virgini cessit. In hoc autem nihil aliud memoria dignum fuisse inueni; præter ipsam ædem Dianæ, quemadmodum de resp. arusp. testatur Cic. Quare ad Cœlium reuertamur, Quem Tiberius, appellatione mutata, vocari Augustum iussit. auth. Suet.

De Fauni, Veneris & Cupidinis Templo: Curia Hostilia, Castis Peregrinis, Domo Lateranorum; de Constantini, & Sesoriani Palatio, ac de Equo, L. Veri. CAP. XIX.

IN medio igitur Cœlij montis dorso exstat Templum circulari forma, nunc diuo Stephano, olim verò Fauno dicatum, Faunus enim dictus ἀπὸ τῆς φωνῆς, quod voce, non signis, futura ostenderet. Ex peregrinis autem dijs quodam tempore hunc solum Romani coluere. Mansiones Albanæ vbi S. Mariæ in Domnica ædes. Veneris, & Cupidinis Templum haud procul à porta Næuia statuit P. Vic. siue Sex. Ruffus, eo in loco, vbi nunc ecclesia S. Crucis in Hierusalem fuisse, accepimus: Curiamque Hostiliam duobus in locis, vnam, vt diximus, iuxta forum, in qua Hostilius rex prius habitauit, propè Pacis templum, alteram in Cœlio monte, vbi nunc diui Ioannis, & Pauli ædes. Liuius: Tullus rex in Cœlio monte templum, ordini ab se aucto, curiam fecit, quæ Hostilia vsque ad patrum nostrorum ætatem appellata est; & quo frequentius habitaretur, eandem sedem regiæ cœpit. Castra Peregrina Augustus in Cœlio constituit, in ea parte, quæ ad ortum æstiuum, Exquiliasque pertinet, quo in loco nunc ædes Sanctorum quatuor coronatorum est sita. Domus Lateranorum vbi basilica eiusdem nominis: de qua Iulius Capitolinus ita meminit. Educatus est (de M. Antonio enim loquitur) in eo loco, in quo natus est, in domo aui sui, iuxta ædes Laterani. & Iuuenalis ita.

Templum Fauni. *Mãsiones Albanæ.* *Templum Veneris, & Cupidinis* *Curiæ Hostiliæ duæ.* *Castra peregrina.* *Domus lateranorũ.*

Clausit, & egregias lateranorum obsidet ædes
Tota cohors.

Flauij

bubino, & IAC. ſcaramutia, viris literatis, & probis, alter rogauit, quid eſſet, & an aliquod Romę exſtaret Septizonium, cui memini me his verbis reſpondere. Eſt Septizoniũ magna quædam moles quadrata, quæ ſeptem cingulis, ideſt columnarum ordinibus inuicem ſuperimpoſitis in modum quatuor porticuum, ambitur; ita vt columnæ quanto altiores, eò minores, breuioresq́ue diſponantur, in cuius medio quatuor parietes loculos quoſdam facientes ſurgunt, in ſummo regum, vel imperatorum condebantur cineres. Duo autem Romæ fuiſſe inueniuntur; antiquioris meminit Pli. & Suet. qui ait Titum apud Septizonium cubiculo paruo, & obſcuro natum quarto Cal. Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & oſtẽditur locus. vbi autem dubitatur, conſtat tamen in via Noua, haud procul à Seueri fuiſſe Septizonio. Seueri autem adhuc ſuperſunt eregione templi S. Gregorij tres operis ambitioſi veluti Zonæ, columnarum pulchritudine, magnificẽtia, altitudine ſpectabiles, ex quibus conectuntur, vix credibilis reliqua altitudo faſtigium ad culmen æſtimantibus, ſi moles integra cum totis ſeptem zonis ſupereſſet. Quod autem ſit illud antiquum inſtauratũm à Seuero, vt autumat Ful. ſtultũ eſt credere, cũ Seuerus multis annis poſt Titum imperauerit, & Spartianus Septizonium Seueri in via Appia, & à Seuero exſtructum conſtituat. Funus, inquit, Getæ illatum eſt maiorum ſepulcro, hoc eſt Seueri, quod eſt in Appia via, euntibus ad portam dextera, ſpecie ſeptizonij extructum, quod ſibi ille viuus ornauerat. Idem quum ſeptizonium faceret, nihil aliud cogitauit, quam vt ex Africa venientibus ſuum corpus occurreret. Duplex autem, præter illam, quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capitolinus Septodium legit. ſcimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum, ad quem multæ perducantur viæ, Septodium appellare, nam ἑπτὰ ſeptem καὶ ὁδὸς via, quaſi ſeptem concurrerent viæ. Pli. Septiſolium vocat, à ſeptem ſolarijs, in ſingulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus ſuperius inuicem iungebantur, alijs verò trabubus cum mole ipſa in interiore parte excitata: & ita ſinguli ordines vnam faciebant porticum, ſiue ſolarium. In huius Septizonij frontiſpicio literæ huiuſmodi leguntur.

Septizoniũ, quid. *Duo fuere.* *Vnde dictum.*

AVG.

publicè dabatur,cũ beſtijs pugnabãt. capite etiã dãnati, & bello capti hoc miſerrimo certamine capitis diſcrimẽ ſubire cogebãtur. Claudius enim Imp. pacatis Aegyptijs, quũ militũ non parua manus rebellaſſet, partem illorum occidit, partem Romam miſit cum beſtijs pugnaturos. Vnde, inquit Iulius Capitolinus, tractum ſit vt proficiſcentes ad bellum imperatores munus gladiatorum, & venatus darent, breui dicendum eſt. Multi apud veteres dicunt hanc deuotionem factam contra hoſtes, vt non ſanguine litato ſpecie pugnarum ſeuerioris vim quandam fortunæ ſatiarent. Ituros autem ad bellum Romanos debuiſſe pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nndas inter ſe cohortes, ne in bello armatos hoſtes timerent neve propter vulnera, aut ſanguinem horrerent. Eius autem ſæuiſſimi inſtituti cauſa conſueuerunt ituri ad bella exhibere in ſpectaculs multa gladiatorum paria, & quò quiſque ditior erat, eò plura. De partibus autem amphitheari vide Vitruuium. Statilij Tauri Amphitheatrum magnam partem adhuc exſtare cernimus apud Eccleſiam S. Crucis in Ieruſalem, propè Vrbis mœnia, quod exſtruxit Auguſto ciues Romanos hortante, vt quiſque pro viribus Vrbem exornare niteretur, auth. Suet. Qui in Caligula narrat ipſum principem munera gladiatoria partim in hoc amphitheatro, partim in ſeptis aliquot egiſſe.

Cur theatrales ludi.

Statilij Tauri. Amphitheatrũ.

Aquęductus cur inuenti, Quibus modis aquæ deducerentur, cui vſui, quis prius deduxit, & quot aquæ deductæ.

CAP. XXI.

QVONIAM de ductu aquæ Claudiæ locus poſtulat, vt loquamur, crebraque in ſequentibus de aquęductibus erit mentio, placet quædam de ijs præmittere, quò cauſam aquas deducendi, quibus modis, cuive vſui, & à quo primum, & quot diuerſis temporibus in vrbem ducta ſint, intelligamus. Vrbe enim & ambitu, & hominum numero aucta, paulatim à fluuio hunc, atque illum locum appetendo, magna ciuium pars receſſit, quæ cum longo interuallo aquam petere cogeretur, maximumq; ſentiret incommodum, cogitauerũt priſci velle huic

iuxta Amphiteatrum, triumphalibus ornamentis conſpicuum, cumque trophęis, & victorijs allatis, parum læſum conſpicimus: ſuperato Mezentio apud Miluium pontem, à Conſtantino ipſo poſitum, cum hoc indice.

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXIMO. P. F. AVGVSTO S. P. Q. R. QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In maiori autem fornice, parteque interiori à dextris, & ſiniſtris legitur, hinc.

LIBERATORI VRBIS. illinc FVNDATORI QVIETIS. Superius extra ſic. VOTIS. X. VOTIS. XX. quæ vota in maximis fecerat periculis conſtitutus, quemadmodum apparet in quibuſdam numiſmatibus, qui ſunt apud nos.

De Cœlio monte, & Cœliolo. CAP. XVIII.

OELIVM montem Querquetulanum prius appellatum ſcribit Cor. Tac. quòd talis Syluæ frequens, fœcundusque eſſet, Mox Cœlium à Cœle Vibenna, qui dux gentis Hetruſcæ fuit, ſedemq; in eo acceperat à Tarquinio Priſco, ſeu quis alius regum dedit. nam ſcriptores in eo diſentiunt. Rectè ait diſſentiunt. Sex. enim Pōp. refert, Cœlen Romulo auxilium prębuiſſe aduerſus Sabinos. M. autem Var. contra Latinũ regem. hinc poſt Cœlij obitum, quòd nimis munita loca tenerēt, neq; ſine ſuſpicione eſſent, deductos in planũ, & ab eis vicum Thuſcum appellatum, & ideò ibi Vertumnum ſtare, quòd is Deus Hetruriæ princeps. De Cœlianis, qui à ſuſpitione liberi eſſent, traductos volunt in eum locum, qui vocatur Cœliolus, ideſt minor Cœlius, de quo Mart. ita meminit. Maior Cœlius, & minor fatigat. Cœliolus, ſiue Cœlicolus, is eſt, vt diximus, vbi nunc diui Euangeliſtæ

ædes,

aquæ,ætates,præterea ordinem, & longitudinem riuorum, & ordinem libræ cum prosecutus sim,non alienum mihi videtur singula subijcere, & ostendere quanta sit copia, quæ publicis, priuatisque non solũ vsibus,& auxilijs, verum etiã voluptatibus sufficit, & per quot castella, quibusq; regionibus deducatur. quantum extra Vrbem, quantum intra Vrbem,& ex eo quantum lacubus,quantum muneribus, quantum operibus publicis,quantum nomine Cæsaris, quantum priuatis vsibus erogetur. Quid autem sit Castellum in aquęductibus, Vulpianus ita declarat. Castellum est receptaculum quod aquam publicam suscipit. Quum itaque ductus aquarum ad viarum diuortia, vel regionum Vrbis fines perducti erant,castella in formarum summitate erant, ex quibus aqua per digitos,vncias, & modulos ædificijs, operibusque,& muneribus publicis, ac priuatorum vsibus diuidebatur à Castellario. Erat enim Castellarius castelli aquarum custos,vt probatur epithaphio sequenti,videlicet.

D. M.
CLEMENTI CÆSARVM N. SERVO CASTELLARIO AQVAE CLAVDIAE FECIT CLAVDIA SABBATIS ET SIBI ET SVIS.

In solo autem lacus erant alia aquarum receptacula, ex quibus cum Romanæ plebis,& fullonum,coriariorum,aliorumque opificum necessitatibus satisfieret, tum horti irrigabantur.Idem vero Fron. custodiam aquis adhibitam esse, sic testatur. Tutelam autem singularum aquarum locari solitam inuenio, positamque redemptoribus necessitatem certum numerum circa ductus extra Vrbem centum ab Vrbe seruorum opificum habendi, & quidem ita, vt nomina quoque eorum, quos habituri sunt in ministerio per quasque regiones in tabulas publicas deferrent, eorumque operum probandorum curam fuisse per Censores aliquando, & Aediles, interdum etiam Consulibus eam prouinciam obuenisse, vt apparet ex eo,quod factum est C.Luctatio, & Cæsone Coss. Quantopere autem curæ fuerit ne quis violare ductus aquarum, nec non concessam deriuare auderet, cum ex multis apparere potest,tum ex hoc, quod circus Maximus, ne diebus quidem ludorum circensium, nisi Aedilium, aut Censorum permissu,irrigabatur. Agri vero, quos aqua publica,

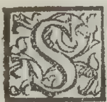
Flauij Cõstãtini Palatium. *Sessoria.* *Equestris statua.* *M. Antonini ærea.* *L. Veri aliàs.* *Septimij Seueri.*

Flauij Constantini Palatium propè hanc domum inter Cælimontanam,& Gabiusam portam sedem habuit. Sesoriam vero apud Næuiam inter ipsam portam,& ecclesiam S.Crucis in Ierusalem. In Platea lateranensi stat ærea equestris Statua, quam M. Aurelij Antonini esse multi putant,aliqui tamen L.Veri,non desunt etiam,qui Septimij Seueri. Herodianus enim literis tradidit post adeptum Imperium ex somnio,quod viderat,statuam sibi posuisse.

ADNOTATIO.

Hæc ænea equestris statua translata est tempore Pauli Papæ iij. anno 1536. in aream Capitolij, vt ex illius inscriptione in marmorea base cernere licet.

De Amphitheatro. Statilij Tauri. CAP. XX.

SEQVITVR Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed priusquam de ipso agamus, pauca quædam prælibanda sunt,vt quid sit amphitheatrum, & cuius rei gratia exstrueretur, intelligamus. Theatrum igitur à græca trahitur etymologia, dicitur enim ἀπὸ τοῦ θεωμαὶ, quòd est specto,& habet hemicycli formam. Amphitheatrum autem oualem, appellatum ἀπὸ τοῦ ἀμφὶ καὶ θεωμαὶ, quòd est circumspecto,quasi in vnum iuncta duo visoria. Cassiod. Titum omnium primum amphitheatrum inuenisse putauit,eius sũt hæc verba. Hoc Titi potentia principis diuitiarum profuso flumine excogitauit ædificium fieri, & cum Theatrum hemisperium græce dicatur, amphitheatrum, quasi in vnum iuncta duo visoria, rectè constat esse nominatum, quod speciem eius arena concludat, & vt currentibus aptum daretur spatium,& spectantes omnia facilius viderent, dum quædam prolixa rotunditas vniuersa collegerat. At prius C. Cæsarem amphiteatri molem in Campo Martio posuisse, testis est Cor. Tac. quam ab illo destinatam Augustus mox Mausoleũ ædificaturus destruxit, auth. Suet. qui etiam in Cæsaris vita commemorat Statilium Taurum prius Tito amphitheatrũ posuisse, alterumque deinde à Tyberio inchoatum sed non perfectum. In amphitheatro autem multi spe præmij, quod

Theatrũ vnde dictum. *Amphitheatrum vnde.* *Quis primus fuerit.*

publicè

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR XXVII. PATER PATRIÆ AQVAS CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CERVLEVS ET CVRTIVS A MILIARIO. XXXXV. ITEM ANIENEM NOVAM A MILIARIO. XII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT.

IMP CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VII. COS. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILLAPSASQVE PER ANNOS NOVEM SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS. AVGVSTVS PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC. POTESTATE. X. IMPERATOR. XVII. PATER PATRIÆ CENSOR. COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO. ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO, VRBI RESTITVTAS. CVM A CAPITE AQVARVM SOLO VETVSTATE DILAPSAE ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

In eodem aquæductu iuxta hoſpitale lateranēſe, inter alios, hic poſitus eſt index.

M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS. ARCVS COELIMONTANOS PLVRIFARIAM VETVSTATE CONLAPSOS ET CONRVPTOS A SOLO SVA PECVNIA RESTITVIT.

Partem autem huiuſce aquæ in Capitolium à Caracalla fuiſſe deductam ferunt. Extant enim ruinæ formarum in Palatium vſque. In arcu vero tiburtino, huic aquæductui coniuncto, propè ædem diuæ Marię in Domnica, vetuſtate coroſæ ſunt literæ tales.

inopiæ ſubuenire. hinc deducendi aquas origo. Aqua enim ex omnibus elementis mortalibus maximè eſt neceſſaria. quare Pindarus ait ipſam optimam eſſe, & , vt aurum inter metalla, cæteris præſtare elementis. Adhæc Vrbis ſalubritati maximè contuliſſe, ſic teſtatur Frontinus: Sentit hanc curam Imperatoris piiſſimi Neruæ principis ſui Roma regina orbis,& terrarum domina,cui par eſt nihil, & nihil ſecundum, & magis ſentit ſalubritas eiuſdem æternæ Vrbis aucto caſtellorum operum munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. nam immunditiarum facies,& impurior ſpiritus grauioris cœli,quibus apud veteres Vrbis infamis aer fuit,ſunt remoti. Duobus autem modis deductas eſſe:arcuato videlicet opere,& ſubterraneis cuniculis, idem ita declarat. Hi ſunt arcus altiſſimi,ſubleuati,in quibuſdam locis pedes centum nouem,tot aquarum,tam multis neceſſariis molibus pyramides videlicet ocioſas comparē, aut cætera inertia,ſed fama celebrata Græcorum: Per ſubterraneos verò meatus probat Strabo hoc modo. Tanta autem per aqueductus aquarum vbertas influit, vt per Vrbem,atq; cloacas omnes inundare videantur, & vniuerſæ propemodum ædes ſubterraneos meatus, Siphones, ac fiſtulas vndoſas habeant. Præterea etiam hodie ad radices Quirinalis in villa Car.Grimaldi,in dorſo eiuſdem montis, in vico Patricio,& Suburra,in via Latina, in Auentino, apud Iudæorum plateam, multiſque alijs in locis ſubterraneos aquæductus videmus. Ij autem ſoli in Vrbem per arcus influebant,qui iuſto ęquilibrio per congruentia loca poterant deduci. Deducebantur enim aquæ ex diuerſis locis. & quia Anio Nouus omnium erat altiſſimus, neceſſitate vrgente, cæteris ſubueniebat. Quinque ſunt,inquit Fron.ductuum altitudines in omnem partem Vrbis, ſed his aliæ maiore, aliæ leuiore preſſura coguntur. Altiſſimus Anio eſt Nouus. proxima Claudia. tertium locum tenet Iulia. quartum Tepula, dehinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat. ſextum tenet locum Anio Vetus. ſequitur hanc librā Virgo, deinde Appiana, omnibus humiliter Alſietina,quæ Tranſtyberinę regioni, & maximè ſubiacētibus locis ſeruit. Mox verò cui vſui eſſent, ſic oſtendit. Auctores cuiuſque

aquæ,

Aquæductus aquæ felicis nostro tempore exstructus est à Sixto V. Pont. Max. Anno M. D. Lxxxv. primo sui Pontificatus, prout testatur inscriptio imposita arcui erecto in ipsis aquæductibus intra Mœnia Vrbis, propè portam Sancti Laurentij, quæ talis est.

SIXTVS V. PONT. MAX.
DVCTVM AQVAE FELICIS
RIVO SVBTERRANEO
MILL. PASS. XIII.
SVBSTRVCTIONE ARCVATA VII.
SVO SVMPTV EXSTRVXIT.
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

Hæc aqua ducta est ex agro Lucullano, vel Tusculano potius, ac ea esse putatur, quæ olim Claudia vocitata est, ab ipso Appio Claudio, vt habetur ex Andrea Fuluio, qui primus eam in Vrbem duxit: constat enim hanc, Romam fuisse ductam; ex subterraneis meatibus, qui propè illius fontem apparent. Concipitur autem via Labicana, seu Prænestina. XVI. ab Vrbe milliario, diuerticulo sinistrorsum MM. pass. ex fonte, seu palude, quam nostrates hodie Pantanum Gryphem vocant: ego verò Paludem Agrippæ potiùs dicerem, paucis immutatis. Nam constat M. Agrippam (vt ex Plin. Iulio Frontino, & alijs) multas in Vrbem aquas deduci curauisse, ac veteres aquæductus restaurasse, quorum vnus aquæ huius fuisse legitur: à quo & fons ipse fortè nomen accepit. In hoc opere exstruendi aquæ felicis ductum, ferunt ab eodem Pontifice centum millibus nummis aureis impensum fuisse.

Caput huius aquę ad Thermas Diocletianas primũ producitur, ibi in partes distribuitur: nam quadrans, seu quarta pars ad hortos, seu suburbanum Summi Pontificis Sixti V. sub Exquilijs tendit, portionem ex reliqua Illustrissimus Ferdinandus Cardinalis Mediceus ad eius amœnissimos hortos in colle hortulorum irrigandos, & fontibus exornandos accepit. Tum in area Sanctę Susannæ prope Thermas ipsas Diocletianas Summus Pontifex tres amplas ingentesque fornices ad aquas ibi subministrandas erexit. Inde S. P. Q. R. eandem aquam in Capitolium

contra legem, quis irrigasset publicabantur, cuius rei causa Aediles curules iubebantur per vicos singulos, qui in vnoquoque vico habitarent, prædiaue haberent, binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum saliret. Primus autem M. Agrippa post ędilitatem, quam gessit consularis, operum suorum, & munerum velut perpetuus curator fuit, qui iam copia permittente, descripsit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Omnium autem primum Ap. Claudium ex agro Lucullano arcuato opere deduxisse aquam, ab eodem authore literis traditur. qui nouem solum aquas suo tempore in Vrbem fluxisse sic commemorat. Nunc autem in Vrbem influunt Appia, Anio Vetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alsietina, quę eadem vocāt Augusta, Claudia, Anio Nouus. Quæ aūt fuerint istæ aquæ, & vnde, quotq; passuū millibus, vel sub terrā vel arcubus ducerent, pluribus verbis ipsemet recēset. Sex. veto Ruffum, eo posteriorē, quē Dioclitiani tēporibus Vrbē Romā descripsisse putat Blon. nouem, & decem aquas posuisse animaduerti.

De Aquæductu Claudiæ aquæ. CAP. XXII.

DIVVM Claudium duos aquæductus à Caligula inchoatos perfecisse, sic declarat Fron. Altero Imperij sui anno duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentissimè consumauit, dedicauitque alteri, quòd ex fontibus Ceruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marciæ. altera, quoniam duæ Anienis aquæ in Vrbem fluere cœperant, vt facilius appellationibus dignoscerentur, Anio Nouus vocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potiusquam necessaria, quammulta perfecit, sed vel præcipuè aquæductum à Caio inchoatum. Meminit & Pli. his verbis: Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio; quippe lapideam excelsitatem omnes vrbes, & montes æquantem, vt lauacra impleret, Curtios atque Ceruleos fontes adductos, erogata ad id opus talentum sexaginta millia. Is est aquæductus, quem à porta Nęuia per Cœlij montis dorsum in Auentinum perducit Cassi. In frontispicio autem eiusdem portę de restitutione eiusdem aquęductus hæc leguntur.

TI.

Altera gramineo spectabis equiria campo,
Quem Tyberis curuis in latus vrget aquis.
Qui tamen eiecta si fortè tenebitur vnda.
Cœlius accipiet pulueruleutus equos.

Fuit in eodem monte Macellum Magnum, Antrum Cyclopis. Spoliarium, & Armamentarium. Sed de Cœlio satis. Videamus quid à latere ipsius, quod Auentinum respicit, sit, aut fuerit. *Reliqua quæ in Cœlio.*

De Appia, & Noua via, ac de Isidis, Virtutis, Honoris, atque Quirini, siue Martis Aede, & Almone flu. CAP. XXIIII.

IN situs Vrbis descriptione dictum est conuallem, Appiamq; viam, quantum ad Septentrionem spectat, à Palatino, quantum verò ad occasum hyemalem, à monte Auentino, Cœlium dirimere. Pom. autem Letus Appiam Brundusium vsq; producit, à porta autem ad thermas Antonianas Nouam vult appellari. Sed Appiam etiam intra Vrbem fuisse vsq; ad Cõstantini arcum innuit Spartianus in ea Septizonum Seueri cum collocauerit, potuit tamen aliquando accidere, quod huius pars à Caracalla munita Nouæ nomen adepta sit. Quod autem Solinus dicit Tarquinium Priscum habitauisse ad portam Mugoniam supra summam Nouam viam, de alia intellexerim. Sunt qui putant viam Nouam à porta Palatii inchoasse, & per radices Palatini montis supra circum Maximum ad infimam Piscinam peruenisse, vbi nunc Diui Sixti ædes visitur. Verùm, vt diximus, viæ Nouæ diuersis temporibus à diuersis hominibus nouiter deductę, aut munitæ plures, & multis in locis fuere. Quocirca, nisi distinguantur tempora, infinita occurrent apud scriptores, quæ inter se se contraria videbuntur. Ad caput autem viæ Nouæ in regione Piscinæ inter prædictam ædem, spectandasq; thermarum Antoniarum ruinas, fuit Templum Isidis Antenodoricæ, ab Antonino Bassiano conditum, iuxta ipsius Thermas, vbi quædam marmora eruta sunt, cum inscriptione mutilata huiusmodi. *Via Appia.*

SÆCVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

P. COR. P. F. DOLOBELLA COS. C. IVNIVS. C. F. SILLANVS FLAMEN MARTIAL. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT IDEMQVE PROBAVERVNT.

Aquam quidem ipſam à Traiano in Auentinum perductã, Traiani nomen accepit, auth. Front. cuius adhuc apparent formarum veſtigia apud S. Priſcam, & in ruinis Thermarum Decij marmor paucis ante annis effoſſum id, quod Frontini verba, ſignificabat.

ADDITIO.

Pius IIII. Pont. Max. Anno circiter quarto ſui Pontificatus, qui fuit M. D. LXIII. cogitare cœpit de perducenda in Vrbem Aqua, quæ à noſtris hodie Salonia dicitur, ſicuti & deferendam ob Vrbis ornatum & commoditatem curauit. Hæc aqua concipitur octauo circiter ab Vrbe milliario inter viã Tiburtinam & Præneſtinam, & ea putatur eſſe, quæ olim Alſietina dicebatur; nam & de diſtantia, & de loco cum Iulio Frontino conuenit, niſi fortè fuerit Appia, quã inde pariter originẽ habere idem auctor aſſerit. Hæc aqua in Vrbe miſcetur cũ aqua virgine, & deriuatur primum ſub colle hortulorũ producens fontẽ in medio plateæ S. Mariæ de Populo ad publicũ & communem vſum, aliumq; ibidem ad ſordes abluendas publicæ pariter cõmoditati, tribuit pariter artificio rotarũ & machinarũ inſtructione aquã in ſummitate ipſius collis hortulorũ ad hortos ampliſſimos & magnificentiſſimos Ferdinandi Cardinalis Medici, Coſmi magni Hetruriæ Ducis filij, deinde in regiones Triuij & Cãpi Martij affluenter ſuppeditat priuatos fontes & riuulos, & præſertim ſub ipſo colle hortulorũ, vbi dicitur ad Sanctiſſimæ Trinitatis, regio tota perfunditur: Tũ egregij fontes patent in hiſce plateis nempe Colũnæ Antoninæ vnus, S. Marci vnus, Rotundæ in qua Pantheon eſt, vnus, in Agone tres, in platea Matthiorũ, vnus: Ad fontes Triuij totius aquæ & virginis & Saloniæ caput deducitur. Præterea multis vndiq; locis per Vrbẽ ablutorij fontes, ſeu lauatorij, (vt vulgò dicunt) viſuntur, tùm priuatim, tùm etiam ad publicum omnium commoditatem fabricati, qui tempore Pij Quarti in hunc vſque diem conſtructi fuere.

Aquæ-

Hæc verò via ad pontem vſque Numentanum recta protenditur, tribus ferè millibus paſſ. Ipſe autem Pontifex ex valuis ædium Sancti Marci, quo æſtus tempore ſuadebat, illam incipere voluit, ſed morte præuentus non perfecit opus. Sublata ergo Altaſemita antiqua via, ac Nomentana porta, idem Pontifex de ſuo nomine vtraſque vocauit, prout in frontiſpitio illius portæ inſcriptio talis legitur.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM SVBLATA NOMENTANA EXSTRVXIT. VIAM PIAM ÆQVATA ALTA SEMITA DVXIT.

Huius etiam portæ Sciographiam delineauit egregius, ac celeberrimus artifex Michael Angelus Bonarota Florentinus, tribus artis generibus præſtantiſſimus, prout eius opera teſtantur, hoc eſt ſculptor eximius, pictor admirabilis, architectus verò ſingularis, ex tot qui noſtra ætate floruere, qui paulò poſt, nempe anno M. D. LXIIII. nonagenarius, & vltrà è vita deceſſit. Porta verò ipſa Nomentana ad iactū lapidis, vel paulò ampliùs ab ipſa pia clauſa eſt, vt cernere licet, inſcriptiuncula in marmoreo lapide cum inſigniis illius Pontificis ipſis mœnibus affixa.

Hic Pontifex in elegantiorem formam, ornatum, & amplitudinem renouauit & aperuit portam, ac viam Flaminiã ſtrauit, vt in præſentiarum cernitur, ſuperimpoſita ipſi portæ à parte exteriori, ſubſequenti inſcriptione, videlicet.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM IN HANC AMPLITVDINEM EXTVLIT VIAM FLAMINIAM STRAVIT ANNO III.

Idem Pontifex anno circiter M. D. LXIII. poſtquam foſſa, Vallo & aggeribus molem Hadrianam, ſeu caſtrum Sancti Angeli, & Vaticanum, & vicos ipſos, qui intermedii ſunt ſatis munierat, cœptum eſt ibi propè mœnia, ob loci commoditatem ædificijs hinc inde deductis, exurgere Vicus, qui de nomine ipſius Pontificis Pius vocitatus eſt, in cuius capite dextrorſus aperuit portam, quam pariter de ſuo proprio nomine Angelicam vocauit; ipſe enim Pontifex Ioannes Angelus in baptiſmate vocatus eſt, è domo Medicea Mediolanenſi.

Gre-

ducendi per viam Piam facultatem tradidit: quique ductu ſubterraneo, opere tamen arcuato per Siphones in aream Capitolinam tranſtulit, impenſa vt relatam eſt, trigintaquinque millium nummum aureorum.

De ijs quæ incertam ſedem nunc in Cœlio monte habent. CAP. XXIII.

Carnæ deæ Templum.

RVTVS primus Coſſ. pulſo Tarquinio Carnæ deæ Templum in Cœlio monte exſtruxit, ſacrũque voti reus fecit, quia cordis beneficio, cuius diſſimulatione habebatur idoneus, emendationi publici ſtatus exſtitit. Hanc enim deam vitalibus humanis præeſſe credebant, ab eaque petebatur vt iecinora, & corda, quæque ſunt intrinſecus viſcera ſalua conſeruaret. Templum Claudii Cæſ. conditum à Veſpaſiano, ſed prius cœptũ ab Agrippina in Cœlio monte Neronem funditus deſtruxiſſe auth. eſt Suet. Mamurra Formianus fabrorum Cæſaris in Gallia præfectus, Domum, quam in monte Cœlio habebat, primus omnium Romæ marmoreis cruſtis exornauit, Plin. In Cœlio Domum Claudij Centimali fuiſſe, ait Val. Max. de qua Cic. ſic meminit. Cum in arce augurium augures acturi eſſent, iuſſiſſentque T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auſpiciis, emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum (inquit Pollio) qui duo, ex triginta tyrannorum fuerunt, hodieque extat in monte Cœlio; inter duos lucos, contra Iſium Metellinum pulcherrima. In eodẽ monte Iunii Senatoris Domum conſtituit Cor. Tac. Adduntur, ait, ſententiæ, vt mons Cœlius in poſterum Auguſtus appellaretur, quando cunctis conflagrantibus ſola Tiberii effigies in domo Iunii Senatoris inuiolata manſiſſet. Habuit Cœlius Domum T. Claudii clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus. & Cornelii Domum, qui, vt alii volunt, primus eam marmoreis tabellis exornauit: Martialis Cãpus, in quo, ſi quando aquæ Tyberis Martium campum occupaſſent, equiria fiebant, in Cœlio à Sex. Pompe. collocatur, ſicut ab Ouid. his carminibus.

T. Claudij Cæſaris.

Domus prima marmoreis cruſtis exornata.

Vide pag. præcedentem.

Altera

Siniſtra verò non minus recta, lataue quàm altera, tenet portam Eſquilinam, nunc ſancti Laurentij, & deinde templum ipſius ſancti extra mœnia, propè quam videtur erectus arcus inſignis in mediis ipſis Aquæductibus, qui felix dicitur, in cuius fronte è latere lęuo, verſus eamdem portam, legitur hæc inſcriptio.

SIXTVS V. PONT. MAX.
VIAS VTRASQVE ET AD S. MARIAM
MAIOREM ET AD S. MARIAM
ANGELORVM AD POPVLI
COMMODITATEM ET DEVOTIONEM
LONGAS LATASQVE
SVA IMPENSA STRAVIT
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

Hęc via de qua ſuperius diximus à nonnullis Montaltam appellari audiui, de nomine patrię ipſius Summi Pontificis, altera vero, cuius ante hanc commemini felicem etiam ex illius lapidis, quem citauimus, inſcriptione, vocatam eſſe probatur.

Aliam quoq; viam aperuit & ſtrauit idem Summus Pontifex, quam æque felicem appellauit, niſi malimus vnam eamdemque eſſe cum illa felice, cuius ſupra meminimus, interiecta media tantum baſilica eadem ſanctæ Marię Maioris: Hæc enim de qua nunc agimus, incipit ab ipſamet Eccleſia, ſed ab ea regione quæ partem occiduam & ſeptentrionem ſpectat, ac montem ipſum Exquiliarum infra ſe habet, obeliſcum ex Auguſti Mauſoleo ab ipſo Summo Pontifice erectum, obuium tenet, ac ad templum vſque ſanctiſſimæ Trinitatis in monte Pincio protenditur, viam Piam mediam interſecans. Hæc pariter Felix (vt dixi) vocata eſt, cui à latere dextro, propè ſuburbanum Pontificis eſt alia noua via nuper aperta & ſtrata, qua ad Thermas Diocletianas itur, hoc eſt ad diuæ Mariæ Angelorum templum. Hæc via à dextra tantum habet ipſius Pontificis ſuburbanum, in cuius capite porta eſt ingens & ampla præfati Summi Pontificis.

E Thermis Diocletianis ſeu potius è tẽplo ingenti S. Mariæ Angelorum ſurgit alia via lata, ręcta, & æqua, ab eodem

Summo

In altero verò fragmento ſic legebatur.
PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANÆ REIP. ARCANAQVE MORBIS PRÆSIDIA ANNVANT QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

In via autem Appia, haud longè à porta, Honoris, & Virtutis ſteterat Templum, quod M. Marcellus dedicauit, decimo ſeptimo anno poſteaquam à patre eius primo conſulatu votum in Gallia ad Claſtidium fuerat. huius meminit Cic. de natu. deorum. Martis Templa duo, inquit Ser. vnum Quirini intra Vrbem, propè portam; quaſi cuſtodis, & Tranquil. alterum in Appia via extra Vrbem, quaſi bellatoris, & gradiui. Ful. verò ſcribit duo extra portam fuiſſe Martis templa. Vnum quatuor miliarijs ab Vrbe diſtans: alterum paulò extra portam. quod ſi ita eſt, cur Ser. dixit duo, & nõ tria eius templa, vnum Quirini intra Vrbem, & duo extra: quod erat conſentaneum, ſecundum ipſum. Almo. flu. per viam Appiam, Auentiniq́ue radices in Tyberim fluens, longè ab Vrbe ad. X. mil. paſſ. in agro maritimo oritur, Appijq́ue Riuam vulgò nunc nominant. in quo Mater deorum Cal. Aprilis ſingulis annis à Gallis ſacerdotibus abluebatur. vnde Papinius.

Almo fluuius.

Eſt locus ante Vrbem, qua primum naſcitur ingens
Appia, quaq; Italo genitus Almone Cybelle
Ponit, & Idæos iam non reminiſcitur amnes. Ouidius.
Eſt locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen à magno perdit ab amne minor.

A D D I T I O.

De via quę vocatur Pia, quęq́ue ætate noſtra ęquata & recta ducta eſt, aliquid bonis in præſentiarum eſt deliberandum. Hęc namque ſub Pio Papa IV. anno M. D. LXII. aperta fuit, vel potius ad rectitudinem ſtrata; quæ antea per anfractus, vt plurimum ducebat ad Exquilinam, ſeu Nomentanam portam. Hęc verò via incipit ab ipſis equis Viridatis, qui in Quirinali locati ſunt, quibus õſtunt coloſſi bini, ſimulacra nẽpè Alexandri Magni Macedonum regis opera egregiorum, ac pręſtantiſſimorum artificum Fidię & Praxetilis.

Hęc

habuiſſe, illud argumento eſt, quòd Cic. Terentiam vxorem monet, vt curet labrum in balneo ne deſit, certioremq́; facit Q. Fratrem Aſiæ procoſ. de balneis, quas in Arpinati exſtrui curabat. Multa deinde balnea paulatim exſtructa, in quibus ad libitum plebs lauaret. Primus autẽ omnium Sergius Orata penſilia facere inſtitut. ſicuti Val. Max. commemorat. Re poſtmodum ad principum luxuriam, & faſtũ producta, cœpere lauacra, in modum, vt ait Ammianus, prouinciarum exſtruere, quas thermas appellarunt; in quibus ædificandis nullum neque modum, neque menſurã ſeruaſſe ex illarum, quæ nunc exſtant, veſtigijs, facilè vnuſquiſque poteſt iudicare. Varia enim & propemodum infinita habebant loca, varijs vſibus, & voluptatibus deputata, quædam ad calefaciendas aquas forma circulari, ex quibus per ſiphones, & fiſtulas balneis, nedum in ſolo expoſitis, verùm etiã penſilibus calidam miniſtrabant; quæ poſt lauationem inutilis per canales in inferiorem partẽ, inde ſubterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Habebant Thermæ etiam Apodyteria, in quibus balnea ingreſſuri veſtes deponebant, vt oſtendit Pli. in epiſtolis. habebant & areas ampliſſimas porticibus ſpacioſiſſimis circundatas, camerataq́; ſuperbiſſimis fornicibus ædificia in circuitu habentes, in queis diuerſi coloris marmoreæ, ingenteſque columnæ, quarum quædam ſtantes, nonnullæ verò iacentes adhuc cernuntur, multæ ad templorum ornamenta tranſlatę. Pauimenta verò lithoſtrata diuerſis lapidibus conſpicua, parieteſque marmoreis tabellis in multis incruſtati. Erant etiam Xyſti, nemora, & natatoria populi ludis, delitijſque expoſita, propterea frequẽs in thermis verſabatur: principeſque ad id inſaniæ venerant, vt cum eo promiſcuè lauarent. Spartianus de Hadriano: publicè, inquit, & frequenter cum omnibus lauit. Vnde cum veteranum quendam notum ſibi in militia dorſum, & cæteras partes corporis vidiſſet atterere, percontatus cur ſe marmoribus diſtringendum daret; vbi audiuit hoc iccircò fieri, quod ſeruum non haberet; ſeruis eum donauit, & ſumptibus. Verùm cum alio die complures ſenes ad prouocandam principis liberalitatem hoc idem facerent, euocari eos iuſſit, & alium ab alio defricari. Tradunt autem M. Aurelium Antoninum lauacra mixta præbuiſſe. Lauandi verò tanta fuit

Balnea penſilia.

Thermæ in modũ prouinciarum.

Apodyteria.

Commodo

Gregorius verò XIII. Pont. Max. ad maiorem Populi commoditatem, ac vſum, viam quæ à baſilica diuæ Mariæ Maioris ad ſancti Ioannis Lateranenſis tendit, aperuit anno Iubilei M.D.LXXV. vt cernitur in ſuperepiſtilijs porticus ipſius baſilicæ, hac inſcriptione.

GREGORIVS XIII. PONT. MAX. EVGENII LABANTEM PORTICVM DEIECIT AC MAGNIFICENTIVS RESTITVIT VIAM RECTAM AD LATERANVM APERVIT ANNO IVBILEI. M. D. LXXV.

Quæ porticus cum ab Eugenio iij. Pont. annis circiter 430. elapſis, erecta eſſet, iamque vetuſtate collaberetur; tamen pietas & modeſtia Gregorij Pontificis non tulit aboleri penitus monumentum illius optimi Pontificis, ſed inſcriptio quæ carminibus illius tempeſtatis in ipſis ſuperepiſtilijs columnarum inſculpta erat, iuſſit reponi, ſicut antea reperiebatur; quæ talis eſt.

Tertius Eugenius Romanus Papa benignus,
Obtulit hoc munus virgo Maria tibi:
Quæ mater Chriſti fieri merito meruiſti,
Salua perpetua virginitate tibi.
Es via, vita, ſalus, totius gloria mundi;
Da veniam culpis virginitatis honor.

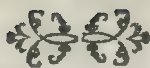
E baſilica diuæ Mariæ Maioris, præter viam Lateranam quæ à Gregorio XIII. vti diximus, aperta eſt, duæ aliæ nuper ertæ ſunt viæ, quas Sixtus V. Pont. Maximus initio feri ſui Pontificatus, hoc eſt anno 1585. aperuit, & ſtrauit, quæ ſe ſe ad inuicem ac in biuium ita diſterminant, vt literæ Pythagoræ. Y. formam quandam præſe ferre videantur; dextra enim ad baſilicam ſanctiſſimis Crucis in Hieruſalem in Agro Seſoriano tenditur, quæ ampla ſatis & recta ſpectabilem præbet obtutum; in cuius medio, paulò vltra, ac propè veteres Aquæductus aquæ Claudiæ in lapide marmoreo parieti nuper offixo ſub inſignijs eiuſdẽ Pontificis adeſt ſubſequens inſcriptio.

SIXTO V. PONTIFICI MAX. QVOD VIAM FELICEM APERVIT STRAVITQVE PONT. SVI ANNO I. M. D. LXXXV.

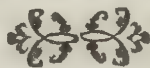
Siniſtra

has inchoatas ab Antonino Seuerum perfecisse, atque exornasse refert. Visuntur adhuc in radicibus Auentini, ad viam olim Ardeatinam, & apud nunc S. Balbinam, harum ingentes ruinæ, cum altis parietibus, columnisque semisepultis miræ & magnitudinis, & pulchritudinis. Magnum autem ambitum amplectebantur, & ductus ille aquarum, qui ante portam Capenam transit, in eas olim aquam deducebat. Sub thermis Antoninus ipse nobilissimum posuit Palatium, cuius vestigia vix supersunt.

De

Summo Pontifice aperta,& ſtrata,quæ ducit pariter ad portam Exquilinam, nunc S.Laurentij, cuius meminit inſcriptio ſuperius à nobis citata, dũ viam Mõtaltã adduceremus.

Aperta eſt pariter,& ſtrata alia via ab eodem ſummo Põtifice licèt non penitus æquata, quæ à baſilica præfata ſanctæ Mariæ Maioris ducit ad montem, qui dicitur ad balnea Pauli, vulgo autem, Magnanapoli. Hæc exactis Exquilijs, Viminalem aſcendit, deſcenditq; ac domum montẽ ipſum ad balnea Pauli ſcandit, nec vlterius hucuſque protenditur, atque inter omnes vias ab eodem Summo Pontifice apertas minus æqua, & ſtrata videtur, ob exaggerationis, ſiue exæquationis difficultatem: nam valles profundæ nimis,æquandæ & aggerandæ forent, cum aliarum fortè non modico viarum incommodo, vt intuentibus patet.

Supererat de celeberrima viarum, quæ nunc inſtat aperienda aliquid dicendum. Hæc namq; ab area Capitolina ad diui Ioannis Lateranenſis ædes recta ferire debet, ac ibi terminare, ad ſcalas marmoreas, quæ ſanctæ appellantur, queq; paulum amouendæ ſunt. à propria ſede,habebitque Obeliſcum Conſtantij, Deo fauente erigendum ante ipſos ædes, obuium. Hanc verò creditur, nobiliſſimam, & ampliſſimam omnium, quæ ab eodem Summo Pontifice viarum apertę ſunt,futuram.

De Thermis in genere. CAP. XXV.

THERMÆ gręcum eſt verbum,quod neque latinum nomen, neque ſignificationem vnica dictione recipere poteſt. τέρμόν calidum tantum ſignificat. Nos verò loca quæ calentibus aquis, aut ſine ipſis ſolo fornice calefacto lauandi,& ſudandi vſibus deputata ſunt, eodem nomine, quò Græci, thermas appellamus. Priſcis namq; Romanis lauandi vſum fuiſſe propè quotidianum ſatis conſtat, quò vel puluerem, ſordesque abluerent, vel ſudorem prouocarent, crudamque adiuuarent digeſtionem, quod tetigit Iuu. cum inquit. *Thermæ.*

Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen voluptatis tantum cauſa id factitarunt, propterea vel mediocriter diues priuata balnea, ſiue lauacra habuiſſe,

ditus est. iuxta eiusdem Gellij opinionem, qui vult vrbanũ auspicium pomerii finem facere. Quæ autem in eo fuisse tra duntur, breuiter exponamus.

De Dianæ, Bonæ deę, Herculis Victoris, Iunonis Reginę, & Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Mineruæ, & Libertatis Templo; ac Ara Iouis Elicij.

CAP. II.

N vertice autem Auentini montis, qui Tyberim despicit, stat Diuæ Sabinæ Templum, quo in loco olim Dianæ; ad eam nempè partem, quæ naualia spectat. Appianus enim commemorat Gracchum hoc ascendisse templum, atque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum transiuisse. De hoc quidem templo Sex. Pom sic meminit. Seruorum dies festus existimatur idibus Augusti, quòd eo die Ser. Tullius natus e serua ædẽ Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ sunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos vocent seruos. Commune autem erat omnibus Latinis, quod ideo instituisse videtur, vt ostenderet lege naturali seruos nihil distare à cæteris hominibus. Dionysi. enim huius templi Ancum Martium authorem fecisse videtur. Traductis, inquit, ex Tillenis, Politorio, aliisque vrbibus quoscunque cœperat colonos, ibi collocauit, persuasitque vt templum Dianæ ædificarent, adiicerentque statutis temporibus inducias, vt si qua tacta inter eos offensio esset, per hæc sacra dissoluerent, posteaque rex pecunijs, quas contulerant vrbes eæ omnes, extruxit Dianę fanum, in maximo Romæ collium Auentino collocatum; legesq; in base ærea conscripsit, in delubro, Dianæ sita. Hinc patet, quòd si prius hoc templum non fuit in Auentino, quàm tempore Anci regis, non potuisse ab aduentu hominum Auentinus appellari: cum constet ante Anci imperium hoc nomen obtinuisse. Sequitur in eodem vertice, haud procul hinc, ædes S. Mariæ cognomento Auẽtinæ, vbi Bonædeę templũ extitisse ferũt, in honorem Fatuæ castissimæ sororis Fauni à Claudia vestali conditum, postea verò à Liuia restitutum. Bonæ deæ autem sacra à solis fœminis peragebãtur,

Diuersa opinio.

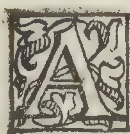
Templum Bonæ deæ.

Commodo Imp. voluptas, vt ſepties in die lauerit, in balneiſque ſæpe cœnitauerit. Iulius Capitolinus ſcribit Gordianum iuniorem ſepties in æſtate, hyeme bis lauiſſe. qui cum ſæpe mulieres pulchras, & puellas, & cum ijs anus deformes admitteret, ſe iocoſe id facere dicebat. Alexander ſyluas in thermis deputauit, oleumque luminibus thermarum addidit, quum antea, non ante auroram paterent, & clauderentur ante ſolis occaſum.

·EX·THERMIS·ANTONIANIS·

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ. CAP. XXVI.

Thermæ Antonianæ.

NTONINVM Caracallam Thermas, quæ ab eo Antonianæ ſunt denominatæ ſtruxiſſe, in eius vita Spartianus ſic teſtatur: Opera Romæ reliquit, thermas ſui nominis eximias, quarũ cellam ſolearem architecti negant poſſe vlla ratione fieri, niſi qua facta eſt. nam ex ære cupro cancelli ſubpoſiti eſſe dicuntur. quibus cameratio tota concredita eſt, & tantum eſt ſpatij, vt id ipſum potuiſſe fieri negant docti mechanicis. Lamp. verò has

ipſo colle,& in ea Valentinianum, Gallæ Placidiæ filium,interfectum. De ſylua hac vide Var.& Liuium.

De Caco, & eius Spelunca. CAP. III.

ACI Speluncam ſupra ædem Diuæ Mariæ in ſchola græca, qua parte Auentinus Palatium videt,fuiſſe,putat Blon at locus accliuis nullum ſpeluncæ præ ſe fert veſtigium. Virgilius autem in montis crepidine, loco maximè edito, ponit his carminibus.

Stabat acuta ſilex præciſis vndique ſaxis
Speluncæ dorſo inſurgens altiſsima viſu.

Melior eſt ratio, quòd facit ad Tyberim incumbere dum ſubdit.

Hanc, vt prona, iugo læuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduerſum nitens concuſsit, & imis
Auulſam ſoluit radicibus; inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther.
Diſſultant ripæ, refugitq́ exterritus amnis.

Quod ſi placet ſpeluncam ipſam ad Palatinũ mõtẽ pertinere,nõ ꝓcedit,quod ait poeta.incũbebat ad amnẽ.abeſt enim locus ille à fluuio ad teli iactũ, à Tyberiq; eſt auerſus. Quod autem Ser. dicit Tyberim per circum Maximum fluxiſſe, de alio tempore, quã quò Hercules in Italiam venit,loqui opinamur. Si enim ad Herculis aduentum referre volumus, obſtant, quæ de ipſo à Vir.& Liuio tradita ſunt. quemadmodũ de ficu ruminali ſcribentes ſupra demonſtrauimus. Arbitramur igitur Caci ſpeluncam eregione S. Mariæ Auentinæ ædis fuiſſe,vbi fluuius accedit quam maximè propè Auentino,& mons ipſe plurimus attolitur,rupesq́ue tota eſt ſcabra, & ſpeluncis aptiſſima. quod innuit Dion propè portam Tergeminam ſpeluncam ipſam qui conſtituit,narrans Herculem Caco claua mactato,& ſpelunca euerſa, Aram Iouis Inuentoris erexiſſe ei loco proximam, eamq́ue ſuo tempore iuxta portam Tergeminam exſtitiſſe. Cacus autem ſecundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem,ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen habet. hunc fuiſſe Euandri nequiſſimum ſeruum, ac furem. nouimus enim

Tyberis.

Caci Spelunca.

Cacus qs.

De Auentino. CAP. I.

VENTINVS autem collis, quartus in ordine montium fuerat collocatus: de cuius ambitu, & forma cum multa ſupra dicta ſint; reliquum eſt, vt quibus ædificijs exornatus eſſet nunc videamus, primum tamen vnde dicatur. Auentinum igitur montem ab auibus, quæ veſperi ex Tyberi illuc cubitum aduolabant, denominatum quidam volunt. hinc Virg.

Vnde nomen.

Dirarum nidis domus opportuna volucrum.

de Auentino locutus. Alij à rege Aboriginum illic & occiſo, & ſepulto. Var. tamen dicit in gentem Po. Rom. Sabinos à Romulo ſuſceptos iſtum accepiſſe montem, quem ab Auante prouinciæ ſuæ fluuio appellarunt Auentinum. Conſtat ergo varias opiniones poſtea ſecutas. Nam à principio Auentinus dictus eſt ab auibus, vel rege Aboriginum, vnde hunc Herculis filium conſtat nomen à monte accepiſſe, non præſtitiſſe, auth. Ser. Idem autem Var. poſt varias quorundam opiniones, ſubdit. Ego maximè puto ab aduectu. nam olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus, itaque eò ex Vrbe via qui aduehebantur ratibus, quadrantem ſoluebant. Alij ab aduentu hominum, quòd commune latinorum ibi Dianæ templum ſit conſtitutum. Huic autem monti Remurio aliquando dixere nomen. Et quanquam Sex. Pomp. refert Remuriam locum eſſe in ſummo Auentino, vbi Remus de Vrbe condenda auſpicatus fuerat; non tamen obſtat quin totus mons Remurius appellaretur, quem Romulus neminem paſſus eſt habitare, ſed ſacrum fratri eſſe voluit vſque ad hyſernam. Diony. autem prodidit, Ancum Martium Auentinum muro cinxiſſe, contra Gellij opinionem, qui, vt demonſtratum eſt, dicit neque Ser. Tullium, neque quempiam alium, ad diui Claudij tempora vſque, hunc montem, tanquam auibus obſcœnis ominoſum, intra pomerij fines recepiſſe. Quare aut poſt Ancum ſtatim excluſus, aut ſecundum Liuium, ab eo nouæ multitudini datus, non tamen Vrbi additus

Varronis opinio.

Remuria.

in lucem edidit. Fabulantur in Auentino fuisse Fauni. & Pici Antrum, Fontemq; ex quo bibebant, atque Numam illic vino apposito eos ebrios factos coniecisse in vincula, & ab his fulmina elicere didicisse. de hoc autem fonte Ouid. in Fast. meminit.

Lucus Auentino suberat niger ilicis vmbra,
Quo posses viso, dicere, numen adest.
In medio gramen, muscoq; adoperta virenti
Manabat saxo vena perennis aquæ.

M. Cato Italum Auẽtinum coluisse, Liuius verò in eodem, cum plebs à patribus in montẽ Sacrum secessisset, decẽ trib. pl. creatos, & Cor. Tac Diui Tiberii tempore incendio exustum esse, memorant. Hactenus autem de Auentino.

De Testaceo monte, & de iis quæ in eo ambitu fuere. CAP. V.

NTER Auentinum montem, & Tyberim, ac vrbis mœnia, quatuor laterum inæqualium planiciẽ collocauimus: in qua, haud procul à mœnibus ad ortũ hyemalem pertinentibus, surgit collis, quem vulgo Testaciũ vocant. Quò cum animi recreandi gratia munificentissimus vir NICOLAVS rens, prot. ap. qui rerum experientia, & singulari fide Gallorum regis à secretis existit, me adduxisset, essentque vna AMBROSIVS recalcatus, & ANTONIVS Carpanus Mediolanen. & quidam alij honesti viri, in quorum numero fuit etiam BARTOL. de forbicibus, ac FRAN. pontius Placen. (hos enim omnes literis, honestisque moribus ornatos, & integerrimos honoris causa nomino) rogassentque, an collis ipse ex fragmentis vasorum fictilium, in quibus prouinciæ tributum Popul. Roman. ferebant, esset coaceruatus? respondi, inueteratam opinionem illam prorsus ridiculam esse, neque apud aliquem scriptorem inueniri, subditos Romanis tributa testaceis vasibus detulisse, sed (vt etiam Blon. refert) consueuisse Quæstores in prouincias mitti, quibus ea exigendi cura esset, exactaque legionibus in stipendia distribuendi, nisi in ęrarium Romam mallent deferri, Catonemque Vticensem Quæstorem in Asiã,

neque licebat viris interesse : vnde Cic. criminatur P. Clodium quòd ausus sit hęc sacra, quæ pro salute Po.Ro.fiebãt, sua præsentia turbare, atque polluere. Spartianus ait Hadrianum ædem Bonæ deæ transtulisse, quo autem non dicit. In crepidine ad eundem fluuium pertinente, vbi nunc Diui Alexij, fuit Herculis Victoris templum, & ab eo haud procul Iunonæ Reginæ, ex parte Veientanæ prędæ à Camillo conditum: de quo secundo bel.pu.mentionem facit Liuius. Sed Hercules alterum habuisse dicitur, eo in loco, vbi nunc in ruinis thermarum Decij Imperatoris ecclesia Diuæ Priscæ est sita. In dorso autem Lunæ constituit Ouid. his carminibus.

Templum Herculis Victoris. T. Iunonis reginæ. Alterum Herculis Templũ. T. Lunæ.

Luna regit menses, huius quoque tempora mensis
Finit Auentini Luna colenda iugo.

Liuius: Atrox cum vento tempestas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit. Istis autem certum locum à peritis topographiæ Vrbis assignari solet, incertum verò sequentibus, veluti Victoriæ Templo, quod ab Arcadibus extructum, ab eisdemque sacra eidem deæ constituta narrat Diony. Mineruæ autem à Sex. Pomp. Iunonis vero à Valerio Max. in eodem monte collocatur: à Liuio vero Libertatis, multatitia pecunia cum æreis columnis, & statuis pulcherrimis à patre T. Gracchi, & conditum, & dedicatum, cuius Atrium ab Helio Peto, & Cor. Cethego censoribus fuit refectum, & ampliatum, & nouissimè à Pollione, vt tradit Suet. instauratum; de quo Liuius quinto decadis quintæ meminit his verbis: Hæc inter ipsos disceptata, postremo eo descensum est, vt ex quatuor Vrbanis tribubus, vnam palàm in Atrio Libertatis sortirentur. Libertatem enim deam in primis coluere Romani, vtpote Libertatis assertores. Habuit Auentinus & Aram Iouis Elicij à Numa dicatam, quæ ab eliciendo, secundum Var. nomen adepta est. Habuit & Murceæ veterem Aram. nam prisci Venerem Murceam vocabant, à myrto ei dicata, vel, vt alij, quòd præter modum non moueret, ac faceret hominem murcidum, ac nimis desidiosum, & inactuosum. Iunonis Monetæ Ædem etiam in Auentino fuisse, literis traditur. Camillus autem dictator in eodem, Matutæ matri Templum consecrauit, author Blon. qui ex Plin. refert Laurentium Syluam Ioui sacram fuisse in hoc

Templum Lunæ in Auentino locus incertus.

ipso

pra fidem eorum, qui non viderunt, arduus non in alpem potius insurrexerit. Ambitus autem huius, duobus millibus vix perficitur pedibus. altitudo verò centum sexaginta, cucurbitæq; habet formam, cuius latior pars ad Tyberim, inter transtyberinam regionem, & Vrbem fluentem, pertinet, In eadem planicie fuisse etiam Lignarios, & Emporium ostẽdit Liuius.

Huius mõtis ambitus cõstat pass. 538. in ipsa radice, hoc est ped. 2690.

SEPVLCHRVM. C. CESTII.

De Pyramidibus, & Sepulcro. C. Cestij, ac Horreis Pop. Rom. CAP. VI.

PYRAMIDES appellãtur quadratę moles more flammæ surgentes, vnde ἀπὸ τοῦ πυρὸς deductas multi volunt, Steph. autem aliam huius nominis tradit etymologiam. Pyramides, inquit, in Ægypto ædificium in quod feruntur expensas fuisse in çepas, allia, & caseum talẽta decem millia, & quingenta. Nominatæ sunt autẽ pyramides ἀπὸ τῶν πυρῶν. i. à tritico, quod illuc conducens rex penuriã fecit frumenti per totam Ægyptum. Rationem excidendi, atq; statuendi pyramides docet Plin. hoc modo. Dicantur pyramides in eadem

Pyramidum etymologia.

malũ à Græcis κακὸν dici, quidẽ ita Arcades illo appellabãt tempore: poſtea tranſlato accentu Cacus dictus. Scalæ autẽ Caci ad ipſam ſpeluncam fuiſſe fabulantur.

Scalæ Caci.

De Armiluſtro & quibuſdam aliis rebus in genere poſitis. CAP. IIII.

RMILVSTRVM putauerim, inquit Volateranus, id ſpacij, quod in Teſtaria nunc eſt: nam in regione Auentini ponitur, nec ſanè aptior locus recenſendis armis, ac militibus oſtenditur. hanc ſequitur Ful. Plu. autẽ ait Armiluſtrũ locum in Auentino, vbi Romulus Tatiũ ſepeliuit. Vnde apparet iſtos non rectè ſentire, quia aliud eſt eſſe in Auentino, aliud in Auentini regione. Var. tamen Armiluſtrum, & circum Maximum eundem eſſe arbitratur. Sex. verò Põp. feſtum, quo res diuinas armati faciebant, ac dum ſacrificarent tubis canerent. Quare opinor locũ in quo feſtum hoc agebatur, ſiue in Auentino ad Tatij ſepulcrum, ſiue in circo Maximo, eodem nomine appellatũ, quo & locus, vbi perfectis bellis arma reponebantur. Romani enim arma priuatim non tenebant, ſed in reditu exercitus in Armiluſtrum, aut in Tarpeiam rupẽ reponebant. hinc Spartianus dicit, Veſpaſianum ex Armiluſtro arma legionibus permiſiſſe, & Lucanus. Iam rupes Tarpeia ſonat. In Auẽtino autem, iuxta Iunonis Reginæ templum, fuere Gemòniæ Scalæ, per quas nequam, & ſontes vnco trahebantur. erat enim locus præceps in quem facinoroſi tracti excarnificabantur: Suet. in Tiberii Imper. funere: Alii, inquit, vncum & Gemonias minabantur. & in Vitel. Tandem apud Gemoniã minutiſſimis ictibus excarnificatus, inde vnco tractus in Tyberim. Domum Phylidis apud Dianæ templum. Propertius,

Armiluſtrium.

Scalæ gemoniæ.

Phylis Auentinæ quædam eſt vicina Dianæ.

Domus Philidis.

& reliqua. Remoria locus, vt dixi, in Auentino, vbi Romulus Remũ ſepeliuit, quandoquidẽ & viuens eũ locũ ille ſedibus deſtinabat Thermas Decianas in honorẽ Decij Impe. à S.P.Q.R. ædificatas in eodẽ monte fuiſſe volunt; & apud has Varianas. Traiani verò cum priuatis ædibus in vinea Franciſci Albertini eius, qui quædam curſim de antiquitatibus Vrbis

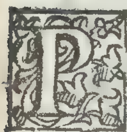
Remoria.

Thermæ Decianæ. Varianæ Traiani.

·MAETA· SVDANS· COLISEI·

De meta, quæ ſudans dicta eſt, & Iouis Simulacro.
CAP. VII.

POST Auentini montis deſcriptionem Ianiculum recto ordine ſequi dixeramus, cum autem commodius relicturos ad eam partem ſitus Vrbis, quæ Tranſtyberinam complectitur regionem. Succedent igitur Exquiliæ; quas à meridie, ſiue ortu hyemali via Labicana, ab occaſu verò vſque ad Amphitreatrum conualle. CCCC. pedũ latitudine eandem viam complectente, à Cœlio monte diuiſimus. prius tamen quam ipſas aggrediamur, quid in hac ipſa via, & conualle fuerit, aut ſit, breuiter dicẽdum. Ab hortis itaque templi diuæ Mariæ nouæ, vnde digreſſi ſumus, auſpicari conueniens erit. Ante Conſtantini triumphalem arcum exſtat antiquæ metæ lateicia, & dimidiata rotunditas, quæ Meta Sudans à P. Victore appellatur, quòd ex ea aquas manaſſe fama eſt, *Meta Sur dans.*

quibus

Cyprumque missum habita à prouincialibus tributa non fictilibus vrnis, sed sacculis in summa nauis puppi gestauisse, subere ea ratione longissimis alligatis funibus, vt si naufragio cum naui ipse periisset, supernatans suber ostenderet in fundo depositum, tributorumq; pecunia Po. Ro. salua esset, propterea me credere collem ipsum aggeratum quidem esse ex fictilium fragmentis, at ex ijs, quæ à figulis in ea regione officinas habentibus, contulissent. quandoquidem Plin. ostendit fictilium maximum vsum fuisse apud maiores, adeò vt deorum simulacra, templorumque ornamenta; & ipsa parietum crustamenta ex fictilibus conficerentur, cuius sunt hęc verba: Turianumque à Fregellis accitum, cui locarat Tarquinius Priscus Iouis effigiem in Capitolio dedicandam, fictilem fuisse eam, & ideo non mirari solere fictiles in fastigio templi eius quadrigas, de quibus sæpè diximus. ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiæ nomen in Vrbe retinet. hæ enim tamen effigies deum laudatissimæ erant, nec pœnitet nos illorum, qui deos tales coluere. aurum enim, & argentum ne in dijs quidem conficiebatur. durant etiamnum plerisque in locis talia simulacra. Et mox. At qui Numa rex septem collegia figulorum instituit. Quin & defuncti se se fictilibus doliis condi maluere. maior pars hominum terrenis vtitur vasis. M. etiam Var. figulos vno in loco fuisse indicat, quum dicit Venerem Myrteam suisse inter figulos. Et Sex. Ruffi. Vrbis Romæ descriptio habet, in regione prima porta Capena fuisse Vicum Vitriariorum. Cum itaque figulorum eam esse opificii conditionem videamus, vt longè ab aquis haberi non possit, cùm etiam eius artis purgamenta, si nimis multa in aruis dispergantur, ea reddant cæteris vsibus inutilia. sin in flumen abijciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillimè eruantur: prudenti consilio factum tenemus, vt tam multa figulorum collegia à Numa rege instituta myrteis, & secus flumen apud Vitriariorum vicum ibi fuerint locata, vbi nunc testaceum inter montem, & Tyberim vineas videmus: quòd si Numæ regis temporibus figulorum collegia fuerunt septem, quanto plura credimus esse addita, Romani populi multitudine non minus aucta, quam fuit imperium dilatatum. hęc omnia attentè considerantes mirari solemus cur Testaceus mons, su-

pra

tur. Eusebius verò exstructionis,& dedicationis Titũ authorem facit: & Cassiodorus, qui, vt diximus,asserit ipsum Titum, falsò tamen, primum omnium huiuscemodi excogitauisse molem. Titum autem, vel inchoauisse, & perfecisse, vel cum genitor cœpisset, absoluisse nemini dubium videri potest: si quis reliqua ędificia ab eodem propè exstructa cognorit. Mar. verò hanc ipsam molem Domitiano attribuit; sed id factum est per adulationem Colosseo enim fuit nomẽ à Neronis Colosso, qui erat in porticu domus, vt in æreis eius numismatibus sæpe vidimus. Verùm vtrum Titus intra amphitheatrum concluserit, aut postea eò transtulerit, aut ædificando propè stare permiserit, parum liquet. & tamen à colosso nomen obtinuit, quò in loco ipsius Neronis stagna prius fuisse, idem Martialis sic testatur. *Colosseo.*

Hic, vbi conspicui venerabilis amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Ipsum autem amphitheatrum Arenam appellatum legimus, quòd solum arena sparsum esset, ea nempe de causa vt gladiatores,certatoresque reliqui sine periculo caderent; simulque sanguis illico tegeretur, ne illius aspectu pugnantes aduersarios timerent, minusque alacriter in certamen descenderent:& nudati perunctique pugiles eo puluere perfusi solidiores vicissim præberent amplexus. Amphitheatrũ, inquit Plin. Tiburtino lapide exstructum tantæ altitudinis, vt eo vix humanis oculus inspicere possit. Habet autem forinsecus porticum vnius structuræ, per quam fuerant ingressus, & ascensus. In singulis verò arcubus superioribus marmoreæ statuæ cum incrustatione, & signis intrinsecus, & extrinsecus.in quibusdam verò fornicibus ornamenta ex gypso adhuc cernuntur. sub ipsa mole deductæ sunt Cloacæ, quibus magna pars sustinetur auth. Pomp. Letus. Caueam, quę ludorum diebus linteis operiebatur,loca septẽ,& octuaginta millia cœpisse refert. P. Victor. At sedentium loca, & cunei qualiter essent diuisi, & quibus gradibus singuli ordines ad sedes suas ascenderent, facilius ex Veronensi, quam è Romano amphitheatro cernere licet. cuius, cum vetustate,tum barbarorum inuidia,& immanitate magna pars euersa est. Quæ enim penitus delere non poterant, impia lancinarunt manu. quemadmodum in plerisque alijs ædificijs *Arena. Tiburtinus lapis. Altitudo. Cauea cepit 87000.*

fecisse

Ægypto regum pecuniæ ociosa, ac stulta ostentatio, ne pecuniam successoribus, aut ęmulis insidiantibus præberent, aut ne plebs esset ociosa. Extat adhuc ex omnibus vna apud portam hostiensem mœnibus vrbis inclusam. quæ fuit sepulcrũ C. Cestii septemuiri epulonum, quemadmodum huiuscemodi probat index.

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.

Inferius verò literæ minores leguntur hæ.

OPVS. ABSOLVTVM. EX TESTAMENTO. DIEBVS. CCCXXX.

ARBITRATV.

PONTI. P. F. CLAMELÆ HÆREDIS ET PONTHI. L.

Epulones qui. Blondus autem fuisse totius collegii septemuirum epulonũ sepulcrum existimauit Epulones enim dicebantur qui epulas aliis instituendi potestatem habebant, auch. Cic. tertio de oratore *Horrea Populi Romani.* Horrea Po. Ro, CXXXX. inter Testaceũ, & Tyberim fuisse marmor effossum in vinea Marcelli de Capozucchis tali inscriptione ostendit

NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Ab alio verò latere hæc leguntur.

NVM. DOM AVG SACRVM FORTVNÆ CONSERVATRICI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit hylerna lucus, de quo Ouid. ita meminit.

Adiacet antiquus Tyberinæ lucus hylernæ.
Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.

Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuisse, quidam tradidere.

Do

quas Romulo Lucumo dedit. XII. lictorum, & CCC. armatorum ad corporis custodiam, simulque dignitatem, cùm T. Tatius in fide societatis non sine suspicione esse videretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quisquilijs sparsis aues illuderentur. Volunt tamen eam partem, quæ, secundum viam labicanã, hinc ad sanctorum quadraginta Martyrum, & Clementis, inde ad S. Petri in vinculis, & Martini in montibus ecclesias perducit, Carinarum nomẽ habuisse, quod Liuius probat, cũ sexto belli pu. inquit: Media Vrbe per Carinas Exquilias contendit, vbi vnum ab altero diuidit. Et quoniã hæc pars, antequã Ser. Tullius Exquilias augeret, prima Vrbi erat iuncta, ab ipsa rectè auspicaturi videmur. *Carinæ.*

De Carinis, Curia Veteri, & Noua. CAP. X.

CARINÆ sunt edificia facta in modum Carinarum; quæ erant intra templum Telluris, auth. Ser. Lautas dixit Poeta, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, qui natus est Cunis veteribus, & nutritus in lautis Carinis. Quò in loco videndum ne apud Ser. vlubris, non cunis, sit legendum. Scribit enim Porphyrio Augustum nutritũ esse in auito suburbano iuxta Velitras, locumque Vlubrem appellari. quamquam, vt dixi, Suet. velit ipsum natum ad capita Bubula. & Porphy. nutritum, non natum scribit. Carinæ, inquit Var. postea cerionia, quòd hinc oritur caput sacræ viæ ab Sterniæ Sacello. In ea autem parte Carinarum, vbi nunc apud ædem S. Petri ad vincula fornices maximos, inter ruinarum vastitatem, contra amphitheatrum exstare cernuntur, Curia veterem fuisse autumat Blon. fuerunt & Nouæ proximè compitum fabricium ædificatæ, quod parum amplæ erant veteres à Romulo factæ, vbi is populum, & sacra in partes XXX distribuerat, vt in ijs ea sacra curarent, quæ quando ex veteribus in nouas euocarentur septem curiarũ per religionẽ euocari nõ poterat, ita quòd Foriensis, raptæ, velliẽsis: velitiæ res diuinæ fiũt in veteribus curijs auth. Sex Põp. Curia in qua habebatur senatus templum fuit. hinc Vir. hoc illis Curia tẽplum. Quod autem hæ, quas Blon. dicit Veteres, sint

Carina quid.

Curia Vetus.

quibus plebs ex proximi Amphitheatri ſpectaculis ſitim extingueret. In huins vertice Iouis æneum Simulacrum ſtabat. Illud autem hoc loco notandum, maiores ad percutiendum fœdera Iouis Simulacrum adhibere conſueuiſſe, quod cum tedioſum eſſet, præcipuè quando cum longè poſitis gétibus percutiebantur, inuentum eſt, vt ſceptrum tenentes, quaſi imaginem ſimulacri redderet Iouis, cuius proprium eſt ſceptrum, ea peragerent.

AMPHITEATRVM VESPASIANI

De Amphitheatro Titi Veſpaſiani, ac de Templo Fortunæ, & Quietis. CAP. VIII.

Amphitheatrum Titi.

SVRGIT inter Cœlium montem, & Exquilias Amphitheatrum, vulgo Coloſſeum appellatum, quod media Vrbe, vt deſtinaſſe compererat Auguſtum, Veſpaſianus excitauit; Titum deinde eius filium dedicauiſſe oſtendit Suet. his verbis. Et tamen nemine ante ſe munificentia minor amphitheatro dedicato, thermiſque iuxta celeriter exſtructis munus apparatiſſimũ, largiſſimumque dedit. Vtrique tamen, ideſt patri Veſpaſiano, & Tito eius filio amphitheatri opus attribuere videtur.

Aurea Neronis prius deducta erat, vt testatur Mar. his carminibus.

Hic, vbi miramur velocia munera thermas,
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

In his thermis duo marmoris frusta inuenta sunt, in quorũ altero erat flamma sculpta, cum hoc titulo. IOVI. In altero vero. VESPASIANVS AVG. PER. COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. Hinc haud procul anno. M. D. VI. Fœlix ciuis Romanus in vinea sua Laocoontis Statuam reperit, ea specie, qualis à Poeta describitur. de qua Plin. sic meminit. Laocoon in Titi Imperatoris domo opus omnibus, & picturæ, & statuariæ artis præponendum, ex vno lapide eum, & liberos, draconumque mirabiles nexus de consilij sententia fecere summi artifices Agesander, & Polydorus, & Anthenodorus Rhodij. Nunc autem visitur in Vaticano. Palatium Vespasiani, & Titi apud easdẽ Thermas. post quas inter ortũ, & boream in supercilio montis apparent ruinæ ingentes Thermarum, vt volunt, Philippi Imp. Quidam putant supra thermas Titianas, iuxta prædictã ecclesiam S. Martini, fuisse thermas Hadriani, argumento quòd ibi repertæ sint duæ Statuæ Antinoi pueri Hadriano Imp. dilectissimi; & quòd locus hodie Hadrianelus nuncupetur. Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nunc Romæ ostenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia hucusque possessa. In eisdem Pompeium Domum habuisse auth. Tran. in Tib. & in libro de grammaticis: vbi Lenæus Pompeij libertus grammaticam docuit.

Laocoon. *Plinij verba.* *Palatium Titi, &c.* *Thermæ Philippi.* *Hadriani.* *Domus Balbini.* *Pompeij.*

De

fecisse videmus. Exstant,& Albæ in hortis S. Pauli antiquissimi amphitheatri vestigia. Fortunæ Equestris Ædem, apud amphitheatrum,à Fuluio Flacco positam esse Liuius secundo quin æ dec. his verbis declarat: Q. Ful. Flaccus censor ædem Fortunæ equestris vouerat, faciebat enixo studio ne vllum Romæ amplius,aut magnificentius templum esset, magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ mamoreæ essent, profectus in Brutios Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam de egit, id satis fore ratus ad tegendum quod ędificaretur. Fortunam autem pluribus in locis templa habuisse testatur Tacitus septimo libro. In via Labicana fuit Quietis Ædes.

Fortunæ equestris ædes.

Tegulæ marmoreæ.

Quietis ædes.

De Exquilijs. CAP. IX.

EXQVILIAS in plures partes à M. Var. diuisas esse dictum est, & quia ipsius verba non modo earum partium nomina,verùm etiam vnde denominatæ sint Exquiliæ, declarant, si btexere hic non grauabor. Secundæ,inquit, regionis Exquiliæ. Alij has scripserunt ab excubijs regis dictas. alij quòd excultæ à rege Tullo essent. huic origini magis cōueniunt luci vicini,quòd ibi lucus Martis, Iunonis Laciniæ, Fagutalis,& Lariū. querquetulanum Sacellum, & Lucus. Exquiliæ duo montes habiti, quòd pars Cespius mons suo antiquo nomine etiam in sacris Argeorum scriptum est sic.Oppius mons princeps Exquilinum lucum fagutalem sinistra,quæ sub męrum est. Oppius mons terticeps lucum Exquilinum dexterior via in Tabernola est. Oppius mons quadriceps lucum Exquilinum viam dexteriorem in figulis est.Septius mons quinticeps lucum pætilium, ex quibus est. Cispius mons sexticeps, apud ædem Iunonis Laciniæ,vbi æditimus habere solet. Hæc autem montium nomina aduētitiorum Ducum fuisse, memorię proditum est,qui eos ante Vrbem conditam coluere.His etenim Varoni opinionibus, alteri quidem suffragātur Ouidij hæc carmina.

Exquiliæ vnde.

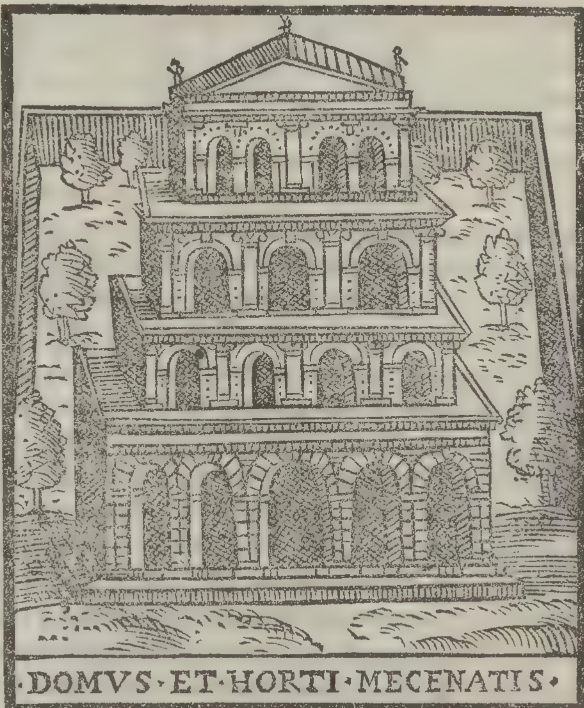
Cespius, seu Cispius mons.

Adde, quod excubias, vbi rex romanus agebat,
Qui nunc Exquilias nomina collis habet.

Alteri verò M. Cato, qui ait Exquilias ab excubijs, sed

quas

regressus est, quã domui, qua Palatium, & Mecę-natis hortos continuauerat, ignis propinquaret, neque tamen sisti potuit, quin & Palatium, & domus, & cũcta circum haurirētur; & infra: Cæterũ Nero nixus est patriæ ruinis exstruere domum, in qua non tam gemmę, & aurũ miraculo essent solita pridem, & luxu vulgata, quam arua, & stagna, & in modum solitudinum, hinc syluæ, inde aperta spacia, & prospectus. Suet. Nero. inquit, domum à Palatio Exquilias vsque fecit; quam primo Transitoriam, mox incendio absumptam, restitutamq; Auream nominauit; Huius autem amplitudinem ostendit ille, qui dixit.

·DOMVS·ET·HORTI·MECENATIS·

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites:
Si non & Veios occupat ista domus.

Tanta quidem fuit eius laxitas, vt porticus triplices miliarias haberet. item stagnum maris instar, circumseptum ædificiis ad vrbium speciem. rura insuper aruis, atque vinetis, & pascuis, syluisque varia cum multitudine omnis generis pecudum, & ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, distincta gemmis, vnionumque conchis. erant cænationes laqueatæ, tabulis eburneis versatilibus, vt flores fistulis, & vnguenta desuper spargerentur. præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuò diebus, ac noctibus, vice mundi, circumageretur. Balneæ marinis, & albulis aquis fluentes. Huiusmodi domum cum absolutam dedicaret hactenus comproba-

M uit

ſint à Romulo ædificatæ, non ſequitur, quia fuiſſent extra Vrbem à ſe conditam, & Romulum in Vrbe curiam feciſſe omnium eſt opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuiſſe, aut veteres appellatas ratione aliarum, longo tempore poſt, quã fuerunt ædificatæ.

De thermis Titi, & Philippi, Statua Laocoontis, Palatio Veſpaſiani, Domo Balbini, & Pompei.

CAP. XI.

Thermæ Titi.

HERMARVM autem Titi Imp. veſtigia non longe ab eccleſia S. Martini in montibus viſuntur. ſunt enim ciſternæ, quæ hodie Capeces dicuntur, vulgo Septem Salæ, numero ciſternarum ſeptem adhuc exiſtentium. Magnum ambitum amplectebantur. quarum fornices quidam ſtant in hortis diui Petri in vinculis. Has autem Titum maxima celeritate abſoluiſſe dictum eſt. hac quidem Domus

Aurea

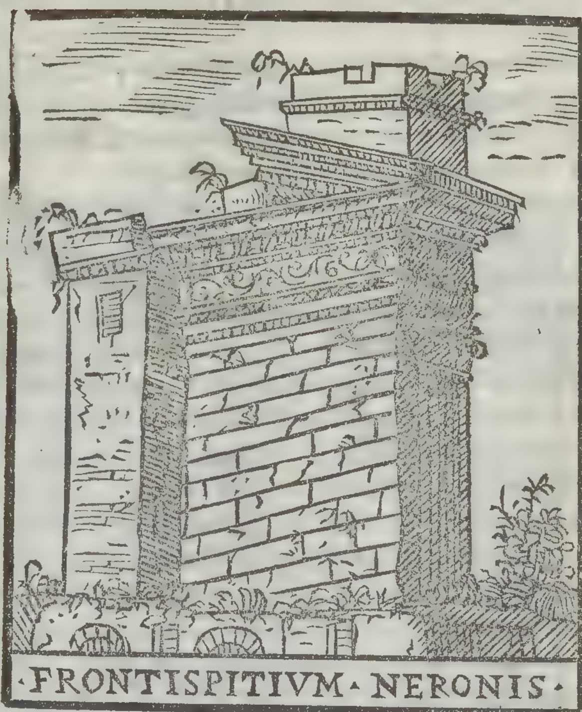
De Basilica Sisimini, Campo, & Foro Exquilino, Luco Querquetulano, Iunonis Laciniæ, & Martis: ac de Fano, & Ara Malæ Fortunæ.
CAP. XIII.

ASILICA Sisimini ciuis Romani apud ædem S. Mariæ Maioris fuisse memorãt Campum verò Exquilinũ, ab Exquiliis denominatũ, propè Mecœnatis turrim, inter mõtẽ superaggere & Vrbis mœnia, quo in loco apud priscos cadauera sepeliebãtur. hinc Cicer. ait Senatũ censere, atq; è rep. existimare Aedilium curulium edictum, quod de funeribus habeãt Ser. Sulpitii Q. F. Lemoniæ Rufi funeri mittere: vtique locum sepulcro in cãpo Exquilino C. Pansa Cos. seu quo in loco videtur, pedes triginta quaque versus designet, quo Seru. Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius liberorum, posteriorumque eius sit. Hunc autem campum nunc Focalum vocant, ab antiquis vstrinis. Nam prisci cadauera ibi comburere solebant: cuius rei nidor cum Vrbi esset perniciosissimus, Augustus studuit aerem emendare, & S. P. Q. R. consensu campum illum Mecœnati concessit, vbi ille, vt dixi, hortos suos fecit. In his quidam scribunt inuentum marmor cum indice huiusmodi. *Basil. Sisimini.* *Campus Exquilinus.* *In eo horti Mecœnatis.*

CVRTIA. L. PRAPIS CVIVS PARS DIMIDIA HVIVS MONVMENTI CONCESSA EST AB C. MECOENATE HELIO SIBI ET P. CVRTIO SP. F. COL. MAX. FILIO ET TI. IVLIO AVG. L. GLICONI ET SVIS POSTERISQVE EORVM.

Illud autem notandum Plin. velle, ante Syllam, neminem crematum esse, eumque ideo cremari voluisse, quia reliquias Marij apud Anienem cum dissipari iussisset; verebatur ne suæ hostibus itidem ludibrio essent. Si de patriciis intelligimus verum est, nam prius cremari consueuisse ostendit Terentius in And. In campo Exquilino Claudius Impe. ciuitatem Romanam vsurpantes securi percussit. Forũ Exquilinum in Exquiliis. Appianus. Dum Martius, & Sulpitius ad Exquilinum forum illi occurrunt. Hæc autem pars, quæ *Sylla primus crematus & cur.* *Intelligitur de Patritijs.* *Forũ Exquilinum.*

·FRONTISPITIVM· NERONIS·

De Cliuo Virbio, & Domibus Ser. Tullij, Aurea Neronis, Virgilij; ac de Turri Mecœnatis, & Hortis, simulq; de Fortunę, & Fęlicitatis Templo.

C A P. X I I.

Cliuus Virbius.

A autem Exquiliarum pars, quæ plurima ecclesię S. Laurentij in fontana imminet, Cliuus Virbius est appellata, vbi lucus Fagutalis, quo in loco Ser. Tullium domũ habuisse visum est supra, vbi de vico Scelerato egimus. Domus Aurea Neronis totũ id spacij occupauit, quod est ab ea Palatij parte, quę nunc S. Gregorij ædem eregione habet, rectè veniendo per Constantini arcum, Colosseum, atque Carinas, quousque in Exquilias, paulo vltra S Mariæ Maioris ecclesiam, perueniamus, & Mecœnatis attingamus hortos. quod probat Cor. Tac. his verbis. Eo tempore Nero Antij agens, non ante in Vrbem

Domus aurea Neronis.

regressus

·TROPHEA· MARII·

De Cliuo Suburrano, Arcu Galieni, Macello Lybię, Via Pręnestina, & Marij Tropheis.
CAP. XIIII.

IN capite Suburræ sequitur cliuus ab ipsa Suburra Suburranus appellatus, in Exquilias facilem præbens ascensum. Recta mox, apud ædem S. Viti, occurrit Arcus triumphalis Galieni Impera. ex Tiburtino lapide haud ornamentis insignis, in quo legitur tantum hic titulus.

GALIENO CLEMENTISSIMO PRINCIPI CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINIS MAIESTATIQVE EIVS. *Arcus Gallieni ex lapide Tiburtino.*

Propè fuit Lybiæ, siue, vt scribit P. Victor, Liuianum Macellum, à quodam Macello denominatum, qui in Vrbe latrocinium exercebat, quo damnato, Censores Aemilius, & Fuluius statuerunt vt domus eius publicaretur, venderenturq; ibi obsonia, auth. Plut. in Prob. Var. verò, præter hanc, aliam ponit huius nominis etymologiam: Hęc omnia, inquit, postquam contracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebât, *Macellũ Liuiæ.*

uit, vt se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse. in cuius vestibulo stabat, vt dixi eiusdem principis Colossus altitudine. CXX. pedum, qui eo defuncto mutato nomine Soli fuit dicatus: hunc Zenodorum è Gallia accitum fecisse tradit Plin. statuarumq; moles turribus pares Colossos vocari. Sex. Pomp. à primo inuentore Colossum denominatũ scribit. *Colossus Neronis.* Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea Ædẽ Fortunæ inclusisse, quæ ex lapide phengite translucens foribus clausis claritatẽ diei intus haberet, hancq; prius à Ser. rege sacratam, & Seiam à segetibus appellatam. Apud thermas Dioclitiani, secundum eam viam, quę nunc est ab ipsis ad S. Antonii ędem, loco Exquiliarum editissimo, fuit celeberrima illa Mecœnatis Turris, *Turris Mecœnatis.* ex qua crudelissimus Nero scœnico habitu aliosim Troię canens, Vrbis incendium spectauit. cuius incendii initium ab ea parte circi Maximi originem habuit, quę Palatino, Cœlioq; montibus contigua est, finis autem ad imas Exquilias, auth. Suet. quanquam Corn. Tac. vult Neronem Antii tunc fuisse, vt visum est. De hac turri sic meminit Hor. *Horatius de ea. Horti Mecœnatis.* Molem propinquam nubibus arduis omitte mirari, vbi interpres in Mecœnatis hortis statuit. qui amœnissimi erant in campo Exquilino, de quibus Suet. hęc habet verba: Deducto in forum filio Druso statim è Carinis, ac Pompeiana domo in hortos Mecœnatis transmigrauit. In his colebatur Priapus, vt idem Hor. Saty. octaua innuit, cum inquit. Nunc licet Exquiliis habitare salubribus. *Virgilij domus.* Virgilius apud hos hortos Domum habuit, quanquã secessu Campanię, & Silicię plurimum vteretur. *Felicitatis Templum.* Felicitatis Templum, quod erat in parte domus aureę, combusit Nero. Supra Mecœnatis hortos Tarquinii Aggetes adhuc apparent. de quibus Plin. ita scribit: Clauditur vrbs ab oriente aggere *Tarquinij Aggeres.* Tarquinii Superbi inter prima opere mirabili. namque eum muris ęquauit, qua maximè patebat aditu plano, cętero munita erat excelsis muris, aut abruptis montibus, nisi quòd expatiantia tecta multas addidere vrbes. De his verò Aggeribus perperam sensit Blon.

die dicitur Merulana pro Mariana. apud veteres regio Tabernolæ dicebatur, vt refert Var. his verbis: Exquilinus dexterior via Tabernolæ. A ſiniſtra via Præneſtina, propè S. Euſebii templum Thermæ, & Domus Gordiani Imp. fuere, de quibus Capitolinus ita loquitur: Domus Gordianorum etiã nunc extat, via Præneſtina ducentas columnas vno ſtilo habens, & Thermas quales, præter Vrbem, nuſquam haberet orbis terrarum. quod ruinæ multæ, ac ingentes, etiam nunc oſtendunt. Inter portam Exquilinam, & Næuiam haud procul à mœnibus, vetuſti, inſignisq; ędificii ruinæ ſpectantur, & inter has concameratus fornix penè integer, quo poſt Pãthæum nullus nunc in vrbe maior. locum hunc Galutii thermas vulgo vocant. Fuit autem inſignis illa Baſilica, & Porticus, quam Cæſar ſub nomine nepotum Caij & Lucij erexit. Haud hinc procul, iuxta S. Bibianæ ędem, ad vrſum Pileatũ, fuit Palatium Liciniannm.

Merulana.

Domus & Therma Gordiani.

Baſilica Caij, & Lucij.

Palatium Licinianum.

De Aqua Marcia, ſiue Traiana: & Iſidis Templo. CAP. XVI.

AQVAE autem Marciæ ductus ſuper Taurinam tranſiens portam per Exquilinum Campum ad Dioclitiani Thermas primum, deinde in proximos colles, vt veſtigia oſtendunt, perducebatur. de aqua ipſa ſic loquitur Pli. Clariſſima aquarum omnium toto orbe frigoris, ſalubritatisq; palma præconio Marcia eſt, inter reliqua deũ munera vrbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia. Fons autem ipſe Piconia. oritur in vltimis montibus Pelignorum. tranſit Marſos, & Fucinum lacum Romã haud dubiè petens. mox ſpecu merſa in tiburtina ſe aperit. Primus eam in vrbem auſpicatus Ancus Martius vnus ex regibus: Poſtea Q. Marcius rex in prętura deduxit, rurſusq; reſtituit M. Agrippa. Frontinus hanc via Valeria ad miliariũ XXXIII. ſuo tempore in Auentinum à Traiano deductam, & ab eo denominationem habuiſſe docet. Marciamq; potui, reliquas verò alijs vſibus aſſignat. Plin. autem natationi, Virginem verò tactu præſtitiſſe ſcribit. In frontiſpicio autem portæ Exquilinæ ita legitur.

Aqua Marcia.

Lucus querquetulanus. pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucum Querquetulanum, & Iunonis Laciniæ. de quibus supra, sicut apud Ouidium his carminibus fit mentio.

Monte sub Exquilio multis inceduus annis
Iunonis magnæ nomine lucus erat.

Fanū & ara Malæ Fortunæ. In eisdem Exquiliis Fanum, & Ara Malæ Fortunæ. de Fano meminit Plin. de Ara verò Cicer. in libris de Natu. deorum. his verbis: Aram Malæ Fortunæ in Exquiliis videmus. In eo autem supercilio Exquiliarum, qui imminet templo Sancti Laurentii in fontana circum fuisse putauit Ful. argumento, quòd formam circi vestigia ostendant. Sed conuallis illa inter Viminalem, & Exquilias non facilem locum circo præstare videtur. interclusisset enim Vicum Patricium, vel suburræ partem; neque magis circi, quam maximarum domorum illa sunt vestigia; cum ibi Ser. Tullius habitauerit, habitauerint & Patricii, à quibus vicum nomen adeptum esse, ostendimus. In ea autem via, quæ ad portam Interaggeres ducebat, in ipsis Tarquinii aggeribus, *Arcus Gordiani.* Gordiani Arcus steterat, marmoreis ornamentis, triumphis insculptis conspicuus, cuius marmora ad Palatij S. Laurentij in Damaso substructionem fuere translata.

De

Exquilias à feruenti migrare Suburra.

In hoc vico Cæsarem Dictatorem Domum habuisse Suet. sic probat. Habitauit prius in Suburra modicis ædibus. & meretrices quæstum corporis fecisse, sic Mar. *Cæsaris domus.*

Famæ non nimium bonæ puellæ,
Quales in media sedent Suburra.

Ser. autem Tullius Vrbem in quatuor regiones diuidens vnam ex his suburranam appellauit, cuius princeps fuit Cœlius, auth. Var. Vicus Patricius, obliquè Exquilias à Viminali ad Dioclitiani thermas propè vsque disterminans, à Patricijs est denominatus; qui iubente eodem Tullio ibi habitauere, vt, si quid molirentur aduersus ipsum, ex locis superioribus opprimi possent. In hoc Læliam Domum habuisse ostendit idem Mar. cum ait. *Vicus patritius.* *Lelia domus.*

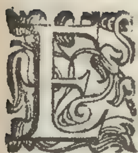
Sed domus in vico Lælia patritio.

De Suburra Plana, Templo Siluani, & testamento militari Iocundi. CAP. XVIII.

VIMINALIS autem collis ab occasu partē Quirinalis oppositam habet, & valli interiacenti Planæ Suburræ fuit nomen, vbi ad radices tamen Viminalis fermè eregione S. Agathæ, Siluani Templum exstitisse, cùm ex marmoris frusto ipsius diui memoriam continenti, tùm ex militari testamento in Lusitania reperto, dicimus, quod pulcherrimum, memoratuque dignum IACOBI Simonetæ Episc. Pisaurien. & Rotæ auditoris clarissimi monitis, libuit hic subiungere. *Siluani Templū.*

IOCVNDI.

EGO Gallus Fauonius Iocundis P. Fauonij F. qui bello contra Viriatum occubui, Iocundum, & Prudentem filios è me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorū, quæ mihi ipse acquisiui, hæredes relinquo. hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & ossa hinc mea intra quinquennium exportent, & via Latina cōdant, in sepulcro iussu meo condito, & mea volūtate.

In

& ędificatus locus Macellũ appellatus, vt quidã scribũt, quòd ibi fuerit hortus. Alii quòd ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat Macellum, quæ publicè sit diruta, & ædificatum hoc, quod vocetur ab eo macellum. Prænestina autem Via, ad Exquilinam ducens portam, hinc principium sumit, in qua à sinistra occurrit semidiruta moles lateritia. in ea erecta sunt duo marmorea Trophæa, id est trunci cum spoliis, quorum alterum habet thoracem cum ornamentis, & clypeis, & ante se imaginem captiui iuuenis brachiis post tergum vinctis. alterum verò instrumenta omnia ad pugnandum, & clypeos, quæ fuisse dicuntur C. Marij de triumpho cimbrico erecta. Hæc sunt quę à Sylla disiecta C. Cęsarem dictatorem instaurasse memorat Suetonius. Locus hodie ab incolis cimbrum vocatur. Erant autem Romæ pluribus in locis trophæa; Marij autem duo, vt testatur Valer. Maxim. Trophæum enim dixere saxum, aut arborem decisis, vt inquit Poeta, ramis, aut arcum, aut columnam erectam, cum aliqua in laudem victoris inscriptione. Truncatis aut Sueton. arboribus, & in modum trophæorum adornatis. Plutarc. conqueritur imprudenter simul, & aspere nimis egisse primos ex Græcis, qui trophæa, aut marmore incisa, aut ære sculpta facientes, odium simul & bellum à conseruata victi ignominia perpetuum reddidissent. Figebantur ttophæa locis eminentioribus. Sal. de Pompeio. Deuictis Hispanis trophæa in Pyreneis iugis constituit.

Trophæa marmorea duo.

Trophæũ quid.

De Domo Aeliorum, Sacello Mariano, Regione Tabernola, Thermis, & Domo Gordiani, Basilica Caij, & Lucij, ac de palatio Liciniano. CAP. XV.

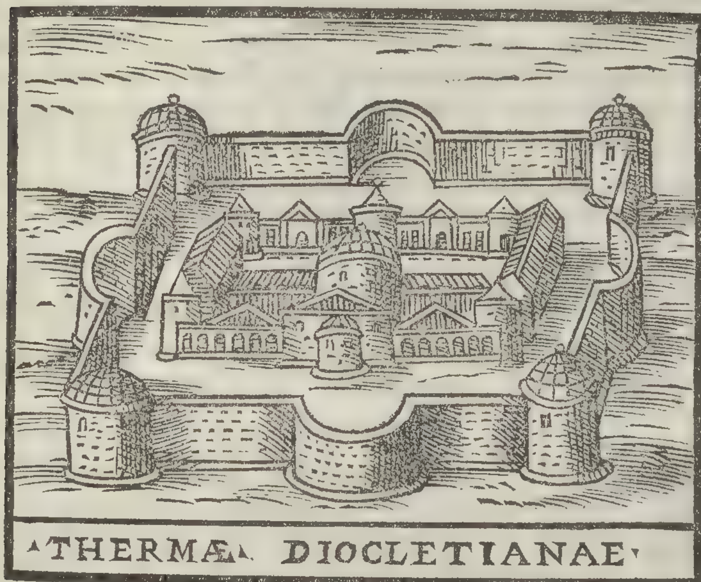

DOMVS Aeliorum, inquit Valer. Max. vbi nunc sunt Mariana monimenta, & Sacellum Marianũ, in quo illud S. C. de reditu Ciceronis in patriã, Lentulo Coss. referente, factum est. Hinc ea tota Exquiliarum pars, quæ est plana, Exquilias inter, & Cœlium montem, basilicamque Lateranensem, vergit. hodie

quam duas. Sed Olympiadis in montis ſupercilio exſtant veſtigia, ad radices verò Nouati: quas paruas fuiſſe canales fuliginoſi, qui nunc ſunt in eadem, apertè oſtendunt. Habuit Viminalis inter cætera, tres nobiliſſimas domos, vnam M. Craſſi. aliam Q. Catuli illius, qui cum Mario Cimbros fudit, ac Capitolij tegulas inaurauit. Tertiam verò C. Aquilij equitis romani, quem clariſſimum iuris ciuilis ſcientia fecit. harum domorum veſtigia ex fundamentis vinetis conteꝢtis in dorſo eiuſdem montis adhuc cernuntur. In eodẽ colle fiebat olim ſacrificium nomine fagutal, vt memoriæ prodidit Antiſtius Labeo.

Domus Craßi, Catuli C. Aquilij.

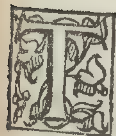
Fagutal.

THERMÆ DIOCLETIANAE

De Thermis Dioclitiani, Bibliotheca vulpia, Campo Viminali, Porta Interaggeres, & valle Quirinali.

CAP. XX.

THERMÆ Dioclitiani in dorſo Viminalis maiori ex parte dirutæ adhuc cernuntur. Fornices tamen ampliſſimi exiſtentes, & columnæ, atque concamerata loca miræ amplitudinis, & capacitatis, operis magnificentiam ſatis declarant. Has Dioclitianus, &

Thermæ Dioclctianæ.

IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. PARTH. MAXIM. BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX. MAXIMVS. AQVAM. MARCIAM. VARIIS. KASIBVS. IMPEDITAM. PVRGATO FONTE. EXCISIS ET PERFORATIS MONTIBVS. RESTITVTA FORMA. ADQVISITO ETIAM FONTE. NOVO. ANTONIANO IN SACRAM VRBEM SVAM PERDVCENDAM CVRAVIT.

IMP. TITVS CAESAR DIVI F. VESPASIANVS AVG. PONTIF. MAX. TRIBVNICIAE POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS VII. DESIG. RIVOM AQVAE MARCIAE VETVSTATE DILAPSVM REFECIT. ET AQVAM QVAE IN VSV ESSE DESIDERAT REDVXIT.

Huius autem aquæ Cor. Tac. ita meminit. Luxus cupido infamiam, & periculum Neroni attulit; qui fontē aquæ Marciæ ad Vrbem deductæ nando incesserat. Isidis templum in regione Exquilina ponitur à P. Victore.

Isidis.

De Suburra, Domo Cæsaris, & Lelię, ac de vico Patricio. CAP. XVII.

Suburra.

PRIVSQVAM Viminalem collem ascēdamus, pauca quædam dicenda sunt de Suburra, & Vico Patricio. Suburra igitur principium habuit à Foro Roman. & recta veniendo per forum Neruæ ad cliuum Suburranum, vnde initium viæ Prænestinæ est, desinebat. Alii tamen (quod non probatur) à regione Tabernolæ supra Colosseum, vbi caput vitæ Labicanæ est, inchoasse volunt, & per Exquiliarium radices vsque ad ædē S. Luciæ in Orphea peruenisse. dicta quòd sub muro terreo Carinarum esset. Iunius verò scribit ab eo, quòd fuerit sub antiqua Vrbe. Var. autem à Pago succusano litera detrita, &. c. in. b. mutata. De Suburra meminit Liuius tertio ab vr. co. Iuuen. vicum frequentissimum fuisse his ostendit carminibus.

Cadere namq; foro iam non est deterius, quàm.

principum gesta, & S. C. conscripta, author. Pollione. Locus hic, quoniam obscuritatem fortè haud paruam legentibus parere potuerit, habito respectu, & temporum, & Imperatorum; quippe cum Hadrianus ex Eutropij numeratione annis firmè centum septuaginta ante Diocletiani tempora exstiterit; ideo ita fortè legendum videtur. Bibliothecã autem Vulpiam Hadrianus eo in loco statuit, vbi longo tempore post Dioclitianus thermas excitauit; & in ea libros linteos, elephantinosque, principum gesta, & S.C. conscripta auctore Pollione, posuit. de hac etiam Vopiscus ita meminit. Vsus sum præcipuè libris ex bibliotheca Vlpia, ætate mea thermis Dioclitianis, & alibi. Bibliotheca vulpia elephantini pugilares in sexto armario siti. Sunt qui huiusmodi constitutionem Traiano adscribant. In vinea enim posita inter ipsas thermas, & viam ad portam Numentanam ducentem, me spectante repertum est Sacellum, cuius testudo in morem conchæ marinæ sculpta, ex duobus frustis marmoris candidissimi, constabat. huius autem ornamenta contemplatus, cui Deo esset dicatus nullo potui signo comprehendere. Post thermas, sub aggere Tarquinij, Viminalis Campus vsque ad mœnia diffunditur, vbi porta Interraggeres clausa adhuc cernitur. quanquam nobis placet ipsam in Exquilino campo sitã esse. Inibi autem fuerat Puteus aquæ Salientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quo nomine nunc appellatur campus ille ab incolis, quia eo in loco apud antiquos animalia includerentur. Exstant adhuc ad mœnia cauernæ opera hominum ad id factæ, veluti ferarum latibula. Hæc de Viminali, qui licèt à thermis Dioclitiani ad mœnia, hinc cum Exquilijs, inde cum Quirinali iungatur, pars tamen, quæ est à Dioclitiani vsque ad Constantini thermas, diuiditur valle, quæ Quirinalis dicitur: de qua meminit Iuu. cum inquit. Officium cras, primo sole mihi peragendũ valle Quirini. Et alibi. In vallem descendo Quirini. In hac ferunt Romulum cum cęlum ascenderet, Iulio Proculo Alba redeunti ante lucem apparuisse. Sunt autem qui velint in cliuo montis, supra ædem nunc S. Vitalis. In eadem valle fuit Fortunæ Publicæ Ædes. de qua Ouid. sunt hęc carmina.

Bibliotheca Vlpiã.

Viminalis Campus.

Puteus Viuarij.

Fortunæ Publicæ Templũ.

Qui decet quondam sacrata in valle Quirini
Hac fortuna die publica, ver vt erit.

Montem

In quo velim neminem mecum, neque seruum, neq; libertum inserri. Et velim ossa quorumcunque sepulcro statim meo eruantur, & iura Rom. seruentur in sepulcris ritu maiorum retinendis voluntatem testatoris. Et si secus fecerint, nisi legitimæ oriantur causæ, velim ea omnia, quæ filijs meis relinquo, pro reparando templo dei Siluani, quod sub Viminali monte est, attribui, Manesq; mei à Pont. Max. & à Flaminibus Dialibus, qui in Capitolio sunt opem implorent ad liberorum meorum impietatem vlciscendam. Teneanturque sacerdotes dei Siluani me in Vrbem referre, & sepulcro me meo condere. Velo quoque Vernas, qui domi meæ sunt, omnes à Prætore vrbano liberos cum matribus dimitti, singulisque libram argenti puri, & vestem vnam dari. In Lusitania in agro. VIII. Cal. Quintiles, bello Viriatino. De templo Siluani meminit Vopiscus. In eadem autem valle fuere Decem Tabernæ, ita à numero denominatæ, quemadmodum apud ædem. S. Agathæ effossi tiburtini lapides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iuxta ædem. S. Mariæ, cognomento in Campo.

De Viminali, Palatio Decij, Lauacro Agrippinę, Thermis Olympiadis, & Nouati, ac de Domo Q. Catuli, Crassi, & C. Aquilij. CAP. XIX.

Viminalis.

IMINALIS autem inter Exquilias à M. Var. connumeratur, collemque nō montem appellat, à Ioue Vimineo, quòd eius aræ ibi essent, & quòd ibi vimina nata. Angustam sed oblongam formā habere in situs Vrbis expositione visum est. In primo autem cliuo, apud S. Laurentij in panis perna ædem, Decij Imper. Palatium fuisse inuenio, & ruinæ ingentes ostendunt. Hinc haud procul, in ea parte, quæ S. Vitalis despicit ecclesiam. Lauacrum Agrippinæ matris Neronis. vbi superioribus annis duo simulacra Bacchi reperta fuere, cum hoc indice.

Decij Imper. palatium.

Lauacrū Agrippinæ.

IN LAVACRO AGRIPPINÆ.

Thermæ Olympiadis.

Nouatianæ.

At, quæ Suburram, Thermæ Olympiadis ponuntur ab ijs, qui beati Laurentij gesta narrant. Nouatianæ verò vbi S. Pudentianæ templum. Blon. tamen vnas potius putat, quam

cum collem, vt Quirinalem, agnoscat. Sed iam ipsius etymologiam, & quid in eo sit, aut fuerint, videamus.

THERMARVM CONSTANTINI

De Quirinalis etymologia, Turri Militiarum, Balineis Pauli, Sacello Neptuni, Thermis Constantini, & de Domo, & Vico Corneliorum. CAP. XXII.

MONTIS Quirinalis etymologiã docet Var. his verbis. Tertiæ regionis colles quinq;, à deorũ fanis appellati, è queis nobilissimi Viminalis, à Ioue vimineo; Quirinalis à Quirini Fano. Varr. secut⁹ Ouid. in fast. ait. *Quirinalis vnde.*

Templa deo faciunt, collis quoque dictus ab illo est.
Et referunt certi sacra paterna dies.

Sunt autem qui à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus venientes ibi castra posuerunt, eam denominationem accepisse velint. Collis est oblongus, sicut Viminalis, sed eo ampliorem habens ambitum, quòd etiam (vt quibusdam placet) complectitur eum collẽ, qui est à Collina ad Collatinã portã, in quo iacet obeliscus ægyptiacis literis inscriptus, Lunæ, vt ferunt, dicatus. Et secundum verò latitudinẽ Viminalis porrigitur à Septentrione in meridiem instar curuati ad cubitum brachij, vsque ad turrim nunc Comitum, vnde exordiri

& Maximianus Herculeus Impp. inchoarunt, in quibus exſtruendis memorant xl. millia Chriſtianorum pluribus annis in modum ſeruitij habuiſſe. Inchoatæ igitur à veteribus principibus à nouis Conſtantio,& Maximiano dedicatæ fuere, & ſtatuis proprijs, conditorumque erectis exornatæ, vt marmor ibi effoſum oſtendit huiuſmodi titulo.

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO INVICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII. COS. III. P. P. P.

In altero verò hæc legimus.

THERMAS DIOCLITIANVS A VETERIBVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN. Item. D. D. N. N. DIOCLITIANVS ET MAXIMIANVS INVICTI SENIORES AVGVSTI PATRES IMPERATORVM ET CÆSARVM CONSTANTIVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGG. ET SEVERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS. CÆSARES THERMAS FELICES DIOCLITIANI AVG. FRATRIS SVI NOMINE CONSECRAVIT COEPTIS ÆDIFICIIS PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICA.

Quàm autem inſano ſumptu exſtruerentur docet Sen. his verbis: At nunc quis eſt, qui ſic lauari ſuſtineat? pauper ſibi videtur, & ſobrius, niſi parietes magnis, & pretioſis orbibus refulſerunt, niſi alexandrina marmora numidicis cruſtis diſtincta ſunt, niſi thaſius lupis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circundedit; in quas multa ſudatione corpora exanimata dimittimus, niſi aquam argentea epitonia fuderint: & adhuc plebeias fiſtulas loquor. Quid cum ad Balnea libertinorum peruenero? quantum ſtatuarum? quantum columnarum eſt? nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, impenſæ cauſa. quantum aquarum per gradus cum frigore labētium? Hinc Iulius Capitolinus. Lauacra in modum prouinciarum extructa. Bibliothecam autē Vulpiam Hadrianus in Dioclitiani thermas poſuit, & in ea libros linteos, elephantinosque;

princi-

neliorum in vico eiusdem gentis adhuc retinenti nomẽ. Sed ad thermas redeamus, quas Ful. auth. Apollodoro, & Marcellino asserit à Constantino exstructas esse. At Marcellinus de Lauacro constantiano tantum meminit, neq; apud veterẽ scriptorem vlla apparet ratio cur pro certo teneamus, has Constantinum excitauisse, præter illam, quam diximus, & quod in his olim legebatur talis inscriptio. *Thermæ Constantini.*

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS. V. C. MI. PRÆF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDÆ CIVILIS. VEL POTIVS FOEDALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONE CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRANT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQ. RESTITVIT. Et quod inuentum est marmor continens ipsius Constantini memoriam huiusmodi.

Q. FABIVS HONORATVS. T. ANNÆVS PLACIDVS AMPLIFICATORI VRBIS ROMÆ DOMINO NOSTRO CONSTANTINO MAXIMO PIO FELICI VICTORI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVG. ANITIVS PAVLINVS IVN. V. C. CONSORDANIVS PRAEF. VRBIS ET IVDEX SACRARVM CONSTITVTIONVM PIETATI EIVS SEMPER DEDICATISSIMVS.

Montem nunc Caballum Quirinalem esse, contra Blondi opinionem. CAP. XXI.

ESCRIPTIS quinq; montibus ex septẽ, quos Vrbs Roma cõplexa est, restat citra Tyberim vltimus Quirinalis, cuius ædificia priusquã attingamus, libet cõtra Blon opinionẽ eũ esse, qui vulgo mons Caballus dicitur, demõstrare, & quãquam diligenter consideratis ijs, quæ de Vrbis ampliatione scripta sunt, quisque in nostram sententiam facillimè veniet, tamẽ ad ea, hæc addimus. quod P. Victor, postquàm Exquilinam regionem, cum turri, & colle Viminali in quinto regionum statuit ordine: in sexto altam semitam ponit, & in eo Domum Põponij Attici, cæteraq; omnia, quæ ex varijs rationibus, & authoribus in Quirinali fuisse traduntur, in ea inquam parte, quæ à Blondo inter Exquilias est comprehensa. quod si, vt ipse vult, accipimus collem, quem nos hortulorũ dicimus, Quirinalẽ esse, multa sequentur inconuenientia: verũ illud maxime. quòd Cãpus intra Vrbem receptus videretur, quẽ extra fuisse dubium est nemini: vnde Appianus ait Cæsarem exercitũ propius Vrbi admouisse, in cãpũ, qui Martius diceretur. Præterea cũ Diony. libro secundo inquit, inter Quirinalem, & Capitolium castra posuit, satis innuit Caballum montem Quirinalẽ esse. nõ enim aliter procederet castra inter ipsos mõtes posita esse, si eum in Exquilijs statueremus. Huic opinioni suffragantur, & quæ sequuntur, eiusdẽ auth. verba. Vrbẽ maiorem effecere, adijcientes Quirinalem, & Cœlium. Romulus quidem Palatinum occupans, & Cęlium Palatio propinquum, Tatius verò Capitolium, quod ab initio cœperat, & Quirinalem rupem. Quare non sit verisimile Tatiũ interiecta, secũdum Blon Exquiliarum parte, secũdum nos Quirinali, collem hortulorum occupauisse. Insuper si Mecœnatis horti in monte caballo fuerant, qui erat necesse, quod ait Suet. Tiberio deducto filo in forũ, inde in Carinas, & in domũ pompeianã peruenire, vt hinc in illos transmigraret; cum rectior, breuiorq; esset via à sinistra, quàm à dextera. Adhæc natura loci satis ostendit Blon. nõ bene de Quirinali sentire. Miror autem Pom. Lętum in frontispicio domus suę, in Exquilijs scripsisse, cum in eius monimentis eum

Quirinalis, qui Caballus.

Error Blõdi de Quirinali.

ab auunculo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, sed sylua constabat. auth. Cor. Nepos, quo in loco Quirini templum postea conditum fuit. ex cuius ornamentis in vinea Hieronym. genutii effossis structi sunt gradus in Capitolio, ad Arçæli ecclesiam. Quirini autem templum omni tempore erat clausum, quod aperire non licebat, quasi arcanum habere vellent, humi ne iaceret, an in deorum numerum relatus esset. Quidam propè Quirini templum, volunt fuisse Porticum eiusdem nominis, quo conueniebant homines componẽdorum negociorum causa, ibiq; aliquando spõsalia esse peracta. de qua porticu Mar. ita meminit: *Quirini Templũ. Vnde structi gradus in Capitolium.* *Porticus Quirini.*

Vicini pete porticum Quirini.

ADNOTATIO.

Cum de equis (vulgò) Tiridatis regis Ponti seu Armeniæ, hic ageretur, is enim Romã Neroni asportandos curauit; non piguit hic pauca subnectere: Simulacra namq; ipsa marmorea alterum Fidiæ, alterum Praxitelis præstantissimorũ artificum opus, quæ equos regere videntur, pro certo est inter antiquarum rerum peritos, esse ipsius Alexandri Macedonũ regis, effigiem ad viuum repræsentantia, vt ex eiusdẽ aureis, argenteis, æreisque numismatibus compertum est.

De Alta Semica, Domo Sabini, Vico, & Statua Mamurri, Foro & Hortis Sallustij; ac de campo Scelerato. CAP. XXIIII.

LTA autem Semita à thermis Constantini ad portam Viminalem per Quirinalis dorsum erat producta, cuius vestigia (erat enim ex quadrato lapide strata) nuper in vinea Sodoleti vidimus ipsi. in eademq; ad Malum Punicum fuisse Domum Flauii Sabini, in qua Domitianũ natũ esse scribit Sueto. ex Tiburtino lapide ibi effosso didicimus. In eo. n. legi indicẽ huiusmodi. *Alta Semita.*

INTER DVOS PARIETES PRIVATVS ANDITVS FLAVI SABINI.

Exstant in eadem vinea, vno lapide sculpta, tria deorũ simulacra, quorum à sinistra sedens vnum, Genio Cœlimonteis,

diri ex ſitus Vrbis deſcriptione optimè conuenit. In primo igitur cliuo, ſupra forum Traiani, ſtatim occurrit Turris Militiarum, cui milites Traiani, ibi ſtationem olim habentes, nomen fecere. quò in loco, inferius tamen, exſtant triplici concameratione fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, propè quæ loca effoſſa fuere marmora hoc titulo notata.

Turris militiarum.

POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA.

Haud ita multo poſt, eodē cliuo Balnea Pauli ſtetiſſe ferūt. qui locus corrupto vocabulo Bagnanapoli nūc dicitur. In deſcēſu verò eius partis Quirinalis, cui planā Suburrā ſubiacere ſcriptū eſt, in hortis Leonardi Bartholini ſtat adhuc Sacellū variorū piſciū, marinarūq; cōcharū nobili pictura elegāter exornatū, quod ex ipſa pictura Neptuno ſacrū fuiſſe ſuſpicari licet. Hinc autē in ſeptētrionē quis progrediēs in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas, licèt domū Corneliorū reliquias eſſe multi opinētur, fornices tamē ampliſſimi, & cōcamerata loca ingētia, nō aliā, quā thermarum oſtendunt formā. quòd ſi conſueuere principes omnia ſui monimenta vno in loco ædificare, dicimus ſtatuas Conſtantini pedeſtres, militari habitu, quales ī numiſmatibus ipſius vidimus, nūc in angulis baſis equorū Phidię, & Praxitelis ſtātes, argumento eſſe thermas Cōſtantini ibi fuiſſe. Domus verò Corneliorum

Sacellum Neptuni.

.EQVI. MONTIS. QVIRINALIS.

De Templo Salutis, Dij Fidij, Fortunæ primigeniæ, Gentis Flauiæ. Honoris, Herculis, Quirini, ac de natali loco Domitiani, & Senatulo mulierum.
CAP. XXV.

HABVIT autem Quirinalis multas ędes sacras, quibus nõ est certus in eo locus, veluti Apis Salutis, à Fabio pictore depicta, Claudii verò tẽpore incẽsa. hãc cũ Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans vouisset, Censor locauit, & Dictator dicauit.

Sanctus, Fidius dii fuerunt Sabinorum; quos domo demigrantes in collem Quirinalem cum cætera suppellectile detulerunt, idque nomen verbis trinum, re vnicum esse dixerunt. vnde licet tribus ipsis esset in eodem colle Tẽplũ dicatum, vnius tamen sancti vocabulo appellabantur, obtinuitq; huiusmodi nominis opinio sanctitatis magnam vim habere iusiurandũ, quo in trino & vnico numine mediũ esse quis Fidiũ affirmaret. Plau. Per deum fidium credis iurato mihi. *In impresso 1544. totum hoc*

Fortunæ primigeniæ Ædes in eodem monte à Domitio prętore vrbano posita fuit. Herculis Templum in eodem, eregione Quirini. similiter Honoris, vt testatur Cicero de leg. Senatulum mulierum. inquit Lampridius in Heliogabali vita, id est mulierum senatum, in Quirinali fecit, in quo ante fuerat conuentus matronalis solennis duntaxat diebus. Agonalia etiam in Quirinali celebrata fuisse legimus. *T. Fortunæ primigeniæ. Senatulũ mulierũ. Agonalia.*

De Saturni, Bacchi, Solis, & Quirini Templo, & Porticu; Capitolio Veteri, Sacello Iouis, Iunonis, & Mineruæ, ac de Domo Pomp. Attici.
CAP. XXIII.

POLLODORVS, de quo proximè est mentio, memoriæ prodidit, in vico Corneliorum fuisse Statuas duas Colosseas senum seminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerant erecti, alteraque manu cornucopiam tenerent, quas Saturno, & Baccho adiudicauit, addiditque in proximis ruinis, quorum frontispicium non omnino corruisset, eorum deorum extitisse Templa. Eregione autem thermarum Constantini, in montis supercilio planam Vrbem despiciente, surgit marmorea dimidiata Turris, Mesa vulgò appellata, quam Blon. Mecœnatis esse putat, quòd mesa sincopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus supra patuit, Mecœnatis turrim sub Aggeribus Tarquinii fuisse. Non desunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano Imperatore excitati, quòd si non ibi, haud inde procul certè fuit, de quo Vopiscita scribit: Aurelianus Romæ Soli templum posuit in maiori honorificentia consecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis sacerdotem, & ob id Solis templum in eius gratiam excitauisse. Nos verò in huius principis numismatibus legimus. SOLI INVICTO, In dorso montis, propè dictas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis vnus, alter verò Phidiæ, vt tituli indicant. quibus equis astant viri nudi loro eos trahentes. Tiridatis regis hos fuisse Sex. Ruffi Vrbis descriptio admonet. Romam enim delati, quo tempore Nero, vt laute ipsum regem exciperet, vno die Pompei theatrum inaurauit. Ea autem Quirinalis pars, quæ vallem Martiam despicit, Mons cum templo Clatræ, & Apollinis vocitata est. Haud ita multò post surgit collis alter, vbi Capitolium Vetus, Sacellum Iouis, Iunonis, & Mineruæ fuisse literis traditur, eaque prius capitolinis condita. A dextera, eregione horum locorum, propè Sancti Vitalis ędem Pomponius Atticus Domum habuit, cognomento Pamphilianam, ab

Equi Regis Tiridatis.

Capitoliũ Vetus. Sacellum Iouis Iunonis & Mineruæ.

mum habuisse, his testatur carminibus.

Sed Tiburtinæ sum proximus accola pilæ,
Qua videt antiquum rustica Flora Iouem.

Sequebatur deinceps Circus vbi Floralia in honorem deæ Floræ agitabantur. Flora enim cum magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset, Popul. Roman. scripsit hæredem, certamque pecuniam reliquit, cuius ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellabant Floralia. quod quia Senatui flagitiosum videbatur, vt pudendæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt esse, quæ floribus præesset, eamque oportere placari, vt fruges cum arboribus bene, prospereque florescerent. Sunt autem qui huiusce deæ templum in Quirinali statuant: sed siue in colle, siue in valle, omnino fuit propè circum. Paulo vltra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant, vt scribit Vitruuius. propè quas Publicum cliuum fuisse sic docet Var. Cliuus proximus ad florales, versus Capitolium Vetus. *Circus floralium.* *Cliuus publicus.*

De Colle Hortulorum, Templo Solis, & Sepulcro Neronis. CAP. XXVII.

Expositis ijs, quæ videbantur pertinere ad vallem supradictam, ipsum ascendamus Hortulorum collem, qui licet magnum habeat ambitum, tamen ob eam rationem, quòd priscis tēporibus extra pomeriū fuerat, pauca memoratu digna cōplectitur, inter quæ Domum Pincii Senatoris, qui & colli, & portæ cognomen fecit. hodie enim mons Pincius, Pincianaque dicitur porta. Huius autem domus vestigia exstare traduntur apud partem antiqui muri laxata compage inclinati, cadentique similis. Hinc autem secundum muros progrediens longo interuallo occurrit moles in hemicycli formam, quam Solis templum quidam fuisse autumant. In hoc ipso colle fermè eregione, secundum aliquos, sepulcri Marcelli in via Flaminia positi, Nero suum sortitus est, vt docet Suet. his verbis. Reliquias Aegloge, & Alexandria nutrices, cum Actia concubina gentili Domitiorū mo- *Hodie murus curuus dicitur.* *al. Acte.*

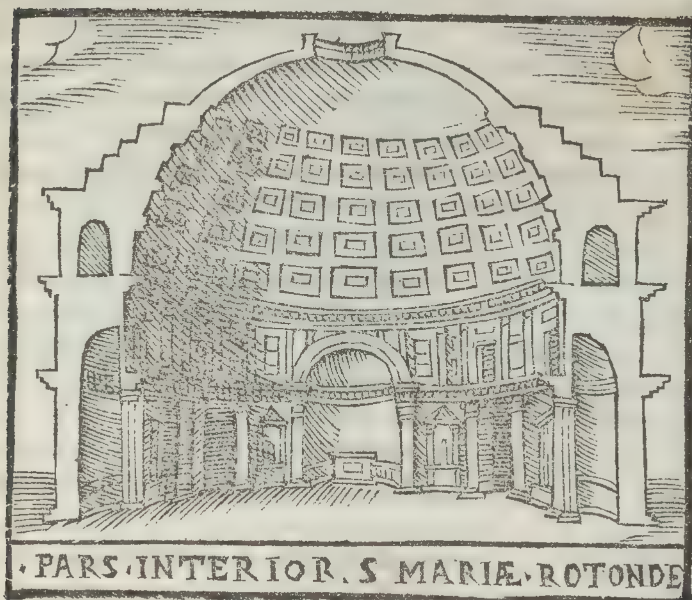
vt titulus ostendit,erat consecratum. alterum à sinistra stãs, Herculi Iulio. Tertium Ioui Cœlimonteis. Visuntur ibidé, in radice montis,antiqui aquæductus vestigia, cũ aquis limpidissimis,& potui non ingratis. Vicus autem Mamurri, in quo illi statua fuerat posita,apud ecclesiam S.Susannæ à diuo Ambrosio collocatur. fuit enim haud procul à Sallustii foro, cuius Horti ab eadem ecclesia ad campum Sceleratũ, propè portam Collinam existentem,diffundebantur:in quibus hortis volunt fuisse aquas subterraneas hominum opera scaturientes ad irrigandum ipsos hortos commodissimos. At de Hortis Cor.Tac.meminit his verbis: Ventitabat Nero ad pontem Miluium, quo solutius Vrbem extra lasciuiret. Igitur regrediente per viam Flaminiam compositas insidias,fatoq; euitatas, quoniam diuerso itinere Sallustianos in hortos remeauerit. & Vopiscus de Aureliano loquens sic. Displicebat ei,cum esset Romæ,habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis Sallustii,vel Domitii viuere. Sallustius enim patrocinio,& Cæsaris fauore consecutus dicitur præturam Africæ interioris, ex qua diues factus hos hortos comparauit,& villam Tiburtinam,quæ illi à Cic. identidem obijcitur. Exstant adhuc hortorum vestigia in profunda valle inter montem, & viam quæ ducit ad portam Salariam, cuius vallis partem hi horti cum cisternis occupabant. vnde collis.in quo quota pars Domus Sallustii conspicitur, ab incolis Sallustricum dicitur. quo in loco effossum fuit marmor cum hoc indice.

Vicus Mamurri.

M. AVRELIVS PACORVS ET M. COCCEIVS STRATOCLES ÆDITVI VENERIS HORTORVM SALLVSTIANORVM BASEM CVM PAVIMENTO MARMORATO DIANÆ. D. D.

Vltra autem hos hortos,propè portam Collinam, locus est editus,vbi olim Vestales, quæ incestum commisissent viuæ sepeliebantur,& totus ille campus,sicut & via ad eum, Sceleratus appellatus,auth. Sex Pomp. Liuius; Eo anno,inquit, Mutia Vestalis facto inditio viua sub terra ad portam Collinam dextera via strata defossà scelerato campo;ab incesto id ei loco nomen factum.

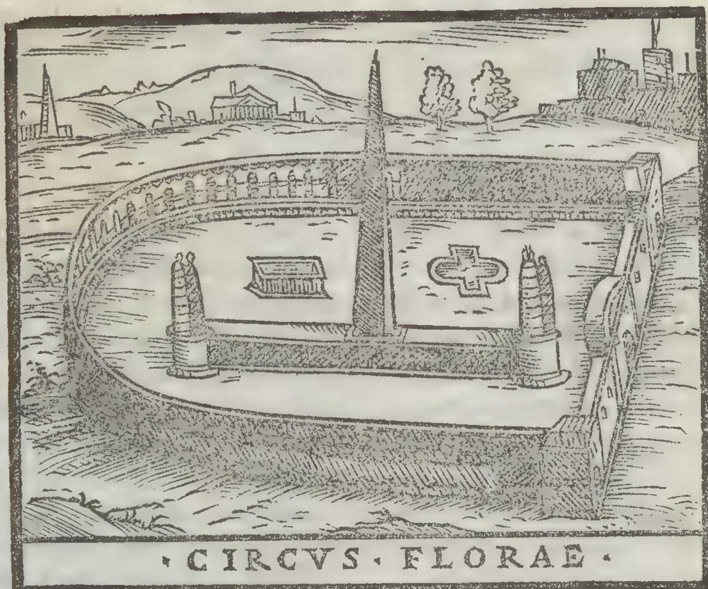
Campus Sceleratus vbi Vestales sepeliebantur

De Vrbe plana, & Theatro in genere.
CAP. I.

IN Vrbis planæ deſcriptione vt quid, quove loco ſit, aut fuerit certis ſedibus collocatis magis pateat, á Capitolio per Pantheona (eſt enim Pantheon huius Vrbis vmbilicus) ad fluminis ripam, propè S. Rochi ædem, linea recta deducatur, quæ ita deducta in duas propemodum æquales partes hanc vrbem interſecabit. quarum altera à fronte, & à latere ad Tyberim, altera verò à foro Traiani, vſque ad portam Flumentanam, ad Quirinalis, hortulorumque collis radices, iacebit. Illud autem in primis ſciendum, difficillimum eſſe omnia ad huius partis cognitionem pertinentia ad vnguem explicare, quòd prioris ſeculi homines priſca illa, & diuina quodammodo Vrbis ornamenta, quo ſordidiſſimas exornarent domunculas, ita diſtraxere, aut viliſſimis oppreſſere ædificijs, vt veteris fundamenti veſtigia paucis in locis agno-

Pantheon Vrbis vmbilicus.

De Foro Archimonij, pila Tiburtina, Domo Martialis, Circo Floralium, Floræ Templo, Officinis minij; & Cliuo publico.

CAP. XXVI.

INSTAVRATIS Vrbis Romæ reliquiis, ijs quæ ad ſex montes citra Tyberim pertinere videbantur, reliquum fuerat in Tranſtyberinam tranſire regionem, & Ianiculum, ſeptimum antiquæ Vrbis montem, his adiungere. verùm cum multis iam annis, ne dicam ſeculis, collis Hortulorum cum campo Martio intra pomeriũ ſit receptus, prius hunc, totamq́ue Vrbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipſum collem, & Quirinalem, vallem quadrangularem, ſed oblongam formam habentem iacere, in deſcriptione ſitus vrbis declaratum eſt, in cuius parte ſub Clatræ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuiſſe memorant. argumento quòd ibi ſit ædes S. Nicolai cognomento de Archimonijs. Haud ita multò poſt fuit locus, Pila Tiburtina, quaſi Tibur, denominatus: vbi Mar. ſe Domum

Archimoniũ forũ. Pilæ Tiburtina. Domus Martialis.

De Theatro Marcelli, & Bibliotheca, ac de Porticu, & Curia Octauiæ. CAP. II.

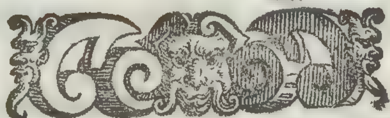
AVGVSTVS multa sub alieno nomine condidit. & in primis Theatrum Marcelli nepotis ex sorore Octauia; cuius pars vetustate, igneque corrupta, vbi nunc est Palatium Sabellorum inter Capitolium, & Tyberim, adhuc cernitur. Capiebat autem loca octuaginta millia. opus sanè maximum, simul & pulcherrimum; vtpote ab eo excitatum, qui maxime, exoptabat multis, & præclaris ornamètis Vrbem illustrare. In hoc, scęna restituta, Vespasianus ludos edidit. At de hoc theatro lege Asconium. Iuxta theatrum Porticum Octauiam in gratiam Octauiæ sororis idem Augustus condidit, quam mox incendio deformatam, restituit. In hac porticu raptus Proserpinæ, Bacchus, & Satyrus fuere, Praxitelis opera. In eadem Apollinem, Dianam, nouem Musas fecit Timarchites. Intra hanc ipsam porticum Iunonis Ædem ponit Plin. in qua eiusdem deæ simulacrum Dionysius, & Polycles fecere. Idem auth. de Octauiæ Curia meminit, & in ea Cupidinem fulmen tenentem ponit. Consentaneum autem est

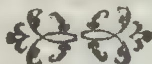
Theatrũ Marcelli nepotis Augusti. Capiebat 80000.

Porticus Octauiæ.

numento condiderunt, quod conſpicitur è Martio campo, impoſitum colle Hortulorum. in eo monumento ſolium porphyretici marmori ſuperſtanti lunenſi ara circumſeptum è lapide thaſio. Hic collis Hortulorum quidem obtinuit cognomen, quòd ſub ipſo olim fertiliſſimi, & perpetuis aquis irrigui fuerant horti, vt vbi de Auguſti Mauſoleo mentionem facimus, infra apparebit. Ex Hortulorum colle magiſtratus petituri in Martium campum olim deſcendebant. Deſcendamus nos in eundem. Vrbemq; planam.

animi virtutibus, humanarumq; literarum studio virorum doctorum fautor, & singulare præsidum. Sedebant & quidã prudentes viri; incideratque mentio de Mario iuniore, de cuius morte cum quidam dubitarent, quid, inquit Episc. dubitatis de re omnibus nota. heus puer affer M. T. Ciceronis orationes. Legebatur in toga candida. Catilinam caput Marij plenũ adhuc animæ, & spiritus gestauisse ab Ianiculo ad ædem Apollinis. tunc THOMAS antiquitatis Vrbis studiosissimus & in medicina alter Apollo, in me conuersus: vbi, inquit, erat Apollinis ædes. Iube inquam Asc. Pedianum afferri, apud ipsum quædam vidi, quæ nunc memoriæ non occurrunt; eo allato hæc legimus. Omnia sunt manifesta, sed tamen ne erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobilissima, admonendi estis non hanc à Cicerone significari, quam post mortem Ciceronis multis annis Imp. Cæsar, quem nunc Diuum Augustum dicimus, post actiacam victoriam fecerit: sed illam demonstrari, quæ est extra portam Carmentalem, inter forum Holitorium, & circum Flaminium. Quibus verbis obseruaui nullo modo Agonium campum circum Flaminium esse Et si quis consideret forum Holitorium, ædemq; Apollinis inter ipsum, & circum Flaminium voluerit collocare, certè Pomponij opinionem facillimè probabit. non enim procul à porta Carmentali fuit Apollinis ædes. Liuius. Ab æde Apollinis boues fœminæ duæ, albæ, porta Carmentali in Vrbem ductæ. Quæ verò à Blon. adducuntur, ea omnia, præter Pandulphi argumentum, non magis suam confirmant, quam destruunt opinionem. Quid enim sibi volunt hæc Liuij verba? Itaque inde Consules ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis est, iam tum Apollinarem appellabãt, aduocauere Senatum. nempe nihil aliud, quam sæpenumero Romanos è proximo Capitolio consultandi gratia in circũ Flaminium descendisse. Vnde alibi Liuius Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Quid Cassiodori? Solitos esse ab Augusti Mausoleo sex portis dimitti iunctos currus, qui per Equiria in Flaminium circum currerent? nihil, nisi ab Equirijs, vbi ædes S Mariæ in Equiro, recta currus solitos esse venire ad Apothecas obscuras, & per portam antiquam, cuius vestigia adhuc existunt circũ ingressos, metas circuire.

quòd

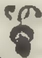
agnoſcantur. Quare velim doctos, Vrbisque priſcæ ſtudioſos non mihi magis, quàm impijs iſtorum manibus iraſci, ſi pauca videbor attigiſſe. Sed iam ad locorum declarationem aggrediamur. & quia à Theatro Marcelli principium rectè facturi videmur, pauca de theatro prælibanda ſunt. Theatri igitur originem huiuſmodi tradit Caſſiodorus. Cũ agricultores feriatis diebus ſacra diuerſis numinibus per lucos, vicosque celebrarent, Athenienſes primum agreſte principium in vrbanum ſpectaculum collegerunt, Theatrum græco vocabulo viſorium appellantes, quod eminus aſtans turba conueniens ſine aliquo impedimento videatur. Et infra: Ritus Romani, ſicut cætera externa, ad ſuam remp. non inutiliter trahentes, ædificium alta cogitatione conceptum magnanimitate mirabili condiderunt. Theatra prius ad tempus lignea poſita fuere: poſtea verſatilia inuenta, quæ modo vnam, modo alteram faciem oſtenderent, qualia duo M. Curius in funebri patris munere iuxta fecit. Primum autẽ theatrum Romæ fecit M. Scaurus in ædilitate ſua XXX. dierum ſpacio duraturum, omnium maximum quæ vnquam humana manu facta fuere. cauea enim hominum octuaginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos ſuo triumpho dediſſe dicitur, deinde Scaurus. Vitruuius autem ſcribit poſt Scænam porticus eſſe conſtituendas, vti cũ imbres repentini interpellarint, habeat populus quo ſe recipiat ex theatro, & non modo porticus, ſed etiam ambulationes, quæ ita collocabantur, vt duplices eſſent, haberentque exteriores columnas doricas, cum epiſtylijs, & ornamẽtis ex ratione modulationis perfectas. & alibi: Tectũ, inquit, porticus quod futurum eſt, in ſumma gradatione cum ſcęnæ altitudine libratum perſpiciatur, ideo quòd vox creſcens æqualiter ad ſummas gradationes, & tectum perueniet. Sed ſymmetrias, & locorum diſtinctiones docet libro quinto.

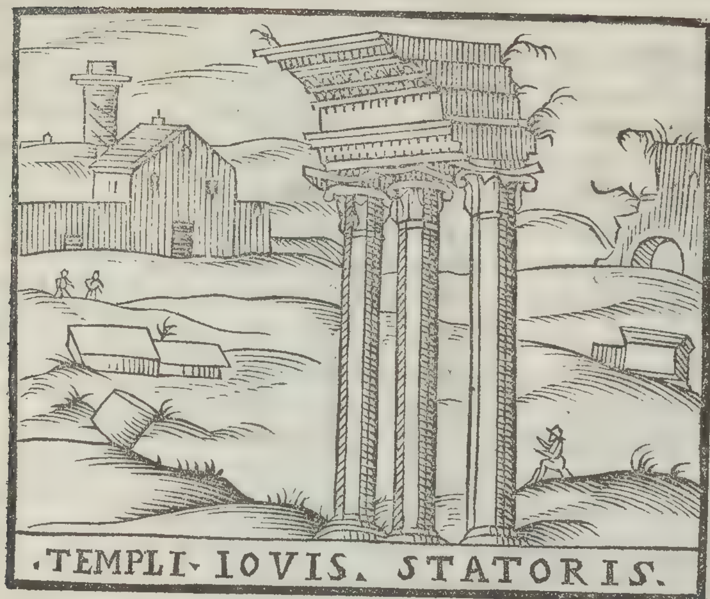
Theatri origo.

Prius lignea.

Primum M. Scaurus, & maximum.

Theatrũ temporaneum.

De Vulcani, Martis, Bellonæ, Herculis, Iouis Statoris Templo; ac de Columna Bellica, Ara Neptuni, Porticu Corinthia, & Colosso Martis.

CAP. IIII.

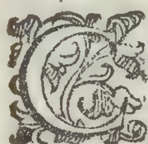
FVERE autem cum in circo Flaminio, tum apud, aliȩ celeberrimæ deorum ædes sacræ, veluti Vulcani, in qua pro edituis canes fuisse fabulantur, sacrilegis tantum allatrantes. Martia iuxta eundem circum, vt diximus, Simul, & Bellonæ: versus portam Carmentalem inquit P. Victor. inter Martis, & Apollinis templum, ac portam Carmentalem, qui locus ex ruinis eminentior nunc cernitur; vbi frequenter Senatus habebantur. Liuius quinto dec. quintæ: M. inquit, Pompilius Cos. Romani redijt, Senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato. Ante Bellonæ, existentis, auth. Sex. Pom. *Vulcani in quo canes pro edituis.*

ante

est hanc curiam fuisse vbi porticus, quam ante theatrum statuit Appianus. Includebatur autem inter ædes sacras diui Nicolai in carcere, & S. Mariæ, quæ ab ea in Porticu cognomen obtinuit, qui locus ex ruinis, & Curiæ, & porticus eminentior cernitur, ibiq; saxa tiburtina, & marmora plurima effodiuntur. Defuncto verò Marcello prope theatrum Octauia mater Bibliothecam instituit, idest librorum repositorium, quæ Liberaria etiam dicitur. Gellius: fortè, inquit, in liberaria ego & L. Paulus poeta vir memoria nostra clarissimus consederamus. Tradunt autem Pisistratum tyrannum primum omnium Athenis disciplinarum liberalium libros publicè legendos posuisse; Romæ verò Asinium Pollionem.

Bibliotheca Octauia.

De Circo Flaminio, & Templo Apollinis. CAP. III.

IRCVS autem Flaminius vbi fuerit, permagna est inter scriptores dubitatio, & contentio Blon. namq; quibusdam coniecturis admodum leuibus conatur ostendere, quem nunc Agona, olim Circum Flaminium appellatum; cuius rei nullum habens argumentum, Pandulphum lateranensis ecclesiæ ostiarium tantum adducit, qui scribit Hadrianum Pontificem S. Apollinaris ædem ædificauisse, vbi prius Apollinis fuerat. Pom. verò Lætus, quem deinde secutus est Ful. eum esse vult, cuius vestigia quibusdam in locis adhuc extant apud Apothecas obscuras, in cuius medio nunc ædes S. Catharinæ est sita, & funes torquentur. Quidam verò Blon. opinionem approbantes Balbi Theatrum hoc in loco fuisse contendunt. Quare in re tam antiqua, tam dubia, in tantaque scriptorum varietate, quem potissimum sequeremur, nulla erat certa ratio, coniecturæ verò non valde probabiles, in his animi anxietatibus diu versatus, tandem forte fortuna, quid probarem, inuenimus. Sedebamus enim nuper in Libraria Pont. Max. Ego, IOANNES Moronus Episcopus Mutinen. magni ingenij, magnęque probitatis iuuenis nobilissimus, nec non THOMAS Cadamustus patricius Lauden. ijsdem ornatus animi

Circus Flaminius.

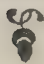
Decoratus est arcus Flaminius altera æde cognomento Herculis Musarum, quòd cum Musis esset communis, à M. Fuluio Nobiliori ex pecunia censoris ædificata. ea ratione quòd in Græcia acceperat Herculem Musagetem esse, idest comitem, ducemque Musarum, idemque primus nouem signa, hoc est omnium Camœnarum simulacra ex Ambraciensi oppido translata sub tutela fortissimi numinis consecrauit. quia mutuis operibus, & præmiis ornari, iuuariq; deberent, Musarum quies defensione Herculis, & virtus Herculis voce Musarum. lege Eumenium. Ædem autem hanc vetustate deformatam Martius Philippus Augusti victricus refecit, quod Ouid. in Fast. sic tetigit. *Herculis Musarũ Templũ.*

Sic ego, sic Clio, clari monimenta Philippi
Aspicis, vnde trahit martia casta genus.

In eodem Circo Macro. Iouis Statoris statuit Delubrum. Et calices fieri solitos, sic testatur Mar. *Iouis statoris delubrum.*

Accipe de circo pocula Flaminio

Plin. verò Aram Neptuni fuisse ait, eamque olim sudore manasse. Et à Consulatu Octauii, qui de Perseo rege triumphum nauale egit, factam Porticum duplicem apud eundem circum, quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab authore Octauia est appellata. Fuit autem inter ipsum circum, & ecclesiam S. Nicolai cognomento in chalcaria, quod cognomen ab ipsa porticu retinuisse videtur, χαλκὸς enim æs dicitur. Idem tradit Colossum Martis fuisse in templo Bruti Callaici apud circum Flaminium. *Porticus Corinthia Octauia.*

O De

quòd si de Agonio intelligatur campo, non recta à Mausoleò Augusti, verum ad dexteram necesse erit currus flectere, vt in Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum in pratis Flaminijs circus Flaminius, esse constet. Circus Flaminius, inquit M. Var. dicitur, qui ædificatus est circum Flaminium campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi circum metas currũt. Sex. verò Pomp. à Flaminio Cos. apud lacum Trasumenum ab Annibale interfecto circum, simul & viam, denominationem cœpisse refert. Plut. verò in probl. de huius nominis etymologia dubitare videtur. Quid est, inquit, quòd circus Flaminius dictus est, an quòd Flaminius quidam priscus, cum ciuitati agrum reliquisset equestribus ludis eius fructu, & vectigalibus vtebantur, nam cum pecunia suppeteret viam quoque Flaminiam munierunt. Cui autem vsui esset illa indicant Var. verba paulo ante adducta, & quæ retulimus ex Liuio. quòd Circo Flaminio mundato ludi Apollinares extra portam Collinam portati sunt. Inter S. nunc Angeli, olim, vt quidam putant, Iunonis Ædem, & Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres miræ altitudinis, & crassitudinis adhuc extant, quò in loco Martis Templum fuisse tenemus. columnæ enim reliquiæ videntur earum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modũ celebrantur. Apollinis verò Ædes vbi nunc ecclesia diuæ Mariæ cognomento sub Capitolio, inter forum Holitoriũ, & circum Flaminium, secundum Asc. & propè portam Carmentalem, quod innuit Liuius, qui primo dec. quintæ docet S.C. in ea sæpe factum esse, eius sunt hæc verba: Cn. Cornelio Scipione Hispalo, & Q. Petilio Spurino Cos. Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis supplicationem in biduum decreuit. In eodem circo etiam Neptunum Ædẽ habuisse testatur epitaphium quod sequitur.

Martis Templũ.

Apollinis Tẽplum.

Neptuni Aedes.

ABSCANTO AVG. LIB. ÆDITVO ÆDIS NEPTVNI QVÆ EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CÆS. N. SER. ADIVTOR A RATIONIBVS PATRI PIISSIMO FEC.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. VI. COS. PROCOS. INCENDIO CONSVMPTAM RESTITVERVNT.

Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plateam Iudæorum Ceuram appellant, Seueri Impera. fuiſſe tenet fama. nos verò de hac nihil certi habemus. Sequitur Theatrum Pompei, inter Marcelli, & molem Hadriani ferè medium, quod manſurum primus omnium ipſe Pompeius exſtruxit. Quin, inquit, Cor. Tac. Cn. quoque Pompeium accuſatum à ſenioribus ferunt, quod manſuram theatri ſedem poſuiſſet: Nam antea ſubitariis gradibus, ſcæna in tempus ſtructa. Sed conſultum parſimoniæ, quòd perpetua theatro ſedes locata ſit, potius quàm immenſo ſumptu per ſingulos annos cōſurgeret, ac ſtrueretur. Et licèt Pompeius inchoauerit, magnaque ex parte exſtruxerit C. Caligulam tamen abſoluiſſe ſcribit Sueton. cum fortuito igne conſumptum ſe exſtructurum pollicitus eſſet Tiberius. Longo autem tēpore poſt Theodoricus Oſtrogothorum rex magna ex parte diſturbatum inſtaurauit, ſicuti Caſſio. verba ad Senatū indicant, quæ ſunt: Et ideo theatri fabricam ſe mole ſoluente, conſilio veſtro credimus eſſe roborandam; vt quod ab authoribus noſtris in ornatum patriæ conſtat eſſe conceſſum, non videatur ſub melioribus poſteris immunitum. Quid nō ſoluas ſenectus, quæ tam robuſta quaſſaſti? Montes facilius cadere putarentur, quam ſoliditas illa, quę tenetur; quando moles ipſa ſic tecta cautibus fuit, vt pręter artem additam, & ipſa quoque naturalis eſſe credatur. Hoc potuiſſemus fortè negligere ſi nos contigiſſet talia non videre: & reliqua. Huius magnitudinem ex eo etiam coniicimus, quòd Nero nobilibus Germanis Po. Ro multitudinem oſtenſurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit. Capiebat enim loca. LXXX. millia cuius veſtigia in cella vinaria, & in ſtabulo Vrſinorum in campo Florę adhuc cernuntur. Veneris Victricis ædē in eo fuiſſe ſcribit Porphyrio, & Plutar. in ipſius Pōpei vita. Ego verò anno. M. D. XXV. poſt ædem S. Mariæ cognomento in cripta picta, vidi effodi marmor in quo

Porticus Seueri.

Theatrū Pompeij.

ante portã Carmentalem, fuerat Colũna marmorea index belli inferendi. Bellica denominata, à qua Romani in bellũ profecturi hastã in eam partem versus mittebant, in quam ituri erãt, quia laboriosum admodum videbatur propagato imperio ad hostium fines ex instituto peruenire, in eorumque agros iacere. Hanc columnam Blon. iuxta circum Maximum perperam statuit, deceptus illis Ouidij carminibus, quæ sunt supra à nobis adducta, vbi de ipso circo, & ijs, quæ in eo erant, sumus locuti. Ædis Bellonæ Appium Claudium cæcũ authorem Ouid. sic facit,

Hac sacrata die thusco Bellona duello
Dicitur, & Latio prospera semper adest.
Appius est author Pyrrho qui pace negata
Multum animo vidit, lumine cœcus erat.

Herculi magno custodi circi Flaminij Ædis ponitur à P. Victore, de qua idem author vt quidam aiunt, sic meminit.

Altera pars circi custode sub Hercule tuta est,
Quod Deus Euboico carmina munus habet.

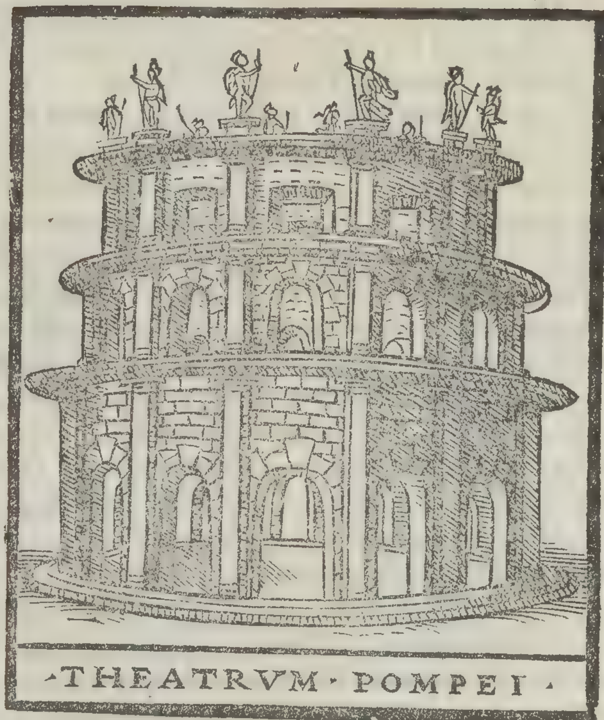
Herculis magni Tẽplum. Steterat autem in aditu circi, vbi nunc ecclesia diuæ Luciæ in Apothecis obscuris, & propterea Ouidius custodem illius ipsum Herculem appellauit. argumento etiam quòd aperiẽtibus Vespillonibus sepulcrum quoddam, legimus in frusto marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis monimentis vbique Herculi datur, videlicet. INVICTO.

Deco-

De Thermis Agrippinis, Pantheone, eiusq; Porticu, ac Boni Euentus Templo. CAP. VI.

DISCEDENS quis à Pompei theatro in septentrionem ad locū perueniet, qui nunc Cyambella dicitur, propè Panthèona, vbi M. Agrippæ Thermarum reliquiæ adhuc exstant: eis namq; Agrippinis à suo nomine nomen imposuit Agrippa. de quibus meminit Pli. his verbis: M. Agrippa rusticitati, quā delitiis propior, vnicumq; felicitatis exemplum multa, & egregia in vrbe perfecit opera, Augusto eius socero imperante. Idē thermas de suo nomine excitauit, has lithostrato, & encausto pinxit, arcus, & pauimenta ex vitro posuit. Et rursus: Lithostrata, & pauimenta cęptauere iam sub Sylla paruulis certè crustis. exstatque hodie quod in Fortunæ delubro Præneste fecit: pulsa deinde ex humo pauimenta in cameras transiuere, vt pronum vitium, & hoc certè inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit. figlinum opus encausto pinxit, reliqua albaria adornauit, non dubiè vitreas facturus cameras, si prius inuentum fuisset. Conspicitur propè thermas Templum inter antiqua vrbis ædificia valde conspicuum, & ferme integrum: ab antiquis, quasi omnibus diis sacrum,

De porticu Mercurij, & Octauij, Pompei theatro, Domo, Atrio, & porticu eiusdem, ac de Templo Veneris Victricis.

CAP. V.

Porticus Mercurij

NTER Flaminium circum, & Tyberim exstat Porticus in vestibulo ædis nunc S. Angeli in piscina, olim Mercurio, vel, vt alii, Iunoni sacra; quã igne exhaustum L. Septimium Seuerũ restituisse inscriptio ostendit huiusmodi.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS
SEVERVS PIVS PERTI-
NAX AVG. ARABIC.
ADIABENIC. PARTHIC.
MAXIM. TRIB. POTE-
STAT. XI. IMP. XI. COS.
III. P. P. &

IMP.

vna margaritæ duæ, positæ, vt diximus, Veneris simulacro: Phidias, inquit Plin. fecit ex ebore Mineruam Athenis, quæ est in Pantheone, astans. Hercules in Pantheone, ad quem Pœni omnibus annis humanas sacrificant victimas, humi stans. Virgil. enim Didonis describens templum alludere videtur ad hoc, in quod tot gradibus nunc descenditur, quot olim ascendebatur, vt columnarum basis in porticu ipsius existentium ostendit, simul & area ex quadrato lapide superioribus annis detecta. ex quo deprehendi potest quantum ruinis creuerit Vrbis solum. Notandumq; etiam hoc in loco omnia templa apud veteres in sublimi condita gradibus ascendi, atque vnum tantum habuisse aditum. Vnde Var. Omne enim templum debet esse continuo septum, nec plusquam vnum introitum habere. Agrippa autem templo Porticum addidit, à quibusdam prothyrum appellatã, cuius verbi significationem Accursius Iurecon. se ignorare fatetur. Est autem locus ornamenti causa ante ianuam, veluti vestibulum, aut porticum. quasi προ τῆς θυρὰς. Hæc verò porticus pulcherrima, & fermè integra adhuc stat, cuius tectum ęreis, ac inauratis trabibus canalium modo compactis sustentatur: rotundis, ingentibusq; attollitur columnis. de qua Baptista Leo hæc habet verba: Exstant in hanc vsque diem ad porticum Agrippę contignationes æneis trabibus pedũ. XL. opus in quo nescias impensam ne magis, an artificis ingeniũ, mirere. Præter columnas rotundas, habet quasdam alias quadratas, quæ dicuntur anthæ. anthes quadraturam significare Nonius affirmat. In huius frontispicio literæ cubitales, operis authorem ostendentes, sunt hæ.

M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT.

De instauratione verò eiusdem templi infra minores literæ leguntur, hæ.

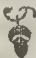
IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX ARABICVS ADIABENICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. PP. PROCOS. &

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEON VETVSTA-

erat index talis. VENERIS VICTRICIS. Propè theatrum autem Atrium, siue Curiam, & Domum, & ante ipsam Porticum Pompeius habuisse dicitur. Plut. Atqui inquit, Pompeius ipse vsque ad tertium triumphum modicè, atque incompositè habitauit, pulchrum deinde theatrũ longè à Romanis diffamatum cum struxisset, splendidiorem domum, veluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit in qua C. Cæsarem occisum esse docet Sueton. Is locus nunc Satrium addita litera. s. pro atrium appellatur. De Porticu verò Ouid. sic meminit.

Tu modo Pompeia lentus spaciare sub vmbra,
Dum sol herculei terga leonis adit.

Campum, quem Floreum vocitant, à Flora à Pompeio adamata ita denominatum putauerim, non à loci præstantia, quasi floreum, vt autumat Ful. Hæc autem Pompei monimenta Philippo, qui post Gordianum imperauit, regnante, igni absumpta sunt, auth. Pomp. lætus: Nam cum Philippus ipse in theatro ludos scœnicos celebraret tribus diebus, totidemque noctibus peruigil populus spectauit funalibus, atque lychnis tenebras vincentibus, & cum multitudo solennibus ludis intenta esset, incendium, aut ex luminaribus, aut ex ignibus coalitum, in Curiam deuagatum est, arsit theatrum, & ei propinquum hecatonstylon, idest centum columnarum porticum. Iuxta theatrum Tiberio Cæs. Arcum marmoreum, prius à Senatu decretum, sed omissum, peregit D. Claudius. Sueton.

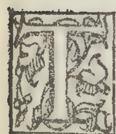

De

De Thermis Neronianis, & Alexandrinis; ac de Circo, qui Agon dicitur. *CAP. VII.*

HERMARVM olim Neronis fornices, & arcus quidam adhuc extare videmus, post S. Eustachij ædem; inter Pantheonis, & Longobardorũ plateas: de quibus Mar. Quid Nerone peius, quid thermis melius Neronianis? Has Alexandrum instaurauisse nonnulli arbitrantur. Lampridius verò nouas iuxta Neronianas Alexandrum excitauisse. cuius sunt hæc verba: Thermas sui nominis fecit, iuxta eas, quæ Neronianæ fuerunt, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus thermis de priuatis ædibus suis, quas emerat, diruptis ædificijs fecit. Pulcherrimum ferè omnium artium vectigal instituit: ex eoq; iussit thermas, & quas ipse fundauerat, & superiores populi vsui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit. Et quia thermarum vestigia latè patẽt, à S. Eustachio vsque ad domum Gregorij Narnien, viri optimi, & humanissimi, in cella vinaria cuius vidimus thermarum pauimenta, & plumbeas fistulas, Lampridij opinionẽ potius probamus, videlicet *Thermæ Neronis.*

Pantheō. Pantheona. à nostris, à circulari forma S.Maria rotunda, nũcupatum. Est enim spherica forma, & veteri structura, quod Ioui Vltori ab eodem Agrippa positum esse testatur Plin. Dion verò, siue quòd Matri deum, atque omnibus diis sacrũ esset, siue quòd mundi formam haberet, Pantheona appellatum tradit. Id cum Agrippa Augusto vellet dedicare, ac ille respueret, Marti & Veneri consecrauit. Huius maute magnificentiam, & pulchritudinem non facilè verbis quis exprimeret. Habet enim intrinsecus lithostratum variis marmoribus perpulchrè exornatum, columnasq; circumquaq; nobili structura, & epistyliis optimè concinnatas, ac inter ipsas, sacella, in quibus per ambitũ statuæ olim erant collocatę: Syracusana, inquit Plin. sunt in Pantheo capita columnarum à M. Agrippa posita in columnis templi eius probantur inter pauca eius opera, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Altitudo. Altitudo enim brachia cõtinet. LXXVII. & totidẽ latitudo. Huius templi concamerata testudo, mira arte laqueata, habet in summo vertice circulare foramen, quo solo liberum lumen cœli admittitur, & ad huius imbres excipiendos recto diametro in ipso lithostrato impluuiũ. verùm ne testudo immenso pondere grauaretur, vacui circunquaq; specus ab imo ad summum relicti sunt. Intus tota ædes, aut marmorata, aut marmoreis crustis exornata est. exteriùs tectorio illita, à fronte verò æreis laminis argento, auroq; illitis tecta. Testudo nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Constantinus tertius Heraclii nepos Romã veniens sustulit, simulque omnes statuas ex ære, & marmore ad vrbis ornatum positas, omniaq; templorum ornamenta paulo decentiora detraxit, nauibusque ad id paratis impositis asportauit. Portæ verò templi æreæ, miræ magnitudinis, veteri structura, cum æreis supra valuas cancellis. In pro nao Augusti, & Agrippæ fuere simulacra. In ipso verò templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pendebat vnio miræ magnitudinis, & taxationis, quem vt scribit Macro. Cleopatra in auribus gerebat, cuius magnam partẽ aceto consumpserat in conuiuio, quo M. Antonium sumptibus superare contendebat, quæ vno haustu centies sestertium ebibit. sed qui superfluit victa regina, capta Aegypto Romam delatus, dissectusque est, & factæ ex

vna

& animaliũ ad locorũ ornatũ, huc, illuc transferri; ſicuti videmus æneos pauones in S. Petri baſilica, quos olim in pinu ænea ad Scipionum ſepulcrum fuiſſe memorant. Quare cum ſolerent principes, vt ſupra patuit, omnia ſui monimenta vno in loco extruere, Neronis, ſiue Alexandri circum exiſtimauerim. Sunt enim horum thermarum veſtigia propè, & fermè contigua. Non negamus tamen in eo Equiria, ſicut alia certamina, fuiſſe celebrata. Sunt autem Equiria ludi, quos apud Elidem Græcię ciuitatem Oenomaum primum omnium edidiſſe ſcribit Sex Pom. & Pindari interpres. Romulus poſtea eum imitatus eoſdem in raptu Sabinarum Italiæ oſtendit. de quibus Ouid. ſecundò faſt. ita meminit. *Neronis Circ⁹, vel Alexandri.*

Iamq; duæ reſtant noctes de menſe ſecundo,
Marsq; citos iunctis curribus vrget equos.
Ex vero poſitis permanſit equiria nomen.
Quæ Deus in campo præſtitit ipſe ſuo.

Quidam autem aiũt in via triũphali Arcum Theodoſij, Valẽtiniani, & Gratiani Imp. fuiſſe, quo in loco nũc pecunia ſignatur. nos verò de his nihil certi inuenimus, niſi quòd fragmẽta quædã ſuperioribus annis apud ædem S. Celſi inuẽta dicũtur, horum principum de arcu inditium facientia. Aliqui dicunt in eo arcu titulum inſculptum eſſe huiuſmodi. *Arcus Theodoſij Valentiniani, & Gratiani.*

IMPP. CÆSSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS VALENTINIANVS. ET THEODOSIVS PII FELICES ET SEMP. AVGGG. ARCVM AD CONCLVDENDVM OPVS OMNE PORTICVM MAXIMARVM ÆTERNI NOMINIS SVI PECVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQ. IVSSERVNT.

De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis, ac Palude Caprea. CAP. IX.

IN ripa autem Tyberis, vbi nunc S. Blaſij, olim Neptuni ſtabat Ædes, ab Hadriano reſtituta, quemadmodum in marmore ibi inuento titulus nobis ſignificauit. In Neptuni naufragio ſeruati ſolebant tabellas naufragium ipſum pictum habentes ponere, auth. Fulgentius: Terentus, inquit Pom. locus in campo, *Templũ Neptuni.*

dictus

TE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Spartianus autem ait Hadrianum prius Pantheum instaurasse. Iulius Capit. in vita ipsius Antonini pii de ipsa instauratione ita meminit: Opera eius hæc exstant, templum Hadriani honori patris dicatum, instauratum Amphitheatrum, sepulcrum Hadriani, templum Agrippæ. Porticus autem numinibus priscos dedicare consueuisse, probat in marmore excisus hic index.

SILVANO SANCTO L. VALLIVS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT. DEDICAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE ET BOLANO COSS.

In area autem Pantheonis visuntur pari forma duo leonum simulacra ex marmaridum lapide subnigro, sub suis basibus collocata, cum hierogliphicis literis, inter duo porphyretica labra. quæ in proximis Agrippæ, aut Neronis thermis fuisse multi opinantur. Templi Boni Euentus vestigia quadrata, & oblonga spectantur inter Mineruæ, & Sancti Eustachii plateas. Colebatur autem Euentus, vt omnia prospere, feliciterque euenirent: quare Var. ad Fundaniam scribens ipsum inuocauit, cuius simulacrum erat habitu pauperis, dextera manu pateram, sinistra verò tenens spicam.

Boni Euētus Templum.

Praxitelem huius diui Simulacrum in Capitolio fecisse, testatur Plinius.

Simulacrū Boni Euentus quale.

De

Vbi notandum honoris, virtutisque causa additum, quia Duellio Cos. cautum fuerat S. C ne quis in Vrbe sepeliretur nisi qui virtutis causa, legibus nõ tenerentur. Vnde Cicer. Hominem mortuum, inquit, lex in XII. tabulis, in Vrbe ne sepelito, neve vrito. credo propter ignis periculum. atqui in Vrbe sepulti sunt clari viri. Credimus eos, quibus ante hanc legem, virtutis causa tributum est, vt Publicolæ, vt Tiburtæ, quod eorum posteri iure tenuerunt: aut eos, si quibus hoc, vt C. Fabricius virtutis causa soluti legibus non sunt secuti. Propterea imperatores, & virgines Vestæ, quia legibus non tenerentur, in ciuitate habebant sepulcra. Denique etiam nocentes virgines Vestæ, licet viuæ, tamen intra Vrbem campo Scelerato obruebantur. Sed vnde digressi, eò reuertamur. A Macello Coruorum ad septa campi Martij via Lata, adhuc priscum obtinens nomen, producitur: à qua ædes S. Mariæ in via Lata nomen accepit: propè quam nunc multa eruuntur marmora, in quibus trophœa, triumphalesque imagines vidi, cum hac inscriptione. VOTIS. X. ET. XX. qualem esse in arcu Constantini dictum est supra. ex quo conijcimus arcum triumphalem ibi stetisse. hactenus tamen nihil aliud apparuit, vt cuius esset iudicaremus. Ferunt Innocentium octauum pontificem, in renouatione prædictæ ædis, hunc diruisse. In hac ipsa via Isidis Templum extitit. Blon. autem ex Sex. Ruffi descriptione vbi ædes nunc S. Marcelli ponit: in quo Vespasianum, & Titum nocte illa, quæ triumphum præcessit, quieuisse memorat Suet. Iuuenalis verò propè septa statuit, cum inquit.

Via Lata.

Isidis Tẽplum.

A meroe portabat aquas, quas spargat in ædem
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ouili.

Et licèt ædes prædicta non multum à Septis distet, non tamen proxima dicetur. Vnde alij posuere Isidis in Platea nunc Sciarræ, nonnulli apud ædem S. Mariæ in Equiro. At certum locum nobis non licèt assignare, nisi quòd propè S. Marcelli templum inuentum est marmor hoc titulo insculptum.

TEMPLVM ISIDIS EXORATÆ.

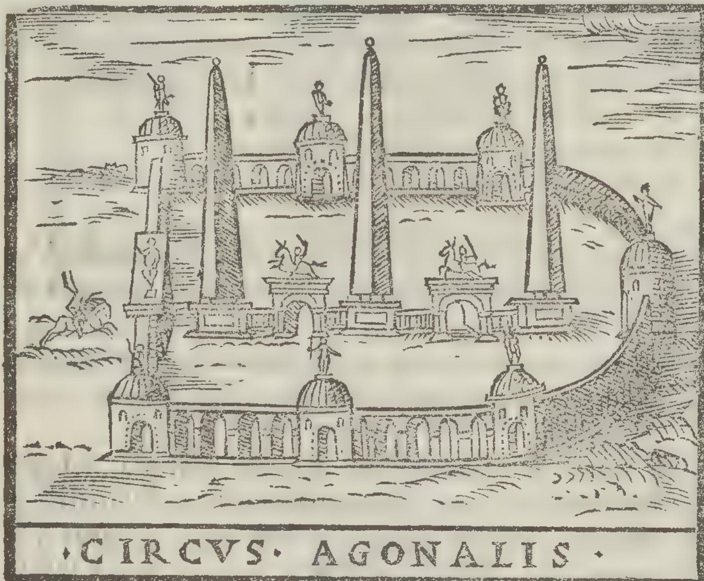
Fuit autem Isis Ægyptiorum dea, & in magna apud ipsos veneratione, cuius sacra Romã aduecta esse testatur Lucanus. Lampridius in Com. Ant. Imp. vita. Sacra, inquit, Isidis ita

Isis dea.

coaluit,

videlicet Alexandrum nouas propè neronianas excitauiſſe thermas; præſertim quod in eadem domo, & in proximis, ſunt putei aquis limpidiſſimis, qui nulla arte poſſunt exſiccari, vt exiſtimem eſſe ductum illius aquæ, quæ ab Alexandro inducta, eiuſdem adquiſiuit nomen. Iuxta autem has P. Victor thermas Hadriani poſuit: quidam ferunt fuiſſe, vbi nunc S. Aloiſij templum; ſed cum nulla ibi appareant Thermarum veſtigia, certum locum illis non audeo aſſignare. Viſuntur hodie in celeberrima Vrbis planæ parte veſtigia ſpacioſiſſimi circi, quẽ nunc Agonẽ vocitant. quod in eo ad ix. diem Ianuarij Agonalia Iano ſacra celebrarentur, à Numa, vt ſcriptum reliquit Antias, inſtituta.

Circ⁹ Agonalis.

·CIRCVS· AGONALIS·

Is enim deus rebus agendis præſidere credebatur. Ego verò crediderim ibi non ſolum Agonalia, verum varios ludos, variaq; edita ſpectacula, & communi nomine Agonem denominatũ, quo nomine cuiuſlibet generis ſpectacula appellant Græci Non enim placet, quod vult Ful. huic loco Equiriæ nomen fuiſſe, quia, vt diximus, rectior erat via ab Augusti Mauſoleo ad S. Marię in Equiro ædem, vt inde currus in circũ Flaminiũ, ſicuti Caſſio. ait, dimitterentur. Præterea ædes ipſa in Equiro dicitur, non in Aquiro. neq; legitur vſquã, locũ ibi fuiſſe paludoſum, vt ab aquis ædes ipſa nomẽ ſit adepta. Leue ſanè eſt argumentũ, quòd æreæ anates in ea fuiſſe dicãtur. ſolent enim antiqua hominum, & deorũ ſigna, ſimul

& ani-

inde etiam recta ad põtem qui Nomentanus, vulgo Lamentano, dicitur, trium circiter mill. pass. Tempore verò Gregorij Papæ XIII. anno 1575. via quæ à diuæ Mariæ Maioris ad basilicam Lateranensem ducit, aperta est, vt ex inscriptione in porticu illius Ecclesię ab Eugenio III. extructo apparet. At S. D. N. Sixtus V. qui nunc viget Viam Felicem de suo nomine, quæ ab ipsius diuæ Mariæ Maioris tẽplo ad ædes Sanctissimæ Trinitatis in colle Hortulorum, seu monte Pincio, duxit. Aperuit & eã qua à diuæ Mariæ Maioris ad Sanctæ Crucis in Ierusalem in agro Sesoriano recta tenditur, eamque pariter, qua ab ædibus diuæ Mariæ Maioris ad portam S. Laurentij recto tramite itur. Dum verò hæc scribebamus agebatur de aperienda via, quæ à Capitolio recta ad Lateranum duceret, ac etiam alia, quæ à templo diui Pauli extra mœnia in via Hostiensi ad Lateranum ipsum pariter deueniret, quæ Deo adiuuante quamprimum aperiendas forè creditur.

De Arcu Camilli, Templo Mineruæ, & Foro Suario.
CAP. XI.

ISCEDENS quis à via Lata versus Pantheona, non multò post illi occurret rudis, nullisq; ornamentis insignis arcus: cæterum, vt videtur, antiquissimus, quem Camillianum, tanquàm Camillo erectum, nunc vocitant. At nescio quo modo velint Camillũ arcũ habuisse triũphalẽ, cuius vsus multis seculis post Camillũ inuentus à multis dicitur. prius enim triũphalia tãtũ signa cũ statuis, & trophæis ducibus, & triũphatoribus erigi solebãt, qualia Marij esse adhuc videmus. quòd si, vt par est, triumphalem arcũ esse cõcedimus, nõ alicuius imperatoris, aut ducis fuit, quam ex ijs, qui post C. Cæsarem fuerunt. Sequitur statim inter Pantheona, & hunc arcũ, Templum Mineruæ, à quo nunc diuæ Mariæ sacrũ, nomẽ retinet. Illius autẽ antiqui extant in cœnobio fratrum parietes oblongã, & quadratam formam templi ostendentes, sed non magnã. Quod tẽplum olim testudinatum, multisque ornamẽtis insignitum Põpeius condidit: in quo triũphalia, & gestorũ breuiarium posuit, vt in marmorea tabula legimus, & eisdem ferè vrbis Plin. sic testatur. Toties imperator antequam miles.

Arcus Camilli, vt dicitur.

Templum Mineouæ.

postea

dictus quòd eo loco Ara Ditis patris occultaretur, vel quòd profluentis Tyberis ripas aquarũ cursus tereret. Quò in loco Euander ex Arcadia profectus cum classe substitisse dicitur. hinc Ouid.

Iamq; ratem doctæ monitu Carmentis in amnem,
Egerat, & thuscis obuius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui sunt vada iuncta Terenti
Aspicit, & sparsas per loca sola casas.

Ara Ditis. Notandum autem non solum Ditis, sed & Proserpinæ Aram subterraneam fuisse, quam Val. Max. tradit egesta terra ad XX. pedum altitudinem, apud Terentum inuentam Valesio quodam authore, è Sabinis locuplete, & rusticæ vitæ homine, qui liberatis tribus filijs ibi trinoctium furuæ hostię sacrificium exhibuit. vnde Ausonius.

Terna terentino celebrata trinoctia ludo.

Caprea Palus. Ipsam quidem aram Romani bello Albano constituerant, atque alta occultauerant terra, vt omnibus, præterquã ipsis, esset ignobilis Capream Paludem in campo Martio ante Vrbem statuit Liuius. Plut. verò locum esse dicit versus mare in rheumatibus Tyberis, ad quem vnus erat aditus, & propterea tutus; vbi Romulus cum exercitum recenseret, subita orta tempestate, sublatus è medio, apparere desijt.

De Domo Coruina, Via Lata, & Templo Isidis.
CAP. X.

LTERÆ autem pars Vrbis planæ, secundum radices Quirinalis, à foro Traiani ad portam Flaminiam producta, habuit propè Capitolium Domum Coruinam: à qua locus in hanc vsque diem nomen seruat, Macellum enim Coruorum vulgo dicitur. vbi in pariete domus Virgilij de mantaco tiburtinis saxis insculpta leguntur hæc.

C. POBLITIO. L. F. BIBVLO ÆD. PL. HONORIS. VIRTVTISQVE CAVSA SENATVS CONSVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS IVFERRENTVR PVBLICE DATVS EST.

Vrbem planam ad ripam Tyberis fuisse, eregione murorum structorum ab Anco rege in transtyberina regione. At melior est ratio. Si Vrbis mœnia montes non excedebant, cur idem Liuius in pratis flaminiis ea omnia acta dixit, & non in campo Martio, cum Flaminij prata inter montes, & Tyberim quin iaceant, negare possit nemo nempe quia non erant cãpi Martii pars. Non fit quippe verisimile eum agrum, qui fuerat Marti sacer, in ius priuatum transiuisse. Præterea cum Dion. omnia circum Vrbem hubitata cómemoret, domusq; priuatas in hac planicie fuisse legerimus, vt Coruinorũ, Pompei, Martialis, in campo Martio has statuemus; iusque priuatis hominibus struendi domos in loco sacro dabitur, aut forũ in quo sues venundentur instituetur. Quare huius planiciei partem ædificiis, tanquam Fo. Ro. proximiorem, secundum Dion. occupatam, Martii campi non esse partem, tenemus. Nunquid Vrbis? & intra mœnia receptam? Licèt locorum natura, quibusdamue coniecturis quandoque muris septam coniicere videar; Liuius tamen sexto belli pu. facit, vt quo tempore fuerit septa, non ausim affirmare. Scribit enim ab æde Apollinis boues fœminas duas, albas, porta Carmentali in Vrbem ductas. cui portæ cum sub Capitolio fuerit locus, omnia ab ipso ad Tyberim extra Vrbem extitisse videntur. Illud autem non prętereundum. Ful. non satis de campo Martio sibi constare. Nam in eo capite, quod est de Quirinali, ex Suet. refert Domitianum natum ad malum Punicum in domo, quam postea in Templum gentis Flauiæ conuertit, iuxta hortos Sallustianos, quorum, inquit, vestigia adhuc exstant in profunda valle inter portam Salariam, montẽ Quirinalem, & collem Hortulorum; & sic ipsos hortos in Vrbe ponit. vbi verò de obeliscis agit: Alter, ait, obeliscus Lunæ dicatus adhuc cernitur in colle Hortulorum, in hortis Sallustianis, qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur. & cum collis Hortulorum fuerit extra Vrbem, necesse est eosdem hortos extra fuisse. & ita non solum de loco, verum & de vulgari nomine titubat. Hic enim Gyrlum: illic Sallustricum ait. Quinimmò campum ipsum Martium totum, nedum partẽ, mœnibus modo excludit, modo, portã Aureliam propè Hadriani molem transferendo, intra Vrbem recipit. Sed ad Campi descriptionem aggrediamur, qui Martius ideò cognomi-

coaluit, vt & caput raderet. Iſiacos vero pineis vſque ad perniciem pectus tundere iubebat. Colebatur autem Iſis cum Oſiride viro, qui Serapis eſt nominatus; à quibus Iſeum, & Serapeum loca publica in regione Flaminia nomen ſumpſere. In Iſidis autem templo magna dabatur adulteriorũ occaſio, vnde Ouid. ad amantem.

Ne fuge niliacæ memphitica ſacra iuuencæ,
Multas illa facit, quod fuit ipſa Ioui.

Quò in loco non de latrocinijs, quemadmodum opinatur Fuluius, verùm de adulterijs, & ſtupris intelligit Oui. Nam & Ioſephus commemorat iuuenem quendam nomine Mundum Paulinam generoſam, & pudicam alioquin matronam cum impatienter amaret, ſacerdotes Iſidis pecunia corrupiſſe, qui nouo religionis commento mulierem in templum vocarent, eoſque finxiſſe, per noctem cum Oſiride collocutos, perſuaſiſſeq; eam à deo deſyderari, illam verò cum in templum veniſſet à iuuene, tanquam ab Oſiride, compreſſam, & cum mox petulantius ſtuprum ei exprobaſſet, mulierem marito rem detuliſſe Tiberio, atque ipſum indignatum ſacerdotes cum Mundi liberta, quę facinoris fuerat conciliatrix, crucibus affixiſſe, temploque Iſidis euerſo, ſimulacrum eius in Tyberim præcipitari iuſſiſſe. De incendio autem huius templi meminit Dion. his verbis: Ignis diuinitus, potiusquàm ab homine Romæ excitatus, eamq; depopulatus. Nam Serapis, & Iſidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheum, Diribitorium, Balbi theatrum, Pompei Porticum, Octauiæ domum cum bibliotheca, Templum Iouis Capitolini cum ædibus, & ſacellis coniunctis exhauſit. Pluribus autem in locis fuiſſe Iſidis templũ teſtatur Spartianus in vita Caracallæ. Idẽ ait ſacra Iſidis Romã deportauiſſe, & templa vbiq; magnificè eidẽ deæ feciſſe.

ADNOTATIO.

Cùm de vijs, quę noſtris temporibus in Vrbe apertæ ſunt aliquid non ab re fuerit hic inſerere: ſciendum itaque eſt anno 1561. à Pio IIII. Pont. Max. vbi olim Alta ſemita fuerat, ductam & ſtratam eſſe viam, quæ de ſuo nomine Pia vocata, hæc autem ab equis Tiridatis incipiens in ipſo Quirinali, vſque ad portam eiuſdem quoque nominis ducit, &

inde

COLVMNA. ANTONINI.

De Porticu, Templo, Columna, & palatio Antonini Pij, ac de Septis, siue Ouilibus. CAP. XIII.

XSTAT hodie inter Sciarræ, Pantheonisque plateas, iuxta ædem S. Stephani de Trullio, Porticus, cuius principium, & finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero vndecim, quæ supersunt, ita dispositæ cernuntur, vt stadiatam porticum Antonini Pij Impe. fuisse multi arbitrentur. quo in loco Templum etiã habuisse dicitur. arguméto quòd literæ cubitales, in marmore ibi inuéto incisæ, huius templi memoriã continerent. Sunt tamen qui Martis tẽplũ ibidem fuisse contendunt. Hinc enim ipsius Antonini cochlidis Columnam parum distare videmus, quam instar Traiani ipse sibi erexit. altitudinis pedum CLXXVI. cum interiore

Porticus Antonini

Columna Antonini

 cochlea,

postea ad tot maria, & deinde solis ad ortus missus hos retulit patriæ titulos, more sacris certaminibus vincentium, neque ipsi coronantur, sed patrias suas coronant. hos ergo honores Vrbi tribuit in Delubro Mineruæ, quod ex manubijs dedicabat Cn. Pompeius Magnus imperator. Bello XXX. annorum confecto, fusis, fugatis, occisis, & in deditionem acceptis hominum centies vicies semel. LXXXIII. millibus depressis, aut captis nauibus. DCCCXLVI. Oppidis, castellis mille quingentis. XXXVIII. in fidem receptis. terris à Męotis lacu ad Rubrum mare subactis, votum merito Mineruæ. hoc breuiarium eius ab oriente. Ad radices autem Quirinalis in hortis Columnensium propè cliuum. qui nūc in montem Caballum ducit, Forum Suarium olim fuerat, ita denominatum, quod eo in loco sues venundarentur. quapropter S. Nicolai ædes inibi nunc sita, in Porcilibus cognomentum retinet. M. quidem Var. docet antiquos habuisse loca constituta vbi res peculiariter venderentur, quæ loca nomen sortirentur ab ipsis rebus. vt Boarium vbi boues, Piscarium vbi pisces, Holitorium vbi holera, Suariū vbi sues. Quidam in radice eiusdem montis, in regione viæ Latæ, cāpum Agrippæ, & Septa fuisse, authore Lampridio, asserunt. sed certum locum non ostendunt Lampridij verba, quę sunt hæc. Instituerat & Alexander Seuerus basilicam Alexandrinam inter campum Martium, & septa Agrippina.

Forum Suariū.

De Campo Martio, siue Tyberino. CAP. XII.

QVANQVAM in eo capite, quod est de vario Vrbis ambitu, satis declaratum arbitror, quid de campi Martij terminis, finibusq; sentirem: tamen cum ad eum peruenerimus, libet quædam, inter se se contraria quæ videntur, addere, quò euidentioribus coniecturis, & argumentis pateat Ful. haud rectè hunc mōtium radicibus, fluminisque ripa terminauisse. licèt Liuius, quem habet authorem, agrum Tarquiniorum Marti consecratum inter Vrbem, & Tyberim iacere dicat. quia aliud est inter Vrbem, & Tyberim, ab eo, quod ipse vult, inter montes, & Tyberim. ex quo Liuij verba non repugnant ijs, quæ diximus, videlicet męnia à porta Collina deducta per mediā

Vrbem

acceptandis suffragiis, siue Septorum à proximis septis, nomen obtinuisse volunt. Non placet autem, quod putat Fuluius, locum editum factum ex egestione terræ ex fundamentis colũnæ Antonini. quia non fit quippe verisimile tumulo terræ, & ruderibus eum locu m occupatum esse, qui celeberrimus erat ædificiis, & comitiis, aliisque publicis negociis destinatus. Et cum planities illa æqualis latè pateat, nisi ab ea parte vbi mons ipse Citorus attollitur, absurdum est etiam dicere, quod Fuluius, positum pro aggere ad reprimendum Tyberis inundationes. quia circularem propemodum habens formam, nullam præ se fert aggeris speciem. Quare credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, veluti porticus, Amphitheatri, aut villæ Publicæ locum excreuisse. Erat enim Villa Publica domus ampla, veluti Curia, in qua hostiũ legati, quibus neque in Vrbem aditus patebat, neque in Græcostasi hospitium concedebatur, recipiebantur; & de publico alebantur. Liuius. Macedones deducti extra Vrbem in villam Publicam, ibiq; iis locus, & lautia præbita. Quod autem hostium legati intra Vrbem non susciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuium quinto dec. quintæ conquerentes, ita probant. Antea Carthaginensibus victis, Philippo, Antiocho superatis cum Romam venissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum vobis P.C. ex Curia in Capitolium ad deos vestros dona ferentes, nunc ex sordidissimo diuersorio vix mercede recepti, ac propè hostium more extra Vrbem manere iussi, in hoc squalore venimus in Curiã Romanam Rhodii. Notandum est etiam, eodem authore, Romanos consueuisse sumptum, & locum præbere de publico non solum legatis, verùm etiam amicis Po.Ro. eius sunt hæc verba ex quarto eiusdem dec. Onesimo Pythonis filio nobili Macedoni ad Romanos cum transfugisset Senatus locum, Lautiam præberi iussit. Sed ad Villã Publicam reuertamur, in qua etiam censum haberi solitum ferũt. Sylla, inquit Val. Max. in Publica villa, quæ in campo Martio erat, quatuor legiones contrariæ partis fidem suam secutas, obtruncari iussit. Meminit etiam. L. Florus, & Cic. ad Atticum his verbis. Efficiemus rem gloriosam. nam in campo Martio Septa tribuniciis comitiis marmorea sumus, & tecta facturi, eaq; cingemus excelsa porticu, vt mille passuum conficiatur, simul

Villa Publica.

gnominatus dicitur, quia Marti à maioribus fuerat consecratus. Nam cum cęteri campi regis Tarquinii, qui ob iustitiæ contemptum dictus est superbus, post eius exilium datis iis essent, qui agros non haberent, vnus hic ager Marti fuit consecratus, campusque Martius dictus auth. Liuius, & Diony. meminit, & Strabo in hæc verba: Veteres illi Romani necessariis rebus magis intenti Vrbis pulchritudinem contempsere. Posteri verò, & ij præsertim qui nostris fuere temporibus, innumerabilibus, & præclarissimis impleuerunt insignibus. Pompeius enim & D. Cæsar, & Octauius, & eius filii, & familiares, & vxor, & soror cunctorum studium simul, & impensas ad præparanda decora superauerunt. Maximam autẽ horum partem Martius campus habet, præter natiuam locorum amœnitatem artis, & solertiæ exercitationes admittens. Campi enim admirabilis magnitudo, simul & curules pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditat. nec minus tam multis, pilam, circulum, palæstram exercitatione tractantibus aliaq; incumbentia simul opera. Quid perennes solo herbas, coronatosque ad fluminis alueum colles? Scœnicarum ostentatio picturarum, eiusque generis spectacula, præstant, vt difficulter, & inuitus abscedas. Priusquam enim Marti consecraretur, Tyberinus, auth. Gellio, dicebatur Campus, sicut Tyberis Martius, vt testis est Statius secũdo Syl Belisarium autem huius campi partem (erat enim ad pontem Miluium vsque productus) muris per radices collis hortulorum, & inde ad Tyberim ductis, intra Vrbem recepisse, scribit Procopius. Sciendum quòd in campo Martio, veluti in Capitolio, statuæ virorum illustrium erigebantur. Vnde Caligula quasdam ab Augusto ex capitolina area, propter angustias illo translatas, ita subuertit, atque disiecit, vt restitui saluis titulis non valuerint. Sed alia eius ornamenta iam percurramus.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX MAXIM. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIG. IIII. ARCVS AQVAE DVCTVS VIRGINIS DISTVRBATOS PER C. CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

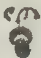
Suetoni. tamen aquæ Virginis in Vrbem perductæ M. Agrippæ laudem attribuit, vt infra ostendemus. Forma autem huius aquæ magnam Martii campi obibat partem. Ouidius.

Te quoque lux eadem Turni soror æde recepit.
Hic, vbi virginea campus obitur aqua.

Ex quo apparet Iuturnam Ædem in campo habuisse, iuxta eiusdem nominis lacum. Fuit enim Iuturna Turni soror, quæ lacui, in quo submersa est, nomen dedit, qui locus nunc pro Iuturna corrupto nomine dicitur Lotreglio. Hæc autem aqua apud veteres salubris habebatur. Vnde Varr. Nympha, inquit, Iuturna quæ iuuaret. Quare ægroti propter id nomen ex eo fonte aquam petere solebant. Pietatis Templum, vt quidam tradidere, fuit in campo Martio, vbi nunc ædes Sancti Saluatoris de Pietate.

Iuturnæ Tēplum.

Templum Pietatis.

cochlea,& gradibus. CVI.ac feneſtellis. LVI.incendio parũ deformatam.circumquaq; res à ſe geſtæ inciſæ nunc ſpectãtur. in vertice verò eius olim ſimulacrum nudum, quale in ipſius numiſmatibus cernere licet. Columnam autem Sex. Ruffus in ara Flaminii eſſe ſcribit. inter quam, & porticum

Palatiũ Antonini

Imperator ipſe Palatium habuit. ex cuius ruinis locus paulo eminentior factus videtur. Inter ipſam autem columnam,

Septa.

& aquam Virginem Septa fuere. Erant enim ſepta loca tabulis incluſa,& vallata,in quibus Po Ro ſuffragia laturus claudebatur. Martialis. In ſeptis Mamurra diu multumq; rogatus.

Ouilia Tuta.

Ouilia etiam,ſumpta ſimilitudine ab ouium ſeptis, ſunt appellata.licèt Blon. velit Ouilia fuiſſe minoris ambitus loca,in quibus cẽturiæ à tota tribu ſeparatæ de agendis,priuſquam citarentur,conſultabant. de iis Lucanus. Et miſerę maculauit Ouilia Romæ. Hæc iuxta viam Fornicatam, Flaminiamque à Liuio ponuntur. Notandũ & hoc in loco Fuluij contrarietatem. Lucanus,inquit,non de Septis,vt creditur,ſed de villa Publica intellexit,vbi. IX. debitorum millia cæſa dicuntur authore Sylla. Demus autem in villa Publica iſtos caſos fuiſſe, nunquid ipſam villam Ouilia appellauit

Explicat Lucanus.

Lucanus: certè non: ſed ideò Ouilia maculaſſe ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Ouilibus ſunt interfecti.niſi dicemus ratione vicinitatis locum pro loco poſuiſſe. cui opinioni verba ipſius Fuluij apertè repugnant,quæ ſunt: Satis conſtat ſepta fuiſſe in eo ambitu, vbi nunc colũna cochlidis Antonini pii. Supra verò villam Publicam ſub Capitolio ponit,quæ,ex verbis Ciceronis,per ipſum etiam adducta,propè ſepta fuiſſe,mox apparebit.

De Monte Citatorum, Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in Campo Martio. *CAP. XIIII.*

Mons Citauorum.

S VRGIT inter columnam Antoninam, & S.Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc Citorus mons,pro, Citatorum, vocatus. non quòd ibi eſſet mons,verùm quòd eo Po.Ro.ad creandos magiſtratus citatus olim conueniret. Sunt qui Acceptorium ab acce-

arcus Tripholi vulgo appellatur, quasi tripolis, vt quibusdam placet, ob victoriam trium vrbium. vel, vt alijs, à deuicta Tripoli Thessaliæ ciuitate; de qua Liuius secundo quintæ dec. sic meminit: Consul cum III. milia fermè abesset à Tripoli (sceam vocant) super Peneum amnem posuit castra. Vetus autem huius arcus inscriptio patrum nostrorum memoria adhuc legebatur. Augustus ex vrbe Hieropoli duos Obeliscus Romam trāstulit, quorum maiorem in circo Maximo iacere dictum est. Alter verò minor ped. ix. in campo Martio, propè S. Laurentij in Lucina ædem, in cella vinaria cuiusdam ciuis Ro. visitur confractus; in cuius base huiusmodi legitur titulus. *Obeliscus fortè lx.*

CÆSAR. DIVI. IVL. F. AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS IMP.
XII. COS. XI. TRIB. POT.
XIV. ÆGYPTO IN POTESTATEM
POPVLI
ROMANI REDACT.
SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin. his verbis. Is obeliscus, qui est in cāpo Martio cētum decem pedum est à Mersodide inscriptus, rerumq; interpretationem Ægyptiorum philosophiæ continet. cui Augustus addidit mirabilem vsum ad deprehendendas solis vmbras, dierumq;, ac noctium magnitudines, strato lapide ad obelisci magnitudinē, cui par fieret vmbra Romæ, cōfecto die, sexta hora, paulatim per regulas, quæ sunt ex ære inclusæ singulis diebus decrescerent, ac rursus augescerent. digna cognitu res, & ingenio fœcundo. Manlius mathematicus apici pilā auratā addidit: cuius vertice vmbra colligeretur in semetipsam, alia, atq; alia incremēta iaculātē apice, rōne, vt ferūt, à capite hominis intellecta. hæc dierū obseruatio triginta ferè annis nō cōgruit, siue solis ipsius dissono cursu, & cęli aliqua rōne mutato, siue vniuersa tellure aliquid à cētro suo dimota, vt deprehēdi, & in alijs locis accipio, siue Vrbis tremoribus ibi tātū gnomone intorto, siue inundatione Tyberis sedimēto molis facto. Ibidē aūt effossum fuit Horologium cū lineis, & gradibus deauratis. in singulis verò quatuor ventorum imagines ex opere musiuo sculptæ visebantur, cum hac inscriptione. VT BOREAS SPIRAT. *Nouum quidpiā.*

Claudium

adiungetur huic operi Villa Publica. Quo in loco innuit villam publicam propè Septa excitari solitam esse. neque intelligit Cice. se septa alibi, quam vbi prius erant, sed lignea quæ erant ex marmore, facturum. Quod tamen nec Cic. ipse, neque alius postea fecit, bello ciuili, post eam epistolam suborto, prohibente. Iuxta autem Septa Neptuni Templum cum Porticu pulcherrima fuisse, scribit Diony. quem locum M. Agrippa multis decorauit ornamentis. Erat autem apud Citatorum mõtem, Antoniniq́ue columnam Pons, per quẽ citati, postquam tulerant suffragia ne laturis se immiscerent, & cui fauissent dicere possent, transeuntes separabantur. de quo Sueto. intelligit, vbi de consiliis coniuratorum his disserit verbis. Qui primi cunctati vtrum illum in campo per comitia, & tribus ad suffragia vocantem partibus diuisis è ponte deiicerent, atque exceptum trucidarent, an in Sacra via, vel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar. refert sexagenarios per pontem non mittendos, quia suffragium non ferant, quod pro ponte fiebat.

Neptuni Templũ

Pons in Campo Martio.

De Aqua Virgine, Lacu, & Aede Iuturnę, ac Pietatis.
CAP. XV.

Aqua virgo.

QVA autem Virgo, quæ nunc potu suauis antiquum retinet nomen, propè pontem Solarium concipitur, & profundissimo fluens cuniculo, per Collatinamq́ue ingrediens portã, sub colle Hortulorum attollitur. opere deinde arcuato per Marcium campum deducta multis fistulis priuatis ædibus, & accolis commodissimè aquam subministrat. Sub hortis verò Lucullanis in eodem campo, sicut Appia, & Alsietina olim finiebatur. In eius aquæductu marmor inclusum, hunc indicem incisum continet.

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS CÆSAR AVG. DVCTVS AQVÆ VIRGINIS DESTINATOS PER CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS REFECIT AC RESTITVIT.

In hortulo verò Angeli Colotij antiquitatis viri studiosissimi tiburtino lapide sculpta huiusmodi leguntur.

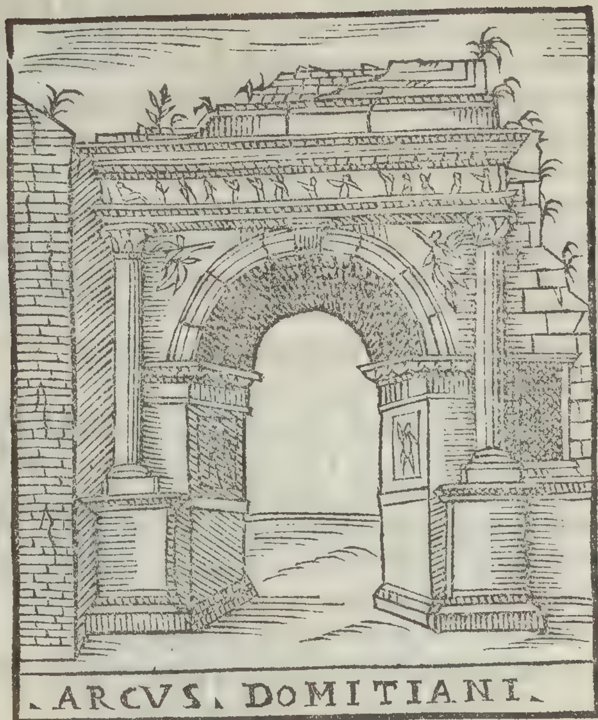
Methodeum, siue Naumachia fuerit, Domitiani opera omnia, quæ ad S. Siluestrum vndique nunc cernuntur, vsque ad S. Laurentij in Lucina ædem. Illud autem incertum Naumachia, & lacus vnum & idem, vno in loco: an nomine, & loco diuersa. Iulius Capitolinus refert Augustum instituisse Porticum in campo sub colle pedum mille, ita vt ab altera parte porticus mille pedum fieret, atque inter eas spatium hinc inde viridaria essent, lauro, myrto, & buxo frequentata. medium verò lithostratum breuibus columnis intrinsecus positis, & singulis per pedum mille, quod esset deambulatorium ita vt à capite esset Basilica pedum quingentorum. cuius vestigia in radicibus collis Hortulorum secus Naumachiam adhuc apparere dicuntur. *Porticus Augusti.*

Sunt qui putant eiusdem principis Palatium fuisse inter ædem S. Felicis in pincis, & Augustam. *Eiusdem Palatiũ.*

De

De Arcu Domitiani, Obelisco Campi Martij, Amphiteatroque Claudii Imperator.
CAP. XVI.

RIVMPHALIS arcus mutilatus, suisque spoliatus ornamentis, & titulis, inter S. Syluestri, & Laurentij in Lucina sacras ædes, viam amplexus, Flaminiam, Domitiano Imper. adiudicatur argumento quòd in ipso cernitur talis, qualis à Suet. describitur videlicet somnians se à Minerua destitutum, & illam excedere sacrario, negantemq; se vltra tueri eum posse, quod ex armata esset à Ioue. De arcu autem ipso sic meminit Mar. Stat sacer, & domitis gẽtibus arcus ouans. Domitianus enim per omnes regiones fecit ianos, arcusq; cum insignibus triũphalibus, quos in ipsius vnius titulum, ac nomen substructos, po[illegible] [illegible] esse affirmat Dion. Qui verò nunc exstat

Arcus Domitiani.

arcus

ad verticem cubitorũ C C L. ad fluminis ripam aggeratum. In summo autem positum est Cæs. Augusti simulacrum ex ære fabricatum. Sub aggere ipso sunt eius loculi, & cognatorum, & necessariorum. A tergo verò locus est mirifica cõtinens ambulacra. In medio autem campi spacio busti exstat ambitus, & hic ipse niueo perfectus lapide, in circuitu ferreos cancellos habens, & plantatas interius præ se ferentes populos. Huius autem Mausolei meminit, & Hierony. primo contra Iouianum. Exstat adhuc vbi vulgo Augusta dicitur, iuxta S. Rochi ecclesiam interior circumferentia reticulato opere. olim verò tres circunferẽtias fuisse, vestigia satis ostẽdunt, inuicem ita distantes, vt in plures partes intersecarentur, pluresque efficerent loculos, quo quisque seorsum à cæteris sepeliretur. Habuit enim hic locus in honorem Augusti, Pacis, ac Victoriæ, & P. P. inscriptionem. Quòd verò cognati, & non modo imperatores in eo conderentur, probat Vir. in Mareelli funere, cùm ait.

Quantos ille virum magnam Mauortis ad Vrbem
Campus aget gemitus? vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem?

Quamquàm nonnulli molem illam instar turris, quæ est ad portã nunc Populi ornamentis spoliatam Marcelli sepulcrum esse putent. sed cum vltra scorpionis iactum distet à Tyberi, rectius intelligemus de Mausoleo Tyberi incumbẽti. Nam poeta eo verbo præterlabere innuit Marcelli sepulcrum iuxta fluuium. Et in Mausoleo etiam libertos, vel certè apud conditos esse probat epitaphium cuiusdam liberti Augusti in marmore excisum, ibique inuentum, quod est. *Mareelli sepulcrũ.*

D. M.
VVLPIO MARTIALI AVGVSTI LIBERTO
A MARMORIBVS.

Mausolei autem nomen imposuit Augustus, quia ad similitudinem sepulcri Mausolei regis Cariæ ab Artemisia eius vxore structi fabricauerat. Apud hoc enim duo fuere Obelisci magnitudine pares, singuli pedum X L I I. quorum alterum inter ipsum Mausoleum, & Tyberim confractum iacere in via videmus. Alter verò inuentus, nec effossus, post S. Rochi ædem sub tellure latet.

Amphitheatrum Claudij. Claudium autem Imp. Amphitheatrum iuxta septa ædificauisse statuis, & columnis pulcherrime exornatum, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, scribit Suet. item, Neronem ludos spectauisse è proscenij fastigio munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione Martij campi intra anni spacium fabricato, dedit. *Iunonis Lucinæ.* Iunonis Lucinæ Ædes vbi nunc S. Laurentij in Lucina.

De Valle Martia, Palatio & Porticu Augusti, & de Domitiani Naumachia, ac Flauiæ gentis Templo. CAP. XVII.

Allis autem Martia à campo, cui cohęret, vel in quo est, nomen sortita, iacet inter Tyberim, & collem Hortulorum. In hac autem ad radices eiusdem collis, loco maximè depresso, apparent *Naumachia Domitiani.* Naumachiæ Domitiani vestigia. Nam Suet. ait ipsum edidisse nauales pugnas penè iustarum classium effosso, & circunstructo iuxta Tyberim lacu, atque inter magnos imbres spectauisse; struxisseq; Stadium Methodeum, & Naumachiam, ac ex eius lapide postea circum Maximum, deustis vtrinque lateribus, extructum. Hanc quidem Domitiani Naumachiam, vbi prius Augusti, fuisse opinamur, Augustiq; stagnum longa dissuetudine limo repletum ab ipso expurgatum, denominationemque accepisse. Sed cum circa Tyberim dicat Suet. non sub colle hortulorum, de loco dubium *Declarat Suet.* facere videtur. Solutio est. Quod parum distat, iuxta dici potest. Nam & Strabo colles, qui plus distare cernuntur, coronatos ad fluminis alueum dixit. Legimus autem Augusti, & Domitiani monimenta quædam circa hunc locum fuisse, vt par sit credere (sicut & natura loci ostendit) ibi vtriusque naumachiam stetisse. Iuxta quam idem Suet, gentis Flauiæ *Flauiæ gentis Tēplum.* Templum collocauit. cuius quadratos lateres amplissimos ex ruinis, quæ ecclesiam S. Syluestri, eiusque monialium monasterium sepiunt extractos se vidisse ait Blon. quorum nonnulli literas haberent in hæc verba. DOMITIANA MAIOR PARS. DOMITIANA MINOR. Ex quo se conijcere dicit, quidquid, siue Thermæ, siue

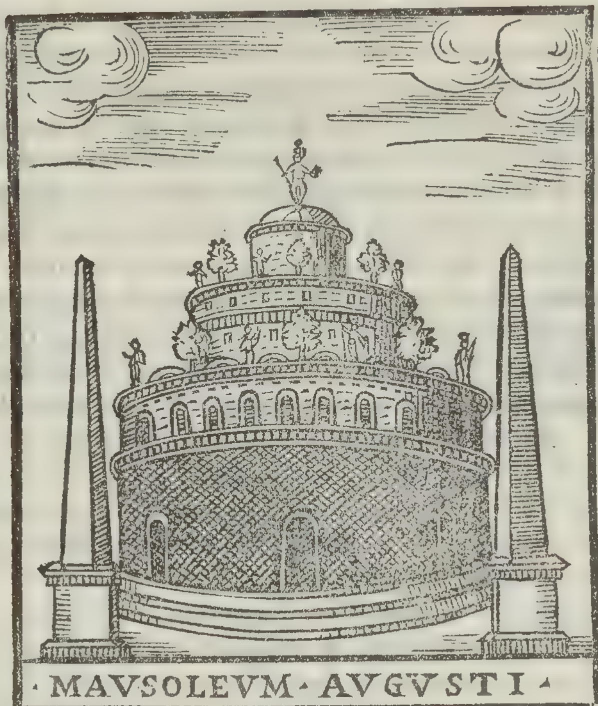
Metho-

Pisaurum, Ariminum ducebat. Liuius verò scribit: M. Æmilium Cos. Liguribus subactis, viam à Placentia productam Flaminiæ coniunxisse; & Q. Flaminium viam, quam flaminiam appellauit, strauisse, innuitque habuisse fines ab Isauro, nunc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem. Æmiliam verò inde ad Trebiã Placentiæ vrbis fluuium. Sed Flaminia erat consularis; de qua Suet. in Augusto ita meminit: Quò facilius vndique Vrbs adiretur, desumpta sibi Flaminia via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex nauali pecunia sternendas curauit. Et Cicer. ad Atticum; Propterea, inquit, quòd Thermus curator est viæ Flaminiæ, quæ cum erit absoluta; & reliqua. In hac autem Augusti Mausoleum inter, & collem Hortulorum Trophæa Marij de Iugurtha fuere, argumento quòd ibi marmorea tabula inuenta est, cum indice C. Marij de triumpho Iugurthino huiusmodi. *Trophæa Marij de Iugurth.*

PR. TR. PL. Q. AVGVR TR. MIL. EX SORTEM BELLVM CVM IVGVRTHA NVMID. VEL PROCOS. GESSIT. EVM COEPIT ET TRIVMPHANS IN IOVIS AVTEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSIT. III. CONSVL. APSENS CREATVS EST. IIII. TEVTONORVM EXERCITVM DELEVIT. V. CONSVL CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMPHAVIT. REMP. TVRBATAM SEDITIONIBVS ET TR. PL ET PRÆTOR QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT. VI. COSS. VINDICAVIT POST LXX. ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS ARMIS RESTITVTVS. VII. COS. FACTVS EST DE MANVBIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHALI CALCEIS PVNICEIS.

Trophæi autem significatio à Var. in humarco ita traditur. Fuga hostium græcè vocatur στροφὴ, hinc spolia capta fixa stipitibus appellantur trophæa. Syllæ sepulcrum Martio in campo statuit Appianus, Liuius Hircij, & Pansæ, Florus vero Iuliæ. Nam Augustus Iulias filiam, neptemque, si quid eis accidisset, vetuit sepulchro suo inferri. auth. Suet. *Trophæa quæ & vnde.*

In

·MAVSOLEVM·AVGVSTI·

De Augusti Mausoleo, & ad eum de duobus Obeliscis; ac de Marcelli sepulcro. CAP. XVIII.

VGVSTVS in valle Martia, interque viam flaminiam, & ripam Tyberis sexto suo consulatu Mausoleum, non suum modo, sed omnium imperatorum, & cognatorum sepulcrum, exstruxit. hinc Suet. in ipsius Augusti funere: Reliquias, inquit, Mausoleo condiderunt. de eodem Cassio. ita scribit: Sed mundi dominus ad potentiam suam opus extollens mirandum Romanis, etiam erigens fabricam in vallem Martiam tetendit Augustus, immensa moles firmiter præcincta montibus continetur, vbi magnarum rerum inditia clauderentur. Bissena quippe ostia ad XII. signa posuerunt. Commemoratione, inquit Strabo, dignissimum est, quod Mausoleum appellant, in excelsis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ viriditatis arboribus coopertum. in summũ vsque ad

Mausoleũ Augusti.

De Tyberino Flumine. C A P. I.

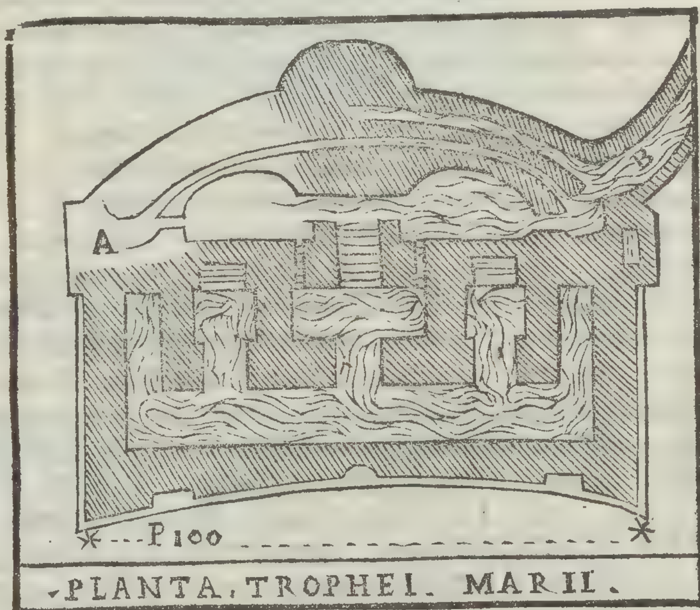

EMPVS erat in Ianiculũ, siue, vt nunc aiunt, in Transtyberinam regionem transeuntes antiquæ Vrbis monumentis extremam manum imponere: occurrente autem tyberino flumine, quem regionem ab Vrbe disterminare supra declaratum est, non videtur alienum de eius etymologia, varijs nominibus, latitudine, altitudine, natura, & lapsu pauca quædam prius exponere. Tyberis igitur vnde dictus varia est opinio. Aliqui dicunt quodam tempore Syracusanos victores cœpisse Atheniensium hostium ingentem multitudinem, & eam cœsis montibus fecisse, vt adderent munimenta ciuitati, & tunc auctis muris, & fossam intrinsecus factam esse, quæ flumine admisso repleta munitiorem reddidit Vrbem, hancq; fossam per hostium pęnam, & contumeliam factam Thybrim vocasse ἀπὸ τῆς ὕβρεως .i. à contumelia, & postea profectos Siculos ad Italiam, eam tenuisse partem, vbi nunc Roma est, Albulamque flumen ad imaginem fossæ Syracusanæ Thybrim quasi ὕβριν vocauisse. Alii verò Thybrim regem Thuscorum fuisse, & iuxta hunc fluuium pugnantem cecidisse, fecisseque ei nomen. Alii volunt istum ipsum regem latrocinatum esse circa huius fluminis ripas, & transeuntibus crebras iniurias intulisse, Thybrimque quasi ὕβριν dictum. Quidam à Tyberi vicino regulo Veientum Tebrim appellatum putant, authore Varr. Quod autem à Tiberino Albanorum rege sit Tiberinus nũcupatus, vt scribit Ful. non procedit, ideò quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. In sacris quidem Tyberinus: in communi sermone Tyberis; in poemate Tybris vocatur. Sed quod prius Albula diceretur, ostendit Virg cum inquit. Amisit verum vetus Albula nomen, quod à colore aquarum prius obtinuerat. Antea verò Rumon vocabatur, quasi ripas ruminans & exedens, & in sacris Serra. vnde est, Et pinguia culta secantem. In aliqua etiam Vrbis parte, Terentum, eo quod ripas tereret. Idem poeta ceruleum, Horatius

Tyberis vnde.

ADNOTATIO.

Iacuit ad nostram vsque ętatem, per multa sæcula (vt creditur) vnus ex obeliscis Mausolei Augusti Cæsaris fractus ante ædes diui Rochi, in ipsa valle Martia, seu via Flaminia, quem inde anno 1586. Sixtus V. Pont. Max. ornandæ basilicæ diuæ Mariæ Maioris gratia, vbi etiam sacellum eminens instar templi, maximo sumptu & ornatu erexerat, ac Natali Saluatoris Domini nostri ad Præsepe, insigni pietate dicauerat, asportari iussit, Dominico Fontanio Architecto vehēte & erigente; qui hodie ante ipsas ædes è conspectu viæ Felicis, quam idem summus Pontifex de suo nomine eodem anno aperuit, & strauit, sublatus cernitur.

PLANTA. TROPHEI. MARII.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibusdam alijs ornamentis campi Martij in genere. CAP. XIX.

Via Flaminia qua ductũ ducebat.

VIAM Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini Pij columnam inchoabat, Cn. Flaminius M. Lepidi collega in consularu victor Ligurũ strauit. Hęc autē per Narniam, Fulignum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ,

Fulginium.

Pisaurum,

quã creber,& nunquã magnis aquas,quã in ipsa Vrbe,restãgnantibus. quinimmò vates intelligitur potius monitor auctu semper religiosus. Plura autem erant hoc in loco dicẽda de huius flu. natura,& cur Pli. auctu suo religiosum esse velit. Sed cum LVDOVICVS Gometius(quem iuris diuini, & humani scientia,ac vitæ integritas præstantissimum Rotę Auditorem fecere) de his libellum eleganti oratione in lucem ediderit, eadem in nostrum transferre superuacaneum esse duximus. Quare de Tyberino flu. hactenus. Illud tamẽ vos monitos velim, priscis temporibus non licuisse in huius ripa quidpiam ędificare,tanquam numini sacra,fuisseque aluei,& riparum curatores,vt ex indice,apud pontem Aelium reperto,habetur huiusmodi. *Curatores riparum.*

EX AVCTORITATE IMP. CÆS. VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. V. CENSOR. CAIVS CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS. VALERIVS CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TYBERIS TERMINAVIT. R. R. PROXI. CL. P. P. CLXXIIII.

De pontibus supra Tyberim exstructis. CAP. II.

CVM Tyberis,nisi per pontes, in transtyberinam regionem transmittat, operæpretium erit videre,quis omnium primus supra Tyberim pontem struxerit,quot nunc exstent, quibus appellentur nominibus, à quibusve excitati singuli dicantur. Epicardus enim memoriæ prodidit Herculem,occiso Gerione,cum victor per Italiam armenta duxisset, pontem supra Tyberim ad tempus struxisse. Vnde si quis situm locorum,& ea,quæ de Caco,ipsoq; Hercule narrantur, consideret, facillimè iudicabit non alibi Herculem ipsum posuisse,quam ad radices Auentini,vbi postea Sublicius fuit. Ful. autem scribit ante vrbem conditam fuisse pontem Sacrum, ex authoritate Dionysi. cuius sunt hæc verba: Nam cum per cædes hominum Saturno sacrificaretur, ad placandam dei iram, hoc more

In eodem campo Cor. Tac. Britanici ſepulcrũ poſuit, in quo prius expugnationem fecerat. Suet. Druſi, diui Claudij patris. In domo autẽ & hortulo Angeli Colotij hæc viſuntur, Socratis Statua Alcibiadem amplexantis. Iouis hammonis, Protheiq́ue, & Æſculapij ſimulacra. Menſes cum ſignis, & dijs tutelaribus. Scyphius, & Arion equi, quos in Theſſalia, percuſſa terra tridente, Neptunus eduxit, Menſuraq́ue pedis Romani, qua nos Vrbem ſumus dimenſi. Verùm in priuatis ædibus, quæ nunc ſunt ex priſcis ornamentis ſi numerare vellemus, longum ſimul, & laborioſum vtique foret, fructus verò pertenuis: cum ibi non ſint inuenta, ſed hinc, inde tranſlata. Quare hæc plus ſatis curioſis relinquimus. Martio autem alterum minorem campum proximum fuiſſe quidam volunt, propter, qui ſequuntur, Catuli verſus.

Nonnulla anciquitates memoratu digna, quæ tempore auctoris huius Romæ viſebãtur nũc autem, vt plurima diſperſa.

Minor Cãpus Martius.

Si me quæſieris minore Campo.

Tũm innumerabiles circum circa porticus, horti numeroſi, theatra tria, ſimul & amphitheatrum, templa magnificentiſſima inter ſe contiguá, vt quaſi aliud agentia, reliquam vrbis venuſtatem oſtentare videantur. Viam rectam appellatam, in campo Martio fuiſſe ſcribit Sen.

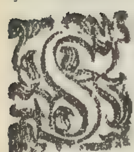

LIBER

victoria exstat in eius triumphali arcu sculpta,& in aureis nu mismatibus sæpe vidimus ipsi.

De ponte Aelio, nunc S. Angeli, Vaticano, siue Triumphali; ac Ianiculensi, siue Aurelio. CAP. IIII.

EQVITVR, post Miluium, Pons nunc S. Angeli, olim Ælius, ab Ælio Hadriano, qui eũ iuxta sui sepulcri molem excitauit, denominatus. Spartianus; Fecit, inquit, & sui nominis pontem, & sepulcrum iuxta Tyberim. Quẽ pontẽ nulla alia de causa posuisse credendum est, quam vt per ipsum transeũtes propius molẽ ipsum spectarent; eo maximè quòd inferius erat pons, quòd in Vaticanum montem & campũ mitteret, Vaticanus, alio verò nomine Triumphalis nuncupatus: quia per ipsum triumphantes transeuntes via eiusdem nominis, in Capitolium Ioui gratulatum ascenderent. & cum nobilium tãtum esset, nulli ruricolæ per ipsum transire licebat. Huius pontis pilæ eregione hospitalis S. Spiritus in Tyberi adhuc exstãt. Tertius est in ordine, à proximo Ianiculo, Ianiculensis, qui & Aurelii, à via, vel portu Aurelia, nomen obtinuit. Legebatur olim in eo titulus huiusmodi,

Aelius pons. *Triũphalis.* *Ianiculensis.*

IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI DIVI NERVAE NEPOTIS TRAIANI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. IIII. COS. III. DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VALETRIARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS. R. R. RESTITVIT SECVNDVM PRAESIDENT. TERMINATIONEM PROXIMAM. CC. P. P. C. II.

Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum fecisse, & ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptum vocitatum. Longitudo est pedum. CCXV. Xystus verò quartus Pon. Max. multis post seculis in eam, quam cernimus, magnificentiam, & pulchritudinem instaurauit, quemadmodum titulus ibidem in marmore excisus ostendit. vnde ab eodem nomen accepit.

Xistus.

ratius verò flauum appellat. Oritur autem ex Apennino paulo supra Arnum, tenuis primum, deinde XLII. amnibus auctus, excrescit, præcipuè Nare, & Aniene. Thusciam primum ab Vmbris, deinde à Sabinis, nouissimè à Latinis dirimens, Vrbemq; à septentrione ingrediens, à meridie inter Hostiensem, & Portuensem viam à dextris Ianiculum, à sinistris Vrbem relinquens, egreditur, in mareq; Tyrrhenũ propè Hostiam vno legitimo ostio se exonerat; qualibet magnarum nauium mercator placidissimus. hinc Dion. Ex Ianiculo conspicua est Roma, latitudo Tyberis quatuor est iugerum, altitudo tanta, vt possit magnas perferre naues, neque pedibus transiri queat, nisi per pontem, qui Cos. L. Ebutio. & P. Seruilio, vnicus erat. Sinum autem, vt dictum est, Tyberis effundebat vsq; ad radices Capitolii, Tarquinius enim primus omnium alueum direxit. Postea Agrippa ædilis, & cursum direxit, & alueum mutauit, magnisque saxorum molibus in vtraque ripa locatis solidauit. Augustus verò ad coercendas inundationes eundem laxauit, ac repurgauit. Longo tempore post Aurelianus Imperator firmissimo muro vtrinque vsque ad mare extructo, coercuit; cuius operis vestigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia exstruxisse commemorat Dionysi. his verbis. Cumque esset amnis vsque ad pontes fluuialibus scaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autem maritimis quoque nauibus, onerariis, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egressum eius exstruere, vtens, vt portu, ostio amnis ipsius. Panditur autem multum in latitudine coniungens se mari, sinusque concipit magnos, quales portuum maritimorum illustrium, nec distruitur ad ostium marino litore, incorruptus sicut pleraque alia flumina, nec paludibus, aut stagnis errans aliquo in loco consumitur priusquam mare contingat riuus: sed est peruius vbique nauibus, vno tãtum effluit ostio legitimo, persecans dorsum maris. Naues igitur actuariæ per ostium eius intrant, & Romam vsque remigio, & funibus tractę adducuntur, maiores verò ante ostium ad anchoram fluctuantes fluuialibus enacuatæ scaphis exonerantur. Plinius. Pluribus propè solus in omnibus terris amnis accolitur, aspiciturq; villis, nulliq; fluuiorũ minus licet inclusus vtrinque lateribus, nec tamen ipse pugnat, quã-

Crescit 42. fluni.

quam

PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI ROM. CONSTITVI DEDICARIQ. IVSSERVNT.
Longitudinem autem passuum nostratium L X. habere dicitur, superior verò LXX.

De Insula Tyberina. CAP. VI.

RIVSQVRM autem ad reliquos pontes deueniamus, videndũ est, vnde origo insulæ tyberinæ, quam formam habeat, quãta sit, quidue in ea fuerit. Principium verò huius nihil magis co gnoscitur, quã ex verbis Dio. Postquam enim Tarquinii in Lucretiam stuprum cõmemorat, ob idque Tarquinios omnes ad vnum vrbe eiectos ostendit, subdit: Decretũ consiliũ deinde bona omnia tyrannorum ferentes in publicũ ciuibus omnibus exposuerunt, vt quicunque ex eis caperent, quisquis obtineret, agrumq; omnem, quantũ illi possederant iis, qui nullam haberent sortem, diuiserunt; vnũ tantum capientes campum, inter Vrbem & Tyberim iacentẽ, *Tiberina Insula.*

ſublato ab Hercule, factum eſt pro hominibus, qui in Tyberim deijciebantur, ſimulacra eorum ſcirpea deiicerent, quos argeos vocabant. creditur ibi ante fuiſſe, vbi poſtea Sublicius, vel idem pons, argumento eſt, quod etiam inde ſimulacra ſcirpea eodem more in Tyberim deiecta ſcribit M. Var. cum inquit: Argei fiunt ex ſcirpeis virgultis ſimulacra hominum, & quotannos è ponte Sublicio à ſacerdotibus iaci ſolent. Ouid. in Faſt.

Argei quid.

Tum quoque priſcorum virgo ſimulacra virorum,
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet,

Sed in his verbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Subliciũ verò poſt Vrbem conditam poſitum eſſe ſatis conſtat. Lactantius verò de ponte Miluio præcipitari ſolere ait, in hæc verba: Saturnus in Latio ita cultus eſt, vt homo in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex reſponſo quodam factitatum Varro eſt author. Sunt autem põtes numero octo; Miluius, Ælius, Vaticanus, Ianiculenſis, Ceſtius, Fabricius, Palatinus, Sublicius; quos, præter Sublicium, Totilas olim demolitus eſt.

Octo pontes.

De ponte Miluio. CAP. III.

MILVIVS Pons, quem nunc vulgo Mollium vocitant, in via Flaminia ſitus, vltra primum lapidem diſtat ab Vrbe. Ferunt autem hunc ſæpius euerſum, ſæpiusque inſtauratum, nihil ex veteri ſtructura, præter fundamenta retinere. de quo meminit Plini. de viris illuſtribus, & Ammianus Marcellinus, atque à M Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in cenſura exſtructum: ad quem pontem Neronem ventitaſſe ſupra demonſtratum eſt. In eodem legati Allobrogum nocturno tempore cum literis ad Catilinam deprehenſi ſunt, quibus coniurationem patefactam eſſe ſcribit Cic. Apud eundem pontem Conſtãtinus magnus Imp. Maxentium tyrannum Maximiani filium magicis artibus deditum militari ſtratagemate materia, ac nauibus ſupra Tyberim diſpoſitis certaſſet præliis, cõſpecto demum in æthere crucis vexillo, clamantisq́; voce audita, ἐν τοῦ τωνικῇ, id eſt in hoc victoria: tandem victor fuit. quę victoria

Mollium, Pons miluius.

Maxentium.

Insula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte est, cœpit locus vnus vtrumq;,
Iunctaq; sunt magno templa nepotis auo.

Iouis autem C. Seruilius duumuir dedicauit, votam sex annis ante Gallico bello à L. Furio Purpurione prætore, & ab eodem consule locatam. In insula ideò ægroti exponebãtur, quia Aesculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc scientiam in deorum numerum acceptus, auth. Cor. Celsus. Ad Aesculapii templum, fuit Nosocomion, idest locus vbi ægroti curabantur. Vnde Aristophanes in Pluto inducit languentes in æde Aesculapii, vt medelarum fomentis refocillentur, & Plu. in Cur. Lenonem capadocem, leniosum, iecorosum, pulmonarium in eiusdem dei ædem incubantem. Sunt qui velint Aesculapio ædem in insula, ideò constitutã, quòd ægroti in primis aqua indigere arbitrarentur, vel autho. Plu. quòd fluxu, motuque aquarum aer esset salubrior, nã alioquin huius sacræ ædes extra Vrbem excitari solebant. Claudius Impe. quum quidam ęgra, & affecta mancipia in insula tædio medendi exponerent: liberos esse sanxit. Liuius tertio quintæ dec. commemorat Lucretium prætorem tabulis pictis ex præda fanum Aesculapii exornauisse. Habuit hæc insula in prora, & Fauni ædem, quæ ita fluctibus cessit, vt, ne vestigia quidem, appareãt. Meminit huius Vitruuius, in hæc verba. Prostyli exemplar est in insula Tyberina, in ęde Iouis, & Fauni. Ouidius.

Idibus agrestis fumant altaria Fauni
Hic, vbi discretas insula rumpit aquas.

Liuius autem ait Cn. Domitium Aeneobarbũ, & Cn. Scribonium ædiles multos pecuarios ad populi iuditium adduxisse, tresque ex his damnatos esse, & ex eorum multatitia pecunia ædem Fauni in insula fecisse. Probus scribit Faunum primum ædificia numinibus, lucosque sacrasse, & ab eo Fana dicta esse. In hac insula fuit Statua D. Iulii, quæ sereno, & immoto die ab occidente in orientem conuersa est: sicuti Cor. Tac. & Sueton. testantur. *Fanum vnde.*

De ponte Fabricio, & Cestio. CAP. V.

POST Aurelium pontem ad stadium, eregione theatri Marcelli, surgit in mediis Tyberinis fluctibus insula, quam vrbi coniungit Pons prius Tarpeius à Tarpeia rupe propinqua: deinde Fabricius à L. Fabricio, qui eũ faciendum curauit, denominatus. vt testatur index in arcu pontis insculptus huiusmodi.

Pons Fabricius, nunc quatuor capitum.

L. FABRICIVS. C. F. CVR. VIAR. FACIVNDVM COERAVIT. IDEMQVE PROBAVIT. Q. LEPIDVS. M. F. M. LOLLIVS. M. F. COS. S. C. PROBAVERVNT.

Nunc dicitur pons quatuor Capitum, à quatuor marmoreis simulacris quadrifontibus in aditu pontis collocatis. Qui verò eandem insulam transtyberinæ regioni connectit, Exquilinus, siue Cestius olim, nunc verò Pons Sancti Bartholomæi, à propinquo huius diui templo, nuncupatur, quem Valentinianum, & Valentem instaurasse à dextris, & sinistris in tabulis marmoreis ibi collocatis hæ inscriptiones testantur.

Pons Cestius, vel Exquilinus, nunc S. Bartholomæi.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CAESARES FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRAN. MAX. GOTH. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. PPP. II. &

FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. P. P. P. &

FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III. IMP. II. COS. PRIMVM. P. P. P.

PON-

rentur. quod quidem sic facere religiosum fuerat, postquã Coclite defendente ægrè reuulsus est, auth. Plin. Sublicius autem dictus, quia ilex species est quercus, ex qua confici solebat. vel, vt alij, à sublicibus lignis. lingua enim Volsca magnæ trabes sublices vocantur. Lapideum deinde Æmiliũ Lepidum prætorem fecisse memorant, & ab eo Æmilium pontem denominatum. Vnde Ant. in itin. Post iterum, inquit, vnus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pontem Lepidi, qui nunc abusiuè lapideus dicitur, & reliqua. Hunc tyberinis fluctibus læsum restituit Tiberius. Cor. Tac. refert Othone imperante subita inundatione fuisse perruptum. quem longo tempore post Antoninum Pium restituisse, author est Iulius Capitolinus. Quidam marmoreum posuisse dicunt, & in hunc vsque diem pontem marmoratum appellari. Huius enim vestigia in medio alueo ipsius fluminis, parum supra Naualia, adhuc cernuntur. Et quanquam de loco varia traduntur, constat tamen ad Auẽtini montis radices fuisse; quod innuit Appianus, cum inquit: Auentinum ascenderat Gracchus; mox inde fugiens per põtem ligneum ad alteram fluminis partem euectus est. In Sublicio autem ponte considebant pauperes stipem à trãseuntibus petentes. Sen. In sublicium pontem me transfer, & inter egenos abige, non ideò tamen me despiciam, quod in illorum numero consedero, qui manum ad stipem porrigunt. Ex eodem facinorosi præcipitabantur in Tyberim. ex quo & Heliogabali imp. cadauer annexo pondere, ne fluitaret, deiectum est. Post verò incensam à Gallis Vrbem ob inopiam cibariorum decretum tulerunt, vt sexagenarij è ponte Sublicio in Tyberim, tanquàm patriæ inutiles, deijcerentur, vnde depontanei sexagenarij dicebantur. Veritas tamen hoc habet, quòd sexagenarij à suffragio repellebantur, & ita eos ponte deijci solitos ferunt. qui pons, vt retuli, olim erat apud Septa. Illud autem sciendum pontes, tàm qui extra, quàm qui in Vrbe erant, varijs temporibus à diuersis fuisse restitutos hominibus, & inter alios ab Vrso Alo, vt hoc eius epithaphium testatur.

Sublicius vnde.

Neutram harũ opinionũ probandã fore censeo, cum non habẽt certos auctores, sed vulgi prorsus est opinio.

VRSVS

Hodie creditur esse eum quē vulgò cãpum Iudæorum vocitant, ibi enim Hebræi cadauera suorum inferunt.

quē sacrum esse Marti antea decreuerunt, equis pratū, atq; iuuenibus ad bellicas exercitationes ludum opportunissimū. Hunc campum, priusquam Marti sacrum, ascribens sibi Tarquinius fuerat. Nam cum cætera tyrannorum bona populo auferenda concessissent, sed quod in campo illo natū erat frumentum, aliud in areis udhuc iacens, aliud in culmis, & quoddam tritum erat auferre nemini permiserunt, sed vt execrabile, nec idoneū quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen esse decreuerūt, vnde insula creuit Tyberina. Liuius etiam eadem ferè, quę Dion. de origine insulæ dicit. Formā autem biremis habet, vt mālus sit inter ipsos pontes, parsque superior in acutum magis tendens prora, inferior verò tanquam latior puppis. Latitudo, vbi maior, teli iactum nō excedit. longitudo verò stadiorum duorum, vel circa Hanc quidē describit Ouidius carminibus.

Scinditur in geminas partes circunfluus amnis.
Insula nomen habet, laterum qua à parte duorum
Porrigit aquales media tellure lacertos.

Lycaonia dicta.

Priscis autem temporibus Insula lycaonia vocabatur, licèt tota Aesculapio esset sacra, propter eius simulacrum ex Epidauro in eam aduectum vnde formam eius nauis, qua aduectum est, locus accepisse dicitur. Quum enim ciuitas pestilētia vexaretur, inspectis libris sibyllinis sacerdotes animaduerterunt non aliter pristinam recupurari salubritatē posse, quam si ab Epidauro Aesculapius esset accersitus. Itaq; missi legati Epidaurum in templum Aesculapii perducti benignissimè deum inuitarunt. Numen autem ipsius subsecutum est. Siquidem is anguis, quem Epidaurij venerabantur, in triremem Romanorum perrexit, vbi Q. Ogulini legati tabernaculum erat. Legati læti Vrbi aduexere in insulam, vbi ei templum dedicatum. Plin. Atqui inquit, anguis Aesculapius Romam aduectus est, vulgoque pascitur, & in domibus. Visitur adhuc in hortis S. Bartholomei forma nauis ex lapide tasio, & in eius latere reptantis serpentis simulacrū. Aedis verò Aesculapii extant adhuc vestigia quædam in eisdē hortis, cui iuncta erat aui sui Iouis Aedes. Ouid.

Aesculapij Temp. T. Iouis.

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere fastis
Sacrauere patres hac duo templa die.
Accepit phœbo, nymphaq; Coronide natum

Insula,

Sed pontibus exſtructis, in Tranſtyberinam regionem tranſeamus.

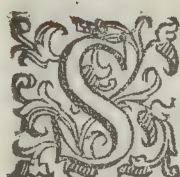
De Tranſtyberina regione. Rauennatium, & Fortis Fortunę Templo; Thermis Seuerianis, Hortis Cæſaris, ac de Aqua Alſietina, & de Pratis Mutijs. CAP. VIII.

RANSTYBERINA regio priſcis temporibus Ianiculi, à monte, qui plurimus ei imminet, nomen accepit. Rauēnatium etiam Vrbem nominatam inuenio. Auguſtus enim contra Antonium, & Cleopatram victoria potitus, binam inſtituit claſſem, vnam apud Meſenium Lucanię portum, qua Italię inſula, oramque Galliarum maritimam, Hiſpanias, Africam, Mauritaniasq; tueretur. Alteram apud Rauēnam, cuius partes eſſent Adriatici ſinus, Illyrici, Dalmatiæ, Græciæ, Thraciæ, Ponti, & Aſię, atque Ægypti oræ neceſſitatibus ſubuenire. Cum itaq; Romano Senatui ea in primis eſſet cura, vt nulla poſſet Romam frequentare multitudo, cui non eſſet habitandi locus publicè aſſignatus, attributa eſt Rauēnatis claſſis militibus regio Tranſtyberina, quę ex inde vrbs Rauēnatium dicta eſt, ſicut & Templum, Meritoriaque taberna; vbi nunc S. Mariæ ædes. In hac autem regione pauca admodum memoratu digna extitere. quia addita cum fuiſſet Vrbi non inopia loci, ſed ne Ianiculus mons arx hoſtium quandoque eſſet, propter peſtiferos auſtros, quibus infeſtabatur, à viliſſimis tantum hominibus, ſordidiſſimasque exercentibus artes, culta erat. Quare minimè mirum videri poreſt, ſi paucis tranſigi verbis videbitur. Spartianus tradit Seuerum Imp. Thermas ſui nominis in regione Tranſtyberina feciſſe. & Vopiſcus, Aurelianum hyemales, quod aquæ frigidi aeris illic deeſſent. Quarum veſtigia, licet quidam inter montem aureum, & S. Franciſci ædem eſſe dicant, nullibi tamen certa apparent. Cæſar Hortos, & Naumachiam iuxta Tyberim habuiſſe dicitur, vbi Fortis Fortunæ Templum Tiberij tempore dicatū. Alſietina aqua, quę & Auguſta dicebatur, ex lacu Alſietino via Claudia miliario. XIIII. ab Auguſto in hortos, & nau-

Tranſtyberina regio.

De Ponte Senatorum, siue Palatino, & Sublicio. CAP. VII.

Senatorius qui & Palatinus.

SVCCEDIT autem infra insulam, ad teli iactum, septimus pons, à Senatoribus Senatorum, qui & Palatinus à Palatino monte propinquo est denominatus. Nam aucta Vrbe, & mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius non satis videretur facere, hunc, qui via Aurelia in maritima, Thusciamq; mitteret, addidere; de quo intellexisse opinãtur Liuium cum inquit: M.Fuluius maioris vsus locauit portum, & pilas ponti in Tyberi, quibus pilis fornices post aliquot annos P.Scipio, & L. Mumius censores locauerunt imponendos. Est enim pons multiplici fornice compactus ad excipiendos bifidos proximæ imminentis insulæ alueos, hodie Pons S.Mariæ Ægyptiacæ à propinqua eius æde nuncupatur. in eo autem insculpta sunt hæc, videlicet.

NVMINI DEORVM AVG. IOVI OPT. MAX. ÆDEM VOTO SVSCEPTO. Q. LEPIDVS. M. F. M. CVRIVS. M. F. COS. III.

S. P. Q. R.

IMR. CÆSAR DIVI TRAIANI PARTHICI NERVÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. QVO VIS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS REMITTENDO SEXTERTIVM NAVES MILLIES CENTENA MILLIA ENIM DEBITVM FISCI PATRES EIVS SVAQ. ET POSTEROS SVOS RESTITVIT HAC LIBERTATE SECVROS IVLIA AVG. MATER AVGG. ET CASTORVM MATRONIS RESTITVIT.

SABINA AVGVSTA

MATRONIS

DIVVS AVG. PON. MAX. EX. S. C. REFECIT.

Sublicius qui & Aemilius.

Vltimus verò & antiquissimus omnium sequitur Sublicius, ab Anco Martio rege non ad tempus, vt prius Hercules, at in vsu Po.Ro. perpetuo mansurus, exstructus, licèt totus ligneus. Nã sine ferreo clauo, sine fulturis ita dispositus erat contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac reponerentur,

Numæ inesse. Eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inuenta: sine vllo corporis humani vestigio: aut alterius rei, per tabem tot annorum omnibus absumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. septem libri latini de iure pontificio, septem græci de disciplina sapientiæ. in quibus cum animaduerteretur pleraque friuolas religionum causas continere, ex S.C. in Comitio cremati sunt. Tribunal Aurelium in transtyberina regione fuisse arbitramur. de quo Cicero ad Quirites ita meminit: Ego cum homines in tribunali Aurelio palam conscribique vidissem. Naualia autem priscis temporibus vbi & nunc, de quibus Liuius quinto quintæ dec. hæc scribit L. milio Cos. naues, quæ in Tyberi paratæ, instructæque stabant, vt si rex posset resistere in Macedoniam mitterentur, subduci, & in naualibus collocari, Senatus iussit. Sed in Ianiculum tempus est ascendere, quem montem Ouid. arcem appellauit, his carminibus.

Tribunal Aureliū.

Naualia.

Arx mea collis erat, quem cultrix nomine nostri
Nuncupat hæc ætas, Ianiculumq; vocat.

Ianiculus vnde dictus.

Hoc illi nomen fuisse putant, quod Ianus ibi, vel sit sepultus, vel habitauerit, Virgilius.

Hic duo præterea disiectis oppida muris
Relliquias, veterumq; vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem.
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Alij quod ex Ianiculo Romani primum iter in Hetruriam fecere, & ab eo transitu Ianiculum dictum. Ianus enim transitus vocatur, vt visum est supra. Plinius: Saturnia, inquit, vbi nunc Roma est, Antipolis vbi Ianiculus, in parte Romæ. In hoc colle Martialis hortos amęnissimos habuit, quos ipsemet libro primo multis celebrat versibus. Idem Plin. tradit Q. Hortensium dictatorem cum in Ianiculum secessisset legem in æsculeto tulisse. Eusebius vero Cecilium Statium, poetam, in eodem sepultum esse. Huius autem collis forma in longum porrigitur, auspicatur à porta nunc Turrionis, & sex plus minus stadijs in meridiem extenditur: assurgit plurimus ad portam Aureliam.

Horti Martialis.

Statius vbi sepultus.

De

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EX VMBRIA IN ARMIS FLORVIT ADVLESCENS VERO POSTQVAM FACTVS EST ÆQVATVM CAPITOLIVM RECONDIDIT TABVLARIVM LEGES SERVAVIT. R. P. A FALISCIS LIBERAVIT QVIRITES IN EXILIVM PONTES REFECIT PLEBEM PACAVIT DIVISVM IMPERIVM RECONCILIAVIT.
VIX. AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

ADDITIO.

Pons Senatorius, ſeu Palatinus nunc Sanctæ Mariæ, qui vi & impetu fluminis Anno M. D. L V I I. deiectus ferè medius fuerat. S P. Q. R. Anno M. D. L X I. tempore Pij Papæ IIII. ex ligneis machinis illum reficere curauit. Sed cũ opus iam abſolutum eſſet; dum hinc illuc, ex latere nempe ad latus conantur attrahere, perfracto vno ex validioribus rudentibus, quò maxime tota machina ſubnitebatur, præceps in Tybrim proruit, quaſſata mole, & abrupta; in qua ad nummum octonum milliũ impenſum fuiſſe conſtat; ſicq; ad vſque tempora Gregorij XIII. hoc eſt anno 1574. inuius perſtitit. quò demum tempore cum ſacri Iubilei annus aduentaret, idem Pop. Rom auctoritate Pontificis, ſubſtructione arcuata, ingenti ſolidaque paraſtata Flumini iniecta, duobusque eminentibus fornicibus è Tiburtino lapide ſuperimpo ſitis, ad priſtinam formam, & decorem reſtituendũ curauit: in quu opere impenſi ſumma ad quatuor, & quinquaginta millia nummum aurèorum extitit; vt ex Matthæo Typhernate illius fabricæ Architecto accepimus. In cuius lateribus vtrinque legitur in tabulis marmoreis ſequens inſcriptio.

EX AVCTORITATE GREGORII XIII.
PONT. MAX.
S. P. Q. R.
PONTEM SENATORIVM CVIVS FORNICES VETVSTATE COLLAPSOS ET IAMPRIDEM REFECTOS FLVMINIS IMPETVS DENVO DEIECERAT IN PRISTINAM FIRMITATEM AC PVLCHRITVDINEM RESTITVIT ANNO IVBILEI M. D. LXXV.

Sed

Sex.verò Pompeius vult collem hunc Vaticanum nuncupatum,quod pulsis Hetruscis eo potitus sit Po.Ro.vatũ respõsis. Plinius refert tempestate sua Ilicem in Vaticano fuisse, in qua titulus æneis literis, hetruscis religione iam tũ dignũ arborem fuisse,signaret. Apollinis templum eo in loco statuunt,vbi nunc sacellum S.Petronillæ,sicut Martis,vbi Sanctæ Mariæ cognomento de Febribus,in via olim triumphali Iulium Paulum Poetam, Prædiolum in Vaticano possedisse commemorat Gellius. Cor.autem Tac.Neronem clausisse in valle Vaticani spacium in quo equos regeret, apudque nemus,quod nauali stagno circumposuit, conseuisse. Conuenticula,& cauponas exstruxisse, obtulisseque hortos suos ad varia in Christianos tormentorum genera; spaciumque illud circum appellatum. In quo idẽ Nero circense ludicrũ habitu aurigæ edebat,permixtus plebi,vel * circulo insistés. Et quia Plinius Obeliscũ Vaticani in Caii, & Neronis Circo ponit, arbitrãtur nõnulli naualle stagnũ, siue Naumachiã secus ipsum montẽ,qua ad portã Pertusam itur,fuisse. Hortos verò à clausura illius circi ad Tyberim. Obeliscus autẽ secus ecclesiam Apostolorũ.in via olim triumphali,solus ex maioribus omnibus,nunc est erectus,his titulis inscriptus.

Apollinis Templum

al. curriculo.

Obelisc.*

-CIRCVS- NERONIANVS-

DIVO CAESARI DIVI IVLII F. AVGVSTO. TI. CAESARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM. Ab altero verò latere.

& naumachiam perducta Transtyberinæ seruiebat regioni, de qua ita scribit Fron. Quæ ratio mouit Augustum prouidentissimum principem producere Alsietiam aquam, quæ vocatur Augusta, non satis perspicio nullius gratiæ, immò & parum salubrem, & nusquam in vsus populi fluentem; nisi fortè cum opus naumachiæ aggrederetur, ne quis salubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & quod naumachiæ cœperat superesse, hortis subiacentibus, & priuatorum vsibus concessit. Solet tamen ex Transtyberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquę ex necessitate in subsidium publicarum salientium dari. Hanc autem aquam Hadrianum primum pontificem restituisse, eiusque aquæ fontem in platea S. Mariæ transtyberinæ exstare, tenet fama; Albionamque in hac regione agrum ab Albionarum luco, quo in loco bos alba immolabatur fuisse. Prataque Mutia eregione Naualium. Diony. Mutium autem mori eligentem pro patria regionem transtyberim donauere de publico. hic locus prata Mutia vsq; ad hanc ætatem vocantur. Ludi piscatorij in ripa Tiberis, propè vbi nunc Naualia, olim celebrabantur, auth. Sex. Pomp.

Prata Mutia.

Ludi Piscatorij.

De Sepulcro Numæ, & Cecilij poetæ, Tribunali Aurelio, Ianiculo, & Hortis Martialis. CAP. IX.

VMA rex sub Ianiculo sepultus est, inquit Solinus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo transtyberim. Cassius Hemina quarto annalium libro prodidit. Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem offendisse arcam, in qua Numa situs fuisset, in eademque libros eius repertos P. Cornelio L. filio Cethego M. Bebio Q. filio Pamphilo Cos. ad quos à regno Numæ colligunt anni D.XXXV. & hos fuisse ex cartha. De Numę libris, & sepulcro Liuius hęc habet verba: In agro L. Petilij Scribæ sub Ianiculo, dũ cultores altius moliunt terrã, duæ lapideæ arcę octonos fermè pedes lõgę, quaternos latę, inuétę sunt; operculis plũbo deuinctis, literis latinis, gręcisq; vtraq; arca inscripta erat. in altera Numam Pompilium regem sepultum esse, in altera libros

Sepulchrũ Numæ.

Numæ

ADNOTATIO.

Obeliſcus Vaticanus qui vnicus ad ætatem vſque noſtrã erectus permanſit, antequam è priori illa ſua ſede amoueretur, in eo ſtabat loco qui ſacrario baſilicæ Principis Apoſtolorum eſt proximus è regione celeberrimi Vrbis cœmeterii, totumq; baſi, & vltra obrutus, quod vulgo Campi Sancti fertur via publica; At Sixtus V. Pont. Max. Pontificatus ſui anno primo, qui fuit ſalutis humanæ. 1585. de eo transferẽdo in forum Principis Apoſtolorum, ſanctiſſimæq; Cruci cõſecrando ſtatuit, gentium ſuperſtitione amota. Itaque paratis iis quæ ad tantam molem amouendam, vehendamq; neceſſaria erant, anno ſequenti. 1586. ingenti ſumptu eſt tranſlatus ingenio, & opera Dominici Fontanii Architecti è pago Mili Agri Monocomenſis, impoſita Cruce; magna populi frequentia, & deuotione.

De via Triumphali, Aqua Sabbatina, & Sepulcro Scipionis. CAP. XI.

RIVMPHALIS autem viæ mentio licet facta ſit ſupra, tamen libet hic oſtendere quo tramite in Capitolium perduceret. Parata igitur triumphali pompa in territorio triumphali, per viam procedebant triũphalem, cuius ſtratæ ſilicibus particula adhuc cernitur ſub S. Spiritus hoſpitali, vt per nunc dirutum pontem tyberis triumphalem, cuius ampla cernere eſt fundamenta, in vrbẽ, & ad Capitolium duceretur. Continuabatur autem via triũphalis ad poſteriorem olim porticum S. Celſi. inde. S. Laurentii in Damaſo eccleſiam, & poſt Floræ campum petebat. idq; hinc maximè proximis temporibus cernere fuit, quòd in continuatis ſuper eam domibus fundamenta iacere, aut puteos effodere molientes, ſiliceam veterem offenderunt, ſpacioſiſſimam, à campo Floræ ad nunc plateam Iudæorũ, inde Iunonis templum, nunc. S. Angeli eccleſiam, poſtea ad S. Geor. in velabro procedens via, ſub nouis ædibus, ruiniſq ab effodientibus inuenitur quouſq; Iani tẽplo, velabroque proxima in cliuũ deſitura capitolinũ detecta cernitur, Blon.

NAVMACHIA NERONIS.

De Monte, & Campo Vaticano, Templo Apollinis, & Martis, Naumachia, Circo, & hortis Neronis, ac de Obelisco Cesaris. CAP. X.

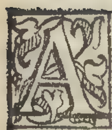
Vaticanus mons, & vnde.

EXPOSITIS ijs, quæ ad Transtyberinam regionem, siue Ianiculum, pertinere videbantur, Vaticanum dico montem, & campum (quãquã extra Vrbem) his proximum addere, ex situs descriptione, admonemur. Vaticanus igitur Mons is est, in quo S. Petri templum, Pontificisque Palatiũ spectatur. Vaticani autem varia traditur etymologia. Gellius enim scribit, agrum vaticanum, & eiusdem agri deum præsidem appellatum à Vaticinijs, quæ vi, & instinctu dei eius in eo agro fieri solita essent. Var. in libris diuinarum aliam tradit istius nominis rationem. Nam sicut Aius, inquit, deus, araque ei statuta, quæ est in infima Noua-uia, quod in eo loco diuinitus vox edita erat, ita Vaticanus Deus nominatus, penes quem essent vocis humanæ initia, quoniam pueri simulatque parti sunt, eam primum vocem edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est.

Sex.

De Mole Hadriani, & Pratis Quintijs. CAP. XII.

ELIVS Hadrianus Imp. iuxta Ælium sui cognominis pontem Molem, siue Sepulcrum, eregione Mausolei Augusti, excitauit, vt index in ipsa incisus ostendit huiusmodi.

L. HÆLIO CAES. DIVI HADRIANI AVG. F. COS. II. F. &

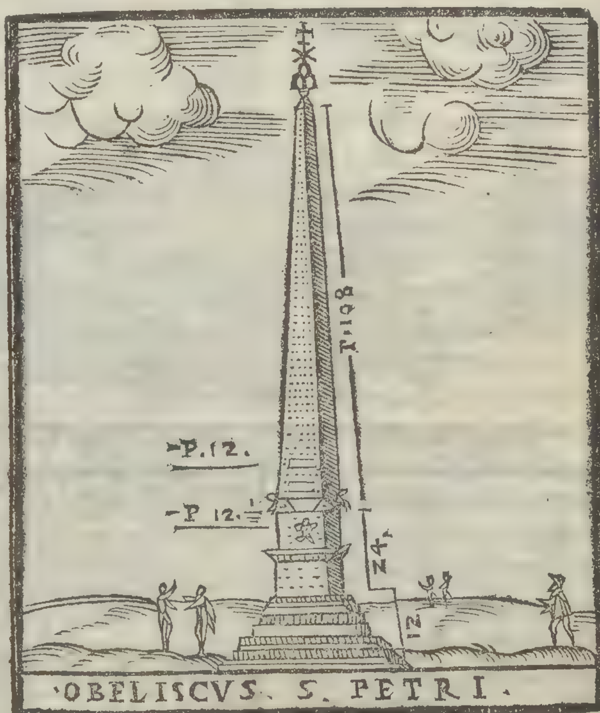
Spartianus: Fecit & sui nominis sepulcrum iuxta Tyberim. In hoc autem ipse primus sepultus dicitur, & post omnium Antoninorum cineres conditos esse inscriptiones, & epithaphia ibidem in marmore incisa ostēdunt, ex quibus satis erit hæc, quæ sequuntur, notauisse.

IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI FILIO DIVI NERVÆ. ADNEPOS TRAIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. COS. III. P. P. ET DIVÆ SABINÆ IMP. CÆS. T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS PONT. MAX. TRIB. POT. II. DESIGN. IIII. COS. II. P. P. PARENTIBVS SVIS. Item

DIVO CAESARI DIVI IVLII. F. AVGVSTO.
TI. CAESARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO,
SACRVM.

In cuius vertice pila aurata posita est. De hoc autem obelisco Plinius ita scribit. Tertius est in Vaticano Caii, & Neronis principum circo, ex omnibus vnus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Sostridis filius Nuncoreus, & post cœcitatem, visu reddito, Soli sacrauit, altitudine cubitorum centum. Idem vbi de magnitndine arborum tractat hæc habet verba: Abies admirationis præcipuæ visa est in naui, quæ ex Ægypto Caii principis iussu Obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuorque truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum, adduxit. qua naui nihil admirabilius visum in mari certum est. centum viginti modij lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spacium obtinuit magna ex parte Hostiensis portus, latere læuo: ibi namque demersa est à Claudio principe. Arboris eius crassitudo quatuor hominũ vlnas complectentium implebat.

Sesostridis.

OBELISCVS. S. PETRI.

AD-

ram interpres locum verterit. Nam in theatris ludi scœnici fiebant, in circis verò equorum cursus agebantur.

De ijs quę extra portam Flumentanam, & Collatinam fuere, vel nunc sunt. CAP. XIII.

QVANQVAM ex situs descriptione antiquæ vrbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret, tamen cum maiorem quandoq; ambitum adepta sit, suburbiaq; in eum producta essent spaciũ, vt hinc tyrrhenum mare, inde Ocriculi attingerent pontẽ, multa memoratu digna extra relinquuntur, ex quibus & tẽporis vetustate, & bellorum iniuria pauca quædam in nostrã peruenere cognitionem, quæ percurrisse non minus cõducere, grataq; fore arbitramur iis, quæ intra Vrbis mœnia sunt cõprehensa. Quare, ex ordine instituto, à porta Flumẽtana exordium sumamus. à qua vltra primum lapidẽ occurrit Miluius pons: de quo paulo ante satis declaratum est, sicut de ortu, naturaq; tyberis, ac via Flaminia: quæ, vt diximus, à Cn. Flaminio Ariminum vsque strata, ab eodem etiam denominationẽ accepit. Vias enim vrbis ex silice fermè omnes stratas fuisse indicant vestigia, tam extra, quã intra Vrbẽ multis in locis existentia. Ideò, fermè omnes, dictum est, quia Liu. primo dec. quintæ ait, M. Aemilio Cos. Censores vias sternendas silice in vrbe, glarea extra vrbem substruendas, marginandasque omnium primos locauisse. & Plutar. Cn. Gracchum certis regionibus vias direxisse, & eas passim lapide strauisse, partimque arenæ muniuisse aggeribus, iniqua adæquantem, & quantum valles, torrentesque abrumpebant, pontibus æquali altitudine coniungentem. Quibus verbis patet non omnes silice fuisse stratas. Idem autem Gracchus dimenso viarum spacio singulis miliariis columnas lapideas, spacii signa præferentes, constituit, lapidesque parũ inter se distantes ex vtraque viarum parte disposuit, vt ex illis facilè in equos esset ascensus. In Flaminia Augustus quatuor pontes, præter minorũ pontiũ turbã, maximo exstruxit opere, atque impendio, ex quibus nunc integer solus exstat,

Suburbia.

Via ex silice strata.

Columna miliaria.

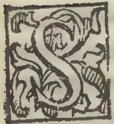
In hortis Pontificis visitur hodiè Nili simulacrum, & circũquaque animalium genera in eo flu. nascentium, ac tyberis, cum pueris vrbis conditoribus lupæ mammam tractantibus. Apollinis cum arcu, & spiculis Signum, Laocontisque Virgiliani cum duobus filiis, de quo supra facta est mentio: Veneris paruum Cupidinem iuxta se despicientis, & Cleopatræ fonti appositum, exangui similis. Quæ omnia exornandi locum gratia hinc indè eò sunt translata. Extant & multa alia antiqua monimenta in porticu eiusdem pontificis, ac in vinea ad primum lapidem fermè eregione pontis Miluii, quæ, cum ibi non sint inuenta, nullam antiquorum locorum præbent cognitionem. Quare his omissis ad vtiliora veniamus. *Sabbatina aqua vnde.* Sabbatina aqua à Sabbatino Anguillariæ lacu Romam perducta erat, cuius formæ vestigia quædam extra portam Aureliam exstare dicuntur. hanc Adrianus primus pontifex restituit, perduxitque in Basilicam diui Petri ad vsum sacerdotum, & ad lauandos pauperum pedes in cœna domini. In cãpo Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens Meta, siue Pyramis, quam Alexander sextus pontifex destruxit, vt viam ad eandem basilicam aperiret, vel ne esset hostibus, tanquam propugnaculum contra propinquam arcem, cuius fundamenta vidimus effodi superioribus annis. Sunt autem qui velint Septem Epulonum fuisse sepulcrum, vel Scipionis. de quo Acron Horatii interpres sic meminit. *Scipionis sepulcrũ.* Deuicta Carthagine virtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus Romanos denuò rebellarent, consulto oraculo responsum est, vt Sepulcrum Scipionis fieret, quod Carthaginem respiceret, tunc leuati cineres sunt de pyramide in Vaticano, & humati in sepulcro eius in portu, vt Carthaginem respiceret. *Gentile Scipionũ sepulcrũ.* Gentile tamen Scipionum sepulcrum in via Appia fuisse declarabimus. Huius autem pyramidis forma visitur in porta ænea ecclesiæ apostolorum celata.

De

haberet, & ante se columnas cum statuis, secundus, & tertius. deinde diatessaron columnas, auth. Tremellius. perfecerit ne, incertum. Extra autem portam Collatinam via eiusdem nominis exit, in qua Virgo aqua concipitur: Collatiam olim mittebat, nunc verò, haud procul à porta, Salariæ viæ iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excedebant, Collatina priscæ Vrbis porta non erat, ideo pauca, quæ extra hanc fuere, in cognitionem nostrã possunt peruenire. *Via Collatina.*

De ijs quæ extra Portam Collinam fuisse traduntur. CAP. XIIII.

SEQVITVR porta Collina, cuius via nunc, vt olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sabini salem in Vrbem deferebant. ducit in Sabinos, & apud Eretum in ipsam incidit Numentana. De Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo: Tertium agmen per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. In hac Veneris Erycinæ Templum fuisse diximus, vbi restagnante Tyberi Apollinares celebrabantur. hoc autem templum propè portam fuisse Appianus sic docet. Cum copijs subinde prouectus Sylla ad Collinam portam castra locat, non longè à Veneris templo. & Ouid. sic. *Via Salaria.* *Veneris Erycinæ Templũ.*

Templa frequentari collina proxima portæ
Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.
Vtq; Siracusias Aretusidas abstulit armis
Claudius, & bello te quoque cœpit Erys.

Votum quidem ferunt à Fabio dictatore: dicatum verò L. Portio, idque insignem Porticum habuisse scribit Strabo. Veneri autem virgines paruas imagunculas, quas in delitias habebant, olim offerebant. Persius. Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine Pupæ. Ad id etiam matronæ virilis membri figuram diuinis præcolentes honoribus, magna sacrorum pompa perferebant. vbi fuit & simulacrum Veneris Verticordiæ, quod homines ab effusa libidine auerteret. Ouidius.

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa
Cumæam veteres consuluistis anum.

Templa

qui Ariminum,ſuburbiumq; coniungit. Miluius multa,quæ ab eo accepit ornamenta, prorſus amiſit:& qui Tyberim itē ſub Ocriculo iungebat parte vnã ſucciſus, in arcis fundamēta conceſſit. Is verò qui ſub Narnea Narem amplectabatur Flu. multis, vt videtur, ſeculis, vel ſucciſum, vel collapſum vetuſtate, fornicem medium amiſit, Blon In eadem autem via ſepeliebantur defuncti. Iuu.

Narnia Pons.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Viſuntur & hodie in ea magnę ſepulcrorum moles. Plinius docet in Flaminia Cæſaris villam, quæ ad Gallinas diceba-tur, poſitam eſſe. eius ſunt hæc verba: Sed & circa diuum Auguſtum cuncta eius digna memoratu. Namque Liuiæ Druſillæ, quæ poſtea Auguſta matrimonii nomen accepit, cum pacta eſſet illa Cæſari, gallinam conſpicui candoris ſedenti aquila ex alto abiecit in gremium, illęſam: intrepideq; miranti acceſſit miraculum, quoniam tenentem roſtro laureum ramum onuſtum ſuis baccis: conſeruari alitem, & ſobolem iuſſere aruſpices, ramumque eum ſeri, ac rite cuſtodiri, quodque factum eſt in villa Cœſarum fluuio Tyberi impoſita, iuxta nonum lapidem Flaminia via, quæ ob id vocatur ad Gallinas. Eadem fermè ſcribit Suet. in Galbę vita. Huic autem viæ iuncta erat Claudia, vbi Horti Ouidii, vt ipſe teſtatur, his verſibus.

Villa Cæſaris ad Gallinas.

HortiOuidij.

Nec quæ pomiferis poſitos in collibus hortos
Spectat flaminiæ Claudia iuncta viæ.

Aemilia via.

Aemilia via à Lepido Flaminii collega ſtrata, vt quorundā eſt opinio, ab Aemilia regione Bononiam vſque, cuius veſtigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem Aemiliæ duæ, altera quæ Flaminiam excipiebat, altera quam ſtrauit Scaurus per Piſas, & Lunam in Sabatios vſque. Fuit & tyberina via, & Caſſia extra portam nunc Vicilariam, quæ Sutrium, Vetrallam, Viterbiumque, & Vulſinenſem mittebat, cuius quota pars, ex ſaxo quadrato ſtrata, alicubi adhuc videtur. Clitellæ, inquit, Sextus Pompeius, dicuntur non tam hæ, quibus ſarcinæ colligatæ mulis portantur, ſed etiam locus Romæ per ſimilitudinem, & in via Flaminia loca quædam deuexa, & accliuia. Galienus autem Imperator. parauerat porticum Flaminium vſque ad pontem Miluium, vt tetraſticè fieret, ſiue pentaſticè, vt primus ordo pilas haberet,

Item carmina hæc.

Quàm bene turbati directa est semita pontis.
Atque interruptum continuatur iter.
Calcamus rapidas subiecti gurgitis vndas,
Et libet iratæ cernere murmur aquæ.
Ite igitur faciles per gaudia vestra Quirites,
Et Narsin resonans plausus vbique canat,
Qui potuit rigidas Gothorum subdere mentes,
Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Anio, inquit Dionys. ex vrbe Tibure effusus per excelsum scopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorumq; fertur, disterminans vtranque regionem, influitq; in Tyberim parum infra pontem Salarium, aspectu pulcher, & potu dulcis. Et quia ex sublimi in vallem subiectam fertur, præcipitem Horatius appellauit; sicut & Statius primo Syl. In hoc sepultam fuisse Iliam scribit Acron. Apud eundem pugnauit Torquatus. Marijque sepulcrum fuisse testis est Cic. de leg. *Marij Sepulcrum.* Simulacrum Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi colebatur vt dea, in gurgite Anienis inuentum est, tenens in manu librũ, cuius sacra Senatus in Capitolium transtulit.

De ijs quæ extra portam Numentanam, & Interaggeres fuere, vel hodie sunt. CAP. XV.

QVARTO ordine succedit porta Numentana. ab ipsa incipit eiusdẽ nominis via, qua itur Numẽtum, quod est in Sabinis. *Via Numẽtana.* Dicta est etiam Ficulnensis via. Liuius, Decemuiri Numentana, cui tum ficulnensis nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere. *Ficulnensis Via.* Ficulnensem autem appellauit à loco vbi figlinæ, sicut apud Testaceum, fiebant. Extra eandem portam Neniæ, quæ cantu querulo funeribus adesset, Templum fuisse legitur. *Templũ Neniæ.* Nam deorum, quos obesse putabant, templa, extra Vrbem, vt plurimum, ponebantur. ideò, vt plurimũ dicimus, quia in Palatio Febris Fanum, in Exquilijs Malæ Fortunæ, ad radices Auentini Socordiæ, & apud Augusti forum Martis Vltoris templum fuisse, visum est. quæ numina, non vt opem ferrent, sed ne obessent, colebantur. Via Numentana, citra secundum lapidem, occurrit à sinistra

S. Agnetis

Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis
Inde Venus verso nomine corda tenet.

Pudicissima, inquit Plin. fœmina semel matronarum sententia iudicata est Sulpicia Paterculi filia, vxor Fuluij Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ simulacrum Veneris ex sibyllinis carminibus dedicaret. Eadem via, ad II. lapidem in signi monumento sepultus fuit Licinus tonsor Augusti, prædiues. Secus eandem viam exitat sepulcrum quoddam, in templi formam constructum, in quo Cereris, Bacchique picturæ cum vitibus, & hydrijs cernuntur. Extra verò Collinam portam Honoris templum statuit Cic. secũdo de le. cum inquit. Nostis extram portam Collinam Ædem Honoris? & Aram in eo loco fuisse memoriæ proditum est, ad eam cum Lamina fuisset inuenta, in ea scriptum, domina honoris, ea causa fuit ædis eius ædificandæ. Sed cum multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Per Collinam autem memorant Gallos Senonas ingressos, Vrbem diripuisse. Ab ipsa porta tertio miliario procul Annibal castra cum posuisset, ad Herculis templum progressus est Vrbem expugnaturus, sed ter imbribus, & grandine repulsus, obsidione Vrbem soluit. Via Salaria ad III. lapidem supra Anienem occurrit pons Salarius, priscum adhuc seruans nomen, sicut & via; In eo autem incisa sunt huiusmodi.

Honoris Templũ.

IMPERANTE. D. N. PIISSIMO. AC. TRIVMPHALI. SEMPER. IVSTINIANO. P. P. AVG. ANN. XXXVIII. NARSES. VIR. GLORIOSVS. EX. PRÆPOSITO SACRI PALATII. EX CONS. ATQVE. PATRICIVS. POST VICTORIAM. GOTHICAM. IPSIS. EORVM. REGIBVS. CELERITATE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLICO. SVPERATIS. ATQVE. PROSTRATIS. LIBERTATE. VRBIS. ROMÆ. AC TOTIVS. ITALIÆ. RESTITVTA. PONTEM VIÆ. SALARIÆ. VSQVAE. ADAQVAM A NEFANDISSIMO. TOTYLA. TYRANNO. DISTRVCTVM. PVRGATO. FLVMINIS. ALVEO. IN MELIOREM. STATVM. QVAM. QVONDAM. FVERAT RENOVAVIT.

partim in Tiburtinum vſum, partim Romam deductus, qui minus ſalubris in hortorum rigatorem, atq; vrbis ſordidiora exſtaret miniſteria. hanc aquam poſt annos xl. quam Appia perducta eſt, anno ab vr. co.CCCCLXXX. Curius enim dentatus cenſor cum L. Papirio deducendam curauit ex manubijs de Pirrho captis. Item poſt biennium actum eſt in Senatu de conſummatione eius. tamen ex S.C. duumuiri aquam perducentes creati, Curius, & Fuluius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem deceſſit. gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in Vrbem fluebant, vt facilius dignoſcerentur, Anio nouus cœpit vocari, priori verò cognomen vetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacenſi concipitur via, ad miliarium XLII. iungitur ei riuus Herculaneus, oriens eadem via ad miliarũ XLIII. Ductus Anienis Noui efficit paſ. LVIII. millia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarum conſtitutus, reſtituit, & in Vrbem deduxit. Strabo extra Exquilinam portam Labicanam, & Præneſtinam via egredi oſtendit, his verbis. Porrò in vnum cadit Labicana via à porta quidem Exquilina, à qua & Præneſtina, à ſiniſtra verò hanc, & Exquilinum campum omittas, vltra centum viginti ſtadia pergit, tum & Labio propinquat, & Tuſculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticulæ dicebatur, quòd ibi eſſent frequentes putei in quibus condebantur combuſtorum oſſa ex propinquo campo Exquilino. Puticolæ, inquit Elius, quod putreſcant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus vltra Exquilias. Via præneſtina, inter ſextũ, & octauum miliarium, in agro Lucullano concipitur aqua Appia, diuerticulo ſiniſtroſus paſſuum DCCLXXX. habet longitudinem à capite vſque ad Salinas. hæc M. Valerio Max. P. Decio Mure Coſ. anno XX poſt initium Samnitici belli inducta eſt ab Appio Claudio cenſore, cui poſtea Aegro fuit cognomẽ. Collegam autem habuit C. Plautium. cui ob inquæſitas eius venas Venocis cognomen datum eſt. ſed is intra annum, & ſex menſes deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit à cenſura. nomen aquę ad Appij honorem tantum pertinuit, qui multis tergiuerſationibus extraxiſſe cenſuram traditur. donec & viam & aquæductum conſummaret. Plin. Agrippa, inquit, & Virginem

S. Agnetis ædes, propè quam visitur vetustissimum Bacchi Templum, Spherica forma, columnis circunquaque in gyrum dispositis, templique testudinem sustinentibus. vbi è musiuo opere ornamenta picturæ, & ipsius dei gesta effigiata cernuntur, & Porphyreticum sepulcrum vitibus, & vuis insculptum, quod Bacchi esse multi fabulantur. Apparent autem apud hoc templum, versus septentrionem, magni cuiusdam ædificij ruinæ, vbi Theatrum extitisse memorant. nos verò nihil certi habemus, quod de ipso dicatur. Hinc verò ad stadia quatuor, iterum se se offert Anio, super quo est pons Numentanus, priscum retinens nomen, sicut & via. quem pontem Narses eunuchus exstruxit. Inter hanc quidem viã, & Salariam ad IIII. miliarium fuit Suburbanum liberti Neronis, quò fugiens ipse princeps seipsum interfecit, auth. Suet. Extra autem portam Interaggeres occurrit statim locus planus, instar magnæ areæ, quadrata forma, parietibus circunseptus, qui dicebatur Castrum Custodiæ, vbi fuerant olim in statione milites prætoriani Dioclitiani Imp. Procopius verò scribit eregione Viuarij forinsecus veteres Romanos alterum breuem murũ modico interuallo adiecisse, non ad tutelam, sed ad delitias, vt leones eo loco, & aliàs bestias seruarent. Vnde olim locum ipsum Viuarium, hodie verò Viuariolum vocant.

Bacchi Templũ. *Pons Numẽtanus.* *Castrum Custodiæ.* *Viuariũ.*

De ijs quæ extra portam Exquilinam, Næuiam, Cælimontanam, & Gabiusam fuere, vel sunt.
CAP. XVI.

EXIT à porta Tiburtina eiusdem nominis via, quę Tibur mittit. In hac apud S. Laurentium iacet Obeliscus in vinetis confractus, haud ita multo post obuius fit supra Anienem pons Mammeus, vulgo Mammolo appellatus, ab Antonino Pio extructus. qui à Mammea Alexandri matre instauratus, eius nomen adquisiuit. Quartus pons super eundem fluuium Lucanus nuncupatur, qui propior est Tiburi, quam Romæ, ibique est spherica moles. In ponte verò legitur index. Ti. Plantij authoris. Supra Tibur. autem XX. miliario concipitur Anio Vetus,

Pons Mãmeus. *Pons Lucanus.*

partim

De ijs quæ extra portam Latinam, & Capenam fuere, vel sunt. CAP. XVII.

LATINA autem porta Via, eiusdem nominis, exit, quę in Latinos populos ducit; videlicet per Leuicanum, nunc Valmontonum; & nunc Campaniam vsque ad Casinatem S. Germani Saltum, de qua Strabo sic scribit: Præclarissimæ sunt viæ Appia, & Valeria; media inter has Latina est, ad Casinum oppidum iungitur Appiæ XIX. à Capua distans stadijs. In hac IIII. ab Vrbe lapide, fuit Templum Fortunæ Muliebris, eiusdemque deæ Simulacrum, nephas attingi nisi ab ea, quæ semel nupsit. Val. Max. Muliebre inquit, Fortunæ Simulacrum, quod est in via Latina ad quartum miliarium eo tépore cum in æde sua consecratum Cal. decembris, quo Coriolanum ab excidio Vrbis maternæ præces repulerunt, non semel, sed bis locutum constitit, his verbis: Rite me vidistis: Rite me dedicastis. Eadem concipitur aqua Tepula XI. miliario diuerticulo euntibus ab Roma dextrorsus, sub terra prius; deinde arcuato opere, Iuliæ post admista. M. Agrippa ædilis proprias vires collegit, & Tepulæ riuum intercępit, acquisitæque ab inuentore nomen Iuliæ datum. Iulia autem reuocatis deriuationibus, per quas subripiebatur, modum suum, quamuis notabili siccitate, seruauit. Tepula igitur inuenta, & deducta ab Agrippa est, anno ab vr. co. DCC. XIX. Imp. Cæs. Iulia verò ab Aureliano, vt scribit Ant. in itinerario. Via autem Valeria ad miliarium XXXIII. Frontinus aquam Marciam concipi scribit. de qua plura superius locuti sumus. Penultimam enim omnium portarum cis Tyberim Appiam appellauimus, à qua eiusdem nominis, cuius & portæ, egreditur via; Ab Appio Claudiò censore, qui Capuam vsque eam strauit, denominationem accepit, ea latitudine vt plaustra duo, ex aduerso inuicem occurrentia, libere exciperet. Liuius: Memoriæ felicitatis nomen Appij, & viam muniuit, & Appiam aquam in Vrbem deduxit. Quam quidem viam Cæsar Dictator, vel exornauit, vel restituit. Plut.

Fortunæ Muliebris Tēplum.

Tepula.

Iulia.

Com-

ginẽ adduxit ab octauo lapide diuerticulo II. mil. paſ. via pręneſtina, iuxta Herculaneum riuum, quem refugiens virginis nomen obtinit. & rurſus: Agrippa in ædilitate ſua adiecta virginea aqua, cæteriſque corriuatis, atque emendatis lacus ſeptingentos fecit. Ex quo Auguſtus Po. Ro. vinum petenti ſubiratum reſpondiſſe ferunt. Tot aquas introduxit Agrippa gener meus, & vinum quęritis: Addidit autem Agrippa omnibus aquis ſigna ærea, aut marmorea, vt pote dei aquarum, qualia nunc quædam in Vrbe cernuntur. Quod etiam teſtantur carmina inſculpta in marmore, iacenti inter ſpineta, in Platea S. Pauli, quæ ſunt hæc.

Vrbanè dictum Aug.

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN CVRIA CVRSVS.

QVOS TIBI NVNC PLENO CANTHARVS ORE VOMIT. & Propertij hęc.

Et leuiter lymphis tota crepitantibus Vrbe
Cum ſubito triton ore recondit aquam.

Ædicula, inquit Frontinus, fonti appoſita hanc virginem pictam oſtendit. Alij autem Virginem appellatam tradunt, quod quærentibus aquam militibus Virguncula venas quaſdam monſtrauit, quas ſecuti ingentem aquæ modum inuenerunt. Fuluius autem ab ea porta, quæ Maior nũc vocatur, tanquã olim ab Exquilina, aut certè propè quæ fuerit, Labicanam, & Præneſtinam viam nunc egredį ſcribit. Labicana à dextris, iuxta formam aquæ Claudiæ, ad Colũnam oppidum; Præneſtina verò Galicanum nunc, olim Gabios, deinde Præneſte, à quo nomen accepit, tendit. A Cœlimontana verò incipit, via Campana, quæ ſtatim extra portam in duas dirimitur ſemitas; ſed poſt pauca ſtadia vtraque Latinæ iungitur. Inter Cœlimontanam, & Latinam Gabiuſam locauimus portam, à qua olim exibat via Gabina, de ea ita meminit Liuius: P. Valerius T. Herminium cum modicis copijs ad II. lapidem Gabina via occultatum obſidere iubet. Idem: ad III. lapidem venere via Gabina. Fuerunt autem Gabij, vt diximus, via præneſtina. Strabo; Sunt & Romanorum oppida à ſiniſtra Latinæ, inter eam, & Valeriam Gabij exſtant, in via præneſtina, vbi lathomiæ ſunt pluſquam reliquæ, lapides Romæ ſuppeditantes, diſtantes Roma, & Præneſte ex æquo ſtadijs centum.

& Flaminio Coss. sudasse memorat Liuius. In eadem fuit Bonæ deæ Sacrarium; apud quod Clodium,& M.Papirium interfectum fuisse,ait Cic. Lucus, & ædes Camœnarum extra portam Appiam à Fuluio Nobiliori condita fuit, auth. Asc. Ara Apollinis. Ædis spei, Mineruæ, extra eandem portam præterea lucus Honoris, Virtutis Ædes. Liuius, Ædem Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At Honoris, & Virtutis intra Vrbē fuisse crediderim, ad ipsam tamen portam, vt dixi. Sunt enim hæc numina optimi ominis, quorum templa in Vrbe excitanda venirent, potiusquam extra. Ad portam autem quasi admonerent proficiscentes ad bella, nisi per virtutem res strenue gessissent, aditum sibi non futurum ad honorem, & gloriam; hoc est ad triumphum; Hinc est quod Augustinus ait. Neminem honoris templum ingredi posse, nisi prius Virtutis esset ingressus. Marcellus autem in Corsicam, & Sardiniam nauigans, grauissimam passus est tempestatem: cumque naufragio esset seruatus, Romam reuersus Tempestatis Aedem extra portam Capenam excitauit. Ouidius.

Bonæ deæ sacrariū. Camœnarum Templum.

Tempestatis Tēplū.

Te quoque tempestas meritam delubra fatentur,
Cum penè est Corsis obruta puppis aquis.

Extra eandem portam, ad II. lapidem, Templum Ridiculi, cui nomen inditum est, quod ibi Annibal castrametatus illusus reuersus esset. Via Appia hortos Terentianos XX. iugerum fuisse legimus. Eadem via ad II. lapidem inter ædem Sancti Sebastiani, & Caput bouis in prælonga conualle extat circus, siue Hippodromus, satis rudis, ab Antonino Bassiano (vt creditur) extructus, vbi in medio adhuc apparent metarum signa, & Obeliscus miræ magnitudinis, in plures confractus partes, cum notis Aegyptiorum. vbi olympici olim fiebant ludi, ad exercendos milites prætorianos, qui illic contubernia à Tiberio Cæsare constituta habebant. Calori amni secundo supra Sabbatum miliario Valentinus pons fuit, in via Appia positus, & appellatus à Valente Imperatore, nunc dirutus. In eadem via vbi ea primum attingit Masicum montem, vrbs est Sinuessa, olim Pometia.

Ridiculi Templū.

Horti Terentiani.

Hippodromus Antonini,

S Fuit

Commiſſa dehinc illi Appiæ viæ cura, ingentes prodegit pecunias. Nouiſſimè verò Traianus eam reſtituens Brunduſium vſque ſtrauit, deſiccatis paludibus, exciſis collibus, aggeratis vallibus, ſaxis conſtratis reliquis ijs circum, ac pontibus magnificentiſſimi operis excitatis, permeabilis fecit. auth. Diony. Traianum autem quãplurima ædificia reſtituiſſe, ex literis in marmore apud Circum Maximum inuento inciſis, ſatis apparet, quæ ſunt huiuſmodi.

IMP. CÆS. DIVI NERVÆ, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP. TRIB. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EARVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT.

Appia, inquit Strabo, ad mare protendit: prius tamen in Albæ, Aritiæque ruinas perducit, & muros olim Pontinæ paludis ad Terracinam, inde per Fundos, Molas, & poſtea Sinueſſam, & medium Stellatum campum vſque Brunduſium. mox tranſuerſo itinere per Atellam nunc aduerſam, Puteolis, & circum Baianum olim ſinum, nunc Tripergulæ balneas, vſque Cumas. Huic uiæ & Claudiæ nomen datum inuenio. Sen. in ludo mortis Claudij ait, Auguſtum, & Tiberium Cæſ. Appia via ad deos iuiſſe. Templum Martis celeberrimum eadem via. Ouidius.

Martis Tẽplum.

Lux eadem Marti feſta eſt, quem proſpicit extra
Appoſitum recta porta capena via.

Liuius. Viam Cenſores ſternendã à porta Capena ad Martis templum locauere, ſemitamq; ſaxo quadrato ſtrauerunt. hoc templum à Sylla in ædilitate ſua conſecratum fuit, ſudra centum columnas poſitum. Memorant autẽ Martis duo fuiſſe templa, vnum intra Vrbem Quirini, quaſi cuſtodis, & tranquilli. alterum, de quo nunc, extra Vrbem, quaſi bellatoris, vel gradiui. In Martis Ancyle fuiſſe ſcribit Ser. gram. Verùm cum præter hoc, & in Vrbe, & in campo Martio fuerint Martis templa, de quo intelligat Ser. ignoratur; ſicut & de Senatulo, quod erat apud Bellonæ. Iuxta Martis fuit Manalis lapis, quò per ſiccitatem in Vrbem relato, pluuia ſtatim manabat, hinc Manalem dixere, Sex. Pomp. auth. Martis Signum in via Appia, idque Cn. Seruilio,

Lapis manalis.

& Fla-

& Romæ extra portam Capenam in Scipionum monimento tres statuæ sunt, duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia poetæ Q. Ennij. Et tamen quinto quintæ dec. pro certo videtur tenere Africanum Literni esse sepultum. Sunt enim apud ipsum M. Seruilij Coss. contra Ser. Galbam pro L. Paulo Æmilio verba hæc. Satis peccatum in Camillo à maioribus nostris est, quem tamen ante receptam per eum à Gallis Vrbem violauerunt. Satis insuper vobis in P. Africano, Literni domicilium, & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulcrum ostendi. In basi autem statuæ Ennij, hæc erant incisa carmina:

ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII. IMAGINIS. FORMAM. HEIC. VOSTRVM. PANXIT. MAXIMA. FACTA. PATRVM. NEMO ME LACRVMIS: DECORET. NEQVE. FVNERA. FLETV. FAXIT. CVR. VOLITO. VIVVS. RER. ORA. VIRVM.

Sepulcrum sororis Horatij, eius, qui ex tergeminis superstes ipsam interfecit, ex saxo quadrato constructum fuit ante portam Capenam, quò in loco ipsa ceciderat. Extra eandem portam Horatiorum sepulcra, Campusq; vbi pugnauerunt collocatur. & locus Mercurio sacer, Aquaque Mercurij appellata ad quam cum conueniſſet Po Rom. vnusquisq; lauri ramo alterius caput ea aspergebat aqua, Mercuriũ inuocans vt aspersis peccata præsertim periuria dilueret.

Est aqua Mercurij porta vicina Capena,
Si iuuat expertis credere, numen habet.

Statius autem Appiam omnium aliarum viarum reginam appellauit in qua ad quintum lapidem sepultus est Pomponius Atticus, in monimento Q. Cecilij auunculi sui, vt inquit Cor. Nepos. Cæditiæ Tabernæ in via Appia, Domini nomine sunt vocatæ. Sex. Pomp. Lucus Egeriæ extra portã Capenam, quòd Camœnis sacrauit Numa. Via Laurentina in Appiam incidebat, in qua sexto ab Vrbe miliario, fermè vbi S. Sebastiani est passionis locus Terminalia, idest festa Termino deo sacra, magno populi concursu celebrabantur. Estque is Terminus, qui cum in Capitolio ædes Iouis dedicaretur, cæteris dijs cædentibus cædere noluit.

Terminalia.

Fuit priscis temporibus Appia veterũ sepulchris à dextris, & sinistris frequẽtissima, quorũ multa adhuc cernuntur vestigia, velut ex Tiburtino lapide extructa spherica forma sine apice meta, cognomento nunc Caput bouis, quòd illic vndique bubulorum capitum simulacra lapide cęlata viderentur vbi sepulcrũ Metellę vxoris Crassi fuisse hic index ostendit.

SEPVL·METELLÆ· NVNC·CAPO DI BOVE

CÆCILIÆ. Q. CRETICI. F.
METELLÆ CRASI.

Cic. primo Tusc. an tu egressus, inquit, porta Capena cum Colatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulcra vides, miseros putas illos? In eadem Appia. V I. ab Vrbe lapide M. Tullij, & Tulliorum monumenta fuere, vt marmora inscripta ibique inuenta aperte significarunt. In gentili autem Scipionum sepulcro Ennium positum commemorat Cic. pro Archia. Charus, inquit, fuit Africano superiori noster Ennius, itaque in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus. Ad huius sepulcri ornamentum tres fuerant statuæ, duæ P. & L. Scipionum. tertia ipsius Ennij auth. Liuius, qui de loco vbi Publius mortuus, & sepultus anceps, sic sequitur. Alij Romæ, alij Literni, & mortuum, & sepultum, vtrobique monimenta ostenduntur, & statuę. nam & Literni monimentum monimentoque statua super imposita fuit, quam tempestate disiectam nuper vidimus ipsi,

& Romæ

Zethi, Amphionis & Dirces fabula, quam egregia simulacra vnico saxo ab Apollonio, & Taurisco præstantissimis artificibus olim insculpta repræsentant, sic se habet.

LYCVS Bęotiæ rex, Antiopam Nictei regis filiã, vxorem duxit: quam postea, cum à Ioue in satyrum conuerso compressam cognouisset, repudiauit, Dircenque vxorem duxit; quæ verita ne Antiope cum Lyco in gratiam rediret, arctissimis eam in vinculis asseruauit; quibus Iouis miseratione dissolutis, in Cithæronem profugit, vbi Amphionem & Zethum peperit: qui postea à pastore qui ipsos nutrierat, de Lyci iniurijs edocti, eũ interfecerunt; Dircen verò caudæ indomiti equi, vel, vt alij malũt, cornibus ferocissimi tauri alligarunt; quæ diu ita per terram raptata, tandẽ Deorum commiseratione in sui nominis fontem conuersa est. De qua Propert. lib. 3. eleg. 13. ferè per totam, sic meminit:

De ijs quę extra portam Hostiensem, & reliquas in genere. CAP. XVIII.

LTIMA Vrbis porta cis Tyberim, & ab ea, quæ egreditur via, Hostiensis dicitur: quod Hostiam Tyberinam, ab Anco rege conditam, mittat. hæc autem porta prius Tergeminorum sortita nomen ad radices Auentini, vt visum est, steterat. extra quã Liuius primo dec. quintæ Emporium sic ponit. Aediles extra portam Tergeminam Emporium lapide strauerũt, stipitibusq; sepserunt, & Porticum Aemiliam reficiendã curarunt, gradibusq; ascensum ab Tyberi in Emporium fecerunt. Sed nũc locum intra Vrbem esse opinamur, quod innuunt verba Liuij vltimo loco posita, emporium ipsum propè Tyberim ostendentia. In Transtyberina regione tres exstant portæ. Portuensis. Aurelia. Fontinalis, siue, vt alij volunt, Septimiana. A Portuensi inchoat via eiusdem nominis, quæ ducit ad portum Hostiensem: à quo, sicut & porta, nomen accepisse fertur. In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui portubus præest, in cuius ædis ædificatione portumnalia celebrata esse traditur. Via autẽ Aurelia egreditur à porta eiusdem nominis, quę, vt diximus, tendit per maritima Thuscię, Pisas versus, ab Aurelio consulari viro, & strata, & denominata, vnde consularis erat via. huius meminit Cic. in Catilinam, & Eutropius sic. Etruriæ per Aureliam vsque ad Alpes maritimas ingentes agri sunt. Traiana etiam est dicta à Traiano Imp. qui eam restituit. in hac fuerunt Horti Galbæ Imp. vbi idem princeps sepultus fuit, auth. Suet. Fontinalis, siue Septimiana porta, in Campum Vaticanum olim mittebat, & Ianiculum, sicut Vaticana, seu Triumphalis: de qua supra facta est mentio. Suet. Tradit viam Vitelliam fuisse ab Ianiculo vsque ad mare.

Emporiũ. *Via Portuens.* *Portumni Templũ.* *Horti Galbæ.*

Zithi,

meminit, viſuntur in poſteriori atrio ipſarum ædium Farneſiorum, & licèt vndiq́ue clauſa ſint, venia tamen impetrata, ad introſpiciendum perhumaniter patet aditus.

Taberna meritoria.

TABERNA meritoria inſigne legitur ędificium fuiſſe Tranſtiberina in regione. vbi ad præſens templum ingens beatæ Mariæ Virginis cernitur, à Populo Romano pietatis ergò olim erectum, quaſi Noſocomium, aut Xenodochium quoddam eſſet veteranis militibus, qui pro Romana repub. aliquandiu meruiſſent, vnde fortè meritoriæ nomen ſibi vendicauit; in ea nãq; milites ij qui aut ſenio confecti, aut vulneribus in pręlio ſuſceptis, claudi ſeu manci quoquomodo effecti fuiſſent, quoad reliquum ſupererant alebantur, ne victũ emendicare cogerentur, aut à męreo fortè meritoria dicta eſt, eò quod in ea non niſi ſenes & claudi degerent, qui vt plurimum męſti & triſtes eſſe ſolent: alii verò exiſtimant, hanc militibus tãtum prætorianis erectam fuiſſe, ac inibi tanquam in caſtris conſtitiſſe; atque Caſtra Rauennatum diù poſtea appellata.

Testis erit Dirce tam verò crimine sæua
Nycteos Antiopem accubuisse Lyco.

Et paulo inferius sic subsequitur:

Tu reddis pueris matrem, puerique trahendam
Vinxerunt Dircen sub trucis ora bouis.
Antiope cognosce Iouem, tibi gloria Dirce
Ducitur in multis mortem habitura locis. &c.

Amphionem verò Dirces filiũ, adeo lyra suauiter cecinisse traditur, vt saxa ad struendos muros Thebanos traxisse dicatur: de quo Horatius de arte poetica:

Dictus & Amphion Thebanæ conditor * *vrbis* *al. arcis.
Saxa mouere sono testudinis, &c.

Quòd ideo fictum, quia eloquij suauitate homines rudes, & incultis moribus ad obsequij ciuilis pellexerit disciplinã. Itẽ de Amphione habetur in Apollonij Rhodij Argonaut. lib. 1. Sed, vt eò quo cępi pergam, simulacra hæc, quæ C. Asinij Pollionis fuerunt, commemorauit Plin lib. 36. cap. 5. his verbis: Pollio Asinius, vt fuit acris vehementiæ, sic quoque spectari monumenta sua voluit. In ijs sunt Centauri nymphas gerentes Archesitæ, Thespiades Cleomenis; Oceanus, & Iupiter Entochi; Hippiades Stephani; Hermerotes Taurisci, non cælatoris, sed Tralliani; Iupiter hospitalis Pãphili Praxitelis discipuli: Zethus & Amphiõ & Dirce & taurus, vinculumque ex eodem lapide à Rhodo aduecta opera Apollonij & Taurisci. Parentum ij certamen de se fecere, Menecratem videri professi, sed esse naturalem Artemidorum, &c. Hactenus Plinius de huiusmodi simulacris; qui ad ostendendam eorum & artificum excellentiam, pluribus in ijs verbis immoratus est. Verùm cum hæc varijs temporum casibus agitarentur, tandem M. Antonini Pij L. Septimij Seueri filij temporibus, cum Thermas, quæ in hunc vsque diem Antonianæ dicuntur propè Piscinam publicam sub Auentino construxisset, eadem ornatus causa adhibuit: quę tãdem ibi reperta sunt in effodiẽdis ruinis, & ruderibus Thermarum earundem Pauli III. Pont. Max. tempore, ac restaurata: nunc verò in ædibus celeberrimis Illustriss. Alexãdri Cardinalis Farnesij, maxima admiratione, tum præstantissimorum artificum opere, tum & auctoris celeberrimi mẽtione, nempe Plinij, qui eorum, vt superius vidimus, commeminit,

DOMVS·FLAVIORVM·IN·EXQVILIIS·

Domus Flauiorum.

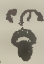
FLAVIORVM domus in Exquiliis fuisse, auctorum testimonio comprobatur; Marlianus enim lib.4. cap.23. de Flauii Sabini domo hæc innuit: Alta semita à Thermis Constantini ad portã Viminalem vsque per dorsum Quirinalis erat producta, cuius vestigia sæpè nec vno tantum loco vidimus: & propè eum locum qui dicebatur ad Malum Punicum, fuit Flauii Sabini domus; in qua natum esse Domitianum testatur Suetonius, consentitque hic titulus ibidem repertus, & adhuc iacens:

INTER DVOS
PARIETES
AMBITVS PRIVAT.
FLAVI SABINI

C. enim Suetonius Tranquillus in initio vitæ ipsius Domitiani, hæc habet verba: Domitianus natus est IX. Calend. Nouembris, patre Cos. designato, inituroque mense insequenti honorem, Regione Vrbis sexta, ad Malum Punicum, domo, quàm postea in templum gentis Flauiæ conuertit, &c.

Asy-

Hic autem Deum Opt. Max. eius pietatis & misericordiæ signa ostendisse pro comperto est: nocte enim ea qua Saluator noster in mundum prodijt, fontem ibi olei vberrimum scaturisse testantur, quem toto in sequenti die, populo inspectante, & admirante, ad Tibrim vsque procurisse: quod signum & inditium fuit, natum esse in mundo Dominum Iesum, nempe Saluatorem mundi, cuius nomen oleũ effusum est, testante scriptura Cantic. 1. de fama Domini: atque ita ex tanti memoria miraculi, templum ibi primum à Callisto summo Põtifice huius nominis primo beatæ Virgini est erectum, quo postea diruto, à Gregorio Papa III. à fundamentis denuo est constructum, quod templum S. Mariæ in Transtiberim vocitatum est. Sed quid de hoc dixerit Marlianus, videndum: ille enim lib. 5. cap. 19. loquens de Transtiberina regione, sic scriptum reliquit: Rauennatum etiã Vrbem nominatam inuenio. Nam Augustus victoria contra Antonium, & Cleopatram potitus, binam instituit classem, vnam apud Mesenium Lucaniæ portum, alteram verò apud Rauennam. Cumque Senatui esset cura, vt nulla Romam frequentaret multitudo, cui non esset habitandi locus publicè assignatus, militibus Rauennatis classis hæc regio fuit assignata, quæ exinde Rauennatium vrbs cœpit appellari: quò nomine appellatum est templum & meritoria taberna; quam vbi nunc est ædes diuæ Mariæ, fuisse legimus. Ex quo templo Augusti tempore fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largissimo riuo fluxit, significans ex gentibus gratiam Christi, vt scribit Eutropius. Sed hæc regio propter pestiferos austros, à vilissimis sordidasque artes exercentibus habitabatur: Vnde pauca memoratu digna continet, &c. Hactenus Marlianus.

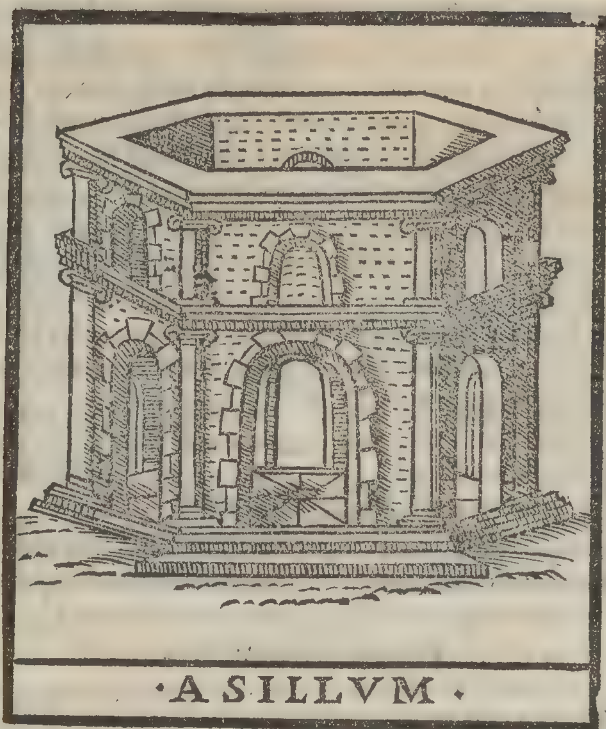
Domus

fundamentis iactis, sacrum quendam locum eò confugientibus perfugium statuentes, Asylum vocarunt: eoq; omnes sine vllo discrimine exceperunt; nec domino seruus, nec debitor creditoribus, nec homicida magistratibus debebatur: cum dicerent firmum ac ratum id omnibus Pythico oraculo esse oportere. Itaque quàm celerrimè Vrbs hominibus abundabat, &c. Marlianus autem cum de colle Capitolino ageret, libro 2. cap. 2 ostendens Asylum fuisse in summo Capitolio, diffusius in hæc verba protulit: Veiouis ædem in area nunc Capitolina locum obtinuisse hæc verba Gellii docent· Est autem etiam ædes Veiouis Romæ inter arcem, & Capitolium. & mox subdit: Cum Iouem igitur, & Diiouē à iuuando nominassent, eum quoque contra, Deum qui non iuuandi, sed vim nocendi haberet (nā deos quosdam, vt prodessent celebrabant quosdam ne obessent placabant) Veiouem appellauerunt, dempta atque detracta iuuandi facultatę. Eius simulacrum, quod est in æde de qua supra dixi, sagittas tenet, quæ sunt videlicet paratæ ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem esse dixerunt: Immolaturq; illi ritu humano capra, eiusque animalis figmentum iuxta simulacrum stat; & paulò post subdit: Asylum tēplum in dicta area fuisse significat Diony: sic enim inquit: Lucum vmbrosum medium Capitoliiq; & arcis, quod vocatur inter montium duorum quercetorum templū Romulus constituit. de eodem Strabo: Romulus Asylū aperiens inter collē & Capitolium, huc perfugiētes ciuitate donatos designat; & Liuius (quem super citauimus) locum (inquit) qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos, Asylum appellat. Ex eo finitimus populus omnis turba sine discrimine, & seruus & liber, auida nouarum rerum perfugit. & hūc locum Ouidius attigit his versibus:

Romulus, vt saxo lucum circundedit alto
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris:

Ex eo enim nemo extrahebatur. Varios autem terminos habuisse testatur Strabo his verbis: Templum & nūc & olim Asylum erat, cuius libertatis termini sunt mutati: Alexander ad stadium extendit: Mitridati verò dimissa ab angulo Cerami sagitta visum est paululum ipsum stadium transcendere: Antonius huic proximè accessit, & cum eo termino

Vrbis

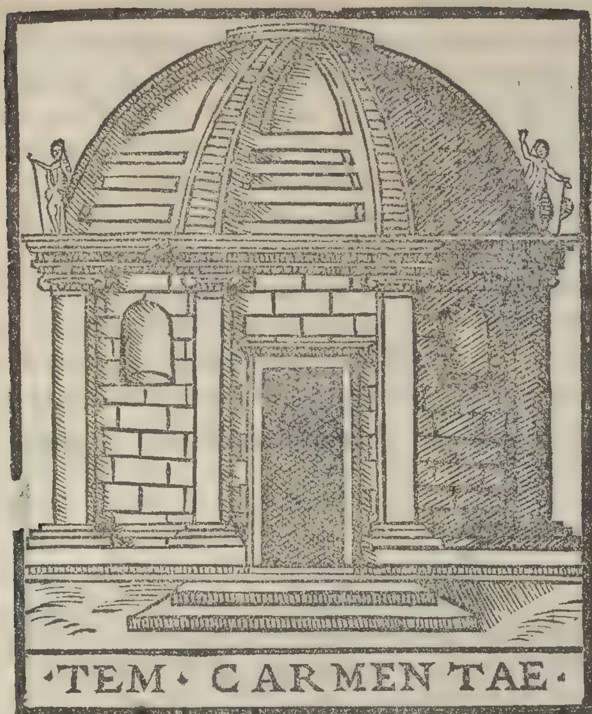

·ASILLVM·

Asylus.

SYLVS quidnam fuerit, quo tempore, vbi & à quò institutum, facile innuere videntur Liuij verba libro primo circa principium, ita scribentis: Crescebat interim Vrbs munitionibus cum alia atque alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat munirent. Deinde ne vana Vrbis magnitudo esset, adiiciendæ multitudinis causa vetere consilio condentium Vrbes, qui obscuram, atque humilem conciendo ad se multitudinem natam è terra sibi prolem mentiebantur; locum qui nũc septus densis sentibus inter duos lucos est, Asylum aperit.eò ex finitimis populis turba omnis sine discrimine liber an seruus esset auida nouarum rerum perfugit:idq; primũ ad cęptam magnitudinem roboris fuit, &c. Hactenus Liu. Plutarchus verò in vita Romuli de Asylo Romano hæc inquit: Primis deinde Vrbi funda-

Templum Carmentæ.

DICTVRI de templo, seu Fano Carmentæ, non ab re videtur aliquid prius de ipsius Carmētę nomine, & quænam ea fuerit attingere: Plutarchus namq; in vita Romuli sic habet: Carmentā quidam propriū hominū procreationis fatū opinātur esse, ob id hæc sacra matres agitare. Alii Euandri Arcadis matrem fatidicam, eam Phębo dicatam fuisse tradunt, & Carmentam quod carmine respōsa ederet nuncupatam: Nicostratæ enim propriū illi nomē fuerat. hæc cōmunior de Carmēta opinio est, quæ plurimos auctores habet. Nonnulli tamen nomen Carmētæ sanè haud ineptè interpretantur, vt sit Carmenta amēs, & mēte carens, quòd numine afflata furore, atq; insanire sit solita Hactenus Plutarchus de nomine ipsius Carmētæ Marlianus verò li. 1. c. 3. vbi de portis Vrbis Romuli agit, postquā de porta Carmētali nōnulla disseruit, citat Solinū his verbis: Pars infima Capitolini mōtis habitaculū Carmētæ fuit; vbi

Vrbis partem comprehendit. Poſtea Cæſ. Aug cum id damnoſum exiſtimaret, & nihil aliud eſſe, quàm multis maleſaciendi cauſam exhibere, irritum fecit. Su t. de Tiberio loquens: Aboleuit, inquit, & vim moremq; Aſylorum, quę vſquam erant. Primi autem omniũ Herculis nepotes timentes inſidias illorum, quos auus, priuſquam è terris migraret afflixerat, Aſylum inſtituiſſe dicuntur, hinc Statius:

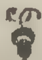
Aſylum herculeos fama eſt fundaſſe nepotes.

Et quia nonnulli ex quibuſdam Ouidii carminibus, ſub rupe Tarpeia Aſylum ſtetiſſe volũt, quid de hac opinione ſentiam, vbi de baſilica Sempronii erit ſermo dicetur. Et ſubdit poſtea idẽ auctor lib. 4. cap. 13. vbi de ipſa baſilica & de aliis agit, in hæc verba: Apud ædem nunc D. Georgii fuit domus P. Africani, vbi deinde T. Sempronius baſilicam fecit, de qua Liuius quarto decadis quintæ ſic loquitur: T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes P. Africani pone veteres ad Vertumni ſignũ laneaſque & tabernas coniunctas in publicum emit, baſilicamque faciendam curauit, quæ Sempronia appellata eſt. Qui autẽ volunt Aſylum de quo dictum eſt, fuiſſe ſub rupe Tarpeia, vt id cõprobent citant Ouidii hæc carmina:

Tum quoque vicini lucus celebratur Aſyli
Qua petit æquoreas aduena Tibris aquas.

Et quanquam hi verſus non faciunt de loco Aſyli certam fidem, tamen cum in Capitolio, in quo prius fuerat conſtitutus fuiſſent multa templa, atque ædificia excitata, credendum omnino eſſe cenſemus, in alium locum eſſe tranſlatũ, atque in eum quem dicunt totũ id ſpatii occupauiſſe, quod eſt à rupe Tarpeia, hinc ad forum boarium vſque, inde ad põtem Senatoriũ, & ad radices vſque Auentini montis.

Hactenus Marlianus de Aſylo; nos autem quod de hac re apud auctores ſcriptum inuenimus, retulimus; quod ſatis eſſe factum deſiderio legentium exiſtimauimus.

Templum

ait enim lib.2.cap.16.loquens de Insula Tiberina, ac tẽplis quæ in ea fuere in hũc qui sequitur ordinẽ: Tota erat Æsculapio sacra, propter eius simulacrũ ex Epidauro in eã aduectum, vt refert Liuius. De eo etiã Plin. lib. 29. cap.4. nu.50. sic meminit: Atqui anguis Æsculapius Romam aduectus est, vulgoq; pascitur & in domibus. Vnde forma nauis, qua simulacrũ aduectũ dicitur, nõ modo Insulæ est data, verũ memoria eius rei causa, nauis etiã ex lapide thasio sculpta in eiusdẽ Insulæ puppi collocata fuit, quæ etiam hodie visitur, & in altero eius latere serpentis simulacrũ. Ædes eiusdem dei posita erat vbi nũc S. Bartholomæi est templum: de qua Sex. Põp. sic meminit: In Insula Æsculapio facta fuit ædes, quòd ęgroti à medicis aqua maximè sustententur: Eiusdẽ esse tutelæ draconẽ aiunt, quod vigilantissimum sit animal: quæ res ad tuendã valetudinẽ ægroti maxima est. Canes adhibẽtur eius templo, quia is vberibus canis sit nutritus: bacillum habet nodosum, quod difficultatem significat artis. Laurea coronatur, quòd ea arbor plurimorum sit remediorũ. Huic gallinæ immolabãtur, eò quod infirmis eiusmodi præcipuè altilibus opus sit. Aliqui verò volunt ædem hanc in Insula fuisse constitutam, quòd fluxu & motu aquarum aer sit salubrior: alioquin extra Vrbem collocari solebat, quod Plin. etiam affirmat lib. 29. cap.1. his verbis: Ideo Romani templum Æsculapii, etiam cum reciperetur is deus, extra Vrbem fecisse, iterumque in Insula traduntur. Hoc templum Lucretium Prętorem tabulis pictis ex preda exornauisse cõmemorat Liuius tertio decad. quintæ. Prope ipsum fuit Nosocomion, vbi ęgroti curabantur. Quò in loco cum quidam ægra, & affecta mancipia tædio medendi exposuissent, Claudius Imper. liberos esse sanxit. Ad Æsculapii autẽ fuisse Iouis templum docent Ouidii hæc carmina:

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere Fastis
Sacrauere patres hac duo templa die.
Accepit Phœbo, nymphaq; Coronide natum
Insula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iupiter in parte est, cœpit locus vnus vtrunque:
Iunctaq; sunt magno templa nepotis auo.

Hæc à Marliano de templo Æsculapii, quod in Insula Tiberina fuit.

Balnea

vbi & Carmentale fanum nũc eſt, à qua Carmentalis portæ nomẽ eſt,&c. Deinde verò lib,3,ca.12. vbi de foro Olitorio, & de quibuſdã Tẽplis agit,hæc infert: Fanũ Carmentæ ſub Capitolio eſſe ſcribit Diony. meminit & Gellius li.18, ca.7. Obiter tãgẽs Fanũ Carmẽtis,(vt ipſe ait) Poſitum autẽ fuit apud portã Carmentalẽ à Carmẽta vt ſupra diximus, nũcupatã:vbi reliquiæ S. Catharinæ hodie cernuntur. Quod fanũ mulieres Romanæ ei deæ ædificarunt, gratiã referentes, quod vehiculo,quibus S,C.priuatæ fuerant, ipſis eſt reſtituta, Carmẽta enim Euandri mater fuit,Nicoſtrata prius appellata: quæ quia carminibus oracula edebat, Carmẽta poſtea eſt dicta, ab eaque carmina auctore Plutar in problem.

Templum Aeſculapij in Inſula Tiberina.

DE templo Æſculapii in Inſula Licaonia (ſic enim vocitata eſt Inſula Tiberis,à tẽplo nempe Iouis Licaonii ibidem conſtructo)Marlianus ſic ſcriptũ reliquit, collectis ex auctoribus fide dignis iis quæ ſequuntur:

Basilica Diui Antonini.

BASILICA principio dicta fuit domus ampla, & spaciosa, causarum cognitioni destinata, ab eo (vt creditur) dicta, quòd principes eò ad ius dicẽdum conuenirent, aut quod Græci τοῦ βασιλέος appellatione, etiam iudicẽ intelligerent, astipulante etiã Hesiodo, qui δωροφαγης appellat βασιλῆας, hoc est, doniuoros iudices interprete Budæo. Plin. in epist. Descenderam in basilicam Iuliam auditurus, quibus proxima comperendinatione respondere debeam. Erat autem basilica templo persimilis, ambulationibus amplissimis instructa, ad quam multi tota ex Vrbe, alii causas agendi, alii consultandi, alii aliud agendi gratia confluebant. Cic. ad Attic. lib. 2. Basilicam habeo non villam frequentia formianorum. Postea etiam basilicæ ædificatæ in vsum negociorũ, eęque in locis foro proximis, de quo videndus Vitru. lib. 5. Basilica autem Antonina, quam Marlianus porticũ, seu palatium Antonini pii vocitat, ita de ea lib. 5. cap. 4. asserit: Extat (inquit) iuxta ædem Sancti Stephani de Trullio porticus, cuius principium & finis non apparet: columnæ tamen marmoreæ ingẽtes nume-

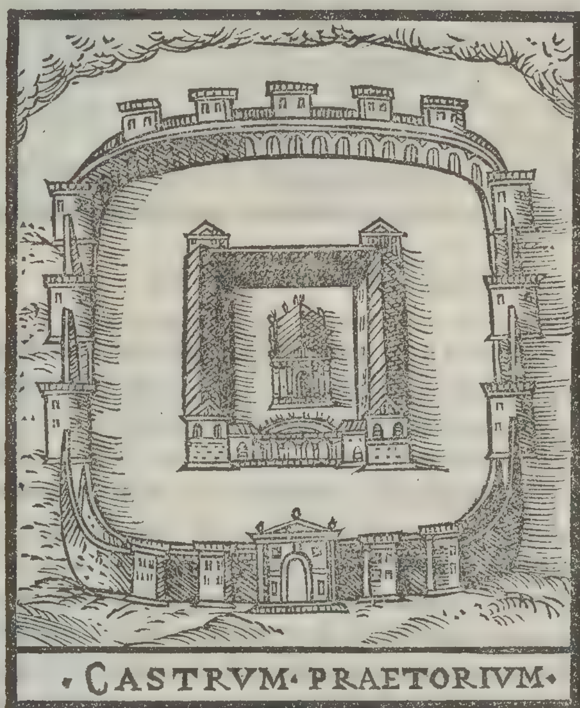
Balnea Pauli Aemilij.

PAVLI Æmilii Balnea propè Quirinalem fuerunt, qui locus olim dicebatur, Mons ad balnea Pauli, nunc autem corrupto vocabulo Mons ad bagnanapoli, vel magnanapoli vulgò dicitur: in eo maximè loco vbi ad præsens cęnobium monialium Sancti Sixti, & in sequenti cliuo vergens ad Ecclesiam Sanctæ Agathæ; quo loci dum in exæquanda via, quæ strata est à Sixto Papa V. de mense Septembri anni 1586. reperta sunt balinea quædam tabulis marmoreis incrustata; propè hæc sunt ædes hinc Vitelliorum inde Comitũ, ac turris quæ militiarum dicitur; sed videndum quid de illis specificè Marlianus dicat; ipse enim lib. 4. cap. 22. eius Vrbis Topographiæ loquens de monte Quirinali, sic ait: Balinea Pauli Aemilii in proximo fuere, vbi nũc Monialium est habitaculum, locusque dicitur Bagnanapoli. In descensu cliui qui ad Viminalem vergit, à dextra, annis ab hinc duodecim vidimus sacellum variorum piscium marinarumque concharum nobili pictura adornatum, quibus inditiis Neptuni fuisse omnes asserebant, &c.

Basi-

ret: Vnde & de nauibus Virgil. dixit: Nos castra mouemus, quoniam in illis milites essent. Cæsar. 5. bell. Gall. imperat, vt castra naualia adoriātur. dicta à castri similitudine, quod fossa valloque quasi muro circundari solent. Hinc castra prætoria dicta, vbi prætoriæ cohortis milites diuersabātur, prętorii dicti à Prætore, id est Impe. corporis sui custodiæ causa delecti. Cic. pro Cœl. Nemini vnquam Prætoriani maiores honores habuerunt. & Plin. lib. 9. c. 6. sic meminit. Prætendi iussit Cæsar plagas multiplices inter ora portus: profectusq; ipse cum Prætorianis cohortibus, populo Romano spectaculum præbuit, &c. Marlianus verò de his castris lib. 5. c. 27. loquens de via Appia, ac de aliis quæ in ea fuerunt, sic ait: Circus Antonini Caracallæ is est, vt pleriq; omnes consentiūt, cuius ingentes ruinę, & inter eas Obeliscus metarumq; vestigia non procul ab æde S. Sebastiani cernuntur, vbi aiunt prius Prætoria castra à Tiberio Cæsare fuisse constituta. Nam Sueton. scribit hunc Romæ castra constituisse, quibus Prætorianæ cohortes vagæ ante ea tempora, & per hospitia dispersæ continerentur. Hactenus Marlianus. At Pyrrhus Ligorius Neapolitanus, qui nostra tempestate pictor, antiquarius & architectus non contemnendus extitit, in chirographia quam protulit antiquæ vrbis, quæ in hunc vsque diem multis in locis cernitur, castra prætoria intra vrbis mœnia locauit. Sed iam videamus quid de hisce castris diffusius quàm cæteri Blondus Flauius scriptum reliquerit; ipse enim lib. 2. numero 87. & seq. agens de re militari, ita prosequitur: Res militaris, cuius disciplina rem auxit, & tutata est Romanam, nullum ante violatam à principibus libertatem, locum in vrbe habuit. Nam etsi Capitolium Arcem videmus vbique appellari: tamen Romani nullo vnquā præter inuasionis Gallorum Senonum tempore, pro munitione & tutela sunt vsi. Etsi verò Octauianus Augustus locum castris in vrbe primus omnium principum constituit, nulla tamen alia ratione id fecit, quàm ne milites vagi, & per vrbem dispersi, rapinis, tumultu, & contentionibus ciuitatem redderent inquietam. Hinc Rauēnatium in Ianiculo, & Missenatium peregrinorumq; militum in Cœlio monte castra sunt ab illo constituta. Tiberius autem perniciosissimam ciuitati libertatique etiam impiorum exorsus, castra, sicut ait

ro vndecim ſtantes ita diſpoſitæ cernũtur, vt ex his aliiſque eiuſdem generis nuper à tergo harum effoſſis, porticũ quadratam fuiſſe dubium non ſit: ſiquidem ſub ipſis columnis locus eſt ampliſſimus concameratus in modum cellæ vinariæ, vt falſum eſſe conſtet, quod aliqui dicunt, ibi fuiſſe templum eiuſdem Antonini vel Martis, &c. De hac porticu, ſeu baſilica hactenus habet Marlianus, quem primum ex recentioribus in hac re ſequendum duxi, cum explicatius præ cũctis de vrbis locis, ac cęteris aliis agat.

Caſtra Prætoria.

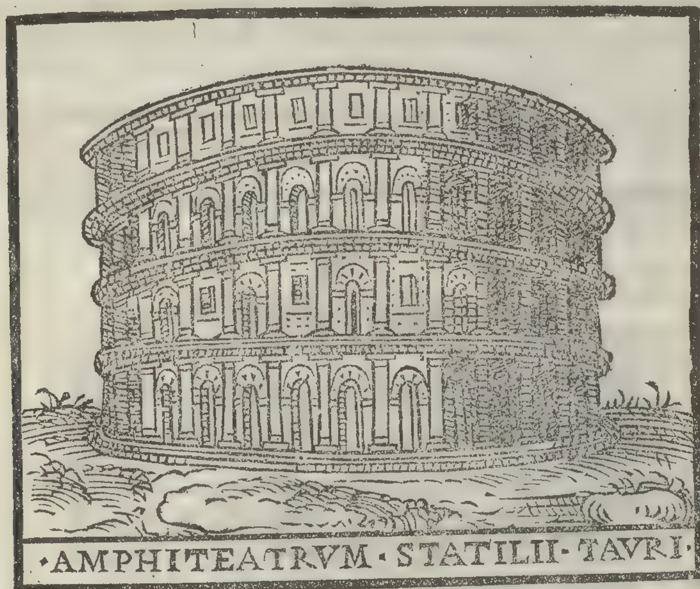
CASTRVM quid ſit, vel potius Caſtra multitudinis numero, ipſe nominum compilator ſic docet: Caſtra (inquit) appellãtur loca in quibus milites tentoria fixerunt, vel ipſa tentoria vbi milites diuerſantur. Cic. ad Arti. Cum Cæſar ad oppidum caſtra haberet;

vndique circundatus. Eò autem processit Prætorianorum militum, siue auctoritas, siue audacia, vt quem vellent Imperatorem facerent, factumque Imperio deturbarent. Helius Lampridius narratis Heliogabali flagitiis, talia scribit, per quæ ostendit Imperii ac vitæ, & necis illius arbitrium in Prætorianus fuisse constitutum. Suntque hæc Lampridii verba: In castris verò milites precanti Præfecto dixerunt. se passuros esse Heliogabalo sic, vt impuros homines, & aurigas ab se dimoueret, atque ad bonam frugem rediret. & Iul. Capitolinus in Maximorum vita ostendit ædem fuisse in Prætorianis Castris, in quam Senatus aliquando vocari consueuerit: præsertim quum de abrogando alicui Imperio agendum esset. Sicque abrogato Imperio Maximinis patri & filio, Gordiani duo pater item & filius in æde Castrorum declarati sunt Augusti: cuius Senatus consulti hanc formã Lampridius ponit: Quum ventum esset in ædem Castrorum sexto Calendarum Iuliarum, &c. Iul. Capitolinus Pupieni, & Balbini Imperato. gesta describens, quantum Castra Prætoria Romæ obfuerint ostendit his verbis: Et Maximino quidem ad bellum profectò, Romæ Prætoriani remanserunt, inter quos & populum tanta seditio fuit, vt ad bellum veniretur intestinum: Romæ pars maxima incenderetur, templa fœdarentur, omnes plateæ cruore polluerentur, & infra: Interea Romæ iterum seditiones inter populum & milites ortæ, vt nec cum edicta proponeret Balbinus audiretur. Veterani se in Castra Prætoria coutulerunt cum ipsis Prætorianis, quos cœpit populus obsidere: nec vnquam ad amicitiam essent reducti, nisi fistulas aquarias populis incidisset. Et idem Capitolinus prædictorum Imperatorom vitæ exitum narrans, hæc habet verba, quæ Castra Prætoria extra Vrbem fuisse demonstrant: In hac contradictione illis contendentibus, milites superuenerunt, atque eos nudatos ambos vestibus regalibus, de Palatio cum iniuriis perduxerunt, & per mediam ciuitatem ad Castra raptare voluerunt magna ex parte laniatos. Sed vbi compertũ est Germanos ad defensionem illorum superuenire, ambos occiderunt, & in itinere medio reliquerunt. Inter hæc Gordianus Cæsar sublatus à militibus, Imperator est appellatus Augustus, quia non erat alius in præsenti, insultantibus mi-

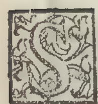
Suet. Romæ conſtituit, quibus Prætorianæ cohortes vagę ante id tempus, & per hoſpitia diſperſæ continerentur. Fuitq; eius arcis & tyrannidum fomitis locus, quem apud S. Sebaſtianum via Appia, ad caput bouis appellant. Primus autem qui horum Caſtrorum, & corruptæ præmio eius militiæ pręſidio, Conſulibus Senatuq; renitentibus, imperium aſſumpſerit, fuit Claudius, quod Suet. verbis oſtendere libet: Claudium latentem fortè diſcurrens gregarius miles animaduerſis pedibus ex ſtudio ſciſcitandi quiſnam eſſet agnouit, exau ctũque & præ metu ad genua ſibi accedentẽ Imperatorem ſalutauit. Hinc ad alios commilitones fluctuantes, nec quicquã adhuc quã frementes perduxit. ab his lecticæ impoſitus, & quia ſui diffugerant, viciſſim ſuccolantibus, in Caſtra delatus eſt triſtis ac trepidus, miſerante obuia turba, quaſi ad pœnam raperetur inſons. Receptus intra vallum, inter excubias militum pernoctauit aliquanto minori ſpe quàm fiducia: Nam Coſſ. cum Senatu cohortibusq; vrbanis forum Capitoliumq; occupauerãt aſſerturi Romam in libertatẽ: accitusq; & ipſe per Tribunos plebis in curiam, ad ſuadenda quæ viderentur, vi & neceſſitate teneri reſpondit. Verùm poſtero die & Senatu ſegniore in exequendis conatibus, per tædium ac defenſionem diuerſa creſcentium, & multitudine quæ circunſtabat, vnum rectorem iam, & nominatum expoſcente, armatos pro concione in nomen ſuum iurare paſſus eſt, promiſitque ſingulis quindena ſeſtertia, primus Cęſarum fidem militis etiam præmio pignoratus. Hactenus Sueton. & proſequitur idem Flauius. Si quis autem Caſtra Prætoriana, vtrùm in vrbe ſicut aliqui contendunt, an extra Vrbem, ſicut diximus fuerint, certius noſſe cupit, Corne. Tacitum legat, vbi de Galbæ morte, & nouo Othonis Imperio tractans, prælium narrat, quod acerrimum eſt commiſſum in Circo Maximo, in Capitolio, & Palatio, vbi apertiſſimè apparet prætorianos milites munimento Caſtrorum innixos Coſſ. Senatui, & Rom. Pop. aliter ſentientibus, quos voluerunt tyrannos effeciſſe, & multorum bonorum cædem in vrbe commiſiſſe. Helius Spartianus ingreſſum Seueri Imperatoris in Vrbem Romam talem deſcribit: Quum Romam veniſſet Seuerus Prætorianos cum ſubarmalibus inermes iuſſit ſibi occurrere: eoſdem ſic ad tribunal vocauit armatis

vndique

iugerum. Circus Antonini Caracallæ is eſt, vt pleriq; oẽs cõſentiunt, cuius ingentes ruinæ, & inter eos obeliſcus, metarũq; veſtigia non procul ab æde D. Sebaſtiani cernuntur: vbi aiunt prius Prętoria Caſtra à Tiberio Cæſare fuiſſe conſtituta, &c. Raphael Volaterranus putat circũ hunc ob Pręto-rianorũ exercitationẽ fuiſſe conditũ, lib. 6. Comm Vrban.

Amphiteatrum Statilij Tauri.

STATILII Tauri Amphiteatrum, qui inter primarios ciues Romanos Augusti tẽpore floruit, videtur adhuc dirutũ in cœnobio baſilicæ S. Crucis in Hieruſalem in Agro Seſſoriano, & in ipſis mœnibus vrbis, quod lateritium, vt plurimũ eſt. De hoc Marlianus li. 4. c. 9. loquens de Palatio Seſſoriani, & cæteris ibi proximis, in hęc habet verba: In proximo loco exſtant Statilii Tauri Amphiteatri reliquiæ, quod Statilius poſuit, Auguſto ciues Romanos hortante, vt pro viribus quiſq; conaretur vrbẽ exornare, auct. Sue. qui etiam commemorat Caligulã munera gladiatoria partim in Statilii Amphiteatro, partim in ſeptis aliquot egiſſe, &c. Blondus Flauius Romæ inſtauratę libro primo, numero 87. de hoc Amphiteatro obiter, ſic ait. Viſitur quoque in Cœlio monte portam inter nunc dictã Maio-

litibus Senatui,& Pop.Rom.qui se statim in Castra recepe-runt. Idem quoque Capitolinus scribit Senatusconsultũ de Imperio Valeriani principis optimi in Prætorianis Castris factum fuisse,&c. Hactenus Blondus Flauius de Castris Prętoriis:quæ vti ipse scribit,& ex superius narratis,nulli dubiũ esse puto,quin bina fuerint Castra Prætoria, altera nempè Vrbana,scilicet in ipsa vrbe erant: altera verò externa, quæ extra vrbem,seu mœnia ipsius vrbis, & via Appia fuisse traditur.

Circus Antonini Pij Seueri, qui & Caracalla.

CIRCVS M. Antonini Pii Aug. L. Septimii Seueri Imp. filii,qui & Caracalla vocitatus est,exstat adhuc penè integer via Appia secundo ab vrbe lapide, vbi Castra Prætoria fuisse nonnulli prodidere, inter ecclesiam S.Sebastiani, & sepulcrum Ceciliæ Metellæ M. Crassi vxo-ris,qui locus hodie dicitur caput bouis, in quo etiam nostra ætate cernitur iacens obeliscus confractus,notisq; hierogly-phicis incisus, ac metarũ signa & sedilia circumiacentia: de quo Marlianus lib. 5. c. 27. loquens de via Appia,ita scribit: Via præterea Appia hortos Terentianos fuisse legimus XX.

iugerum.

uerit; inde & ſepulchrũ ibi conſiſtens Bacchi nominaretur; vel fortè etiam ab ipſa ſepulcri cęlatura ſic dictum, totum namq; vuarum racemis, pampinisque & paruis Bacchulis circumquaque extrinſecus inſculptum conſpicitur. Sed quid de hoc ſit Marliano videamus; ipſum enim hac de re præ cæteris miſi conſulendum ducemque conſtitui; is enim libro 5. cap. 25. vbi de via Nomentana, & Templo Bacchi agens, ſcribit in hæc verba: Via eadem (Nomentana nempe) ad ſecũdum lapidem, viſitur Bacchi templum ſpherica forma, cum columnis geminatis, in gyrumque ita diſpoſitis, vt templi teſtudinem ſuſtineant; vbi vermiculato opere varia ornamenta cernuntur: ibique porphireticum ſepulcrum vitibus, ac vuis inſculptis exornatum, quod vulgus Bacchi ſepulcrum appellat. Eius templi deſcriptio ſubiacet, &c. Hactenus Marlianus. Sed de huius ſepulcri mẽtione illud non eſt prętereundum, quod Io. Baptiſta Platina, qui vitas ſummorũ Pontificum ad ſuam vſque ætatem conſcripſit, in vita Pauli II. Veneti meminit; ait enim in hanc fermè ſententiã, quòd cum is Põtifex forma, & pulchritudine illius ſepulturæ captus (plurimum enim antiquitatibus, & celebrioribus monumentis delectari ſolitum fertur) iuſſiſſet illud in Vrbẽ ad ſe aſportari, atque ad id cum itineri iam cõmiſſum eſſet, ac Vrbẽ aduéheretur, quod ſibi fortè ad monumentum parare ſtatuiſſet, ſtatim nocte intempeſta repente nuntiatur Pontificem ab humanis deceſſiſſe. Quod fuit in cauſa, vt Canonici qui regulares dicuntur, in Sancti Petri ad Vincula cęnobio degentes, quique ſanctarum Agnetis, & Conſtantiæ Eccleſijs præſident, eò vnde ſublatum fuerat reſtituerent. Hoc de celeberrimo, ac venuſtiſſimo ſepulcro beatæ Conſtantiæ, quòd vulgo Bacchi nominat, dictum ſit ſatis, quodque propè Eccleſiam diuæ Agnetis via Nomentana ſecundo ab Vrbe lapide, ac extra portam Piam ad hanc noſtram vſque ætatem in templo olim Bacchi, nunc verum ſanctæ Conſtantiæ dicato, integrum videre licet.

Templum

rem,quam olim diximus fuisse Neuiam, & Amphiteatrum semidirutum, quod Statilii Tauri maiores appellauerunt Sanctæ Crucis in Hierusalem Ecclesia, Helenæ Constantini Flauii genitricis opus,&c.& Raphael Volaterranus Cōmentariorum Vrbanorum,lib.5. sic infert. Amphiteatra duo,primū Titi notissimum fontes habebat duos ad recreādū æstu laborantē turbam:alterius sanè fontis, nunc in via inter Amphiteatrum, & Arcum Constantini supersunt vestigia, habuique ego iam vetus numisma habens à tergo Amphiteatrum cum his fontibus.Alterum Tauri Statilii ex hortis cœnobii S.Crucis ostenditur,&c.Sed de his hactenus.

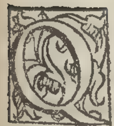
Sepulcrum Bacchi.

MIRVM cur adeò in nostram vsque ætatem, hæc & scriptorum & vulgi opinio irrepserit, vt beatæ Constantiæ magni Constantini Imperatoris filiæ sepulcrum, Bacchi sepulcrum vocitant (Bacchus enim, aut Semeles nunquam Vrbem Romam videre) nisi fortè ea fuerit ratio, vt à maiori sumpserint denominationem; à templo enim, quod ipsa antiquitas Baccho dicauerit;

auctore Val. Max. Legimus apud Strabonem, Lucullum Fortunæ templum struxisse; eius sunt hęc verba: Lucullus cum ædæm Fortunæ construxisset, & porticum quandam, statuas quas Mamius habebat, petiuit in eum vsum, vt ædem exornaret ad ostentationem: mox deinde fore, vt restitueret; minimè restituit; sed eas, vt dona deæ posuit. De qua autem Fortunæ æde Strabo intelligat, dubium est, &c. Hactenus Marlianus.

Viuarium.

QVo loco Viuarium fuerit multi ex Romanis incolis probè norunt, nam & idipsum nomen adhuc retinet; (exstat enim propè Vrbis mœnia inter portam quæ nunc Pia vocatur, & sancti Laurentij) quid autem fuerit oppidò, quam pauci. Nam putant nonnulli hoc fuisse viridarium quoddam, aut huiusmodi quidpiam virens, arboribusque consitum: sed

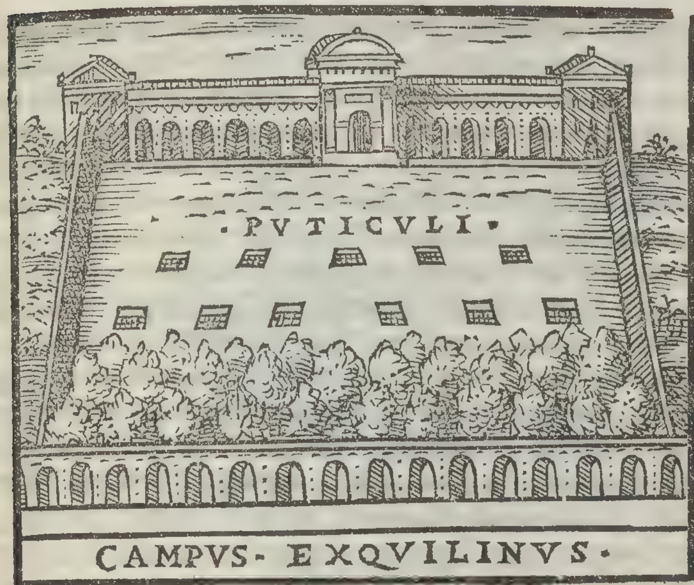

Templum Fortunæ Virilis.

ONNVLLI ſcriptorum ex recentioribus opinati ſunt, templum Fortunæ Virilis fuiſſe Pudicitię dicatum, inter quos & Marlianns libro 3. cap. 16. in figura Vrbis, vt ipſe ait, communem eſt opinionem ſecutus. Sed tamen ipſe quoque fatetur eſſe fortunæ, quod præter verba Diony. eius quoque ſtructura ſuadeat, cum ſit Ionica, quæ media eſt inter Corinthiam, & Doricam: Nam ex Vitruuij ſententia, huic potius Deæ conuenit. Nam & ipſa media eſt, bona ſcilicet & mala; cuius templi longitudo eſt pedum 56. latitudo 26. De hoc itidem ipſe Marlianus eodem fermè loco, poſtquam de foro piſcario commeminit, ita ſcribit: D. autem Mariæ Ægyptiacæ hodie ſacratum, olim vero fortunæ Virili templũ penè integrum etiam nũc exſtat. De eo Diony. ſic ait: Duobus extructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis, quam appellauit virilem. Et quanquam de hoc variæ opiniones ſunt, nemo tamen ſuam ſententiã probato auctore tuetur. Subdit deinde idem auctor, in hoc tẽplo fuiſſe ſtatuam ligneam Ser. Tullij auro ſuperfuſam, quæ orto incendio cæteris concrematis ſola incorrupta permãſit,

auctore

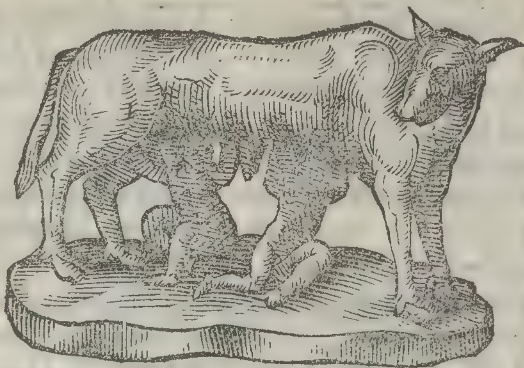
Campus Exquilinus.

CAMPVM Exquilinum, in ſummitate Exquiliarum fuiſſe conſtat, vnde nomen ſumpſit, in ea parte qua domus poſtea Mecęnatis extructa eſt: Campus namq; locus patens,& apertus eſſe videtur, quaſi à capiendo dictus, quod longè lateque in planum pateat. Campus Iudæorum etiam Romę ætate noſtra, dicitur ager ille Tranſtiberinus ſub Ianiculo poſitus, ac propè portam olim Naualem, quæ & Portuenſis hodie dicitur, vbi Iudæi defunctorum ſuorum cadauera humantur. In Exquilino igitur Campo pauperes qui ob inopiam funus ſibi efferre,& conflare non erat, hic publico officio cremabantur, ac buſta eorum in puticulis, quos vocabant, eodem fermè loco circumquaque diſpoſitis deijciebantur. Sed cum nidor vſtrinæ huius diu multumque Vrbem affeciſſet, tandem Auguſtus Cæſar ex eo loco funus hoc amouendum curauit, Mecęnatique tradidit locũ hunc. Sed quid de hac tota re Marlianus dicat, quæſo videamus; ipſe enim libro 4. cap. 19. dum loquitur de aggere Tarquinij Superbi, & hortis Mecœnatianis, quæ in Exquilijs fuerunt, ita ſcribit: Hi horti fuerunt in Cãpo Exquilino, inter dictũ aggerem

ſed horum nihil in eo ; tantum enim abeſt virentis quicquã in eo fuiſſe, vt Silueſtrium animalium belluarumq́ue cubilia, & diuerſoria totum id ſpatij paſſim occupauerit. Nam Populus Romanus publica cum edere ſpectacula ſoleret, in quibus multa variaq́ue animantium bellicarumq́ue ſilueſtrium genera, vtputa leones pardos,pantheras, tygres, rhinocerotas, elephantosq́ue,& id genus ſimilia producere vellet; hæc in aliquo tuto loco publico, ſuo tempore emittenda, alere & aſſeruare conſueuit: & quoniam ibi animalia quæq́ue viua ſeruabantur ad huiuſmodi ſpectacula, hinc locus ille Viuarium eſt appellatus. Sed quid Marlianus de eo ſcripſerit, iam videamus. Ille enim lib. 5. cap 25. loquens de Via Nomentana, & alijs quæ in ea ſunt,ſic ait: Extra Querquetulanam autem portam, locus eſt quadratus, parietibus circumſeptus, qui dicebatur Caſtrum cuſtodiæ, vbi fuerant olim in ſtatione milites prætoriani Diocletiani, vt quidam teſtatur. Procopius ſcribit: E regione Viuarij extra muros veteres alterum breuem murum modico interuallo ad ieciſſe, non ad tutelam, ſed ad delitias, vt leones,& alias feras ibi ſeruarent:quem locum olim Viuarium, nunc verò qui ibi prædia habent, Viuariolum vocant. Hactenus Marlianus.

Lupa ænea Capitolina.

E æneo Lupæ antiquiſſimo ſimulacro, quod noſtram ad vſque ætatẽ in Capitolio ac ipſius S. P. Q. R. ædibus viſitur, vnà cum binis puerulis, Romulo nempe & Remo, laç de illius mammis ſugentibus tum veteres, tum moderni ſcriptores commeminere: Qua de re Marlianus teſtimonio quoque antiquorum ſcriptorum ſuffultus libro 2. cap. 9. cum de ſtatuis, quę in Capitolio ſunt, commeminiſſet, ſic ait: In porticu interiori propè aulam, æneum Lupæ eſt ſimulacrum, ex cuius vberibus pendent Romulus, & Remus Vrbis conditores: de hoc Cic. ſic inquit: Tactus eſt etiam ille qui hanc Vrbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem vberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis. Huius ſimulacri effigiem ideo apposuimus, vt cerneres quod Virg. & Cic. de ijs teſtantur, quorum alter ſic ait lib. 9. Æneid.

. . . . . *geminos huic vbera circum*
Ludere pendentes pueros.

alter verò: *Romulum etiam vberibus inhiantem, &c.*

Si quis

aggerem & mœnia Vrbis ſito, vbi prius cadauera ſepeliabantur. Locum innuit Sex. Pomp. his verbis: Puticuli ſunt appellati quod vetuſtiſſimum genus ſepulturæ, vt puteus fuerit:& dicti puticuli, quia ibi cadauera putreſcunt: quem locum publicum vltra Exquilias fuiſſe prodidit Helius. Eundem locum attigit Cic. vbi inquit: Senatum cenſere, atque è Repub. exiſtimare Ædilium Curulium edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij Q. Fil. Lemoniæ Rufi funeri mittere vtique locum ſepulcro in Cāpo Exquilino C. Pāſa Coſ. ſeu quo in loco videtur pedes triginta quaquoverſus deſignet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod ſepulcrum ipſius, liberorum, poſterumq; eius ſit. Fuit autem poſtea conſuetudo, vt ibidem cadauera comburerentur. Sed cum nidor eſſet Vrbi perniciofus, Auguſtus ſtudens aerem emendare S. P. Q. R. conſenſu Campum hunc Mecęnati conceſſit, vbi fecit hortos, quos ſuperius demonſtrauimus. In eodem Cāpo plurima variaq; ſepulcra effodi vidimus varijs exornata marmoribus. Quædam erant concamerata vnica teſtudine, alia duplici concameratione, vt ex ſuperiore in inferius ſepulcrum eſſet deſcenſus. Erant & pauimenta teſellata vermiculataq; in parietibus per ambitum loculi, in ſingulis vrnæ binæ: extra cameram ſepulcri longitudinis latitudinisq; inſcriptio. Quædam verò ſepulcra ex pluribus cōſtabant parietibus parum inuicem diſtantibus, in quibus vrnæ ſimiliter binæ ferè contiguæ, modicoq; interuallo aliæ binæ, & ſuper his totidem, ita vt ex ordine decedētium vrnæ additæ nouo includerentur muro. Hæc pauperum, illa diuitum ſepulcra fuiſſe opinamur. In vrnis autem oſſa, cineres & carbones adhuc erant. Erat & vas vſtrinum appellatum, quod in eo cadauera comburerentur, in quo & vitreum vaſculum fuit repertum, in eoque ſuauiſſimos liquores multi fuiſſe aſſerebant, quibus etiam cadauera aſpergerentur, &c. Hactenus Marlianus de Campo Exquilino. Ego verò Campum hunc extitiſſe crediderim, vbi ad præſens ætate noſtra viſuntur vineta Cœnobij Monachorum Sanctæ Praxedis, qui Vallis Vmbroſæ dicuntur; quibus ex multis Carinarum locis patet proſpectus; nam & ea Campi ſuperficies plana eſt, & ampla, ac (quod maximè ad rem facit) ſupra ipſarum ædium ruinas, quæ Mecęnatis exiſtimantur, poſita eſt.

Lupa

extat, vbi ſatriũ dicitur, hiſce ſignis ornata; veteres rerũ naturaliũ periti, optimi Agricolæ munus ſignificare voluerũt.
K M G H C A F D
Qui aſſiduo labore die noctuque tribus Solis, quatuor Lu-
B E
næ ſtationibus, & naturali vtriuſque ſideris curſu obſeruatis,
Q P O I L
fortitudine, prouidentia, fide, & diligentia terram fatigãdo,
N T X
rem agrariam tractat: & proinde earum frugum, quæ lucis &
V R S
tenebrarum tempore creantur, oriuntur, excoluntúrque, vberrimum prouentum fert.

Declaratio ſpecifica omnium imaginum in hac Tabella contentarum.

A. Sol oriens.
B. Rerũ natura ſolis comes.
C. Tria ſolis tempora Oriẽs, Meridies, Occidens.
D. Luna occidens.
E. Rerum natura velox Lunæ ſideri præcipiti comes: ideò alata.
F. Quatuor Lunæ tempora, noua, ſemiplena, plena, iterum ſemiplena.
G. Dies facem extollens.
H. Nox facem deijciens.
I. Coruus qui diligentiã ſignificat.
K. Terræ laborator optimus & diligens agricola.
L. Bos ſiue taurus qui terrã deſignat.
M. Gladius tauro infixus, q; laborem oſtendit.
N. Sanguis qui terræ fructus demonſtrat.
O. Canis quo amor & fides.
P. Serpens quo prouidẽtia,
Q. Leo quo robur vel fortitudo ſignificatur.
R. Cancer qui creationem.
S. Scorpio qui generationẽ.
T. Spicæ quæ terræ fructus deſignant.
V. Arbor nocturna cũ Scorpione quæ generationem.
X. Arbor diurna cum bouis capite laborem ſignificant.

Hactenus de ſignis quibus totius Agriculturę ſcopus deſignatur.

Si quis autem plura de hac re ſcire cupiat, videat Liuium libro 1. in princ. & Plutar. in vita Romuli, diffuſius de hac re differentes, &c.

AGRICOLTVRA

SI figuram hanc rite recteque conſideremus, neutiquam prorſus aliud innuere videbitur, quàm quod à prestanti aliquo viro, cuius nomen ignorare me tædet, quod & hic appoſuiſſemus, ſequenti interpretatione oſtendiſſe videmus, & licèt pluribus locis in Vrbe huiuſce ſimulacri videantur fragmenta, nempe vnum affixum muris ædium Sancti Marci ſub turri in ipſa platea, alterum penè integrum in ædibus Cæſianis propè Vaticanum; tertium verò perfectius alijs vnde hæc ſumpta ſunt, ex ædibus (vt ipſe interpres ait) quondam Octauiani Zeni, propè Theatrum Pompeij integrum adhuc cernitur, cuius tenor talis eſt, vt ſequitur.

Hac vetuſta marmorea tabula, quæ Romæ in ædibus Octauiani Zeno propè Theatrum Pōpeij, & Campum Floræ exſtat,

delicet. In eo latere qui Orientem, seu ecclesiam ipsam spectat, sic habet.

CHRISTVS PER INVICTAM CRVCEM POPVLO PACEM PRÆBEAT QVI AVGVSTI PACE IN PRÆSEPE NASCI VOLVIT.

In eo verò qui Meridiem Carina versus.

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM AEGYPTO ADVECTVM AVGVSTO IN EIVS MAVSOLEO DICATVM EVERSVM DEINDE AC IN PLVRES CONFRACTVM PARTES IN VIA AD SANCTVM ROCHVM IACENTEM IN PRISTINAM FACIEM RESTITVTVM SALVTIFERAE CRVCI FELICIVS HIC ERIGI IVSSIT AN. D. M. D. LXXXVII. PONT. III.

In latere Occidentis viam Felicem versus. hæc leguntur.

CHRISTVM DOMINVM QVEM AVGVSTVS DE VIRGINE NASCITVRVM VIVENS ADORAVIT SEQ. DEINCEPS DOMINVM DICI VETVIT ADORO.

Ea verò quæ Septentrionalem plagam, ac aggerem Tarquinii, & Suburbanum ingens ipsius Summi Pontificis spectât, hæc sunt, in personam ipsius Obelisci.

CHRISTI DEI IN ÆTERNVM VIVENTIS CVNABVLA LÆTISSIME COLO QVI MORTVI SEPVLCRO AVGVSTI TRISTIS SERVIEBAM.

Obeliscus Sanctæ Mariæ Maioris in Exquilijs.

OBELISCVS qui ætate nostra hoc anno M. D. LXXXVII. erectus est à Sixto V. Pont. Max. ante basilicam S. Mariæ Maioris in Exquiliis, diù iacuit ante fores ecclesiæ Sancti Rochi; vnus enim est è duobus qui erecti erant in Mausoleo Augusti propè eandem ecclesiam, multasque erat fractus in partes; cui superimpositum est sacrosanctæ Crucis signum, vnà cum stigmatibus, seu insigniis ipsius Pontificis, tribus nempè montibus & stella; ac è conspectu viæ Felicis ab ipso Summo Pontifice apertæ, & stratæ cernitur; cuique quaterna latera talibus sunt ad memoriam, & perpetuum monumentum inscriptionibus obsignata, videlicet.

Herculem putat dictum, quòd omne animalium genus vicerit, & infert: Romæ autem victoris Herculis ędes duæ sunt, vna ad portam Trigeminam, altera in foro Boario, &c. Hæc Macrobius. Sed cum de statua hac ænea Herculis, in infantia constituti nostrum sit institutum edisserere, & quid sibi vellit labor ille in ea ætate cum serpentibus dimicare, ac eius historia, eam rem totam ordine pendemus. Nam vt prætereamus id quod M Varronem scripsisse constat, nempè 43. quos ipse nominauit, Hercules fuisse, ac quod idem Macrobius, omnes quotquot robore præstiterunt Hercules fuisse vocatos, & quod Cic. lib. 3. de Nat. Deor. sex hoc nomine appellatos fuisse commemorauerit: vnum tantum nobis Herculem Thebanum, Iouis nempe & Alcmenæ filium, qui ob fortitudinem & gloriam creditus fuit inter Deos esse relatus, ac duodecim eius præcipuos labores quos viriliter sustinuit ad præsens enitendam. Primò itaque cum adhuc in cunabulis infans iaceret, geminos angues (vt in hoc simulacro cernitur) à Iunone immissos, vt eum occiderent, elisit. Sed vt paulò altius id tractemus, sic se res habet. Cum Iuno resciuisset Alcmenam Electrionis filiam Amphitryonisq; Thebanorũ regis vxorem, à Ioue cognitam, atque ex eo Herculem infantem esse prognatum, odio accensa, misit duos angues, vt puerulum statim deuorarent; quos Hercules in cunabulis adhuc vagiens vtraque manu comprehẽsos occidit. vt in hoc simulacro ostenditur, & sic primas à Iunone sibi paratas insidias euasit: Secundò verò iam adultus Hydram colubris & capitibus pullulãtem, face & ferro in lerna palude oppressit. Tertiò Ceruam æripedem, aureaque habentem cornua in Menalo monte cursu comprehendit, atque interfecit. Quartò in Nemea silua, iuxta Cleonas inusitatæ magnitudinis leonem iugulauit, & detractam pellem pro insigni gestauit. Quintò Diomedem Thracię regem, qui equos suos hospitũ carnibus & sanguine pascebat, deuicit, victũque ipsius equis in pabulum dedit. Sextò in Erimantho Arcadiæ monte terribilem aprum, & omnia circa illum locum deuastantem, cepit, cumque viuum ad Eurystheum Stheneli Mycenarum regis filium attulit. Septimò Stymphalides aues, sagittis, vt quidam volunt interfecit, vt alii sonitu ahenei crepitaculi, vsque ad insulam Aretiada fugauit. Octauò Taurum cui

Statua Herculis ænea.

INFANTIS Herculis ſerpentis occidentis duo quam mira antiqua ſimulacra Romæ viſuntur, alterum æneum, alterum marmoreū, illud olim Reuerendiſs. Antonij Fuſconij Nurſini Epiſcopi Aquinatis, vt ferunt; hoc verò quond. Reuerendiſs. D. Hieronymi Garimberti Parmenſis Epiſcopi Galleſani, omnigenæ dum viueret ſelectæ antiquitatis excultoris: quæ ambo inter ſe operis excellentia æquè certare videntur. Sed quid hæc ſibi ſimulacra velint iam videamus. de hiſce enim auctorem non habeo quem ſequar: ſed quod ad hiſtoriam pertinet agamus. Macrobius Saturn. li. 3. c 6. vbi de ſacris quæ teſte Virg. Apollini Delio & Herculi fieri ſolita ſcribit, ſic ait: Idem curauit Herculem vocando victorem.

. . . *hęc (inquit) limina victor.*

Alcides ſubijt. Varro rerum humanarum lib. 4. victorem

Her-

apud Diodorum Siculum, quas inde cupidus lector hauri-re poterit.

Pinea ænea quæ in atrio principis Apostolorum cernitur.

PYRRHVS Ligorius, qui nostra tempestate floruit, quique dum viueret pictor egregius, necnõ Architectonicæ artis & antiquarius præstantissimus fuit, in sua quam protulit antiquæ vrbis chorographia in Hadrianicæ molis summitate pineam æneã miro artificio fabrefactam locauit; quam ad præsens, ac diu abhinc in medio atrio principis Apostòlornm in Vaticano videmus, altitudinis pedum duodecim latitudinis sex. Et licet aliàs vulgo prædicetur, hæc tñ cõiectura verisimilis fit, cũ hactenus auctorũ neminé reperimus, q̧ de huiusmodi singulatim ad vnguem perscripserit: & si de mole Hadriani multi

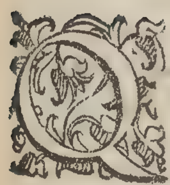
Neptunus furorem immmiserat, eo quod Minos Neptuno sacrificaturus, optasset victimam maiestate illius dignã, cui cum pulcherrimus taurus ab eodem Deo fuisset oblatus, ipsum Minos seruare voluisset insulam Cretam ferè totam deuastantem, domuit, eumque vinctum ad Enrystheum attulit, qui postea eum Atticæ régione immisit, cui plurimũ damni intulit, sed à Theseo interfectus fuit apud Marathonem, vt canit Ouid. lib. 7. Metam. Quintò Busiridem Ægypti regem hospites suos mactantem occidit. Decimò Antæum gigantem in Lybia, lucta victum suffocauit. Vndecimò Calpen & Abilan montes antea coniunctos diuisit. Duodecimò Aurea mala in Hesperidum hortis, interempto prius dracone peruigili, qui ea custodiebat, sustulit, & tandem, vt Decimũtertiũ addamus, Cœlum iam fesso, & succumbente ponderi Atlante, humeris tulit. Multos aliosque tulit Hercules labores, ob quos Alcides est appellatus, hoc est viribus, robore & fortitudine præstans: nam & Geryonem Hispaniæ regem tricorporem, bello superauit, eiusque armenta abduxit. Cacum latronem Vulcani filium semihominem & flammiuorum oppressit. Centauros domuit, Hesionem Laomedontis filiam monstro marino expositam liberauit, occiso prius Ceto: Amazonas debellauit, earumque reginam Hippolyten cepit, cui baltheum abstulit, Eurystheoque regi tradidit: captam verò Amazonem Theseo bellorum socio dedit. Ad inferos descendit, & Cerberum iter prohibentem triplici catena vinctum ad superos traxit. Tandem Eurytum Oechaliæ regem occidit, ipsamque Oechaliam Vrbem deleuit ac Iolem Euryti filiam sibi in vxorem denegatam (quã tamen parens antea ei desponderat) vi obtinuit, eamque secum in Euboiam adduxit. Quod cum Deianira coniux resciuisset maritum suum Ioles amore detineri, per Lycham seruum vestem illi misit, Nessi Centauri sanguine infectam, futurum rata, vt ea ratione languentem viri amorem excitaret, eumque ab aliis auulsum ad se vnam reuocaret, quemadmodum Centaurus ipsi persuaserat. Cum itaque Hercules vestem sacrificaturus induisset, in tantam rabiem versus est, vt constructa pyra seipsum combusserit. Post mortem verò in Deorum numerum relatus est. Habentur & aliæ res ab eo gestæ

apud

circum enim pineam de qua loquimur superimposita sunt simulacra aliquot ænea pauonum, ac delphinorum, quæ inaurata olim fuisse videntur: quæq; ad ornatum huiusmodi sepulcri Scipionis fuisse inter antiquarum rerum extimatores creduntur. Cæterum de pinea ænea satis sit dictum, quam, vt superius demonstrauimus, in ipsa summitate Molis Hadriani ad pulchritudinem, & ornatum extitisse traditur.

Pasquini Simulacrum.

QVIDNAM fuerit statua illa marmorea mutila, quæ iampridem vulgò Pasquinus dicitur, dubitarent nonnulli; plures autem in hoc cõueniunt gladiatoris esse simulacrum, nisi malueris Martis, aut militis cuiuspiam, eo enim gestu corporis manet, quasi ferire volentis, ac subter se marmoreum aliud mutilatum truncum, seu fragmentum habet

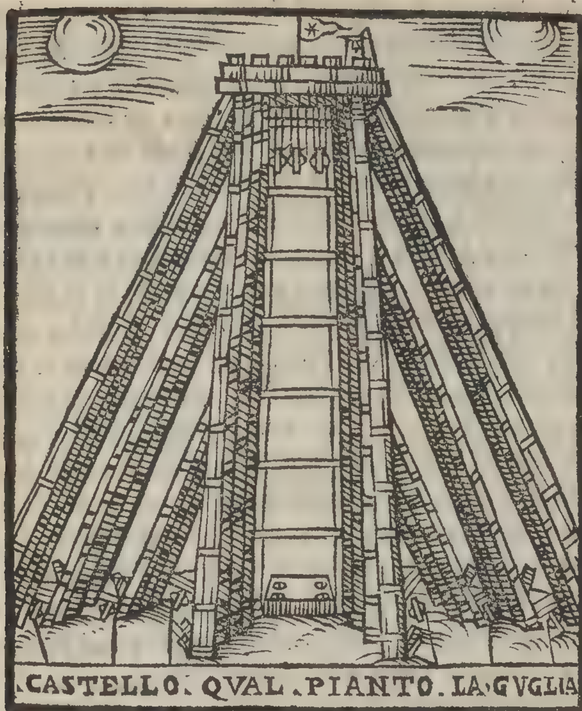
alterius

ſunt qui tractēt,inter quos Marlian.adeundus,qui li.5. c.22. loquens de aqua Sabatina,ſeu Sabbatia, ac de ſepulcro Scipionis & Hadriani,ſic proſequitur: Inter hunc fontem & Hadriani ſepulcrum fuit ingens meta, cuius fundamenta nonnullis ab hinc annis effodi vidimus. Sunt qui velint ſeptem Epulonum fuiſſe ſcpulcrum,vel Scipionis, de quo Acron ſic inquit:Deuicta Carthagine virtute Scipionis Africani; cum Afri aduerſus Romanos denuo rebellarēt, conſultò oraculo reſponſum eſt,vt ſepulcrum Scipionis fieret, quod Carthaginem reſpiceret: tunc leuati cineres ſunt de pyramide in Vaticano,& humati in ſepulcro eius in portu, vt Carthaginem reſpiceret.Gentile tamen Scipionum ſepulcrum in via Appia fuiſſe oſtendemus. Huius autem pyramidis & molis Hadriani forma,ſiue ſimulacrũ viſitur in porta ænea ędis S. Petri. Sepulcrum Hadriani iuxta ſui nominis pontem poſitum eſſe adhuc videtur,licèt ſuis ornamentis expoliatum,in quo legitur titulus qui ſequitur.

L. HAELIO CÆS. DIVI HADRIANI AVG. F. COS II. F.

Spartianus:Fecit,inquit,& ſui nominis ſepulcrum iuxta Tyberim.In hoc autem ipſe primus omnium ſepultus dicitur. Et deinde omnium Antoninorum cineres conditos eſſe oſtēdunt epitaphia quædam in ipſo ſepulcro inciſa, quæ hic apponere ſuperfluum eſſe putauimus. Lampridius etiam refert Commodum iuſſu Pertinacis in monumentum Hadriani tranſlatum.Iulius verò Capitolinus Seueri cadauer illatũ in Hadriani ſepulcrum in quo & Cæſar pater eius naturalis fuerat ſepultus. Idē ait, Antoninum Piũ Hadriani patris ſepulcrum inſtaurauiſſe,eiq; templum dedicaſſe. Hanc autem molem deſcribit Procopius his verbis: Hadriani quondam Imperatoris ſepulcrũ extra portam Aureliam iactu lapidis impoſitũ:primus eius ambitus quadrati figurã habet. Cõſtat enim totus ex marmore pario, ſumma artificum diligentia ædificatus.In medio verò huius quadrati rotunda moles aſſurgit excelſa altitudine, & tanta, vt in ſuprema eius parte area ſit, cuius diameter vix iactu lapidis tranſigitur. Hæc moles in arcis formam redacta eſt,caſtellumque Sancti Angeli vocitant, &c. Hactenus Marlianus de Hadriani mole. Sed non ab re appoſuimus de Scipionis ſepulcro mentionē:

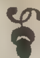
circum

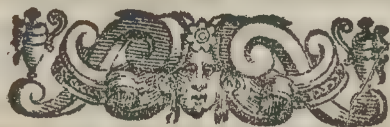

Forma molis, seu lignee machinæ, quod castellum vocitatum est, quo subductus est Obeliscus Vaticanus, ac tum idem, & Circenses, & qui in Mausoleo Augusti fuerat, sublati sunt.

CVM Sixtus V. Pont. Max. in ipsis initijs sui pontificatus anno nempe 1585. de transferendo Obelisco Vaticano à sua priori sede (abditus enim quodammodo erat, ac semisepultus in latenti, & angustiori loco) in forum principis Apostolorum, vbi ad præsens cernitur, ageret; multi ex præcipuis architectonicæ disciplinæ artificibus, nedum Vrbis verum etiam varijs ex Italiæ locis (fama audita) conuenere; spectaculum enim ingens, & nouum mirandumque in Vrbe parabatur. qui singula singuli, & plastiten, & modulum (vt aiunt) certatim producentes, varios pro suo quisque ingenio, & viribus ostendere modos, & structuras Obeliscum huiusmodi amouendi, atque euehendi.

alterius simulacri, vt hostem esse pro comperto habuerimus quo cum is dimicaret. Ferunt nonnulli hoc esse simulacrum vnius ex ducibus prçcipuis Alexandri Macedonum regis, qui etiam Pasquini nomine vocitatus sit, quod innuit auctor quidam, qui vetusta Vrbis marmorea, & ænea simulacra typis excusit. Quamdiu autem ab hinc ibi steterit signum id non satis liquet, sed vt coniectura credere facilè est, ab eo quo ædes illæ (penes quas extat) erectæ sunt tempore ducentis nempe ab hinc annis, vel circa facilè est coniectari. Ædes verò, ædem à Francisco de Vrsinis Vrbis prçfectò, vt in ostij superiltilio legitur, erectæ sunt. Duo tantum mihi in præsentiarum dicenda succurrunt de huiusmodi termino: primùm quod famosi libelli, seu pasquilli, vt vulgo dicunt, quæ ab imprudentibus, ac minimè pijs hominibus olim cōfici consueuere, sub hac statua appensos esse ferunt, eò quod in media ferè Vrbe sit, vt facilius ab inde transeuntibus perlegerentur. Alterum, quod mirum quidem est, tot tantisq; elapsis annis hæc ibi perstitit statua in publicum, ac priuatorum præiudicium, nec fuerit vnquam, qui pietatis, ac religionis christianæ zelo ausus fuerit inde eam auertere, vnde amplius affigēdi huiusmodi libellos, seu pasquillos adimeretur occasio: Ferunt enim cum quidam Princeps primarius eam in Tyberim eijciendam esse statuisset; statim ei ab vno ex eius familiaribus vrbanè responsum: caueret inde eam tolli imperare; fore enim, vt grauius sub aqua quàm super terram in principes inueheret; sicque inibi, (vt cernitur) vsqueadeo perstitisse.

Forma

tamdiu viuent, vt ad manus eorum perueniant) qui huiusce rei spectaculo non interfuerunt, hisce saltem aliquatenus scriptum inueniant, aut secum perpendant, quonam hoc fieri pacto potuerit. Mane namque summo, fuit autem hoc nonis Maij eiusdem anni, cum parata essent omnia, quæ ad amotionem tanti saxi opportuna erant, circumquaque Obeliscũ pro loci, & situs opportunitate quadraginta machinarũ volubilium instrumenta, seu rotæ, vt Ammia. Marcell. vocitat (argana nostrates appellant) sunt disposita, singula singulos triplicatos habentia rudentes, quaternosque equos validos, qui ea in gyrum agerent, vicenosque viros in singulis itidẽ, qui & auxilium diuerticulis, & vbi esset opus ferrent, ac ad alia suppeditandum extra adminicula præstò essent, nam & ipsis machinis, centum & sexaginta equi, quatuor nempe in singula, ac octingẽti homines diuerticulis ipsis astitere. Sed vt ordine quodam præuio ad hanc rem procederetur, ac vno eodemque tempore tum simul verterent, tum etiam vbi esset opus sisterent, adhibitus est tibicen ex cohorte equitum leuis armaturæ, à custodia summi Pontificis, vt omnes simul dato signo ad tubæ sonitum equos incesserent: tum interim, si quid non æqui processisset, ipse operis auctor & caput, pulsata campana, quæ ad hoc in summitate molis locata erat, omnes simul consistebant. Inter vertendum verò adeo ingens trochlearum, ac poliarum strepitus, stridorque rudentum, & rotarum erat, vt terræmotui aut tonitrui simile quidpiam esse videretur, & vix humanæ voces exaudirentur: sed & campana, & manibus, & pileis ad consistendũ annuerent. Deinde cum exactum esset, quod resarciendũ, & colligandum erat, tum denuò signo dato ab ipso architecto, ad tubæ sonitum opus instaurabatur, atque adeo vicissim pluries, prout opus erat, tum ad motum, tum etiam ad consistentiam est processum, donec primo die ternos circiter pedes à columine sublatus est: atque lignea eidem fulcimenta supposita, vt inde ad vehendum curuaretur. Octauo deinde subsequenti die, qui fuit Nonis Maij, ad id peragendum paratis eodem ordine structuris: sed magna ex parte dies ea actione consumptus, tandem vesperi incolumis Obeliscus, & illæsus in via stratus, & coæquatus est. Verùm in ipsa coæquatione hic ordo, vt memini, seruatus: cũ enim

lapis

euehendi. Verùm tandem iussu Pontificis negocium,& tota rei summa Dominico Fontanio ex pago Mili agri Nouocomensis demandatá est,vt pote qui illius ædificijs longè ante quam ad Pontificatum eueheretur præfuisset:atque ita vt in imagine cernitur erecta est machina ad tollendam,curuandam, erigendamque molem maximam, Vaticani nempè Obelisci. Primùm enim quaternæ vtrinque maximęque antennæ sublicesve erectæ sunt, ab vno scilicet & altero obelisci latere;dein totidem singulæ suffultæ sunt trabibus à summo ad imum, ne huc illuc cederent,aut quaterentur:eæ verò quatuor quæ in angulis extitere, duplicatis fulturis pronis à duobus nempe lateribus sunt innixæ. Tum variæ dispositæ sunt hic inde ligneæ colligationes,transuersis vndiq; intrinsecus, & extrinsecus ligaminibus ex arte,& ingenio architectonico; rudentibusque demum in summitatibus antennarum alligatis, easque contra fulcimenta trahentibus. Superius verò ad totius molis attollendæ sustentationem cõpositæ sunt trabes arculeatæ quatuor, antennis superimpositæ, laquearium seu tignorum instar,quos equos ligneos artifices vocitant: ac multa alia instrumenta & machinæ. quòd non facilè in hac plasticè delineare omnia fuit. Atque ita primum amoueri Vaticanum Obeliscum vidimus pridie Cal. Maij Anno 1586. tum itidem non diu post, eodem nẽpe anno, ac die quarto Iduum Septembris eodemque armamento, seu castello eundem assurgere; quod quidem maius constructum est in erectione, quam in declinatione. Nam prius quàm è sua sede amoueretur, bases ambæ,seu columina ex eodemmet lapide, quæ eundem sustinent, sepultæ erant, adeò quòd vnusquisque hominum manibus ferè antiquam inscriptionem illius Obelisci attingebat,quæ talis est:

DIVO CÆSARI DIVI IVLII F. AVGVSTO
TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI F. AVGVSTO
SACRVM.

qua ostenditur, cui primum dicatus fuerit, à C. Cæsare, vt creditur, qui Caligula est appellatus. Sed vt nonnihil etiam de ipso amotionis actu eiusdem Obelisci pro viribus, & ingenio edisseramus, vnum erit nobis agendum, vt de quantitate rotarum equorumque quibus motus illius molis est actus breui tangamus, vt posteri (si tamen tenuia scripta hæc

tamdiu

Inſcriptio autem quæ vndiq; poſt Obeliſci tranſlationem à ſummo Pontifice addita eſt, talis exſtat.

In ſuperiori primum parte ab occiduo latere, qui nempe baſilicæ principis Apoſtolorum opponitur, ſic habet.

SANCTISSIMÆ CRVCI SIXTVS V. PONT. MAX. SACRAVIT E PRIORI SEDE AVVLSVM ET CÆSS. AVG. AC TIB. I. L. ABLATVM. M D. LXXXVI.

In eodem latere in cippo, ſeu baſi, qua Obeliſcus ſuſtinetur.

CHRISTVS VINCIT CHRISTVS REGNAT CHRISTVS IMPERAT CHRISTVS AB OMNI MALO PLEBEM SVAM DEFENDAT.

In eo latere, qui Meridiem ſpectat.

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM VATICANVM DIS GENTIVM IMPIO. CVLTV DICATVM AD APOSTOLORVM LIMINA OPEROSO LABORE TRANSTVLIT ANNO. M. D. LXXXVI. PONT. II.

In eo, qui ad Orientem vergit.

ECCE CRVX DOMINI FVGITE PARTES ADVERSÆ VICIT LEO DE TRIBV IVDA.

In ea parte, quæ Septentrioni opponitur.

SIXTVS V. PONT. MAX CRVCI INVICTÆ OBELISCVM VATICANVM AB IMPVRA SVPERSTITIONE EXPIATVM IVSTIVS ET FELICIVS CONSECRAVIT ANNO M. D. LXXXVI. PONT. II.

Inferius verò minoribus litteris, ſic habet.

Dominicus Fontana ex pago Mili agri Nouocomenſis, tranſtulit & erexit.

Equi

lapis hic erectus esset propè antiquam tribunam, quod sacrarium hodie est basilicæ principis Apostolorum, frangendus fuit paries eiusdem sacrarij ab vtroque latere, (ex eoq; sepulcrum Callisti III. summi Pontificis, quod in ea sacrarij parte intrinsecus exstabat tollendum, atque in Ecclesia reponendum) vt dum curuaretur calx Obelisci sensim retrotraheretur, senis (si probè memini) rotis seu arganis; quæ mox paulatim in ipsa declinatione pondus machinæ ad terram vergentis tum diminueretur, tum etiam quò rectius res procederet, vt penitus scilicet prostrata mole, radix Obelisci leniter in columine reperiretur; sicque ita demum ex animi sententia res pocessit, vt manibus propemodũ in planum reposita, & collocata moles videretur. De euectione à suo priori loco ad forum vsque nihil referre attinet, tũ modicum ob interuallum, tum etiam ob facilitatem euehendi, nam via qua vectus est, ab vna ad alteram sedem in æquum strata ac complanata est, aggetibus vbi esset opus additis, qui ad duorum columinum ipsius Obelisci coæquationẽ extitere, vt facilius eleuaretur. In subleuatione deinde quę acta est die quarto Iduum Septembris sequentis postquam in forum est deuectus, vbi ad præsens exstat; ac fabricata denuo eadem mole lignea, seu castello aliquatenus altiori, ob altitudinem nempe duorum columinum, seu basarum, quibus superimponi debebat, eodem ordine, forma, machinis, & instrumentis, quibus ad declinationem sunt vsi, in pristinam faciem restituerunt. Iam verò quàm à primæua sede conspicuus appareat, Leonumque inauratorum simulacris æneis quatuor, quasi in Obelisci fulcimentum additis, in singulisque angulis dispositis, facilè secernere licet, quantũ ab eo quò prius vidimus statu distet, honorificentiorque sit; superimposito maximè stigmatibus summi Pontificis sacratissimæ crucis signo, in quo est salus vita, & resurrectio nostra. Nam etsi antea pila ænea imposita ei orat, (in qua Iulij Cæsaris extitisse circunferebant) quæ nempe figura est orbis, & mundi huius: nunc demum pila ablata, & cruce reposita, hæc est quæ vincit mundum, & potestatem diaboli, in qua Saluator noster triumphauit; quam vtinam sic recipiamus, vt gloriam in ea triumphati videamus.

Inscriptio

esset; ipseque iam senio confectum se videret, nonagenarius enim & vltra tunc degebat, huius operis prouinciam cum regiis agentibus Danieli demandandam curauit: fore enim vti ipsa conflatio egregia prodiret: Sed eo ferè tempore quo simulacrum, id est conflatum, ipse Michael Angelus vita functus est, ac paulò post ipse etiam Daniel eum est sequutus. neuter enim eorum conflatum vidit opus. Interea mortuo Henrico Galliarum rege, ac bellis intestinis, & tumultibus vexata Gallia, mansit idem equus eò quo conflatus fuerat loco, annos fermè duos & viginti: Lutetias enim Parisiorũ asportandus erat, ac in principali illius ciuitatis foro locandus ob ipsius Henrici regis monumentum, vnà cum eius itidem æneo simulacro assidente, vti videmus in equestri statua ænea M. Aurelii Antonini in area Capitolina locata, ad cuius ferè imitationem exemplar effictum est, præter id quod Antoninus pedem dextrum, hic verò sinistrum attollit, ne vnum & idem opus artificem confecisse videretur: sub cuius solea sublati pedis, auctoris nomen insculptum cernere licet. Verùm cum ob diutina bella (vt diximus) quæ in Galliis diu consequuta sunt, regii simulacri opus destitutum esset: cumq́, Horatius Oricellarius negociator primarius Florentinus, quo Henricus III. Galliarum rex, eiusdem Henrici cuius supra meminimus filius in publicis aliquot regni negocijs vtebatur, bene de ipso rege commeruisset: ob ingenij præstantiam fideiq́ue integritatem, ab eodem, (vt ferunt) equi ipsius quem diximus simulacro liberaliter donatus est, quod anno 1586. è Quirinali ad suas ædes deuehendum curauit, vbi ad præsens sub vna ex porticibus domus parastatæ impositum extat. Ferunt in hoc simulacro ad sex millium & quingentorum numerum aureorum summam impensum: ac quinque & viginti millium pondo constare, quod à Michaele Albertio, qui & operi equi illius interfuit, & totius negotii & impensæ notitiam habebat, nobis relatum est.

Equi ænei ſimulacrum in ædibus Oricellariorum.

QVI æanei ſimulacrum ingens, quod ad præſens in ædibus Oricellariorum viſitur, prope arcum Domitiani (decem enim cubitorum, ſeu maius viginti palmorum altitudinis, totidemque longitudinis exſtat) de anno 1563. & 1564. pro Henrici II. Galliarum regis memoria,& monumento, in ſummitate montis Quirinalis,in ipſis Thermis Conſtantinianis, ac domo Martij Cæcij, propè paruam Eccleſiam Sancti Hieronymi conflatus eſt à Daniele Ricciarello Volaterrano,præſtanti illius temporis artifice, cui cum Michaele Angelo Bonarota artifice celeberrimo, ac præſtantiſſimo ſumma familiaritas intercesſit: qui cum plaſticen, ſeu formam ipſius equi, antequam conflaretur animaduertiſſet,plurimum collaudaſſe feruntr præſtantiam ingenij viri illius ex eo opere; Nam cum ipſi Michaeli Angelo negociũ hoc equi cõficiendi demãdatũ

eſſet;

altera caudam ipsius marinæ belluæ vicissim attrectant, altera ad inuicem quasi labrum, seu concham superiorem fulciẽtia, eniti videntur. Hic inter cæteros qui nostra ætate Romæ constructi sunt fontes præstantioris atque absolutioris operis spectatur. Quæ simulacra ænea, anno 1585. cõflata sunt ab egregio artifice Thadæio Landino Florentino. In hoc toto fontis opere ad mille ducentos nummos aureos impẽsum esse, nobis à fide dignis relatum est.

Hippodromus.

PYRRHVS Ligorius qui præstans fuit nostra tẽpestate artifex, & antiquitatum vrbis Romæ peritus, cuius etiam alibi (vt decet) honestè meminimus, ac eius sententiæ plurimum in hoc assentimur, in illius quam protulit antiquæ vrbis Chorographia, Hippodromum Caij & Neronis Cæs. in ea Vaticani parte locauit, vbi ingens Obeliscus (qui ad præsens media in area principis Apostolorum erectus cernitur) etiã ætate nostra fuerat locatus; qui locus propè sacrarium, ac ingẽtem ipsius Basilicæ fabricam extat, ac celebre cœmeteriũ,

Fons in Platea Matthęiorum.

POSTEAQVAM aqua quæ Salonia dicitur Gregorij.XIII.Pont.Max. tempore in vrbem ad fontes producendos, aliosq; varios vſus cœpta eſt deriuari; inter alios qui ſumpto publico ad eiuſdem vrbis ornatum, & commodum fabricati ſunt fontes, præſtantiſſimus, ob artificii excellentiã Pop.Rom. iubente, ac Mutio Matthæio viro inter Romanos ciues primario curante, ille videtur, qui in foro Matthæiorũ cernitur, vbi olim circum Flaminium fuiſſe ſcribitur. In eo namque quatuor ſunt vaſa ad conchiliorum ſimilitudinem ex Africano marmore inſculpta, quibus totidem ænei Delphini ſuperſtant, ore in vaſis hiſce ſuppoſitis aquam promentes; ſuperq; his quaterna iuuenum ænea ſimulacra miro artificio conflata, quæ pedes alternos attollentia, delphinorũ capita premunt, alternosque extendunt, ſicut itidem manu

altera

dimidiatos fornices per vineas quæ moli Hadriani ſubiacẽt cernuntur; quamquam Plin.ſemper vbi de Obeliſco qui eſt in Vaticano mentionẽ facit,illũ deſignat in Caii & Neronis circo poſitum fuiſſe.Et cum neq; ipſa Hadriani moles, neq; coniunctus pons tunc eſſent, quæ anno ab inde centeſimo Hadriani Imperatoris opera fuerunt,non immerito (vt mihi videor)crediderim circum Caii & Neronis partem ſuburbij qui nunc eſt Vaticani occupaſſe, & hortos à circi illius clauſura ad Tyberim pertinuiſſe. Hactenus Flauius;quibus verbis & ſuperius citatis clarè videtur Hippodromum in ipſo Circo Caij,& Neronis penitus extitiſſe, licèt vno tantũ nomine Circus appellaretur.

Templum Pudicitiæ.

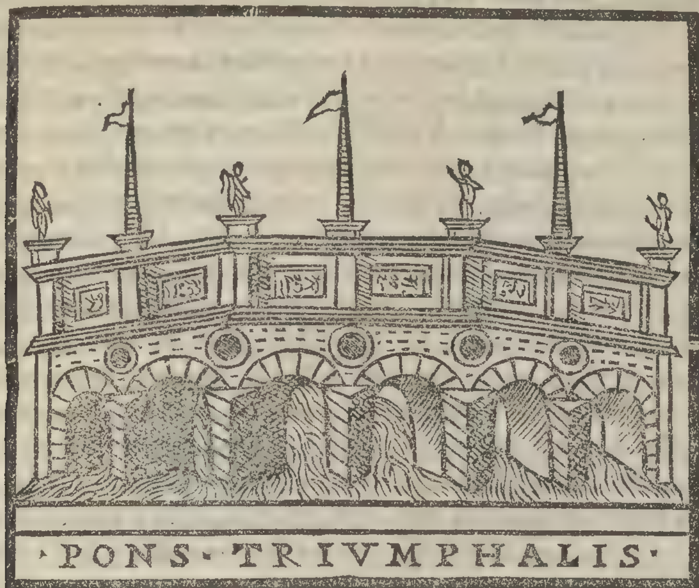
QVOD duo fuerint templa Pudicitiæ,alterũ nempè Patriciæ, alterum Plebeiæ ex variis auctoribus patet,licèt ſatis fuerit ex vno Liuio hoc oſtendere, cuius locum totum hic ſubnectendum duxi,ait enim lib. 10.ab V.C.anno.456.de templo,ſeu ſacello Pudicitiæ, in hæc verba:Eo anno prodigia multa fuerunt,quorum auerruncandorum cauſa, ſupplicationes in biduum Senatus decreuit: pu-

 blicè

qui vulgo Campus Sanctus dicitur: ibi namque equorũ cursus & exercitatio habebatur, atque ludi, & spectacula quadrigarum nonnunquam exhibebantur: Hippodromus enim ab ὑππός Græcè hoc est equus, & δρομος, hoc est cursus, dicitur; quasi equorum cursus, seu agitatio, vt nostrates aiunt. Locus hic lacus ac patens in planum campum fuisse, nulli dubium esse opinor: de quo Martial. lib. 12. & Plaut. in Cistellaria meminere. Marlianus autem noster in pratis Quintiis Hippodromum extitisse scriptum reliquit, libro enim quinto, c. 22 in fine, cum de pratis Quintiis egisset in hæc ait verba: Prata autem Quintia à L Quintio Cincinnato denominata in Campo Vaticano fuisse Pli. sic commemorat. Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellatur, viator attulit dictaturam. Nunc hic locus, Prata, dicitur, nec longè distat à dicta Hadriani mole. In eodem cãpo cernuntur adhuc vestigia (vt videtur) cuiusdam Circi, siue Hippodromi. Hactenus Marlianus: At idem auctor libro eodem capite superiori, vbi de campo Vaticano tractat, sic suggerit Cornelius verò Tacitus ait Neroné clausisse in valle Vaticana spatium, in quo equos regeret, atque permixtũ plebi circense ludicrum habitu aurigæ edidisse, obtulisseque hortos suos ad varia in Christianos tormentorũ genera. Et quia Pli. Obeliscum Vaticani in Neronis circo stare scribit, arbitrantur nonnulli non tantũ Circum ipsum, sed & nauale stagnũ eo in loco secus montem, qua ad portam itur nũc Pertusam appellatum, hortosq; eius à clausura Circi ad Tyberim fuisse, &c. Meminit & Circi Neronis Blondus Flauius lib. 1. Romæ instauratæ num. 45. & 46. his verbis: Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, & circense ludricum edebat habitu aurigæ, permixtus plebi vel curriculo insidens. Vnde quanquam aduersus sontes & nouissima exẽpla meritos animaduerteretur, miseratio oriebatur, tanquam non vtilitate publica, sed in sæuitiam vnius absumerentur. Ostendimus autẽ supra Cornelium Tacitum scripsisse, Neronem clausisse in valle Vaticana spaciũ in quo equos regeret, haud promiscuo spacio, & hoc in loco dicit hortos illũ suos spectaculo supplicii Christianorũ obtulisse, & circense ludicrũ edidisse. Clausum itaque in valle Vaticana spaciũ illud non dubitamus esse, cuius nũc multis in partibus demoliti muros, & sedilium

dimi-

beiæ peragerent. Hactenus Marlianus. quibus colligitur vbi fuerint Pudicitiæ templa, & à quanam alterum eorum, plebeiæ nimirum, excitatum fuerit.

Pons Triumphalis.

VICQVID de Ponte Triumphali apud probatos auctores scriptum inuenimus, & quo nempè loci, & ad quem finem & effectum erectum fuerit, in medium nunc afferamus. Blondus enim Flauius lib. 1. eius Romæ instauratæ num. 41. de eo sic habet: Pons cuius pilarum fundamenta nunc ac Sancti Spiritus hospitale in Tyberi cernuntur; & porta in intimam Tyberis ripam cuius fundamentorum moles extat, & via ab eo ponte ad Cæsaris Obeliscum ad arcã Basilicæ Sancti Petri subiectum: secundum radius montis Vaticani protensa Triumphali nomine appellabantur; nec alterius quàm ad Beati Petri Basilicam, ea via (quod conijcere potuerim) protendebatur. Quin mihi constat, viam ipsam nullatenus fuisse largiorem, quicquid soli prædictam Basilicam, aut Obeliscum, & Apollinis templum adiacebat, Triumphale appellabatur. De Porta autem quod diximus,

blicè vinum ac thus sacrificiis præbitum supplicatũ iere frequentes viri fœminæq; Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patritiæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptã L. Volumnio Cõsuli, matronæ quòd è patribus enupsisset, sacris arcuerãt. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionẽ animorum exarsit: cum se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressum, & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit; nec se viri honorumque eius, ac rerum gestarum pœnitere, verò gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. In vico longo vbi habitabat ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello exclusit: aramque ibi posuit, & conuocatis plebeiis matronis, conquesta iniuriam Patriciarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ plebeiæ dedico: vosque hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit, detisque operam, vt hæc ara, quam illa, si quid potest sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem fermè ritu & hæc ara quo illa antiquior culta est, vt nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum sed omnis ordinis fęminis, postremò in obliuionem venit, &c. Hactenus de Pudicitiæ sacellis habet Liuius, cuius & si solo testimonio satis superque esset inniti, tamen Marliani etiam in hoc videnda est assertio, qui quidem eius Vrbis Topographiæ libro tertio, cap. 15. cum ædis aræ, ac simulacri Herculis commeminisset, in hæc verba de templis ipsius Pudicitiæ subdit. Non procul ab hac ara fuit Pudicitiæ patritiæ ædes ab Aemilio condita, auctor Liuius: Cuius deæ plures ædes sacras Romæ fuisse innuunt Propertii hæc carmina, lib. 2. Eleg. 6.

Templa Pudicitiæ quid opus statuisse puellis;
Si cuiuis nuptæ quidlibet esse licet?

Et prosequitur idem auctor: Signum Pudicitiæ, quam quidem (vt refert Sex. Pompeius) fortunam esse existimãt, fuit in foro boario, vbi familia sedisset Herculis, cuius sacra non obibant Plebeiæ: quare in Vico longo Pudicitiæ sacellum à Virginia plebeia excitatum est, vt in eo eius deę sacra ple-

beiæ

tur nomen acceperit. Quibus verbis constat Capenam non esse eandem quæ Triumphalis: Nam ambulationes Augusti fuere ad Mausoleum. Fit igitur verisimile hinc per portam, & pontem Triumphalem eò profectum esse, vbi nunc est hospitale Sancti Spiritus. Suetonius commemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta Triumphali ducendum. Hactenus Marlianus. Sed idem auctor libro 5. cap. 18. cum de pontibus in specie loqueretur, ac præcipuè de ipso Triumphali, ita subscribit: Pontis autem Triũphalis pilæ in Tyberi adhuc cernuntur è regione hospitalis Sancti Spiritus. Triumphalis est nuncupatus, quòd per ipsum triumphantes transirent; sequitur supra hunc ad teli iactum pons, nunc Sancti Angeli dictus, olim verò Hælius ab Hælio Hadriano, qui eũ propè sui sepulcri molem excitauit. Spartianus: Fecit, inquit, & sui nominis pontem, & sepulcrum iuxta Tyberim: quem pontem nulla alia de causa posuisse arbitramur, quàm vt per ipsum transeuntes propius dictam Molem spectarent, cum Triumphalis publico vsui satisfacere videretur. Quibus verbis deprehenditur, pontem Triumphalem non ad alium finem excitatum esse, quàm vt per eũ tantum triumphantes Vrbem ingredientes cum pompa, manubijs, & captiuis transire solitos fuisse; non vt Triumphãtes tantum, & nobiles per ipsum, vt Flauius innuere videtur, sed (mea quidem sententia) vt Triumphantes, Vrbem (vti diximus) ingressuri, cum pompa, apparata, & captiuis per pontem illum tantum, & non aliunde transire deberẽt. Hunc autem quando & à quo excitatum, nihil adhuc certi nobis est, nisi coniectari liceat Consulum tempore, cum primum Romę triumphari est cęptum, vt aliquis esset peculiaris triumphantibus in Vrbe locus, tũ in ingressu ipsius Vrbis, tum etiam in transitu, ac demum accessu ad ipsum Capitolium, vbi certum est Triumphantes Ioui Victori constitisse, ædificari sit coeptus ad publicum Vrbis decorem, & ornatum. Itaque & porta primum, & territorium, & pons, atque via, hac de causa Triumphalia vocitata fuisse. Pontem hunc vel fluminis impetu deiectum, prout Senatorium ætatæ nostra vidimus, ac denuò refectum; seu barbarorum sæuitia, & feritate euersum adhuc nobis exploratum est: iamdudum verò pro certo est esse desijsse.

Pons

clarè & copiosè probat Iosephus in libro septimo de captiuitate Iudaica, vbi Vespasiani & Titi Imperatorum describit triumphum. Dicit enim ipsos Imperatores, qui non in Palatio maiori, sed in Isidis templo nocte quieuerant, ad Octauianas deambulationes transiuisse; vbi eos Senatus, & honorati equites præstolabantur. Et cum fauor militaris eosdem meritis ornasset laudibus, votis rite celebratis, ad portam recessisse; quæ ab eo quod per illam semper triumphorũ pompa duceretur, nomen accepit, finisque pompæ fuit Capitolini Iouis templum. Territorij etiam triumphalis non leue testimonium habet vita beati Petri Apostolorum principis à beato Hieronymo presbytero, vt titulus præfert, siue vt aliqui volunt a Damaso Papa scripta; vbi dicitur beatũ Petrum fuisse sepultum in Ecclesia sui nominis, quæ ad templum Apollinis, iuxta territorium Triumphale fuerit ædificata, & constantem retinet famam ætas nostra, pontem de quo diximus, nobilium fuisse, nec ille vnquam ruricolas trãsiuisse. Habet etiam incidenter monumẽta commutationis factæ Calendis mensis Augusti, siue Sextilis à memoria victoriæ Octauiani Cæsaris Augusti de Antonio, & Cleopatra, ad liberationem beati Petri à carcere, & catenis Herodis: Vnde festum ipsius beati Petri ad Vincula celebramus. Cineres C. Cæsaris Obilisco insigni positos, qui cernitur in territorio Triumphali. Hactenus Flauius de Ponte, Porta, Via, ac Territorio Triumphali, quem diffusius quàm cæteri hanc rem sequutum, hic ad verbum totumque eius locũ apponendum censui. Marlianus autem ferè ad verbum locũ Flauij describens libro 2. cap. 8. in hæc habet verba: Vrbis portis tandem descriptis, portæ etiam triumphalis licet extra pomerium esset, operæpretium fuerit locum ostendere. Pontem igitur cuius pilarum fundamenta infra pontem Hęlium cernuntur, & portam cuius vestigia ad intimam Tyberis ripam olim exstabat; viamque ad Cæsaris Obiliscũ protensam, Triumphali nomine appellatos esse nonnulli opinantur: quoniam Iosephus Vespasiani, & Titi triumphum describens, ait ipsos, non in Palatio maiori, sed in Isidis tẽplo nocte quieuisse, transiuisseque ad Octauianas ambulationes; votisque ritè celebratis, recessisse ad portam, quæ ab eo quod per illam semper triumphorum pompa ducere-

tur

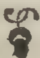
tinentia Tiberis ripam,vbi Naualia ſunt ad præſens. De Pō-te hoc Plin. ita meminit libro 36. cap.15. vbi de ædificijs ſine clauo, & alijs mirabilibus ædificiorum Romæ agit,in hæc verba: Olympiæ autem arte,mirabili modo,in porticu, quā oppidani heptaphonon appellant; quoniam ſepties eadem redditur. Cyzici & buleutorion vocant ædificium amplum ſine ferreo clauo, ita diſpoſita contignatione, vt eximantur trabes ſine fulturis, ac reponantur.Quod itē Romæ in Ponte Sublicio religioſum eſt, poſtquā Coclite Horatio defendente ægrè reuulſus eſt, &c. Hactenus Plin. Legitur etiam ex Blondi Flauij Romæ inſtauratæ lib. 1. num. 29. Antoninum Pium Imperatorem marmoreum feciſſe,ſeu potius inſtauraſſe; nam ex Liuio Æmilium Lepidum marmoreū conſtruxiſſe conſtat. De eius pontis prima conſtructione ſic habet Liuius primo ab Vrbe condita in Anci Marcij geſtis: Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, ſed nequando ea arua hoſtium eſſet id non muro ſolum, ſed etiam ob cōmoditatem itineris, ponte Sublicio tum primum in Tyberi facto, iungi Vrbi placuit,&c. Sed quid de hac tota re Liuius habeat, dum ne lectorem legere pigeat, totam huius rei ſeriem, & hiſtoriam ex Liuij hic ſubtexuimus, quam ex lib.2. Annalium 246. ad V. C. ſic refert: Cum hoſtes adeſſent, pro ſe quiſque in Vrbem ex agris emigrant: Vrbem ipſam ſæpiunt præſidijs.alia muris, alia Tiberi obiecto videbantur tuta. Pons Sublicius iter penè hoſtibus dedit; ni vnus vir fuiſſet Horatius Cocles (id munimentum illo die Fortuna Vrbis Romanæ habuit) qui poſitus fortè in ſtatione pontis, cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde citatos decurrere hoſtes vidiſſet, trepidamque turbam ſuorum, arma aditusque relinquere, reprehenſans ſingulos,obſiſtens obteſtanſque deum & hominum fidem, teſtabatur nequidquam, deſerto præſidio eos fugere, ſi tranſitum pontem à tergo reliquiſſent: iam plus hoſtium in Palatio Capitolioq; quàm in Ianiculo fore, itaque monere, præcipere, vt pontē ferro, igni, & quacunque vi poſſent interrumpant: ſe impetum hoſtium, quantum corpore vno poſſet obſiſti exceptu-rum. Vadit inde in primum aditum pontis, inſignisque inter conſpecta cedentium pugnæ terga obuerſis cominus ad ineūdum prælium armis ipſo miraculo audaciæ obſtupefacit hoſtes.

Pons Sublicius.

PONTEM Sublicium ab Anco Martio ligneum primo excitatum fuisse Liuius memorat; ab eoq; Sublicius dictus, quasi subligatus: postea verò ab Æmilio lapideus factus, Æmilius dictus est, licèt Sublicij nomen nunquam amiserit. Super hunc pontem narrat idem Liuius Horatium Coclitem Romanum ciuem præstantissima virtute, & robore virum, solum Hetruscorum in Vrbem irrumpentium impetum vsqueadeo sustinuisse, quoad Romani pontem ipsum post illius terga perfregissent: atque cum inde se vna cum equo in Tiberim præceps deijceret, incolumis vterque vna cum patria seruatus est. Vnde pariter ob tanti viri, & facti memoriam egregiè veteres ex ponte illo Argeos, hoc est Scirpeas imagines quotannis per Virgines Vestales in Tiberim proijcere solitos fuisse; quod & testantur nonnulla argentea vetusta, ac parua numismata argeorum hac historia insculpta. de quibus etiam Festus sic ait: Argeos vocabant scirpeas effigies, quæ per Virgines Vestales annis singulis iaciebantur in Tiberim. Pontis huius in hunc vsque diem pilarum fundamenta videntur ad eam pertinentia

apponit: Auſpicemur autem ab eo qui omnium primus poſitus eſt. Epicardus enim prodidit, Herculem, occiſo Gerione, cum victor per Italiam armenta duxiſſet, pontem ſupra Tyberim ad tempus ſtruxiſſe, quem pontem ſacrum appellatum eſſe ait Dionyſius: Fuitque ea parte, qua poſtea Sublicius ab Anco rege perpetuo manſurus extructus, licèt totus ligneus. Nam ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. Quòd quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtquam Coclite defendente ægrè reuulſus eſt, auctor Plin. Hunc pontem Sublicium Lapideum deinde Æmilium Lepidum Prætorem feciſſe memorant, & ab eo Æmilium pontem, Lepidive denominatum. Vnde Antoninus Imperator in Itinerario: Poſt iterum inquit vnus eſt ectus per pontem Lepidi, qui nunc abuſiuè Lapideus dicitur. Hunc Tiberinis fluctibus læſum reſtituit Tiberius. Corn. Tacit. refert Othone imperante, ſubita inundatione fuiſſe diruptum, quem lõgo tempore poſt Antoninum Piũ reſtituiſſe ſcribit Iul. Capitolinus. Huius pontis ſupra Naualia exſtant veſtigia ex magnis marmoreiſque ſaxis. Neque enim eſt cur non credamus hæc fuiſſe huius pontis veſtigia, quanquam de eius loco varia traduntur: conſtat enim ad Auentini radices ſtetiſſe; quod etiam innuit Appianus his verbis: Auentinus aſcenderat Cracchus, mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus eſt. Sublicius autem dictus eſt, quia ilex ſpecies eſt quercus ex qua confici ſolebat, vel vt alij à Sublicibus lignis, lingua enim Volſca magnæ trabes ad perpendiculum directæ Sublices vocantur, quales in pontium ſubſtructionibus ferè defiguntur, quia pronæ nimio ſui pondere minus firmiter iacerent: Et ideò Cæſar in pontis ſupra Rhenum inſtitutione ait ſe tigna poſuiſſe, non Sublice modo directa, ſed prona. Hactenus Marlianus de ponte Sublicio; cuius ne longior ſim, cætera omittenda duximus.

Sena-

hostes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium, ac T. Herminium, ambos claros genere factisque, cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimum pugnæ erat, parumper sustinuit: deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus, qui rescindebant cedere in tutum coegit: circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruscorum, nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: sæuitia regum superborum suæ libertatis immemores alienam oppugnatum venire. Cunctati aliquandiu sunt, dum alius alium, vt prælium incipiant, circum spectant. pudor deinde commouit aciem, & clamore sublato, vndique in vnum hostem tela conijciunt, quæ cum in obiecto cuncta scuto hęsissent, neque ille minus obstinatus, ingenti pontem obtineret gradu; iam impetu detrudere conabantur virum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cloces; Tyberine pater, inquit, te sancte precor, hæc arma, & hunc militem propitio flumine accipias. Inde sic armatus in Tyberim desiluit, multisque super incidentibus telis, incolumis ad suos transnauit, rem ausus plus famæ habituram ad posteros, quàm fidei. Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit; statua in Comitio posita; agri quantum vno die circumarauit datum: priuata quoque inter publicos honores studia eminebant: nã in magna inopia pro domesticis copijs vnusquisq; ei aliquid fraudaus se ipse victu suo contulit. Porsena primo conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda Vrbe ad obsidendam versis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisque Tyberis castra posuit, nauibus vndique accitis, & ad custodiam positis, ne quid Romam frumenti subuehi sineret, &c. Hactenus Liuius de historia Horatij Coclitis super ipso ponte gestorum. Marlianus verò de ponte hoc varijs in locis subscribit; primum namque lib. 1. cap. 4. vbi de vario Vrbis ambitu disserit, sic habet: Ancus Vrbem ampliauit, nouæq; multitudini Auentinum concessit. Multis postea Latinis in ciuitatem acceptis, Ianiculum quoque Vrbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum facto; Quiritium fossam in planioribus Vrbis circumduxit, &c. Idem auctor deinde lib. 5. cap. 14. vbi ex professo de ponte sacro, & Sublicio edisserit, sic apponit:

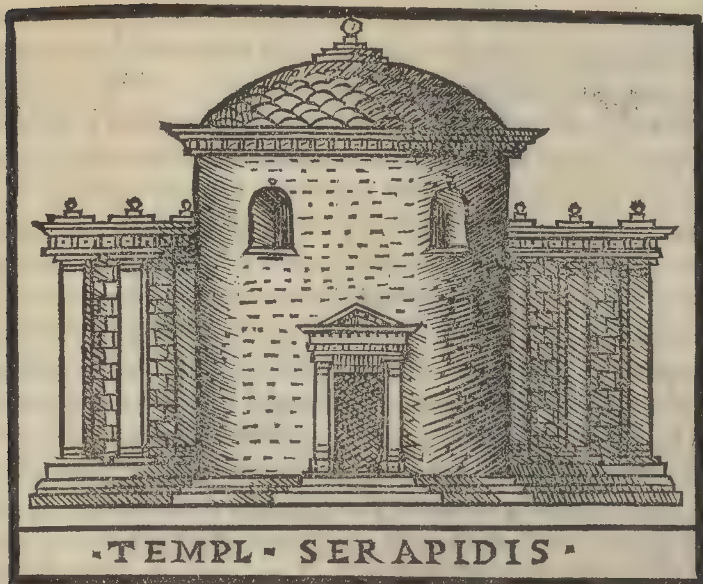
in colle Quirinali Lampridij testimonio fuisse subscribit, dum ea quæ in eodem colle fuerant recenset his verbis: Senatulum mulierum in Quirinali Heliogabalum fecisse, eo in loco in quo antea fuerat conuentus matronalis solennibus dumtaxat diebus refert Lampridius, &c. De Senaculo autem in genere idem auctor alibi insinuat, & vbi ab initio fuerit; libro enim secundo cap 2. sic ait, cum de nonnullis quæ in Capitolino colle fuerunt sermonem haberet, in hæc Vitruuij verba: Item in Capitolio commonefacere potest & significare mores vetustatis, Romuli casa in arcu sacrorum stramentis tecta. Ad eandem autem, vel vbi illa fuerat, Senaculum stetisse innuit Liuius, cum ait; Censores porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senaculum, ac super id Curiam strauisse, &c. & alibi nempe libro tertio cap. 10 ostendens Curiam & Senaculum idem prorsus esse, ait his verbis: Non enim omnes ædes sacræ erant templa: Curia augurato condita erat templum; ædes sacræ non augurato conditæ, templa non dicebantur; neque in illis poterat haberi Senatus, auctor Varr qui cum duo Curiarum genera fuisse ostendat, videlicet Curiam vbi curarent sacerdotes res diuinas, vt Curiæ veteres; & vbi Senatus humanas, vt Curia Hostilia, apparet Curiam & Senaculum idem esse; alterumque à cura, alterum à Senatu, idest senioribus publicas res curantibus denominatum. Et quia in Hostilia res humanæ tantum curabantur, ideo alibi ait; eam esse quidem templum, & sanctum non esse. Verum quoniam Sex. Pompeius ex Nicostrato memoriæ prodidit, Senacula Romæ tria fuisse: Vnum inquit, vbi nunc ædes Concordiæ inter Capitolium & forum, in quo solebant magistratus cum senioribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertiũ intra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legatis, quos in Vrbem admittere nolebant Senatus dabatur, significat suo tempore desijsse S.C. fieri in Concordiæ tẽplo, alioquin solent, non solebant, dixisset, & templum non ædem appellauisset. Eius enim verba innuunt, Senaculum diuersis tẽporibus varijs in locis institutum. Sed nec te moueat quòd cum ipse tria Senacula tantũ cõmemorarit, nos quartum ex verbis Cor. Tac. in Capitolio fuisse ostenderimus: Varroq; supra Græcostasim quintũ. Nã pleriq; augent, pleriq; fundant,
&

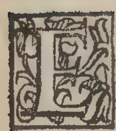
Senaculum seu Senatulum.

BI & quid fuerit Senaculum, facilè innuitur (si Blondo Flauio credimus) ex eius libro secundo, num. 62. & 65. his verbis: Varro namque cum dixisset Tullum Hostilium regem Curiam Hostiliam ædificasse, sic sequitur: Ante hanc Rostra, sub dextra huius Comitio substructus, vbi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi: hic Græcostasis à parte vt multa, Senaculum supra Græcostasim, vbi ædes Concordiæ, & Basilica Opimia, Senaculum vocatum, vbi Senatus, aut vbi seniores consisterent. Quatuor hic, Rostra, Comitium, Græcostasim & Senaculum, quæ in Reipub. administratione maximo semper vsui fuerunt indicaturi, ordinem Varronis sequimur: Et sequitur idem auctor infra numero 65. Senaculi autem locus supra Græcostasim extructus, vbi fuerit vltra dicere non expedit, cum vtriusque ædificij ruinas in vinetis coniunctas confusasque cernamus, &c. Sed cum hic de Senaculo mulierum dicere aggressi, nonnihil edisseramus, videndum nobis primum est quid de eo Marlianus scripserit, is enim lib. quarto cap. 23. Senaculum mulierum in

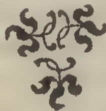
Templum Serapidis.

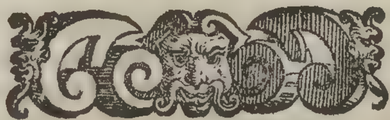
X Pub. Victoris, seu Fabij (vt nonnulli malunt) libello, quatuordecim in regiones Vrbem fuisse olim diuisam accepimus; quod & antiquus lapis marmoreus, in area Capitolina adhuc nostra tépestate exstans, id pariter indicat, cuius inscriptio talis est.

IMP. CÆSARI DIVI TRAIANI PARTHICI FIL. DIVI NERVÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XX. IMPER. II. COS. III. P. P. MAGISTRI VICORVM VRBIS REGIONVM XIIII.

Cuius tertia regio, eodem auctore Isidi, & Serapidi tribuitur; sic enim in eodem libello habetur; quem etiã & Blondus Flauius,& Raphael Volaterranus, & alij auctores citãt, in hæc verba: Regio iij. Isis, & Serapis continet Monetam, Amphiteatrum, quod capit loca 387.millia, Ludum magnũ, & Dacium, domum Bruti, Suburam, Lucum pastorum, scholas quæstorum, & capulatorum, Thermas Titi, & Traiani, Porticum Liuiæ, Castra Miscnatium, &c. ex quo patet, ac pro comperto habetur, Sarapidis tẽplũ in ipsa regione

& ad eos transeunt nomina; & in tam multis sæculis; in tanta etiam rerum varietate, nomina, locaque & numerus ipsorum sæpè est mutatus, &c. Idem etiam auctor alibi, eodem nempe libro 2 cap. 16. cum de Græcostasi, & alijs quæ in dorso Palatini montis fuere, sermocinaretur, in hæc ait verba: Quod autem ait Plin. in delubro Concordiæ cornu aureo Augustæ dono fuisse gemmam sardonichen inclusam, Marsyamque religatum, & Cassandram à Theodoro pictā, de quo delubro intelligat dubium est. Senaculum autē fuisse supra Græcostasim, vbi ædes Concordiæ, & Basilica Opimij Senaculumque vocatum, vbi Senatus, vel vbi Senatores cōsisterent; dictumque à γερουσια auctor est Varro. Hactenus Marlianus de Senaculo; cuius satis abundè sit dictum ne lōgior sit sermo quàm res exposcere videatur. Ego verò quid de Senaculo mulierum existimem, breui subscribam: Duplici namque ratione id mihi institutum fuisse videtur publicū ædificium; primò quòd inibi mulieres tantum, & fortè pauperculæ tanquam ad proprium tribunal in ius vocarentur, vel aliàs euocarent, vt quamprimum earum lites & causæ sub certis iudicibus expedirentur, ne ad Curias, aut alia frequentiora Vrbis loca, ac tribunalia trahi cogerentur: vel ad hoc vt matronę, & quæ moribus, & ætate præstantes in Vrbe erant, statis quibusdam diebus, vt Marlianus ipse innuit, ad earum sacra peragenda sisterent, quicquid alij de hoc senserint.

Templum

lius ex Niobe Phoronei filia: qui Phroneo in regnum Argiuorum ſucceſſit, qui poſtea Ægialem fratrem pręfecit regno Achaiæ, & ad Ægyptios transfretauit gloriæ deſiderio, quos cum ſubegiſſet, Iſidem quæ & Io vocabatur Inachi primi regis Argiuorum filiam duxit vxorem. Vbi cum illa litteras, Oſiris varias artes Ægyptios docuiſſet, vterque diuinos honores meruerũt. Tandem à Sityphone Ægyptio, vel (vt ſeruius ait) a Typhone fratre clam occiſus ab Iſide diu quæſitus eſt. Demũ apud Phialam iuxta Syenem laceratus repertus eſt; curauitque eum Iſis ſepeliendum in Abato inſula eius paludis, quæ Memphi proxima eſt, quam etiam Stygeni ideſt mœrorem appellauit; nec niſi ſacerdotes certis diebus, eoſque vittatos eo accedere voluit. Sed cum apparuiſſet Ægyptijs deinde bos quidam, Oſirim putarunt, adorauerũtque vt deum, & vocauerunt Apim, ideſt bouem eorum lingua; deinde verò dictus eſt Serapis quo de Tibull. libro 1. eleg. 7.

Te canit atque ſuum pubes miratur Oſirim
Barbara, Memphitem plangere docta bouem.

De Oſiride ſic habet Euſeb. lib. de Præpar. euangel. Diodorum Siculum inducens: Ægyptios ferunt primos omnium motum, ordinemque cœleſtium corporum admiratos, ſolem & Lunam, Deos putaſſe, ac ſolem quidem Oſirim, Lunam Iſim nuncupaſſe. Ferunt Oſirim apud Ægyptios, inſitionem & aratrum, viniq́ue vſum primum reperiſſe, aliaq́ue nonnulla, quæ latè proſequitur Tibull. loco ſuperius citato.

De templo quopiã Serapidis, quod Thebis fuit, meminit Pli. li. 36. cap. 7. vbi de generibus marmorum & porphireticis agit in hæc verba: Nunquam hic maior repertus eſt, quàm in templo Pacis ab Imperatore Veſpaſiano Auguſto dicatus, argumento Nili 16. liberis circa ludentibus, per quos totidem cubiti ſummi incrementi augentis ſe amnis eius intelligunt. Non abſimilis illi narratur in Thebis delubro ſerapis, vt putant Memnonis ſtatua dicatus, quẽ quotidiano ſolis ortu cõtactum radijs, crepare dicunt, &c. Idem etiam auctor lib. 38. cap. 5. de coloſſo quodam Serapis ſic habet: Apion cognominatus Pliſtonius paulò ante ſcriptum reliquit, eſſe etiam nũc in Labyrintho Ægypti coloſſeum Serapim à Smaragdo nouẽ cubitorũ, &c. Sed vt de tẽplo Serapidis q̃ nobis ſuperſunt cõplectamur, nonnulli inſinuant eo loci in Vrbe ſtetiſſe,

ſui nominis extitiſſe; quanquam non deſunt qui velint eodem in templo Iſidi & Serapidi ſacra olim veteres factitaſſe, Macrobij fulti teſtimonio, qui libro primo Saturnal. cap. 20. Iſida & Serapidem vnum & idem cum ſole eſſe oſtendit, nec ab eo diſtingui; illiusque ſimulacrum tricipitis animantis ſigno effingi; quod exprimat medio eodemque maximo capite leonis effigiem: à dextera parte caput canis manſueta ſpecie blandientis exoriri: pars verò læua ceruicis, rapacis lupi capite finiri: eaſque formas animalium draconem ſuo volumine connectere, capite redeunte ad Dei dexteram, qua conſpicitur monſtrum: quòdque leonis capite præſens tempus demonſtretur, quia conditio eius inter præteritum futurumque actu præſenti valida feruensque ſit. Sed præteritum tempus lupi capite ſignari, quod memoria rerum tranſactarum rapiatur & auferatur. Item canis blandientis effigiem futuri temporis deſignare euentum, de quo nobis ſpes licèt incerta blanditur. Tempora autem ritè proprio famulantur auctori, cuius vertex inſignitus calatho, & altitudinem ſideris, & potẽtiam capacitatis oſtendit, quia in eũ omnia terrena redeunt. Hæc ex Macrob. Sed & vt aliquid etiam liceat de ipſo Serapide ſubnectere, quis nam fuerit, & vbi primũ cultus, attendamus. Serapis igitur apud Ægyptios idem ſonat quod ſacer bos (apis enim bos appellatur eorum lingua) cuius hiſtoria fuſius tum apud Herodotum, ac Diodorum Siculum, tum etiam Ammian. Marcelli. libro 22. innuitur. ſic nãque ſe habet. Apis nomen fuit bouis apud Ægyptios, quem pro Deo colebant, alio nomine Serapis, corpore erat niger, candida fronte, in tergo alba nota inſignis, duplicibus pilis in cauda, & lingua cantharo notatus, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Hunc in lacum demerſum Aegyptij indicto iuſtitio, veſte ſciſſa, & laceratis crinibus defunctum plangebant: inuento verò alio mirificè lætabantur. Reſponſa autem dare non vt cætera oracula ſolitus: ſed ſi manu oblatum pabulum ſumpſiſſet à conſulentibus, ſecundus euentus, atque omnia proſpera decernebat: ſi verò abnuerat omnia ſiniſtra protendebat. Ideo cum à Germanico Cæſare pabulum oblatum renuiſſet, funeſtum omen & indubiam necem, quæ paulò poſt ſecuta eſt, pronunciauit.

Ipſe etiam ſerapis Oſiris prius dictus eſt, qui fuit Iouis filius

COMITIVM.

Comitium.

COMITIVM, hoc eſt ipſe Comitiorum locus, nam noſtrum id primum inſtitutum eſt aggredi, vbi, quid, vnde dictum, & ad quid eſſet, reliquum eſt vt videamus. Ipſa namque quę ad Comitia, & ad varia eorum genera ſpectant, tum Agellius lib.15. cap. 27. tum etiam ex recentioribus accuratiſſimè Nicolaus Gruchius Rotomagenſis, vir noſtra ferè tempeſtate eruditiſſimus, ad vnguem perſcripſit. Ideò vt ad rem noſtram veniamus, Comitium fuit locus, ſeu ædificium latum & patens in foro, ſeu propè ipſum forum, in ea parte Palatini montis, mea quidem ſententia, quę propè arcum Titi Imperatoris exſtat, ſeu parum infra ipſum arcũ, vbi turris ſatis magnæ, ac vetuſtę fragmentum adhuc cernitur, quæ vulgo Pallaria nuncupatur, & infra ipſum Palladium, qui locus ſuperior fuit Comitio, vt ex ipſo aſpectu patet. Et videtur ab eo Comitij nomen deductum, quaſi à coeundo teſte Feſto, qui ſic ait: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo, ideſt ſimul veniendo dictus eſt. Hactenus Feſtus, vel vt noſtro more lo-

vbi ad præſens in Cœnobio ſanctæ Mariæ Nouæ propè celeberrimum Templum Pacis extat fornix quædam ampla & ingens vtrinque, ſeu ab vtroque latere concamerata, in ea parte hortorum, quæ Amphiteatrum ſpectat; licèt alij velint id Iano eſſe ſacrum; quodque auctore Tito Veſpaſiani Aug. filio erectum æſtimatur, ſicut & templum ipſum Pacis ab ipſo Veſpaſiano conſtructum, & Amphiteatrum ipſum ædificari cœptum, à Titoque eius filio, debellatis Hieroſolymis perfectum: licèt aliqui in cœnobio S. Crucis in agro Seſoriano, ac nonnulli in Exquilijs extitiſſe credant. Mihi autem, ex ſuperius deductis veriſimilius fit fuiſſe in eius regione Vrbis iij. vt ſupra docuimus; cum ab ijſdem Iſide, & Serapide nomen ſumpſerit. Sed cum neminē adhuc legerimus qui Serapidis templo cōſtanter locum præbuerit, opinamur id fuiſſe ſub monte ad balnea Pauli: nam & in ea regione quam P. Victor deſcribit fuiſſe cōpertum eſt, nempe Iſidis, & Serapidis, cui opinioni adſtipulatur titulus ſequens in vetuſto marmoreo lapide inciſus, etſi ab vtroque latere mutilus, quique ad præſens hac noſtra ætate legitur palmularijs literis in pauimento Eccleſiæ ſanctæ Agathæ, ſub ipſo monte, vel balnea Pauli, qui talis eſt:

SERAPIDI DEO
. . . M. AVRELIVS ANTONINV . . .
. . IFEX MAX. TRIBVNIC. POTE . .
ÆDEM . .

Comi-

qui lib.14.ait, ficum arborem in foro atque Comitio coli; cũ tamen vnica esset arbor, eaque in Comitio. Verum tempore quo primum Hannibal in Italiam descendit, cum Comitium tectum esset, vt Liuius septimo belli Punici prodidit à foro cæpit distingui. Cur autem Suetonius non dixerit templum Pacis positũ esse. Comitio, ea videtur ratio, quia inter vtrunque media intercurrebat via sacra, &c.& subdit idem auctor de Comitio libro eod. cap.6. vbi de his quę in foro fuere agit in hæc verba: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo, ideſt simul veniendo est dictus, auct. Sex. Pomp. Plutar. verò, quod illuc Titus Tatius & Romulus coerint, & inter eos fœderis conditiones sancitę firmatæque fuerint, Comitium dictum putat. Asconius ait esse locum, quo coire equitibus & Pop. Rom. liceret, &c. Hactenus Marlianus de Comitio. Meminit & Comitiorum Sueton. in vita Cæsaris, vbi agit de coniuratis qui Cæsarem ipsum interfecerunt, quænam eorum consilia fuerint in constituendo, seu deligendo occisionis loco, in hæc verba: Conspiratum est in eum à 60. amplius, C. Cassio, Marcoque & Decio Bruto principibus conspirationis: qui primum cunctati, vtumne illum in Campo per Comitia tribus ad suffragia vocantem, partibus diuisis è ponte deijcerent, atque exceptum trucidarent: an in sacra via, vel in aditu theatri adorirentur postquam Senatus Idibus Martijs in Pompeij Curiam edictus est, facilè tempus & locum prætulerunt. Hæc de Comitio satis dicta nobis sufficiant.

quamur à populi multitudine & frequentia, quæ ſtato quodam tempore & præſcriptis diebus illuc, vel ad magiſtratus eligendos, vel ad alias res quæ ad Rempub. pertinerent acturi, ſe conferebant. Sed quid de ipſo auctores mei referant, videamus; Blondus namque Flauius in eius Romæ inſtauratæ libro ſecundo numero 62. de Roſtris & alijs quæ in foro Romano erant, ſic pergit: Varro namque cum dixiſſet Tullum Hoſtilium regem Curiam Hoſtiliam ædificaſſe, ſic ſequitur: Ante hanc Roſtra, ſub dextra huius Comitio locus ſubſtructus; vbi nationum ſubſiſterent legati, qui ad Senatum eſſent miſſi, hic Græcoſtaſis apertè vt multa; Senaculum ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & baſilica Opimia Senaculũ vocatum, vbi Senatus, aut vbi ſeniores conſiſterent. Quatuor hic Roſtra, Comitia, Græcoſtaſim, & Senaculum, quę in Reipub. adminiſtratione maximo ſemper vſui fuerũt, indicaturi, ordinem Varronis ſequimur &c. & ſubdit idem auctor paulò inferius, numero nempe 67. de Comitio vbi fuerit, his verbis: Comitium fuiſſe in foro Romano inter turrim quæ Pallita appellatur, & lacus Curtij locum, collisque Palatini, quem foro imminere videmus, radices, & Fauſtinæ monumenta, ſiue ſancti Laurentij in Miranda Eccleſiam, facilè intelligi poterit ex ſuperius dictis: de quo quid fuerit, priuſquã dicamus, doloris impetu nos trahente, noſtris & futurorum ſæculorum hominibus notum fore volumus: Porcos nunc ex publico ætatis noſtrę inſtituto, ibi, & nullo alio in loco (quod ſæpè vidimus) venundari, &c. & proſequitur infra numero 68. Comitij vocabulum, ſicut A. gellius in noctibus Atticis oſtendit, & loco, & actui commune fuit. De loco quidem, quando ſatis dictum eſt, de actu plura dicamus. Duobus in locis, ſupradicto ſcilicet, & Campo Martio omnes deligebantur ſiue Dictatores ſiue Conſules & Prætores, ſiue alij magiſtratus, &c. Hactenus Flauius. ſi quis autẽ plura de his noſſe cupiat, illum conſulat, & ſuperius citatos auctores. Marlianus verò noſter libro tertio cap. 1 vult Comitium in ea parte Palatini montis extitiſſe, quæ vergit ad Arcum Titi, his verbis: Ab eadem autem Palatij parte ferè ad arcum Veſpaſiani, Comitij nomẽ obtinuit; & proſequitur inferius eodem cap. Nam quæ pars fori Comitium appellabatur nomen fori obtinebat; & inferius ſic ſubdit: quod Plinius etiam ſignificat

qui

Antiqua sacrificialia instrumenta, & vasa, ex ordine in figuris apposito.

I.

PRÆFERICVLVM: à præfero dictum, vas fuit æneum sine ansa, vt Festus ait, patens veluti peluis, quo ad sacrificia vtebantur. Hactenus Festus. Verùm vt mihi liceat secundũ hodiernam consuetudinem existimare, hoc puto vas ad id ferè fuisse, quod ætate nostra turibulum esse videmus: nam & in eo ignem tulisse veteres crediderim, ideoq; præibat, seu præferebatur, nam ignis cæteris elementis præstantiorem sedem retinet, ac cunctis præire videtur; in eoque dijs adoleri tura solitos, vti nunc turibulis summo veroque Deo adoletur. ac pari modo præfertur, dum proceditur.

II.

SIMPVLVM, seu Simpuuium, vtroque enim modo scriptum inuenimus, fuit calix fictilis, quò vinum in sacrificijs libabatur, ita dictum à sumendo, quòd eo vinum minutatim sumebant. de quo Plin. lib. 35. cap. 12. sic scribit: In sacris quidem etiam inter has opes, non murrhinis crystallinisve, sed fictilibus prolibatur Simpuuijs. Apuleius autem catinum, & Simpulum sacrificijs adhiberi solita ostendit his verbis: Paupertas Populo Romano imperium à primordio fundauit; proque eo in hodiernum dijs immortalibus Simpulo, & catino fictili sacrificat. Festus verò sic habet: Simpulum vas paruum non dissimile cyatho, quò vinum in sacrificijs libabatur. Vnde & mulieres rebus diuinis deditæ, simpulatrices dicuntur. Varro scribit vas esse minutim fundens, in cuius locum successerit epichysis: idest infundibulum. Vnde veteres res minutas nulliusque pretij simpularias appellabant. Atque de Simpuuio meminit Iuuenal. Sat. 6.

. . . . . . aut quis
*Simpuuium ridere Numæ, * nigrumq; catinum,* *al. priscumq;.*

Sunt

·PREFERICVLO·

·SIMPVLO·

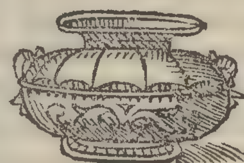
·CANDELABRO·

MAGLIO·ET SCVRE

·SESCEPITA·

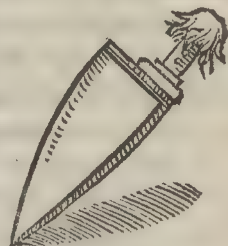
PATERA·

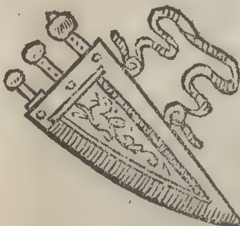
·DISCO·

·ENCLABRIS·

·DOLABRVM·

·VAGINA·

·ACCERRA·

·VLLA·

·ANTIQVA· SACRIFICIALIA·

IIII.

SECVRIS autem à secando dicta videtnr: hoc instrumento olim ad varios effectus vsi sunt veteres; nam & ad ligna secanda, & etiam ad bellum; Virg. lib. 11.

. . . . *æratam quatiens Tarpeia securim*.

vsi sunt pariter ad sontes puniendos, quiq; à magistratibus capite plectendi erant, securi percutiebantur. Cic. 3. Verr. Agunt eum præcipitem pœnæ ciuium Romanorum, quos partim securi percussit, partim in vinculis necauit, & Virg. 6. Æneid.

Consulis imperium hic primus sæuasq; secures
Accipiet. . . . Et Lucan. lib. 7.
Pacificas sæuus tremuit Catilina secures.

Huius instrumenti inuentrix fuit Penthesilea Amazon teste Plin. lib. 7. cap. 56. Vnde & Amazones, securigeræ à poetis dictæ sunt. Secures item Magistratuum insignia erant, virgarum fasciculo loro illigatæ. Cic. 6. Verr. Quamobrem fasces Prætoribus præferuntur, cur secures datæ? Secures demum, vt in nostram sententiam veniamus, licèt grandiores, erant ad victimarum carnes secandas diuidendasq; prout libebat sacrificolis, victimarijs, & id genus hominibus, qui sacrificijs antiquorum præerant. Hodie Lanij in Vrbe magno latoque cultro ad carnes diuidendas vtuntur, quem spatagium vocant.

V.

SECESPITA interprete Festo, culter est ferreus oblongus manubrio eburneo, rotundo, solido, vincto ad capulum argento, auroq; fixo, clauis æneis, ære cyprio, quò Flamines, Flaminicæ virgines, Pontificesque ad sacrificia vtebantur, à secando sic dicta; eadem aliàs dicitur, qua in sacrario vtuntur: sacraria namque in templis reticulo æneo olim sepiebantur, in quo turbæ relictę sunt, per quas manibus sacra tangere licet; est hoc in templo Bonæ deæ, sed & aliis in locis, & sunt velut repacula quædam, ita Secespitæ dicuntur duobus modis. Sneton. in Tyber.

Sunt etiam qui velint ſimpullum gemino L. ſcribendum, ea forma qua ampullam dicimus. In ſimpulo aliquid facere prouerbii ſpeciem habet, Cic. de leg. excitabat enim in ſimpulo, vt dicitur Gratidius quos, &c.

III.

CANDELABRVM notæ eſt ſignificationis: eſt enim in quo cãdelæ figuntur. Cic. in Verr. act. 6. lectos æratos, & candelabra ænea. Varr. candelabra à candela dicuntur, in his enim funiculi ardentes figebantur, &c. Saluator & Dominus noſter candelabri pariter meminit Matth. cap. 5. ſic dicens: neque accendunt lucernam, & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo ſunt. Variæ etiam fuerunt candelabri formæ, vt ex antiquis marmoribus patet: nam & in arcu Titi Imperatoris propè templum Pacis inſculptum eſt ἑπτιλυκνὸν, hoc eſt ſeptem luminarium, quod aureum Salomon Rex Iudæ in templo ſummi Dei cõſtituit, vt eſt in Exodi cap. 37. fecit candelabrum de auro puriſſimo, &c. quodque ipſe Titus Imperator debellatis Hieroſolymis, quæ à ditione Pop. Rom. defecerant, inter pretioſiora quæ in Salomonis templo inuenit, candelabrũ & arcã fœderis quæ in eius arcu ſunt inſculpta, Romam triumphans inuexit, aliæ cãdelabri formæ in poſteriori parte porticus Antonini & Fauſtinæ, & alibi multis in locis viſuntur.

IIII.

MALLEVS ſeu ligneus, ſiue ferreus fuerit, inſtrumentum fuit ad boues ante aras deorũ olim percutiendos: ſicuti & hodie ligneo ad eundem effectũ lanii vtuntur, nempe ad boues ſimiliter ſternendos, hic vna cum ſecuri à ſacrificulo ſeu ab vno ex victimariis geſtabatur: atque coronatis victimarum capitibus (teſte Plin. libro 16. cap. 4. in his verbis: Poſtea deorum honori ſacrificantes ſumpſere, victimis ſimul coronatis) malleo primum ante aram percutiebant: deinde ſecuri ceruix abſcindebatur: tum ad euiſcerationem, & extarimanda, captandaque auſpicia, procedebant, ſed hactenus de malleo.

SECV-

VIII.

ANCLABRIS teste Festo, fuit mensa ministeriis diuinis apta, qui ait, Vasa quoque ænea quibus sacerdotes vtuntur Anclabria appellari; subdens Anclare [seu vt alij malunt Antlare] à Græco ἀντλῶ descendit, (quod haurire significat) Liuius: Florem anclabant liberi ex carchesiis. Hactenus Fest. Sunt autem, vt supra tetigimus, qui putent Antlabra ἀπὸ τοῦ ἀντλᾶν, hoc est ab hauriendo, dici. nam ex vasis quæ in ipsa Anclabri imponebant vinum inde hauriebant: in hac etiam (vt opinor) mensa veteres diis dapes delibandas parare solitos fuisse crediderim, quæ ideò mensa dicta est teste M. Varrone, quasi sit mesa, eò quòd inter duos poneretur, de qua Virg. lib. 1. Aeneid. sic habet.

Pars epulis onerant mensas, &c.

Duo autem fuerunt apud Romanos pretiosissima mensarum genera, Citrea, & Acerna, sic dicta à genere lignorum, de quibus fiebant, Martial. libro 14. Epigram. 5. Ouid. 11. Metamor.

Hunc pede conuulso mensæ Pellæus acernæ

Strauit humi. Cic. 6. Verr. mensam citream à Lutadio abstulisti. Horat. 1. Serm. Sat. 3.

Modo sit mensa tripes, &c. Quandoque ponitur pro prandio, vel cœna, Iuuenal. Sat. 1.

. . . *vna comedunt patrimonia mensa.*

Vnde & primæ & secundæ mensę, id est primi & secundi cibi, vulgus Introitum, & Exitum mensæ appellat, seu primos, vel secundos intermissus. Ouid. de Nuce: Poma cadunt mensis non interdicta secundis. intelligens de lege Licinia, quæ à P. Licinio Crasso diuite lata est, cuius summa erat, vt Calendis, Nonis, Nundinis liceret cuique in dies singulos duntaxat tringenta asses edendi causa consumere, cæteris verò diebus ne amplius opponeretur, quàm carnis aridæ pondo tria, & salsamentorum libra, & quod ex terra, vite, arboreve natum esset: atque hinc habetur huius versus Ouidiani sensus. Erat pariter & lex Orchia, ab Orchio Tribuno plebis de Senatus sententia lata, qua conuiuarum numerus præscribebatur: iubebatque vt patentibus ianuis cœnitaretur, quò obseruatio eius videri posset. Cic. ad Atti li. 14.

secundam

nam & inter Pontifiçes ſacrificanti ſimul, pro Seceſpita,plũbeum cultrum ſubijciendum curauit. Idem alibi: Seceſpitam alii ſecurim, alii dolabram æneam, alii cultellum putant.

VI.

PATERA fuit poculi genus latum ac patens, de quo Virg. 1. Æneid.

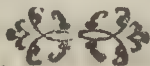
. . . *impiger hauſit*.

Spumantem pateram, &c. Cic. 6. Verr. ait: Patera, qua mulieres ad res diuinas vterentur. Macrobius verò Saturnal. lib. 5. cap. 21. de poculorum generibus loquens, cum de carcheſiis loquutus fuiſſet, ſic infert de Patera: Sed Plautus inſuetum nomen reliquit, aitque in fabula Amphytrione pateram datam, cum longè vtriuſque poculi figura diuerſa ſit. Patera enim, vt & ipſum nomen indicio eſt, planum ac patens eſt, carcheſium verò procerum, & circa mediam partem compreſſum, anſatum mediocriter, anſis à ſummo ad infimum pertingentibus. & proſequitur: Aſclepiades autem vir inter Græcos apprime doctus, ac diligens; carcheſia à nauali re exiſtimat dicta. Ait enim: naualis veli partem inferiorem, Pateram vocari: at circa mediam fermè partem τρακηλὸν dici, ſummam vero partem carcheſium nominari; & inde diffundi in vtrunque veli latus, eaque cernua vocantur, &c. Virgil. autem oſtendens pateris libare Ioui ſolitum, ſic infert:

Tum pateras libate Ioui, &c. Sed hactenus de patera.

VII.

DISCVS, teſte Iulio Polluce, vas latum eſt ad portandas carnes aptum, fortè lanx, Cic. de Orac. Quorum auditores diſcum audire malunt, quàm philoſophum. hoc in ſacris vtebantur veteres, ſeu ad exta introſpicienda, ſiue ad colligendum ſanguinem, quem vna cum vino aris infundebant, poſtquam diis delibaſſent.

ANCLA-

labra abrudito, est & eius diminutiuum dolabella, de qua idem auctor lib 5. sic infert: Circa crus dolabella dimouē-da est terra,&c. Plutarchus verò in vita Tiberii & Caii Gracchorum, de dolone, quod genus est gladii, sic meminit:ille verò (Tiberium intelligit) palam gladium,quem dolonem vocant, accinctus ambulabat, &c. Quòd culter huiusmodi hoc nomine appellaretur, auctorem adhuc desidero, quod autem hac forma vnum ex sacrificialibus instrumētis fuerit, nulli dubium esse puto: nam passim multis in locis marmore antiquo insculptum cernere licet, & præsertim in arcu marmoreo, quem aurificum nominant, propè Ecclesiam sancti Georgii in Velabro, vbi multa, quæ ad antiqua sacrificia spectant, videre est.

X.

VAGINA, adeo notæ significationis est,vt nulla prorsus alia indigeat declaratione,nisi dixerimus fuisse tecam gladiorum, quā (vt in Secespita diximus) bullis æneis auratis, aut etiam argenteis ornatam fuisse existimandū est, in qua cultri omnes, nempe dolabrum,Secespita, & alii omnes cultelli ad varios vsus sacrificiorum recondebantur peractis sacrificiis, quàm vnus e victimariis, seu sacrificulis de zona pendentem gestabat, vt patet in arcu insculptum, superius citato, in quo ordo ipse penè totus sacrificantiū more antiquo; ibique simulacra L. Septimii Seueri Imper. ac Iuliæ Augustæ vxoris, Antoninique,seu Getæ eorum filiorum insculpta videntur.

XI.

ACERRA fuit arcula ærea, siue argentea, qua thus in sacris obeundis olim gestabatur; ex eaque in præfericulo pranis immissis, ponebatur adolendi causa: de hac Festus in hæc habet verba: Acerra, ara, quæ ante mortunm poni solebat, in qua odores incendebantur. alii dicunt arculam esse thurariam vbi scilicet thus reponebant. hactenus Festus. Hodie verò nostri Nauiculam thurariam appellant, ita dicta à forma quam præsefert. constatque vel ex auro apud principes in locis primariis, vel argento

inter

ſecundam menſam dixit numero ſingulari : Hæc (inquit) ad te ſcripſi appoſita ſecunda menſa. Accipitur etiam menſa pro abaco numulariorum, quemadmodum apud Græcos; vnde & ipſi numularii à Cicerone Menſarii vocantur, quos Græci τραπεζιτὰς vocant (vulgus noſtri temporis bancheriolos, ſeu bancherottos, ab ipſis pariter menſis, quas banchas, ſeu banchos appellant) Cic. in Piſ. ſtipendium militibus, menſis palam propoſitis, numeratum. Ponitur quandoque pro diſco, ſiue quadra, qua vtimur in menſa ad epulas in fruſtula concidendas Virg. 7. Æneid.

Accisis coget dapibus consumere mensas.

Antiqui menſam vaſorum quadratam habuerunt. vocaueruntq; Vrnarium: de quo vide Varr. Fuit & menſa vinaria rotūda nomine Cylibātum ἀπὸ τῆς κύλικος, ſic enim Græci calicem vocant. Altera erat quadrata, vna columella ſubnixa, cartibulum vocatur. Auctor idem Varr. de ling. lat. Sed vt de menſa ad ſacrificia peragenda nonnulla aſtruamus, de ea ſic Feſtus ait: Menſæ in ædibus ſacris ararū vicem obtinent, quia legibus earum omnium ſacræ quoque menſę ſunt, vt velut in aram, vel in puluinaris loco ſint. Priuati quoque in primis ipſis locis habere ſolent, vbi ſacras habituri ſint, cuius modo eſt parentatio non ſacrificium. Hactenus Feſtus de ſacra menſa: ſed ſiquis plura de hac re ſcire velit, legat Scaligeri Annotationes, ſeu caſtigationes in Feſtum eod. verbo.

IX.

DOLABRVM, vt ex forma patet: (nam nullibi hoc me aliàs legiſſe fateor) fuit culter grandior, ſutorio perquam ſimilis, quò olim reor in ſacrificiis veteres vti fuiſſe ſolitos, ad hoſtias, & victimas deglubendas, poſtquam malleo hæ percuſſæ, & iugulatę eſſent, à quò fortè nomen ſumpſerit, ſeu potius à dolando, hoc eſt ab æquandis partibus carnium, quæ aris imponebantur diis immolandarum, ſumpta metaphora à dolabra, quæ Fabri lignarii eſt inſtrumentum, quo ligna dolantur, ſeu expoliuntur, quanquam & ruſticum itidem ſit inſtrumentum, cuius Columella lib. 3. meminit his verbis: Quæ falce amputari non poſſunt, acuta dolabra

T A B V L A.

Numerus folium, literæ a, b. Paginam primam, vel secundam indicant.

A

AERARIVM in Saturni. f.19.a 45.a
Aedes sacræ non oẽs templa. 27.b
Aequimelium. 63.a
Aggeres Tarquinij. 89.b
Agon. 109.b
Agonalia. 99.a
Agricultura. 152.b
Almo flu. 76.b
Alta semita. 98.a
Albula. 121.a
Ambulationes Octauianas. fol. 14 b
Ambitus vrbis. 8.b 14.b
Amphitheatrum. 71.b
Statilij Tauri. 72.a 148.a
T. Vespasiani. 85.b
Claudij. 117.a
Antrum Fauni, & Pici. 83.a
Anio Nouus. 135.a
Anio Vetus. 134 b
Anio flu. 134.a
Antrum Cyclopis. 76 a
Anser argenteus. 24.b
Antipolis. 15.a
Antiqua sacrificialia. 173 a
Aquæductus. 72.a
Aquæ quot. 73 b
Aqua Claudia. 73 b
Mariana. 13.a
Traiana. 74.b
Alexandrina. 105.a
Tepula. 136.a
Iulia. 136.a
Martia. 92.a 136.a
Virgo. 115.b 135.b
Alsietina. 127.a
Augusta. 127.a
Sabbatina. 130.b
Mercurij. 138.a
Appia. 135.a
Ara Herculis. 59.b
Septimiana. 14.a
Saturni 18.a
Martis. 14 a
Febris. 32.a
Malæ fortunæ. 90.b
Iunonis Iugæ. 30.b
Asi. 32.a
Pacis. 39.b
Apollinis. 6.a 10.b 137.a
Cæsaris. 50.b
Victoriæ. 55.a
Carmentæ. 57.a
Maxima. 5.b
Consi. 5.b 65.b
Opis. 62.b
Cereris. 62.b
Penatum. 65 b
Iouis Elicij. 81.b
Iouis Inuentoris. 82.a
Iouis Viminei. 93.b
Iouis Pistoris. 44 a
Murceæ. 81.b
Neptuni. 105.a
Ditis. 110.b
Proserpinæ. 110.b

inter mediocres ; ex hac namque materia, vt plurimum hac tempestate constant, aut saltem ex auricalcho, aut æræ argento perfecto in locis tenuioribus. hoc itidem instrumentum in eodem arcu aurificum superius citato cernitur, vt cætera pariter quorum hic meminimus.

XII.

VLLA quæ & olla, seu aula, vt antiqui dixere, fuit vasis genus teste Festo, qui sic ait: Aulas antiqui dicebant, quas nos dicimus ollas, quia nullam literam geminabant: Itaque aulico qua exta, quæ in aulis coquebantur, dicebant, idest elixa, inde Plauti Aulularia dicta est, ipse Plaut. quoque in Captiuis de hac meminit. in hac carnes putatur in sacris coqui solitas, dum diis litarentur, & ideo antiqui aulas quas nos ollas, dicebant, idest vasa figlina in quibus cibaria coquuntur. Plaut. in Amphytr. infringatur aula cineris in caput, diminutiuum eius est aulula, à qua Plauti comedia Aulularia vocata, hoc est parua olla, à quo aliud diminutiuum auxilla fit, & inde fortè vlla per sineresin dicitur. hoc vas, vt dictum est, in sacris iungebatur ad carnes animalium coquendas, quas postea diis eorum epulabantur, &c.

FINIS.

Cella Concordiæ. 27.b
Cella Matris deorum. 58.b
Cęnatio Iouis. 34.b
Circus quid. 63 b
Circus Maximus. 64.a
Floralium. 100 a
Flaminius. 102 b
Neronis. 110.a 129.a
Alexandri. 110.a
Antonini. 147.b
Cliuus Capitolinus. 22.a
Victoriæ. 6 b
Virbius. 52.b 88.b
Suburranus. 91 a
Publicus. 32.b 100.a
Clypeus Martis. 25.b
Clitellæ loca. 132.b
Cloaca Maxima. 48.a 48.b
Cœlius. 1.b 70.b
Cęliolus. 70.b
Colosseus. 85.b
Colossus Apollinis. 21.b 34.b
Neronis. 22.a
Martis. 105.a
Comitiũ. 38.a 43.a 49.a 171.a
Columnæ ęreę in capitolio. fol. 24 b
Columna Rostrata. 25.b
Traiani. 42.a
Cæsaris. 50.a
Menia. 50.a
Porticus Cõcordiæ. 27.a
Bellica. 68.b 104.b
Lactaria. 57.a
Antonij Pij. 114 a
Columna miliaria. 132.a
Collis Hortulorũ. 2.b 100.a
Cremera flu. 6.b
Curia. 23.a 27.b. 54.b
Calabra. 25.a
Saliorum. 34.a
Hostilia. 47.a 55.a 71.a
Pompei. 55.a 206.b
Iulia. 55.a
Vetus. 5.b 87.a
Noua. 87.a
Octauia. 102.a
Curatores Tabulariorũ. 24.a
Curatores Riparum. 122.a

D

Domus vrbis Romuli. fol. 6.a
T. Tatij. 25.b
Romuli. 25.a 33.b
Numæ. 28.b
Tulli Hostilij. 33.b
Tarquinij Prisci. 34 a
Ser. Tullij. 88.b
Anci Martij. 53.b
Manlij. 15.b 29.b 25.b
Milonis. 23.b
Ouidij. 31.a
Valerij Max. 32.a
Catilinæ. 33.b
Scauri. 33.b
Ciceronis. 34.a
M. Flacci. 34.a
Crassi. 34.a
Viturbij. 34.a
Vani. 34.a
Augustana. 34.a
Tiberiana. 34.a
L. Amerimni. 34.a
Calui Oratoris. 34.a
Hortensii. 34.a
Publicolæ. 34.a

Flaminij. 114.a
Arcus Triũphales. 31.a 70.b
Romuli. 31.a
Domitiani. 116.b
Traiani. 41.b
Septimij. 45.a
Vespasiani. 54.a
Fabianus. 53.b
Coclitis. 58.b
Constantini. 70.a
Gordiani. 90.b
Galieni. 91.a
Tiberij Cæsaris. 106.b
Theodosij. 110.a
Camilli. 112.a
Area Vulcani. 39.a
Armamẽtariũ in Cęlio. 76 a
Armamẽtariũ Telluris. 40.b
Armilustrum. 82.b
Argei quid. 122 b
Argiletus. 63.a
Argiletus Imus. 63.a
Arx Capitolij. 15.b
Arx Crescentij. 131.b
Arena quid. 86.a
Asylus. 19.b 63 b 141.a
Atrium in Capitolio. 25.a
In Palatio. 35 b
Pompei. 106.b
Veneris. 50.b
Mineruæ. 50.b
Vestæ. 28 b
Libertatis. 81.b
Auguratorium. 34 b
Auentinus Mons. 21.a
14 b 80 b

B

Basilica Portia. 47 b 55.a
Pauli. 50.b
Sisimini. 90.a
Sempronia. 62.b
Caij, & Lucij. 92.a
Opimij. 36.b 54 b
Antonini. 145.a
Balnea Pauli 96.b
Balneæ Palatinæ. 34.b
Balnea Pauli Aemil. 144.b
Bibliotheca Maiorum. 25.a
Augusti. 34.b
Pauli. 51.a
Vulpia. 94.b
Marcelli. 102 b
Busta Gallica. 52.b

C

Capitolium. 1.a 16.a
Capitolium vetus. 97 b
Campus Martius. 8.6 112 b
Tyberinus. 112.b
Vaticanus. 3.b 128.b
Martius Minor. 120 b
Martialis in cœlio. 75.b
Exquilinus. 90.a 151.a
Viminalis. 12.a 94.b
Sceleratus. 98.b
Floræ. 106.b
Agrippæ. 112.b
Horatiorum. 138.a
Capena Ciuitas. 13.a 84.b
Caput Neronis. 22.a
Casa Romuli. 25.a
Carcer Tullianus. 43.b
Castra prætoria. 145.b
Castra peregrina. 71.a
Castrum Custodiæ. 134 b
Carinæ. 87 a
Cella Iouis. 17 b

Cella

Martialis. 128.a
Saluſtij. 128.a
Neronis. 129.a
Ouidij. 132.b
Terentiani. 137.a
Galbæ. 138.b
Cæſaris. 127.a

I

IAniculus. 3.a 7.b 128.a
Ianus Septimianus. 14.a
Iex ſacra in Vaticano. 128 b
Inſula Tyberina. 124.a
Inſula Lycaonia. 124.b
Iuturna. 116.a
Iuppiter Piſtor. 44.a

L

LAurentalia. 7.a
Laurus qua triumphantes coronabantur. 34.b
Lathomiæ. 43 b
Lacus Iuturnæ. 36.b 116.b
Lacus Curtius. 48.a
Lauacrum Agrippinæ. 93.b
Leges Romuli. 24.a
Lignarij. 84.a
Limina Capitolii ænea. 25.b
Libri Sibylini. 25.b
Lichni in templo Apollinis, fol. 33.a
Locus Palladii. 33.b
Locus Iuberonum in Circo. fol. 68.b
Locus Sacer Mercurio. 138.a
Lupercal. 28.b 29.b
Lucus Veſtæ. 28.a
Aſyli. 15.b
Martis. 86.b
Iunonis Lacinię. fol. 86.b
fol. 90.a
Eſquilinus. 86.b
Petilinus. 11.a
Fagutalis. 86.b
Larum. 86.b
Querquetulanus. 90 a
Camœnarum. 13.a 137.a
Honoris. 137.a
Aegeriæ. 137.a
Ludi Piſcatorii. 127.b
Lupanaria. 68.b
Lupa ænea Capitolina. 152.a

M

MAnſiones Albanæ. 71.a
Macellum Magnũ. 76.a
Macellum Liuianum. 90.b
Mauſoleum Auguſti. 118.b
Marfotius. 44.a 47.a
Malum punicum. 98.a
Manalis lapis. 136.b
Menſura Viarum. 10.a
Meta Sudans. 85.a
Miliarium Aureum. 46.b
Mõtes à Romulo incluſi. 5.b
Montes Vrbis. 1 a
Mons Capitolinus. 15.a
Saturnius. 15.a
Tarpeius. 15.b
Vaticanus. 128.b
Clatræ, & Apollinis. 97.b
Citatorum. 114.b
Moles Hadriani. 131.a
Muri ex ſaxo quadrato. 8.a
Muri Collinam non excedebant. 8.a
Muri reſtituti. 8.b
Muri cur diſtorti. 9.a
Muri an in priſcis fundamentis. 9.a

Cæſaris. 52.a 93.a
M. Antonij. 52.b
Cornelij. 63.a 75.b 97.a
Pompei. 68.b 88.a 106.b
Lateranorum. 71.a
Mammurræ. 75.b
Claudij Centimali. 75.b
Tetricorum. 75.b
Iunij Senatoris. 75.b
T. Claudij Clypti. 75.b
Phylidis. 82.b
Balbini. 88.a
Neronis Aurea. 88.a b
Tranſitoria. 88.b
Virgilij. 89.a
P. Africani. 62.b
Aeliorum. 91.b
Gordiani. 92.a
Leliæ. 93.a
M. Craſſi. 94.a
Q. Catuli. 94.a
C. Aquilij. 94.a
Pomponij Attici. 97.b
Flauij Balbini. 98.a
Martialis. 99.b
Pincij Senatoris. 100.a
Coruinia. 107.a
Flauiorum. 141.a

E

Emporium. 84.a 138.b
Equiria: 103.a
Equus Traiani. 41.b
Cæſaris. 50.b
Conſtantini. 50.b
Domitiani. 47.a 48.a 50.b
L. Veri. 71.b
Phidiæ, & Praxitelis. 97.b
Eſquiliæ. 2.b 7.b 86.b

F

Fauiſſe. 25.a
Fagutal. 94.a
Ficus Ruminalis. 29.a 29.b 49.b
Figlinæ. 12.a 134.a
Forum Traiani. 41.a
Neruæ. 42.a
Romanum. 43.a
Latium. 43.a
Cæſaris. 50.b
Auguſti. 51.a
Tranſitorium. 43.a
Holitorium. 56.b
Piſcarium. 57.a
Boarium. 57.a 58.a
Suarium. 112.b
Archimonij. 99.b
Saluſtij. 98.b
Eſquilinum, 90.a
Fornix Sertinij. 68.a
Fons Fauni. 68.b
Fons Iuturnæ. 69.a
Focalus. 69.a
Forma molis ligneæ, &c. 158.
Fons in platea Matheiorum. fol. 161.b

G

Græcoſtaſis. 36.b 54.b
Gabij qui nunc. 13.a
Gracchus vias direxit. 132.a

H

Hippodromus. 162.a
fol. 137.a
Hylerna. 84.b
Horologium Campi Martij. 117.a
Horrea Po. Ro. 84.b
Horti Mecenatis. 90.a

Libera. 7.a
Romanula. 7.a
Saturnia. 7.a 15.a
Ianualis. 7.a
Minutia. 10.b
Querquetulana. 10.b
Raudusculа. 10.b
Sancualis. 10.b
Prænestina. 10.b
Salutaris. 10.b
Catularia. 10.b
Lauernalis. 10.b
Mutia. 10.b
Laurentina. 10.b
Ferentina. 10.b
Piacularis. 10.b
Libitinensis. 10.b
Ratumena, vel Veiêt. 10.b
Flumentana, vel Flaminia. 8.b. 10.b
Collatina. 11.b
Agonēsis, vł Quirin vł Salar. vł Collin. 10.b 11 b
Viminalis, vel Numētana, vel Ficulnēsis. 10.b. 12.a
Interaggeres. 10.b 12.a
Exquili. vł Taur. 12.a 12.b
Næuia, vł Labic. 10.b. 12 b
Cœlimontana, vel Asinaria. 10.b 13.a
Gabiusa. 10.b 13.a
Latina. 10.b 13 a
Capena, vel Appia. 13 a
Tergemina, vel Hostiensis. 10.b 13.a
Portuēs vł Naual. 10.b. 13 b
Aurelia. 10 b 14.a
Fontinalis, vel Septimiana. 10.b 14.a
Triumphalis, vel vaticana 13.b 14.a
Tiburtina. 10 b
Valeria. 10.b
Stercoraria. 23.b
Porta Vetus Palatii. 35.b
Portæ Panthei. 107.b
Portæ templi Romul, & Remi. 39.b
Portic⁹ Cliui Capitolini. 23.a
Metelli. 25.a
Pallatina. 34.a
Concordiæ. 27.a
Constantini. 25.a
Libertatis. 32.b
Q Catuli. 34.a
Augusti, 118.a
For. Augusti. 51.b
Antonii pii. 114.a
Traiani. 41.b
Antonini, & Faustinæ. fol. 51.b
Claudiæ. 52.a
Liuiæ. 52.a
Circi Max. 64 b.
Amphitheatri. 86 a
Neptuni. 115 b
Quirini. 98 a
Octauiæ. 102.a
Corinthia. 105.a
Mercurii. 105.b
Seueri. 106 a
Pompeia. 106 b
Panthei. 107 b
Veneris Erycinæ. 133.a
Prata Mutia. 127 b
Prata Quintia. 131.b
Prędiolum Iulii Pauli poetæ. 129.a

N

NAualia. 128 a
Naumachia quid. 66.a
Circi Maximi. 66.a
Domitiani. 117 b
Neronis. 129.a
Cæsaris. 127.a
Nemus Alexandri. 109.a
Nossocomion. 125.a

O

OBeliscus quid. 66.b
in Circo Max. 67.a
Lunæ. 96.b
Camp. Martii. 117.a
Ad Mausoleum Augusti. fol. 118.b
Vaticani. 14.b 129.a
Extra portã S. Lau. 134.b
S. Mariç Maioris. 153.b
Ad Caput Bouis. 137.a
Officina Monetæ. 19.b 46.a
Officinæ Minii. 100.a
Ouilia. 114.b

P

PAladium. 33.b
Pallium mirum. 25.b
Palus Caprea. 110.b
Plateæ Antonianæ. 34.b
Palatium. 1.b 32.b
Traiani. 41.b
Pincii. 11.b
Neruæ. 43.a
Romuli. 55.a
Constantini. 71.b
Sesoriani. 71.b
Caracallæ. 80.a
Licinianum. 92.a
Decii Imp. 93.b
Antonini Pii. 114 b
Augusti. 118.a
Palatiual. 34.b
Pantheon. 107.a
Pila Horatia. 50.b
Pila Tiburtina. 99.b
Pinea ænea. 156.a
Pyramides. 84.a
Pons Herculis. 122.a
Sacer. 122.a
Sublicius. 7.b 122.a 125.b fol. 165.b
Lepidi. 126.a
Miluius. 122.b
Aelius. 123.a
Triumphalis. 14 b 164.a
Vaticanus. 123.a 130.b
Aureli⁹, vł Ianicul. 123.a
Tarpei⁹, vel Fabric. 123.b
Esquilin⁹, vł Cesti⁹. 123 b
Senatorũ, vel Palat. 125.b
Salarius 134.a
Numentanus. 134.b
Mamæus. 134 b
Lucanus. 134.b
Ocriculi. 132.a
Narncæ. 132.a
Valentinianus. 137.a
Caligulç ĩ foro. 36.a 46.b
In Campo Martio. 115.b
Pomerium 9.b
Pomeriũ à qb⁹ ꝓpagatũ. 9.b
Pomeriũ à quibus propagari poterat. 10.a
Portæ vrbis Romuli. 6.b
Carmentalis. 6.b 10.b
Scelerata. 6.b
Romana. 7.a
Mugonia. 7.a 10.b
Trigonia. 7 a
Pandana. 7.a 10.b

Sepulcrorũ public⁹ loc⁹. 90.a
Septa Agrippina. 112.b
Septa Campi Martii. 114.b
Silex percutiendi fœdera. fol. 17.a 25.a
Sicilia locus in Palatio. 34.b
Sylua Laurea. 82.a
Sororium Tigillum. 52.a
Spoliarium. 75.b
Spelunca Caci. 13.b 82.a
Statuæ, Simulacra, Signa vel Imagines. 21.a
Iouis. 85.b
Iouis Imperatoris. 21.a
Iouis Tonantis. 21.a
Iouis Opt. Max. 21.a
Iouis Pistoris. 44.a
Nemesis 21,a
Victoriæ. 21.a 27.a 37.a
Fidei. 21.a
Numeriani Imp. 34.a
Herculis. 21.b 47.b 59.a 68.b 108 a
Herculis ænea. 154.b
Boni Euẽtus. 21.b 108.b
Fortunæ. 66.a 136.a
Bonæ fortunæ. 21.b
Proserpinæ. 102.a
Musarum. 102.a
Apollinis. 27.a 34.b 51.b
Iani. 21.b
Veneris 130.b
Cupidinis. 130.b
Nili. 21.b 130.b
Satyri. 21.b 102.a
Tygris. 21.b
Castoris. 21.b 37.a 51.b
Pollucis. 21 b
Iunonis. 27.a 102.a
Latonæ. 27.a 34.b
Dianæ. 102.b
Aesculapii. 27.a 125.a
Hygiæ. 27.a
Mineruæ. 27.a 108.a
Cereris. 27.a
Martis. 27.a 107.b 136.b
Mercurii. 27.a
Vertumni. 62.b
Bacchi. 27.b 102.a
Statæ matris. 49.b
Pudicitiæ. 59.b
Rheni flu. 44.b
Sibyllæ. 47.b
Sibyllæ Tiburtinæ. 134.a
Veneris. 107.b 133.b
Cupidinis. 102.a
Cassandræ. 27.b
Romuli, & Remi. 22.b
Scipionis. 22.a
Coruini. 51.b
M. Actii. 49.b
Tremellii. 49.b
Alexandri Magni. 37.b
Cæsaris. 49.b 129.a
Q. Marcii. 49.b
Augusti. 107.b
Agrippæ. 107.b
Q. Ciceronis. 40.b
Alcibiadis. 49.b
Tulii. 47.b
Sp. Matici. 47.b
L. Rosii. 47.b
Cælii. 47.b
Coclitis. 38.b 49.b
Ganimedis. 39.b
Scipionis. 22.a
Syllæ. 22.a 47.b
Aemilii. 22.a

Puteus Probę. 93.b
Puteus aquæ salientis. 95.a
Puticolæ. 135.a
Puteal Actii. 49.b
Puteal Libonis. 53.b

Q

QVirinale mons. fol. 2.b 8.a 95.b 96.a

R

REgiones vrbis. 10.a
Regia Numæ. 28.b
Remurius mons. 80.b
Remoria. 82.b
Roma vbi. 4.a
Roma ab Euandro condita. fol. 5.a
Romani prouincias statuis spoliarunt. 22.b
Rostra Noua, & Vetera 47.a
Rumon Tyberis est dictus. fol. 121.a
Rupes Tarpeia. 15.b 23.b

S

SAturnia oppidũ. 7.a 15.a
Salinæ. 13.b 58.b
Saxum Carmentæ. 23.b
Sacrarium Numæ. 57.a
Sacrarium Bonæ deæ. 137.a
Scalæ Caci. 6.a 82.b
Annulariæ. 34.a
Gemoniæ. 82.b
Sciphius, & Ariõ equi. 120.b
Serra Tyberis est dictꝰ. 121.a
Septizonium Seueri. 69.a
Septizonia duo. 69.b
Seuiges aurati. 25.b
Senaculum. 23.a 31.a 36.b 167.b
Senatulum Mulierum. 99.b
Senatula tria. 26.b
Senatus vbi poterat haberi. fol. 27.b
Secretarium Po. Ro. 45.b
Sepulcrum Faustuli. 47.b
Accæ Laurentię. 7.a 61.b
Argi. 63.a
C. Cestii. 84.b
Romuli. 47.b
Neronis. 100.a
C. Plotij. 110.b
Vestalium. 98.b
Marcelli. 100.a 119.a
Scyllæ. 120.a
Iuliæ. 120.a
Britanici. 120.a
Drusi. 120.a
Numæ. 127.b
Hircii, & Pansæ. 120.a
Cecilii statii poetę. 128.a
Hadriani. 131.a
Marii. 134.a
Licinii Tonsoris Augusti. 133.b
Marii. 134.a
Iliæ. 134.a
Bacchi. 134.a 148.b
Metellæ. 137.b
Collatini. 137.b
Africani. 130.b
Scipionum. 130.b 137.b
Septem Epulonũ. 130.b
Seruiliorum. 137.b
Metellorum. 137.b
Tulliorum. 137.b
Ænii. 137.b
Horatiorum. 138.a
Pom. Attici. 138.a
Q. Cecilii. 138.a

Sepul-

Apollinis. 14.b 33.a 103.a 129. a
Herculis 104.b
Herculis Musarum. 105.a
Herculis custodis. 104.b
Herculis Victoris. 58. b 81. b
Termini. 20. a
Mentis. 20.b
Veneris. 50 b
Veneris Erycinæ. 133.a
Veneris Victricis. 106 b
Veneris Genitricis. 37.b
Veneris Cloacinæ. 39.b
Veneris Caluæ. 21.a
Veneris, & Cupidinis. 71.a
Martis. 51.b 76.b 103.b 129.a 136.b
Martis Vltoris. 21.a 37 b
Fidei. 21.a 32.b
Fortunæ. 19 a
Flauiæ gentis. 117.b
For. Masculæ. 60.a
For. Primigeniæ. 21. a 60. a 99. a
For. Obsequentis. 21.a
For. Virilis. 57.b
For. Prosperæ. 59.b
For. Paruæ. 60.a
Fortis Fortunæ. 60. a 127. a
For. Equestris. 86.b
For. Muliebris. 136. a
For. Publicæ. 95. b
For. Sciæ. 89.b
Malæ Fortunæ. 90.b
Vulcani. 37.b
Pacis. 39.a
Bellonæ. 104.a
Telluris. 40.a 52.b
Salutis. 21.a 40.b 99 b
Bacchi. 97 b 134.b
Pietatis. 56.a 116.a
Rheæ. 38.b
Carmētæ. 6 b 57 a 143.a
Spei. 97.a 137.a
Matutæ. 81.b
Pudicitiæ. 59. b 163.a
Pudicitiæ Plebeiæ. 59.b
Vertumni. 37.a
Consi. 65.b
Mercurii. 65.b
Floræ. 100.a 65.b
Mineruæ. 17.b 81.b 97.b 112. a
Mineruæ Calcidicæ 112.a
Concordiæ. 26. b 36. b 38. b 54. b
Vestæ. 28.a 38.b 57.b
Cereris. 32. a 65.b
Victoriæ. 21.a 32.a 40. b 81. 1
Aii. 30.a
Romuli. 28.b 31.b
Quirini. 38. b 97. a 136. b
Matris Deum. 32.a
Libertatis. 21. a 32. b 81. b
Heliogabali. 33.a
Penatum. 33.b
Lunæ. 81.b
Solis. 38. a 40. b 65. b 100. a
Castoris, & Pollucis 36.a
Augusti. 33.b 36.a
Faustinæ. 36.a
Cæsaris. 37.a 50.b

Libe-

Merelli. 22.a
Corneliæ. 22.a
Trebii. 22.a
Tyberis. 130.b
Fabij Max. 22.a
Bruti. 22.a
Cloeliæ. 53.b
Muti. 53.b
Ser. Tullii. 57 b
Tiberii. 75 b
Varronis. 34 b
Britanici. 34 b
Laocoontis. 88 a
Cleopatræ. 120 b
Socratis. 120 b
Alcibiadis. 120.b
Ludienis. 38 a
Cn Octauii. 47.b
M. Scauri. 47.b
P. Scipionis. 138.a
L. Scipionis. 138.a
Ennii. 138 a
Summani. 17 b
Pasquini. 157 a
Equi ænei. 160 b
Stagna Neronis. 86.a
Suburra 92 b
Suburra Plana. 92 b
Suburbanum Liberti Neronis. 134.b
Suburbia. 132 a

T

Tabernola. 92 a
Tabulæ publicæ. 23.b
Victoriæ Scipionis. 22.a
Iugurthæ. 22 a
Raptus Proserpinæ. 22 a
Fœderum Carthaginensium. 23 b
Aereæ restitutæ. 23.b
De rebus gestis à Clodio. fol. 24.a
Aerea in Laterano. 24 a
Tabernę nouæ. 50 b
Veteres. 50.b
Septem. 50.b
Quinque. 50 b
Argentariæ. 50 b
Laneæ. 62.b
Bibliopolarum. 63.a
Cæditiæ. 138 a
Meritoria. 127.a 140.a
Argiletanæ. 63.a
Decem. 93.b
Templa Aedes sacræ, Sacella, & Fana.
Iouis. 97.b 124.b
Iouis pheretrii 16 b
Iouis Opt Max. 17.a
Iouis Tonantis. 19.a
Iouis Custodis. 20.a
Iouis Sponsoris. 21.a
Iouis Statoris 27.b 105 a
Iouis Victoris. 33 a
Veiouis. 19.b
Saturni. 7. a 18. a 38. b 45. a 97 b
Larum. 5.b 53.b
Iunonis. 17.b 81.b 107.a 130. a
Iunonis Monetæ. 19. b 27 a 83. b
Iunonis Lucinæ. 117.b
Iunonis Matutę. 57.a 59 b
Iunonis Reginæ. 20.b 81.a
Iunonis Sospitæ. 32 a
Iani. 6. b 20.a 35.b 55. b 62 b
Iani Quadrifrontis. 62.b

Apol-

Verbena qua feciales coronabantur. 25.a
Velia. 34.b
Velabrum. 61.b
Vertumnus. 20.a 62.a
Vertumnalia. 62.b
Viminalis. 2.b 8.a 93.b
Via Aurelia. 14.a 138.b
Noua. 28.a 30.a 76 a
Appia. 13.a 76.a 136.a
Sacra. 53.a
Labicana. 92.b 135.a
Prænestina. 91.b 135.a
Flaminia. 119.b
Lata. 111.a
Fornicata. 114 b
Recta. 120 b
Claudia. 132.b 136.b
Aemilia. 132.b
Triumphalis. 130:a
Ardeatia. 80.a
Tyberia. 132.b
Cassia. 132.b
Collatina. 133 a
Salaria. 133.a
Numentana. 134 a
Ficulnensis. 134.a
Tiburtia. 134.b
Campana. 135.b
Latina. 136.a
Valeria. 136.a
Laurentina. 138.a
Hostiensis. 138.b
Traiana. 138.b
Portuensis. 138.b
Vitelia. 138.b
Pia. 111.b
Felix. 112.a
Viæ à Vesp. restitutæ. 25.a
Vicus Iugarius. 30 a
Thuscus. 30.b
Thurarius. 30.a
Padi. 34.b
Fortunæ respiciẽtis. 34.b
Patricius. 52.b 93.a
Mammurri. 98.a
Corneliorum. 97.b
Cyprius. 52.a
Sceleratus. 52.a
Publicus. 61.a
Vitriariorum. 83.b
Villa publica. 115.a
Villa Cæsaris. 132.b
Villa Tiburtina. 98.b
Viuarium. 12.a 134.b 150.a
Vrbs Rauenatium. 127.a
Vrbs Roma. 5.b
Vrbis Planæ situs. 3.a
Vrbis primi cultores. 4.a
Vrbis magnitudo. 10.a

Z

Zethi, Amphionis, & Dirces fabula. 139.a

Liberi. 65.b. 134.b
Liberæ. 65.b
Proserpinæ. 65.b
Dianæ. 38.a 71.a 81.a
Fauni. 71.a 125.a
Deæ Carnæ. 75.b
Claudii Cæs. 75.b
Honoris. 76.b 99.a 133.b
Virtutis. 76.b 137.a
Isidis. fol. 14.b 30.b 76.a 92.b
Bonæ Deæ. 81 a
Quietis. 86.b
Felicitatis. 89.b
Siluani. 93 a
Apis. 99.a
Serapidis. 169 a
Pantheonis. 107.a
Dii Fidii. 99.a
Boni Euentus. 108.b
Neptuni. 65.a 96.b 103.b 210.a 115.b
Rauenatium. 127.a
Neniæ. 134.a
Ridiculi. 137.a
Orci. 33.a
Iuturnæ. 116.a
Aesculapii. 124.b 143.b
Camœnarum. 13.a 137.a
Tempestatis. 137.a
Portumni. 138.b
Febris. 32.b
Deæ viriplacæ. 32.b
Murtiæ. 63.b
Martianum. 91.b
Misericordiæ. 19.b
Terminalia. 138 a
Testaceus collis. 83.a
Testamentum Militare. 93.a
Terentus locus in campo Martio. 110.b
Theatrum in genere. 101.b
Scauri. 101.b
Pompei. 106.a
Marcelli. 102.a
Thermæ in genere. 78.b
Antonianæ. 79.b
Dioclitianæ. 94.a
Decianæ. 74.b 82.b
Varianæ. 82.b
Traiani. 82.b
Titianæ. 87.b
Philippi Imp. 88.a
Gordiani. 92.a
Olympiadis. 93.b
Nouatianæ. 93.b
Agrippinæ. 107.a
Neronianæ. 109.a
Alexandrinæ. 109.a
Hadriani. 88. 109.b
Seuerianæ. 127.a
Constantianæ. 96.b
Aurelianæ. 127.a
Tyberis. 3.a 29.a 121.a
Transtyberina regio. 127.a
Tribunal Aurelium. 128.a
Trophoea Marii. 91.b 120.a
Turres vrbis. 14.b
Turres Capitolii. 16.b
Turris Mecœnatis. 89.b
Turris Militiarum. 96.b

V

Vallis Martia. 2.b 117.b
Vallis Quirinalis. 2.b fol. 95.a
Vaticanus. 3.b 128.b

Ver-

Procopius.
Porphy.
Pom. Letus.
Plato.
Probus.
P. Victor, ſiue.
Sex. Ruffus,
Plautus.
Polibius.
Pollio.
Perſius.
Pauſanias.
Porcilius.
Piſo in ann.
Pindarus.
Pandulphus Bib.
Ser. Gram.
Spartianus.
Sex. Pompeius.

Salustius.
Suetonius.
Solinus.
Silius Ital.
Statius.
Seneca.
Stephanus.
Strabo.
Siſinius.
Tibullus.
Timæus.
Virgilius.
Varro.
Velateranus.
Val. Max.
Vitruuius.
Vopiſcus.
Vulpianus Iurec.
Xenon.

FINIS.

REGISTRVM.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Omnia ſunt integra folia.

VENETIIS, Apud Hieronymum Francinum, Bibliopolam in Vrbe ad ſignum Fontis.

M D LXXXVIII.

AVTHORES.

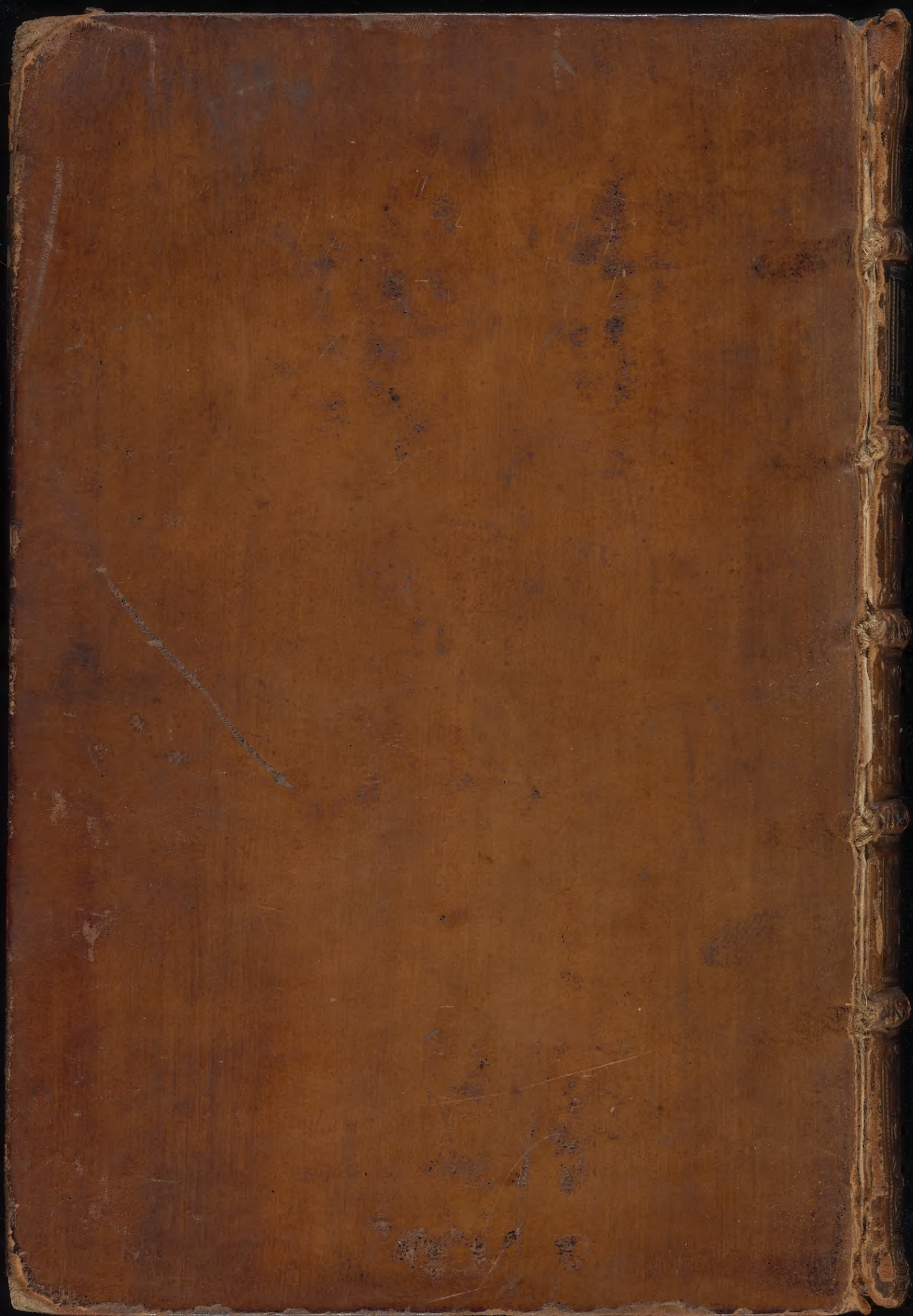

MMIANVS Marcellinus.
Apianus.
A. Gelius.
Ausonius.
Agathocles.
Antistius Labeo.
Aristides.
Antonius Pius.
Alphenus.
Asconius.
Anio Viter.
Augustinus.
Antimachus.
Antias.
Acron.
Apollodorus.
Aristophanes.
Blondus.
Baptista Leo.
Cor. Tacitus.
Cor. Celsus.
Cicero.
Cato.
Calpulmus.
Critolaus.
Cephalon. Gerg.
Cassiodorus.
Cor. Nepos.
Ciprianus.
Cassius hemina.
Catullus.
Diony. Alicarnaseus.
Diuus Hireonymus.
Diuus Ambrosius.
Dion.
DraconCorcy.
Epicardus.
Eusebius.
Eutropius.
Elius.
Ennius.
Eumenius.
Fuluius.
Fab. pictor.
Frontinus.
Fulgentius.
Herodianus.
Horatius.
Interpres Pindari.
Iulius Capitolinus.
Iuuenalis.
Iosephus.
Lampridius.
Liuius.
Lactantius.
L. Florus.
L. Ignius.
Lucretius.
Luceius.
Lucanus.
Martialis.
Macrobius.
Marcellus Iurec.
Nonius Marcellus.
Næuius.
Nazarius in pan.
Ouidius.
Orosius.
Plutarcus.
Plinius.
Petrus lateran.
Propertius.
Plinius Iunior.

Pro-

406 **MARLIANUS Bart.** Urb[...]
accurate, tum ex vete[...]
tiorum auctorum font[...]
nuo mendis omnibus [...]
lustr., castigatissime i[...]
cessere Hieronymi Ferrutij romani quamplu-
res additiones ex his primum quae celebria
in Urbe erecta & aucta sunt. Venetiis. Fran-
cinum. 1588. 8°, molte inc. s. legno. leg. m.
perg. L. 90.000.—

87. VASARI, GIORGIO. Rag[...]
Architetto Aretino. Sopra le[...]
tezze Serenissime.. Insiem[...]
with woodcut portr., 186 pp.

MARLIANUS Bart. Urbis Romae topographia ad Franciscum regem Gallorum eiusdem urbis liberatorem invictum. (In fine, Romae, Aedibus Valerj, dorici et Aloisij fratris, Academiae romanae impressorum mense septembris 1544. folio leg. perg. molle epoca, 6 cc. n. 122 pp. un folio per la grande e bella marca tip. 6 cc.nn. Prima ediz. ill. ornata da belle inc. s.legno e dedic. al Re di Francia Francesco II. Tra le figg. spicca quella di Romolo e Remo allattati dalla Lupa; Ercole e Laocoonte a p. pag. bella la grande pianta di Roma antica firmata «Jo. B. Palatinus haec scripsit» basata sui rilievi di L. Bufalini. In fine sono i 6 rarissimi fogli aggiunti nel 1553 contro l'opinione del valente architetto napoletano Pirro Ligorio. Bello esempl. Ediz. la più rara. L. 300.000.—

5 **MARLIANUS Bart.** Urbis Romae topographia, ad Franciscum Gallorum Regem, eiusdem urbis liberatorem invictum, libris quinque comprehensa adiecta priori eiusdem auctoris topographiae editioni, in hoc Opere sunt: Urbis, atque insignium in ea aedificiorum descriptiones, compluraque alia memoratu digna. Errores onnulli sublati. Tituti inscriptionesque non aliter quam ipsis inerant marmoribus, emendatissime experessi... Basilae Joanis Oporini 1550, folio 8 ff. nn. 166 pp. 1 c. nn. molte belle inc. s. legno leg. m. p. epoca Rara e bella ediz. perfetto (Schudt 607). Le fig. sono le medesime dell'ediz. del 1544 un po' ridotte di grandezza; su tre di esse c'è il monogramma DK. Bei capil. inc. alla maniera di Holbein. L. 200.000.—

6 **MARLIANUS Bart.** Urbjs Romae Topographia accurate, tum ex veterum tum etiam recentiorum auctorum fontibus hausta nunc denuo mendis omnibus sublatis, & figuris illustr., castigatissime in lucem edita; cui accessere Hieronymi Ferrutij romani quamplures additiones ex his primum quae celebria in Urbe erecta & aucta sunt. Venetiis. Francinum. 1588. 8°, molte inc. s. legno. leg. m. perg. L. 90.000.—

113 (Topografia). MARLIANUS, BARTHOLOMEUS. Urbis Romae Topographia nuper ab ipso auctore nonnullibus erroribus sublatis emendata... [In fine:] Romae, in aed. Valerij dorici & Aloisij fratris, 1544. L. 120.000

In-folio, perg. molle coeva; (12), 122, (2) pp., con 22 figure inc. in legno e una pianta topogr. su doppia pag., ins. tipogr. al front. e in fine. Bello e fresco esemplare in legatura d'epoca. Un insignificante forellino di tarlo al margine bianco di alcune carte. Prima rara edizione illustrata, col frontespizio modificato, di questa importante opera di topografia antica.

L'Olschki (Choix, XI) e le altre bibliografie sull'argomento riportano esemplari diversi di questa stessa edizione.

0 **MARLIANI,** Bartolommeo: VRBIS ROMAE TOPOGRAPHIA / NVPER AB IPSO AUCTORE NONNVLLIS ERRO=/RIBVS SVBLATIS EMENDATA, / Addita etiam interpretatione Nominum, quae unica / Litera, / uel Syllaba in antiquis titulis / scripta inuenientur. / . . .
at beginning B. MARLIANI TOPOGRA-/PHIAE VRBIS ROMAE HAEC / NVPER ADIECTA / . . .
in fine on recto L_6: Romae in aedibus Valerij, dorici, & Aloisij fratris, Academia / Romanae impressorum, mense Setembris. / M.D.XLIIII. 1544

Folio; vellum; (6) ff., 6 ff., 122 pp., with FINIS *at end, and (1) f. with register, colophon and very large printer's device (as in Ascarelli fig. 24 p. 69) on recto; main title on recto seventh leaf, with woodcut device (woman warrior holding spear, etc.); italic letter; woodcut illustrations in text, double page spread woodcut map on leaves B2-3 mounted on stub with outer edges folded, with a small well-executed repair on B2 on previous fold; a few of the larger woodcuts infinitesimally trimmed along outer edge; three light brown smudge spots; historiated and ornamental woodcut initials; apart from minor faults mentioned this is a very good copy indeed.*

First Edition of the illustrated version of this work by Marliani, which first appeared in 1534. This is the "second" impression with the six extra leaves at the beginning, and without the dedication to Francis I; but Fossati Bellani suggests that this, in fact, could have neen the first printing of this edition. Lozzi 4407. Fossati Bellani 904. Olschki (Choix) 17513. Adams M611. Schudt 605. Berlin Katalog. 1831. **£165**

A- / ois / es, / pt. / es, / po- / p., / .65

PREMIERE EDITION ILLUSTREE, CONSIDERABLEMENT AUGMENTEE, DE CET OUVRAGE CELEBRE.
Cicognara 3778: « Questa è la principale edizione di questo autore ornata di belle tavole in legno distribuite fra il testo, e ritiensi in pregio per aver servito a molte opere posteriori, e si trovano pochi esemplari di bella conservazione. *Brunet III, 1438:* Edition ornée de bonnes gravures sur bois, et dédiée au roi de France François Ier. Elle est rare... »

Fumagalli, Lexic. typograph. Italiae, p. 350: « Valère et Louis Dorico, de Brescia, qui succédèrent à Mazzocchi comme imprimeurs de l'Académie Romaine eurent comme marque typogr. le Pégase gravissant la pente escarpée d'une montagne, couverte de lauriers, avec la dévise: *Nulla est via invia virtuti...* » Cette impression est l'une des plus belles e des plus remarquables productions de ses presses.